

Sveučilište J. J. Strossmayera
u Osijeku
FILOZOFSKI FAKULTET

Vesna Vujić

**JEZIK I JEZIKOSLOVLJE
NIKOLE ANDRIĆA**

DOKTORSKI RAD

Osijek, 2014.

J. J. Strossmayer University
in Osijek
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Vesna Vujić

**LANGUAGE AND LINGUISTICS
OF NIKOLA ANDRIĆ**

DOCTORAL THESIS

Osijek, 2014.

Sveučilište J. J. Strossmayera
u Osijeku

FILOZOFSKI FAKULTET

Vesna Vujić

**JEZIK I JEZIKOSLOVLJE
NIKOLE ANDRIĆA**

DOKTORSKI RAD

Mentorica:

prof. dr. sc. Ljiljana Kolenić

Osijek, 2014.

J. J. Strossmayer University

in Osijek

FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Vesna Vujić

**LANGUAGE AND LINGUISTICS
OF NIKOLA ANDRIĆ**

DOCTORAL THESIS

Supervisor:

prof. dr. sc. Ljiljana Kolenić

Osijek, 2014.

*N. Nikola Andrić
hr. Kujižemik*

Nikola Andrić (Vukovar, 5. prosinca 1867. - Zagreb, 7. travnja 1942.)

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. NIKOLA ANDRIĆ - ŽIVOT POSVEĆEN HRVATSKOME JEZIKU, KAZALIŠTU I KNJIŽEVNOSTI	18
1.1.1. Hrvatska za Andrićeva života	45
1.1.2. Hrvatski jezik i jezikoslovlje krajem 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća	56
2. JEZIKOSLOVLJE NIKOLE ANDRIĆA	68
2.1. Članci u kojima se obrađuje jezična problematika	69
2.1.1. Maretićeva „Gramatika i stilistika“. Književni prikaz	69
2.1.2. Uzor domoljubna boljarstva	73
2.1.3. Gramatika hrvatskoga jezika za niže razrede srednjih škola	74
2.1.4. Iveković-Brozov rječnik	75
2.1.5. Hrvatski brzogovorni jezik	76
2.1.6. Slavenski elementi u njemačkom jeziku	79
2.1.7. Adamovićev francuzko-hrvatski rječnik	81
2.1.8. Kako ćeš se koristiti narodnim rječnikom	82
2.1.9. Književni rad Adolfa Vebera	83
2.1.10. Jedna romanska konstrukcija u hrvatskom jeziku	85
2.1.11. „Rièšenje“ ili „rješenje“	86
2.1.12. O jeziku, rode, da ti pojem! O jeziku milom, tvom i mojem!	87
2.1.13. O čistoći jezika u srednjim školama	91
2.1.14. Jedan narod treba i jednu književnost da ima	92
2.1.15. Beograd nam kviri jezik	95
2.1.16. Što ćemo reći Evropi o tisućoj obljetnici Hrvatske Državnosti?	101
2.1.17. Maretićev Jezični savjetnik	103
2.1.18. Hrvatski jezik na našim filmovima	108
2.1.19. Koje nam beogradske riječi ne trebaju	109
2.1.20. Benešićeva Hrvatska gramatika za Poljake	112

2.1.21. „Pariški“ ili „pariski“	113
2. 2. Nikola Andrić kao urednik te priređivač narodnih pjesama	115
2.2.1. Hrvatske narodne pjesme.....	116
2.2.2. Izdanje <i>Smrti Smail-age Čengijića</i> Ivana Mažuranića (1922.), <i>Kohana i Vlaste</i> Franje Markovića (1923.) te libreto opere <i>Porin</i> Vatroslava Lisinskoga (1897.)	118
2.3. Jezična problematika u književnim djelima Nikole Andrića	121
2.3.1. U wagonu.....	122
2.3.2. Od Balkana do Montblanca	123
2.4. Branič jezika hrvatskoga	126
2.4.1. Pregled dosadašnjih radova o Braniču jezika hrvatskoga	127
2.4.2. Nastanak i recepcija Braniča jezika hrvatskoga	132
2.4.3. Razlike između prvoga i drugoga izdanja	136
2.4.4. Andrićevi savjeti iz Braniča jezika hrvatskoga	141
2.5. Šta je šta. Stvarni hrvatski rječnik u slikama.....	145
2.5.1. Struktura rječnika	148
2.5.2. Rječnička građa.....	149
3. JEZIK NIKOLE ANDRIĆA	155
3.1. Izvori za jezičnu analizu	156
3.2. Prvo razdoblje (od 1880. do 1890. godine)	162
3.2.1. Pravopis i slovopis	163
3.2.2. Fonologija	165
3.2.3. Morfologija	165
3.2.4. Sintaksa.....	168
3.2.5. Leksikologija	169
3.3. Drugo razdoblje (od 1890. do 1942. godine).....	170
3.3.1. Pravopis i slovopis	170
3.3.2. Fonologija	175

3.3.3. Morfologija	176
3.3.4. Sintaksa.....	180
3.3.5. Leksikologija	182
4. ZAKLJUČNO: NIKOLA ANDRIĆ – BRANITELJ HRVATSKOGA JEZIKA	184
Izvori uporabljeni za proučavanje (djela Nikole Andrića).....	192
Literatura	199
Popis slika i tablica.....	209
Slike:	209
Tablice:	210
Sažetak.....	211
Summary	212
Životopis	213

1. UVOD

Nikola je Andrić bio iznimno plodan i svestran kulturni radnik. Velik dio života posvetio je kazalištu, dva puta kao intendant, potom i upravitelj Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu, osnivač i predavač na Glumačkoj školi, i, što je najvažnije, osnivač Hrvatskoga narodnog kazališta u Osijeku. Uz to, preveo je i za izvođenje priredio brojne drame, mnoge po prvi put, osuvremenio repertoar, upoznao hrvatsku javnost sa suvremenim europskim i svjetskim strujanjima i autorima, napisao cijeli niz članaka o kazališnim radnicima, dramskim piscima, glumcima, kazališnom životu, prikupio i objavio povijest hrvatskoga kazališta do preseljenja u novu zgradu.

Kazalište nije jedino čime se bavio. Izniman je i Andrićev rad na priređivanju izdanja *Zabavne biblioteke*,¹ prevođenju knjiga, lektoriranju, pisanju sažetaka. Nastojao je uvijek naći original književnoga djela smatrajući, potpuno ispravno, da jedino iz izvornika treba prevoditi, a ako već to nije bilo moguće, držao se francuskih ili njemačkih prijevoda. Svojom je bibliotekom odgojio hrvatsku čitalačku publiku te otkrio javnosti niz nepoznatih svjetskih pisaca i djela. Svaku je, od 603 knjige² koliko ih je izdao u 28 godina, osobno pregledao i korigirao jer je inzistirao da njegova izdanja budu u potpunosti napisana hrvatskim jezikom.

Bio je Andrić i književnik, osobito dobar u putopisima, koji su objavljivani po onodobnim časopisima, a potom i u dvije knjige njegove biblioteke. Oni su, uz mladenačke stihove pronađene u ostavštini Gradskoga muzeja Vukovar te zbirku humoreski *U wagonu*, jedina njegova originalna djela. Kao strastven putnik i planinar, Andrić je živopisno i spretno opisivao mjesta koja je pohodio dajući uvijek i sliku društvenoga života određenoga kraja. Počesto je u njima kritizirao loše društvene pojave, a kao jezikoslovac, uvijek je ponešto napisao i o jeziku koji se govori u kraju u kojem je bio.

Kao povjesničar književnosti, Andrić je javnosti predočio brojne svjetske pisce, njihova djela, književne pokrete i teorije, posvećujući dužnu pozornost i onima poznatima, ali

¹ O *Zabavnoj biblioteci* je 2011. godine Ivana Mandić Hekman izradila doktorski rad.

² Gradska knjižnica Vukovar odnedavna posjeduje sve 603 knjige. Prema našim saznanjima, to je jedina potpuna kolekcija knjiga *Zabavne biblioteke*. Zanimljiv je i podatak da *Modernu grešnicu*, knjigu koju je bilo iznimno teško pronaći, čita glavna junakinja filma *Tko pjeva, zlo ne misli*.

i onima koji još nisu prokrčili put i kojima je njegova podrška bila važna. Kroz više od 50 godina aktivnoga rada pratio je književnu produkciju, kao romanist osobito francusku, ali nije zaboravljao ni hrvatskih književnika i, što je najvažnije, imao je puno sluha za slavonske pisce o kojima je često pisao.

Izniman je Andrić bio u borbi za naše narodne pjesme koje su svojatali srpski pisci, napose Vuk Karadžić. Smatralo se tada, pod Vukovim utjecajem, da su sve junačke pjesme srpske i da Hrvati nisu imali ni takove povijesti ni takovih junaka, a da bi mogli imati epskih pjesama. Radeći kao urednik Matičinih izdanja pisao je o našim skupljačima narodnih pjesama, osobito o Alačeviću od kojega je Vuk naše pjesme i zapisao. Čvrstim argumentima dokazao je da dio epskih pjesama okarakteriziranih kao srpskih pripada bosanskohercegovačkom korpusu hrvatskoga naroda. Prikupio je i objavio i pjesme bunjevačkih Hrvata na koje se često zaboravljalo, a oni su dali važan doprinos hrvatskoj kulturi.

Predsjedavao je Andrić mnogim udruženjima i u svakome od njih ostavio traga. Već kao srednjoškolac u Osijeku predvodi đачko udruženje *Javor*. Poslije je u tri navrata bio predsjednikom Društva hrvatskih književnika, obnašao dužnost vođe Društva prijatelja Poljske te Društva hrvatskih kazališnih djelatnika. Kratko vrijeme bio je i pomoćnik ministra prosvjete Stjepana Radića. Iako se sam uvijek ograđivao od politike i nikada nije pisao političkih članaka, politika se uvijek doticala njega. Cijeloga je života prozivan zbog svoga hrvatstva, zbog ljubavi prema svojemu rodu i jeziku, zbog nepristajanja na izjednačivanje srpskoga i hrvatskoga i njihova podvođenja pod jedno zajedničko ime.

Andrić je bio učitelj, pedagog, odgojitelj mnogih generacija u nizu škola u kojima je poučavao. Želja za sveučilišnom katedrom nije mu se ostvarila, ali je svoje znanje nesebično dijelio radeći s učenicima. Uvijek se kod njega znalo što je najvažnije – učiti lijepi hrvatski jezik. Pamtili su ga mnogi učenici po divnim predavanjima nadahnutim ljubavlju prema vlastitom jeziku, pamtili i spominjali kao svijetlu točku svoga školovanja.

Ipak, najviše od svega, Andrić je bio jezikoslovac. Tako je i on o sebi sam mislio. Lingvistika mu je bila prvo opredjeljenje, još u srednjoj školi odlučio se za nju. Iako je i sam pred kraj života požalio što se na sve strane rasipao i što se nije mogao dati samo na jednome polju, napisati jedno „veliko“ jezično djelo po kojemu bi bio poznat, poput gramatike ili pravopisa, ipak je Andrić ostavio dubok trag u novijoj povijesti našega književnoga jezika.

Što god da je radio, uvijek je bio jezikoslovac - i u kazalištu, i u uredništvu, i u učionici, i u kabinetu. Posvuda je govorio i pisao o jeziku i na čistoću i pravilnost jezičnu uvijek pazio.

Do sada još nije objavljena niti jedna potpuna studija³ o Andriću, a to je pothvat koji i nije moguće ostvariti u jednoj knjizi. Za izučavanje njegova rada morao bi se zauzeti cijeli niz stručnjaka različitih struka. Teatrolozi, književni povjesničari, kulturolozi, povjesničari umjetnosti, jezikoslovci i mnogi drugi imali bi dovoljno građe za proučavanje jer Nikola je Andrić bio neobično radin i mnogo je toga napisao.

Zadatak je ove disertacije istražiti jezik i jezikoslovni rad Nikole Andrića. Na početku ću dati iscrpan pregled dosadašnjih istraživanja kako bih prikazala što je od Andrićevih radova objavljeno, što komentirano, što pokušeno, a što pohvaljeno. Pritom ću osobitu pozornost posvetiti onim tekstovima koji se dotiču Andrićeva rada na jeziku, iako ću, zbog cjelovitosti analize, istaknuti i druge zanimljive prikaze. Istaknut ću i koliko se o Andriću pisalo u školskim čitankama te koliko je zastupljen u leksikonima i enciklopedijama. Cilj je ustvrditi koliko se i kako o Andriću pisalo za njegova života, a koliko i na koji način nakon njegove smrti. Posebice, istražiti ću stavove raznih autora o Andrićevu jezikoslovnom radu i njegovoj ulozi u razvitku hrvatskoga književnoga jezika.

Svoje istraživanje započeti ću životopisom Nikole Andrića u kojem će biti nove činjenice o njegovu životu i radu koje su otkrivene tijekom istraživanja, a o kojima se dosada nije pisalo ili se za njih nije znalo. Zbog cjelovitosti rada, dat ću i kratak opis Hrvatske s kraja 19. i prve polovice 20. st. te kratko opisati stanje u hrvatskome jezikoslovlju toga doba. Vidjeti ćemo koje su se promjene događale u hrvatskome jeziku i u svezi s njim, u kojem se pravnom okviru hrvatski jezik nalazio, koja su bila glavna jezikoslovna djela, tko ih je pisao i kakvi su bili njihovi stavovi o jezičnim pitanjima. Pritom, povijesne podatke crpiti ću iz knjige Trpimira Macana: *Povijest hrvatskoga naroda*, a podatke o stanju u hrvatskomu jezikoslovlju iz knjige Milana Mogušića: *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. U ovome dijelu pokušati ću također naći i pojašnjenje nekih Andrićevih postupaka i stavova.

Glavni dio doktorskoga rada sastojat će se od dva dijela. U prvome će se dijelu analizirati svi Andrićevi tekstovi u kojima se implicitno bavio jezikom i u kojima je obrađivao neko područje vezano uz jezik. Iščitala sam sva njegova djela i odredila za analizu samo ona u

³ Postoji Zbornik radova s okruglog stola o Nikoli Andriću održanog u okviru Dana Josipa i Ivana Kozarca 2002. godine o čemu ćemo govoriti u pregledu dosadašnjih istraživanja o Andriću.

kojima sam pronašla zanimljive i vrijedne prinose jezičnim pitanjima toga doba. Dakle, birala sam tekstove koji donose nove poglede na književni jezik s obzirom na vrijeme u kojem su nastali i/ili nove poglede na hrvatski književni jezik uopće.

- Članci u kojima se obrađuje jezična problematika:

Pronašla sam niz novinskih članaka u kojima se govori o nekom jezičnom pitanju. Veći broj tih članaka nije dosada nikada objavljen i o njima nitko nije pisao. Pronađeni su u Andrićevoj ostavštini u Gradskome muzeju Vukovar, Muzeju Slavonije u Osijeku te Zavodu za povijest hrvatske književnosti, teatrologiju i glazbu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Istražit ću koji su Andrićevi stavovi o pojedinim jezičnim pitanjima, koje je probleme obrađivao, kakve je zaključke donio, koga je nasljedovao, a koga kritizirao. Na temelju tih do sada neistraženih članaka dobit će se još zaokruženija slika Andrićeva jezikoslovnoga djelovanja.

- Andrićev rad na uređivanju knjiga te priređivanju narodnih pjesama:

U uvodima svih šest knjiga narodnih pjesama koje je priredio za Maticu hrvatsku Andrić je govorio o hrvatskome jeziku. Jezične je probleme komentirao i rješavao i pri uređivanju izdanja *Smrti smail-age Čengića* Ivana Mažuranića, *Kohana i Vlaste* Franje Markovića te libreta opere *Porin* Vatroslava Lisinskoga. Istaknut ću što je u ovim djelima Andrić novoga donio.

- Jezična problematika u književnim djelima Nikole Andrića:

Andrić je napisao samo dva književna djela, ali ni u njima nije mogao bez osvrtnja na jezična pitanja. Opisat ću što je o jeziku rekao u zbirci *U wagonu* te putopisima objavljenima najprije po časopisima, a poslije objedinjenima u dvije knjige *Zabavne biblioteke* pod naslovom: *Od Balkana do Montblanca*.

- *Branič jezika hrvatskoga*:

Najpoznatije Andrićevo djelo posebno će biti analizirano. Prvo ću opisati nastanak, a potom i recepciju ovoga savjetnika. Knjiga je izlazila prvo kao niz članaka praćenih burnim polemikama koje su Andriću smetale, ali i pomagale da bolje sagleda neke od problema koje je obrađivao. Potom je objavljena, ali se kritičari nisu stižali. Izašlo je i drugo izdanje.

Istraživanjem sam uočila da između dva izdanja postoje razlike te ću ih u ovome dijelu pobrojati i analizirati kako bi se vidjelo je li Andrić mijenjao svoje zaključke i pod čijim je utjecajem to radio. O *Braniču* su prethodni istraživači već dosta iscrpno pisali pa ću ovdje dati sukus njihovih zaključaka te istaknuti svoje nove spoznaje i poglede na to najpoznatije Andrićevo jezično djelo.

- *Šta je šta. Stvarni hrvatski rječnik u slikama.*

Prvi je, i dosad jedini⁴, slikovni hrvatski rječnik. Proučit ću strukturu ovoga rječnika, način na koji je sastavljen i građu koja je obrađena. Usporedit ću ga s njemačkim izvornikom i procijeniti Andrićev prinos s obzirom da je rječnik radio u suautorstvu s Isom Velikanovićem.

U drugome dijelu ovoga rada donosim analizu Andrićevih tekstova po jezičnim razinama: pravopisnoj (sa slovopisom), fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i leksičkoj. Kako bi se dao što potpuniji opis njegova jezika te istražile promjene koje je Andrićev jezik i pravopis doživljavao tijekom njegova plodnoga spisateljskoga rada, korpus će činiti tekstovi nastali u rasponu od prvoga sastavka (*O religiji*), koji je Andrić napisao oko 1880. godine, do oporuke, sastavljene 1942. godine. Uzet ću raznorodne tekstove u namjeri da dam cjelovit opis njegova jezika. Kao predložak služit će Andrićevi mladenački radovi (već navedeni sastavak te zbirka pjesama), originalna književna djela (*U wagonu* i *Od Balkana do Montblanca*), životopis koji je sam napisao 1900. godine, studije: *Život i književni rad Pavla Solatića*, *Iz ratničke književnosti hrvatske* i *Pod apsolutizmom*, jezični savjetnik *Branič jezika hrvatskoga*, slikovni rječnik *Šta je šta*, prijevodi za izdanja *Zabavne biblioteke* (P. Loti, *Azijada*; K. Michaelis, *Žena u opasnim godinama*), pisma Stjepanu Miletiću, Vatroslavu Jagiću, vukovarskomu predstojniku, vukovarskomu načelniku, sinu Aleksandru i nećakinji Pavici, oprostajno pismo intendanta Andrića, spomen-slovo o Juliju Slovackom, predavanje o Fijanu, govor u slavu 100. godišnjice hrvatskoga narodnoga preporoda te Andrićeva oporuka. Kako su ovi tekstovi nastali u rasponu od šezdeset godina naporedo s promjenama u jezičnoj i pravopisnoj normi, ovaj rad istražuje koliko se i kako Andrićev jezik mijenjao, što je od novoga prihvaćao, a što odbijao. Prva je pretpostavka, a istraživanje je to i potvrdilo, da je prve tekstove pisao u skladu s normom zagrebačke filološke škole, a kasnije prema novoj vukovskoj normi. Analizom će se ustvrditi kada se dogodio prijelaz iz jedne norme u drugu te je li on bio potpun i nagao ili djelomičan i postupan. Osobito će se istražiti stupanj

⁴ Osim slikovnog rječnika hrvatskoga jezika za djecu koji je izdao Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

prihvatanja riječi i oblika iz hrvatskih narječja te drugih slavenskih i neslavenskih jezika i u tom smislu i u vukovskom vremenu otklon od vukovske potrebe za štokavskom isključivošću.

U zaključku ovoga doktorskoga rada bit će izneseni najprije rezultati dosadašnjih istraživanja o Andriću, a potom i rezultati vlastita istraživanja. Na temelju toga odredit će značenje Andrićeva jezikoslovnog djelovanja u prvoj polovici 20. stoljeća te koliko je nasljedovao na tradiciju hrvatskoga jezikoslovlja, a što je novoga dao. Iz svega navedenog izvest će konačni sud o Andrićevom mjestu u povijesti hrvatskoga književnoga jezika te donijeti nove znanstvene spoznaje o djelovanju Nikole Andrića u burnom jezikoslovnom razdoblju prije stotinjak godina, s početka prošloga stoljeća.

Pregled dosadašnjih istraživanja

U ovom će se dijelu doktorskoga rada dati prikaz dosadašnjih istraživanja o Nikoli Andriću. Kako je Nikola Andrić bio iznimno svestran i plodan, brojni su i tekstovi o njegovu radu. Ovdje će se pobrojati samo oni koji se odnose na njegov jezik i jezikoslovlje.

- Vatroslav Jagić, pismo koje je Andrić u drugome izdanju *Braniča jezika hrvatskoga* objavio u „Pristupu“, 1911., str. 10.-12.

Kako saznajemo iz samoga teksta, Vatroslav Jagić ovim pismom odgovara na Andrićevu zamolbu da mu napiše je li i kako je zadovoljan njegovom knjigom *Branič jezika hrvatskoga* koju mu je poslao. Jagić navodi da ovakvo djelo pozdravlja, ali nije zadovoljan što uopće postoji potreba za njim. Čudi se što je nakon pola vijeka od proglašenja hrvatskoga jezika službenim došlo do toga da ga vlastiti ljudi nagrđuju. Stoga će, smatra Jagić, Andrićev *Branič* „mnogima i premnogima dobro doći kao gladnu korica hljeba.“ Brine ga što mnogi ne žele priznati da u pisanju griješe i misli da to nehotice čine. Primijetio je Jagić da se hrvatski jezik od njegova odlaska 1871. godine obogatio mnogim lijepim riječima i frazama te smatra da se puno ljepše piše pa valjda zato tolike nezgrapnosti i bivaju uočene jer se ističu. *Branič* će, smatra, imati puno uspjeha ako većina ljudi voli lijep jezik i ako se u javnom životu bude na to pazilo. Na kraju pisma upozorava:

„Meni se čini da u Vašoj knjizi nisu izbrojeni svi grijesi našeg pismenog jezika, al ima i suvišnih stvari, na pr. ako mislite s onim gospodinom što je pisao god. 1909. u „Nastavnom Vjesniku“, izgoniti iz našega jezika riječi, ako autonomija, emigranat, ideja, kancelarija, kultura, manifest, parlamenat itd., tada tjerate mak na konac. Čistoća i originalnost jezika ne biva od pojedinih riječi, već kako sami znate, od valjanog skladanja riječi u rečenice i fraze. U tom želio bih da nastavite posao i za novo izdanje pripravite još mnogo nove gradje.“

- Anonim (Zvonimir Vukelić), „Filološki zapisi – peh“, „Filologu u Narodnim novinama“, „Da li telefonska gospodjica“, „Gospodinu od Narodnih novina“, *Hrvatsko pravo*, Zagreb, 4. veljače, 10., 11. i 13. travnja 1911., str. 6., 4., 4., 5.

U četiri kratka članka u *Hrvatskom pravu* anonimni autor, za kojega se pretpostavlja, a nakon trećega članka, u kojem se ljuti zbog Andrićeve pokude njegova prijevoda jedne drame, i zna da je Zvonimir Vukelić, oštro napada Andrićeve „Filološke zapise“ nazivajući autora „neimenovanim učom“ i „gospodinom Filologovićem“ koji „mlati staru slamu“. Smatra da su pitanja koja Andrić u člancima obrađuje rješiva već u nižim razredima srednje škole i da o njima nema potrebe pisati. Upozorava Andrića da *zapis* znači ostavština, a da je to što on piše *bilješka* ili *zapisak*. Pogoden je Andrićevom kritikom njegova prijevoda njemačke kazališne predstave „Das Telephonfräulein“ kao „Gospodjica od telefona“ i poziva Andrića da onda on sam smisli kako bi to preveo⁵. Naposljetku, Andriću prigovara i što je njegov list nazvao stranom riječju *žurnal*, a ne hrvatskom *novine*.

- Vatroslav Rožić, „Dvije tri o Andrićevu Braniču jezika hrvatskoga. II izdanje“, „Posljednja o dr. Nikoli Andriću“, *Nastavni vjesnik*, god. XX, sv. 1, Zagreb, 1911., str. 54.-63., 222.-226.

Vatroslav Rožić u članku „Dvije tri o Andrićevu Braniču jezika hrvatskoga (II. izdanje)“ piše kako se poveselio da će Andrić u svojoj knjizi donijeti nove primjere, ali se razočarao jer je većina napisanoga već poznata iz njegovih *Barbarizama*. Čudi se i što Andrić tu njegovu knjigu ignorira i tek ju usput spominje. O *Braniču* Rožić piše:

„Sasvijem novih stvari, kako ističe i g. Stj. Ivšić, malo je iznio pisac „Braniča“, a slabo je uspio i u poporavljanju stvari, „koje su stručnjacima zadosta poznate“, ali je zato

⁵ Andrić mu je odgovorio 69. savjetom: „Od osnovne strane riječi *telefon* dadu se izvesti pravilni oblici: *telefonka*, *telefoniska*, *telefonistica*, *telefoniskinja* i *telefonilja*“ (Andrić, 1911: 97-98).

unio u tekst „Braniča“ koješta što odaje, da je pisac pisao brzo i bez osobite pomnje, ponovinarski!“

Sam je, veli, nekoliko puta Andrića upozorio na pogriješke. Naša je kultura, po Rožiću, protkana „tuđinštinom“ i treba stoga kad pišemo paziti da još više ne griješimo. Osobito treba paziti da se ne ignoriraju jezični zakoni općeprihvaćeni u književnome jeziku izgrađenom na temelju „čistoga narodnog štokavskoga govora“. Brani svoj način pisanja *u ime* (Andrić preporuča *uime*), *Američanin* i *Afričanin* (Andrić: *Amerikanac* i *Afrikanac*), *feljtonist* (Andrić: *feljtonističar*) i navodi niz riječi i izraza za koje smatra da su barbarizmi: *Matičin*, *dnevnoga*, *doličan*, *jezikoslovac*, *otmjén*, *riješeno*, *doslovno*, *čak*, *slavista*, *prione*, *daljnje*, *pretjerana* i sl. Napominje da je morao i Andrića ispravljati u naglasku iako se ovaj hvali da kao rođeni štokavac ima čisti jezični osjećaj.

- Janko Ibler, „Andrićev *Branič*“, „Filolozi i novinari“, „Tobožnji barbarizmi“, *Narodne novine*, br. 122, 218, 222, 229, 230, Zagreb, 1911., str. 1.-2., 1.-2., 1.-2., 3.-4., 3.-4.

Janko Ibler u *Narodnim novinama*, gdje je Nikola Andrić radio kao urednik, kaže kako je s velikim užitkom pročitao njegov *Branič jezika hrvatskoga*. Pozdravlja Andrićev trud, ali i način pisanja koji nije suhoparan nego zanimljiv i poticajan:

„Andrić je naime pogodio pravi ton za pouke o jeziku, koje su sadržane u njegovoj knjizi, a uz to mu je svaki redak prožet istinskom ljubavlju prema hrvatskom jeziku, za koji se mi svi u javnom životu opravdano toliko borimo, no koji, na žalost, sve manje proučavamo...Pri tom valja priznati, da se Andrić nije držao samo utvrđenih gramatičkih pravila, nego je snažno posegnuo da sam riješi razna pitanja, koja su do sada stručnjake filologe manje zanimala, ili su se odviše zasukano tumačila“

Ibler posebno hvali Andrićevo zauzimanje za enklitički oblik posvojne zamjenice *si* „koji su srbski književnici osudili na smrt“, za ženski oblik riječi *doba*, sklonidbu glagolskih pridjeva i nastavak *-irati* u glagola romanskog podrijetla. Slaže se s Andrićevim tumačenjem značenjskih razlika pojedinih riječi, ali se protivi odbacivanju riječi *mnijenje*, jer ju imaju i naši stari rječnici, kao što treba, po njemu, zadržati i pridjeve *mjesečni* i *godišnji*. Naglašava da su osobito zanimljivi Andrićevi navodi o razlici u naglašavanju između „štokavskih Hrvata i štokavskih Srba“.

- Anonim, „Dr. Jovan Skerlić o dru. Andriću“, *Hrvatski pokret*, br. 148, Zagreb, 1911., str. 8.:

Neimenovani autor u *Hrvatskom pokretu* preporučava i komentira članak koji je Jovan Skerlić objavio u *Srpskom književnom glasniku* nakon što ga je Nikola Andrić otvoreno napao u *Braniču* da jako loše piše i da ne poznaje osnovna jezična pravila:

„U posljednjem broju Srpskoga književnoga Glasnika osvrće se g. Skerlić na Andrićevu knjigu. On se ne zadržava kod netačnosti, protivurječja, apsolutno loših tvrdnja g. Andrića, koje su u našem listu dostatno iznesene⁶, nego je inače uhvatio vrlo dobru karakteristiku urednika feljtona u „Nar. Novinama“...Andrićeva „stvar rdjavo stoji u javnosti i on se služi svakom prilikom, da se obračuna sa svojim protivnicima. Tako je on i ovim filološkim „zapisima“ našao načina, da zakači i o Hrvatsko-Srpsku Koaliciju“⁷. „Šta više, g. Andrić ne zaboravlja i privatna lica“. „Isto tako g. Andrić nije propustio ovu priliku, da se očeeše malo i o Srbe“...Kod „g. Andrića jedan je isti starinski filološki mentalitet, isto nerazumevanje moderne lingvistike; oni (g. Andrić i „Karlovcani“⁸) podjednako nisu u stanju, da se pomire sa mišlju, da je i jezik živ organizam, koji se razvija i usavršava, i to neologizmima i pozajmicama“.

- Stjepan Ivšić, „Dr. N. Andrić: Branič jezika hrvatskoga“, „Andrićev branič. Treća rukovet kritičkih pabiraka“, *Hrvatski pokret*, 124, 125, 151, Zagreb, 1911., str. 558.-559,

Stjepan Ivšić piše kako osjeća dužnost oglasiti se o Andrićevoj knjizi jer se njoj pravi nezaslužena reklama:

„Valja mi odmah reći, da je šteta, što se u našem jeziku javio takav branitelj, kakav je Andrićev „Branič jezika hrvatskoga“. Andrićev bi „Branič“ mogao u mnogo prilika našem jeziku nauditi, mjesto da mu pomogne i da ga obrani od kojekakvih napasnika. A. je u svojim „Zapisima“ zapinjao strijele ponajviše na naš novinarski jezik, ali i njegov „Branič“ boluje od neprebonih rana, jer je i A. u svome „Braniču“ samo

⁶ Ovdje se misli na prije objavljene kritičke članke Stjepana Ivšića.

⁷ Komentator u navodima citira Skerlićev članak iz *Srpskog književnog glasnika*.

⁸ „Karlovcane“ na početku 20. stoljeća čini krug profesora Gimnazije u Karlovcima (danas Srijemski Karlovci), u Vojvodini, okupljenih oko Jovana Živanovića i Radivoja Vrhovca. Zalagali su se za onakav jezik kakav se nalazio u Vukovim djelima i oštro se protivili bilo kakvim suvremenim oblicima. Dakako, za njih je štokavsko narječje bilo isključivo srpsko, oko čega je Nikola Andrić više puta s njima oštro polemizirao pa ga se nikako ne može s njima dovoditi u vezu.

novinarski brzoplet. U najnovijoj je knjizi A. učinio toliko svakojakih pogrješaka, da će je svaki hrvatski ili srpski filolog, koji je pravo pročitao i koji zna, što je naučnjačka akribija, zacijelo osuditi; ona ga ne će moći zvesti, premda je slatkoreka nametljiva kaćiperka, jer će i nevjestiji sudija vidjeti, da je njezino srce pokvareno.“

Ivšić zamjera Andriću što je napisao da bi mjesto *spor* i *osporiti* trebalo pisati *spar* i *ospariti*, što želi zamijeniti *Gjura Deželića Prilaz* u *Prilaz Gjura Deželića*, zamjera mu izraz *počeo je s izdavanjem knjiga*, smatra da nije u pravu što *ispuniti zapovijed* mijenja s *izvršiti zapovijed* i još navodi niz primjera za koje smatra da nisu dobri.⁹

- Anonim, „Nikola Andrić. Uz 50-godišnjicu njegovoga kulturnog rada“, *Srijemske novine*, Vukovar, 4. 12. 1937.

Autor ovoga članka pohvalno govorio o Andrićevu radu i nabroja sva područja kojima se uspješno bavio i u kojima je ostavio trag: bio je pedagog, književni historičar, filolog, redaktor novina, sakupljač narodnih pjesama, pisac, povjesničar hrvatskog kazališta, prevoditelj, osnivač *Zabavne biblioteke*, organizator rada kulturnih društava. Od Andrićeva filološkog rada autor posebno ističe njegova predavanja iz hrvatskoga jezika koja su bila „fascinantne kozerije, pri kojima nije drijemao u zadnjoj klupi ni posljednji trećoređaš; znao je zanijeti mladost za ljepotu našega jezika.“ Po njemu, Andrićev *Branik* „ostat će nenadmašena knjiga“, a da mu je jezik oduvijek bio u srcu pokazuje i rječnik koji je izdao s Isom Velikanovićem.

- *Enciklopedija Jugoslavije*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, knj. 1, Zagreb, 1955., str. 108.:

Nakon Drugoga svjetskoga rata Mate Ujević pokreće izdavanje *Enciklopedije Jugoslavije*. Kako saznajemo iz ostavštine Julija Benešića¹⁰, njega je Ujević zamolio da napiše bilješku o svome prijatelju Andriću. Benešić je odgovorio kako je Andrić bio svestran i na mnogome polju ostavio traga, ali on smatra da ga najviše treba pamtiti po njegovom radu u kazalištu. Ujević¹¹ se, izgleda, nije zadovoljio takvom tvrdnjom, nego je bilješku sastavio sam. Nikola

⁹ O tijeku ovih rasprava iscrpno su pisali Zlatko Vince i Marko Samardžija, prvi o polemici Andrića s Ivšićem, a drugi o sve četiri polemike. Detaljno o ovim radovima govori se dalje u tekstu.

¹⁰ Nalazi se u Zavodu za povijest hrvatske književnosti, teatrologije i glazbe HAZU-a u Zagrebu.

¹¹ Andrić je bio u i uredništvu Ujevićeve *Hrvatske enciklopedije* koja je počela izlaziti 1941. godine.

Andrić od tada nalazi svoje mjesto i u enciklopedijama, ali i u povijestima hrvatskoga jezika i povijestima hrvatske književnosti.

Ujevićeva je bilješka¹² prvi zapis u kojem se, ostavljajući po strani sve drugo što je Andrić radio i u čemu je ostavio velikog traga, ističe *Branič jezika hrvatskoga*, kao njegovo najvažnije postignuće:

„Široko obrazovan, duhovno gibak, A. je u cjelokupnom svome radu bio iznad prosječnosti, ali je gotovo svim svojim književnim i naučnim poslovima pristupao u prvom redu kao javni, kulturni radnik. Odatle njegovo zanimanje za najrazličitije probleme i pokatkad smioni zaključci, koji su izazivali žive diskusije, kao što je slučaj s njegovim *Braničem jezika hrvatskoga*, koji nije zadovoljio stručnjake ni u Zagrebu ni u Beogradu: prvima je bio premalo vukovsko-maretićevski (Rožić), a drugima previše vukovsko-maretićevski (Skerlić). Međutim, *Branič* je unio u tadanju maretićevsku statičku koncepciju jezika mnogo šire vidike pa je knjiga, i polemika koja se pojavila u vezi s njom, izvršila plodan utjecaj na hrvatski književni jezik pred I. svjetski rat.“

- *Enciklopedija Jugoslavije*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, knj. 1, 2. izdanje, Zagreb, 1980., str. 143.-144.:

Drugo izdanje *Enciklopedije* 1980. godine donosi već drugačiju bilješku iz pera Branka Hećimovića. On rabi Ujevićeve rečenice, tek uz neku sitnu izmjenju, a ispravlja samo pogrješan nadnevak smrti. Dodaje još da je Andrić doktorirao u Beču 1897., da je bio predavač na Glumačkoj školi te predsjednik Matice hrvatske, Društva književnika¹³ i Društva prijatelja Poljske. Hećimovićeva natuknica iste je veličine kao i Ujevićeva, ali je gore navedeni dio reduciran. Tek u posljednjoj rečenici natuknice nalazi se preoblikovana, ublažena i lišena odrednice „hrvatski književni jezik“ Ujevićeva konstatacija da se Andrić „*Braničem jezika hrvatskoga*, koji je izazvao polemiku i imao velik odjek, udaljio [se] od statičnoga maretićevskog shvaćanja jezika i dao prilog za njegovo daljnje oblikovanje.“

- Zlatko Vince, „Polemika Ivšić-Andrić oko „Branča jezika hrvatskoga“, *Filologija*, knjiga 11, Zagreb, 1982.-1983., str.197.-228.:

¹² Ujević navodi samo osnovne biografske podatke o Nikoli Andriću. Pogrješan je nadnevak smrti – Ujević piše da je Andrić umro 8. IV. 1942., a točan je podatak 7. IV. 1942.

¹³ Takvo Društvo nije nikada postojalo nego samo Društvo hrvatskih književnika.

U svojoj raspravi Zlatko Vince potanko iznosi tijekom žustre polemike koja se nakon izlaska *Braniča jezika hrvatskoga* vodila između Nikole Andrića i mladoga Stjepana Ivšića. Smatra kako se u nizu tadanjih jezikoslovnih knjiga ističu Maretićeva *Gramatika*, Boranićev *Pravopis*, Andrićev *Branič* i Maretićev *Savjetnik*. Osobito je poticajna i oštra bila polemika koju opisuje. Navodi kako je do nje došlo, a potom i analizira sve prigovore koje je Ivšić, većinom opravdano, uputio Andriću te odgovore koje mu je ovaj davao. Vince ističe da Andrićev *Branič* na nekim mjestima doista nije stilski dotjeran, ponekad je i nedosljedan:

„Andrić nije bio lingvist u pravom smislu, iako je završio slavistiku kod Jagića u Beču, ali posredno ima određenih zasluga za kulturu hrvatskoga književnog jezika. Stoga je Ivšićev sud o „Braniču“ ipak suviše negativan, makar u mnogim pojedinostima i imao pravo... To je u cjelini ipak prestroga, nedobronamjerna, pa konačno i nedovoljno objektivna kritika... U Ivšićevoj pedantnoj, znalčkoj i preciznoj kritici možemo, dakle, ipak zapaziti dva već spomenuta nedostatka koja proistječu djelomično iz njegove pretjeranosti u ocjeni, a djelomično iz već spomenutih drugih razloga. Prvo, Ivšić pretjeruje, kada, na osnovi određenoga broja pogrešaka i nepreciznosti kao i nekih stilskih hrapavosti, sasvim negativno ocjenjuje Andrićevo djelo u cjelini. Drugo, Ivšić se prestrogo drži tadašnje jezične norme i onda kada se to ne može odobriti jer je ona bila već premašena. S prevelikim poštovanjem prema korisnom i nepotpunom Broz-Ivekovićeve „Rječniku hrvatskoga jezika“ odbacuje neke dobre Andrićeve spoznaje, ne osjećajući da je Andrić u pravu, ili ne mogući mu to priznati.“

Vince napominje kako je upravo Andrić popularizirao jezična pravila, a prema nekim pitanjima je uspio i nametnuti svoj stav toliko da je to kasnije prihvaćen u normi hrvatskoga književnog jezika: naglasci infinitiva tipa *preobūći*; naglasci osobne zamjenice u kosim padežima: *mène, tèbe, sèbe*; glagolski oblici *spasiti, spasim*; prezent *živim, živiš*; oblik *točka*; uporaba enklitičkog oblika povratne zamjenice u dativu (*si*).

- Marko Samardžija, „Puristički i filološki rad Nikole Andrića (U povodu 50. obljetnice smrti)“, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, vol. 27., Zagreb, 1992., str. 93.-113.:

Nakon kratke Andrićeve biografije, Marko se Samardžija u ovome radu ukratko osvrće na najvažnija Andrićeva djela, a potom analizira polemike koje su se razvile nakon izlaska *Braniča jezika hrvatskoga*. Kao zaključno o njima izvodi:

„Sabere li se sve skupa što je rečeno o Andrićevu Braniču jezika hrvatskoga i u povodu njega, danas se može činiti neobičnim što je toliko mara i žara, znanja i nepopustljivosti uloženo u polemike o jednoj ni po čemu posebnoj knjizi, o knjizi čiji se naslov istina pamti, ali koja sadrži brojne i lako uočljive autorske i sadržajne slabosti da s pravom ni u povijesti hrvatske filologije ni u okvirima bogate hrvatske purističke literature ne zauzima neko istaknutije mjesto. Dogodilo se, naime, da se u polemikama upravo o toj knjizi očitivalo nekoliko različitih činitelja koji su pogodovali žestini polemike. Uz zamjetne razlike u stručnosti (Ivšić-Andrić), još su se jače očitivali izvanstručni razlozi: osobni (Vukelić-Andrić, Rožić-Andrić) i politički (Ivšić-Andrić, Skerlić-Andrić) te različita generacijska pripadnost (Ivšić-Andrić). Upravo zbog toga se i dogodilo da je Andrić, uza sva slaba mjesta svoje knjige i neuvjerljivost argumenata kojima se mjestimično služio, pomalo paradoksalno, u čak tri polemike (a manjim dijelom i u četvrtoj, onoj s Ivšićem) bio u pravu, što se, istina, nije u cjelosti odmah moglo uočiti, ali se danas utemeljeno može reći.“

Procjenjujući Andrićev jezikoslovni rad, Samardžija piše da se Nikola Andrić često bavio filološkim temama, ali kvaliteta njegovih radova nije jednaka. Smatra da su prvi Andrićevi radovi (o prijevodnoj književnosti u Srba, o Pavlu Solariću, o izvorima kajkavskih drama) pisani „s punim uvažavanjem svih zahtjeva znanstvenih radova“, a kasniji su pisani „ležerno, povremeno čak usiljeno i preciozno“. Potom izvodi zaključak:

„Ali je i iza takvog Andrićeva bavljenja hrvatskim jezikom ostalo dovoljno uglavnom purističkih radova koje ni danas nije moguće zaobići a da to ne bude na štetu cjelovitosti prikaza zbivanja na području hrvatskoga jezika u većem dijelu 1. polovice ovoga stoljeća. Jer pored uredničkih i radova s područja književne povijesti čija vrijednost i danas nadilazi puku dokumentarnost, bio je Nikola Andrić, kao svestran i ugledan kulturni radnik, nepuna tri desetljeća koja dijele *Branič* i *Šta je šta* što djelatnim dionikom, što pouzdanim svjedokom tih zbivanja. A to ovom „Parizanu s Vuke“, bez obzira na sve njegove propuste, pogreške i nedosljednosti, trajno osigurava mjesto i među hrvatskim filolozima.“

- Milan Moguš, *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, nakladni zavod Globus, Zagreb, 1993., 1995., 2008.

Milan Moguš u ocjeni stanja u hrvatskome jezikoslovlju 20. stoljeća ističe kako hrvatski vukovci nisu uspjeli u nastojanjima da nametnu normiranje hrvatskoga jezika isključivo prema štokavskome narječju.

„Štoviše, za hrvatske je pisce bilo jasno i to da čakavska i kajkavska književna stilizacija nikada nisu prestale biti sastavnim dijelom hrvatske književnosti. Unatoč željama hrvatskih vukovaca za štokavskom unifikacijom, čiji su nastupi postali jasni već šezdesetih godina 19. stoljeća, hrvatski je jezični standard ipak bio neprestano otvoren prema rječničkom bogatstvu i književnim stilizacijama naslijeđa.“(Moguš, 2008: 190)

Kao primjer onih pisaca koji su se tomu odupirali navodi Matoševu kajkavsku i Nazorovu čakavsku pjesmu s početka 20. stoljeća te Andrićev *Branič*: „Toj se liniji može priključiti i Nikola Andrić sa svojom knjigom *Branič jezika hrvatskoga* (1911.). U njoj govori na mnogo mjesta o hrvatskim posebnostima u okviru širega korpusa novoštokavskog ijekavskog standarda...“ (Moguš, 2008: 191). Dakle, Milan se Moguš u *Povijesti hrvatskoga književnoga jezika* ne obazire na polemike, nego govori upravo o prinosu Nikole Andrića hrvatskomu književnomu jeziku.

- Marko Samardžija, „Nikola Andrić“ (pogovor pretisku drugoga izdanja *Braniča jezika hrvatskoga*), Pergamena, Zagreb, 1997., str. 149.-157.

Marko Samardžija u ovome pogovoru ukratko ocrtava vrijeme u kojem je *Branič* nastao te razloge koji su Andrića na to ponukali. Ističe da se obrađeni problemi rijetko zadržavaju samo na jednoj jezičnoj razini, što je po njemu većinom posljedica „stanovite Andrićeve nediscipline u pisanju“, ali se ipak većina savjeta može svrstati u leksičko-semantičko područje. Dio je tih savjeta prevladan, ali oni svjedoče o mijeni u našem jeziku. Naglašava i da je Andrićev stav o posuđivanju prihvatljiv i danas. Samardžija daje i kratko objašnjenje razlika između prvoga i drugoga izdanja *Braniča*¹⁴. Posebno se osvrće i na drugo Andrićevo djelo, jednojezični slikovni rječnik, „kojim je Andrić osigurao mjesto u (jezičnoj) kroatistici“:

¹⁴ Detaljno o Samardžijinoj analizi *Braniča* govori se dalje u radu.

„U jedanaest odjeljaka ovog rječnika skupljeno je i izloženo vrijedno hrvatsko leksičko blago kojega je jedan dio, dakako, u međudobi, iz unutarjezičnih ili izvanjezičnih razloga, potisnut iz aktivnog leksika u pasivni (arhaizmi, historizmi), ali je djelo i danas zanimljivo ne samo kao svjedok o hrvatskome leksičkom jučer, nego i kao dragocjeno vrelo podataka iz života građanske Hrvatske, podataka koji su za dugih poratnih godina prešućivani ili zabranjivani.“

Kao posebnu vrijednost Samardžija navodi sklonost autora popisu, a ne propisu, pa je rječnik bogato vrelo u pružavanju hrvatske sinonimije i polisemije. Zabilježene su i riječi koje bi neki drugi rječnik ispustio poradi njihove regionalnosti i/ili stilske obilježenosti. Rječnik je, po Samardžiji, s obzirom na vrijeme kad je rađen, „solidno“ leksikografsko djelo.

- *Jezikoslovne rasprave i članci*, priredio Marko Samardžija, Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 2001., str. 409.-420.

U ovoj su knjizi pretisnuti Andrićevi članci „Hrvatske narodne pjesme“, „Jedan narod treba i jednu književnost“ i „Koje nam beogradske riječi ne trebaju“. Samardžija daje kratak Andrićev životopis i opis njegovih najvažnijih djela. Ističe kako je *Branič jezika hrvatskoga* Andrićev najpoznatiji rad. Ukratko objašnjava razloge nastanka ove knjige te ističe kako dio savjeta nije prihvaćen (*tjedan* Andrić želi zamijeniti *nedjeljom* ili *sedmicom*, pridjev *tugaljiv* za nj znači samo *škakljiv*, *obljubljen* mu nije zamjena za *omiljen*, ne preporučuje riječi *strog*, *okolnost*, *posjet*), ali nasuprot takvim prijedlozima koje hrvatska javnost nije prihvatila „stoji cijeli niz ne samo leksičkih, nego i fonoloških, tvorbenih i sintaktičkih prijedloga koji su, zahvaljujući i Andrićevu zalaganju za njih, postali neodvojivim dijelom hrvatskoga jezičnog standarda.“ *Branič* si je dojmljivim naslovom i brojnim polemikama koje su ga pratile, kaže Samardžija, osigurao posebno mjesto u novijoj hrvatskoj purističkoj literaturi. Važno je istaknuti da na nekoliko mjesta u njemu Andrić sudi o hrvatsko-srpskim jezičnim odnosima bitno drugačije od hrvatskih vukovaca i brani pravo Hrvata da u svoj jezik ne moraju bez pogovora prihvatiti sve što dolazi iz Beograda. Nadalje, Samardžija analizira Andrićev članak „Jedan narod treba i jednu književnost“ u kojem, pored već za to doba poznatih teza o potrebi prihvaćanja ekavice s hrvatske strane i latinice sa srpske strane, a sve u ime novonastaloga jedinstva, ipak ističe kako je hrvatski jezik dotjeraniji i kako se ne trebaju prihvaćati beogradski arhaizmi i provincijalizmi. Navodi i kako je Andrić napisao i dva članka („Beograd nam kvare jezik“ i „Koje nam beogradske riječi ne trebaju“) koji su u cijelosti

posvećeni suzbijanju srpskog utjecaja na hrvatski jezik. Samardžija daje i kratak opis slikovnog rječnika *Šta je šta* uz tvrdnju kako je to riznica vrijednoga hrvatskog jezičnog blaga. O Andrićevu prinosu hrvatskomu jezikoslovlju Samardžija kaže:

„Jer, pored uredničkih i radova s područja književne povijesti, čija vrijednost i danas nadilazi puku dokumentarnost, bio je Nikola Andrić, kao svestran i ugledan kulturni radnik, nepuna tri desetljeća koja dijele *Branič jezika hrvatskoga* i *Šta je šta* što djelatnim dionikom, što pouzdanim svjedokom tih zbivanja. A to ovomu, kako ga je nazvao Iso Velikanović, „Parižaninu s Vuke“, bez obzira na sve njegove propuste, pogreške ili nedosljednosti, trajno osigurava mjesto i među hrvatskim filozofima.“

- Ljiljana Kolenić, „*Branič jezika hrvatskoga* Nikole Andrića“, *Dani Josipa i Ivana Kozarca*, zbornik, Privlačica, Vinkovci, 2002., str. 122.-145.

Na početku članka autorica navodi osnovne podatke o Nikoli Andriću i njegovome *Braniču* te daje kratki prikaz prethodnih istraživanja o tom jezičnom savjetniku. Predmet njezina interesa je Andrićeva frazeologija. Ljiljana Kolenić prvo pojašnjava značenja koja *fraza* ima u *Braniču jezika hrvatskoga* (prazna riječ; izričaj; ustaljena sveza riječi), a potom zaključuje kako *fraza* (danas *frazem*) „isto znači i u Andrićevu *Braniču* i kao naziv u suvremenoj frazeologiji“. Nadalje, dijeli Andrićeve frazeme na nekoliko skupina¹⁵, a potom zaključuje kako je njegova frazeologija „u jednu ruku razgovorna i svakodnevna, a s druge strane se javljaju uzrečice iz latinskoga, njemačkoga ili ruskoga jezika“. Ljiljana Kolenić smatra da je zbog toga što je *Branič* napisan tako da bude čitak i svima razumljiv, a opet potkrijepljen stručnim citatima da bude prihvatljiv i učenim ljudima, taj savjetnik bio dobro prihvaćen i doživio dva izdanja. Na kraju zaključuje:

„Premda se danas s nekim Andrićevim savjetima ne bismo mogli složiti, i danas možemo sa zanimanjem čitati *Branič* jer ni u jednom trenutku ne sumnjamo u njegovu ljubav i brigu za hrvatski književni jezik.“

- Branko Kuna, „Tvorbena načela i postupci u jezičnim savjetima Nikole Andrića“, *Književna revija*, br. 3/4, Zagreb, 2005., str. 189.-203.

Na početku članka Branko Kuna govori ukratko o Nikoli Andriću i o njegovu purizmu. Napominje kako se puristička nastojanja određene jezične zajednice zrcale upravo u odnosu

¹⁵ Detaljno o ovome radu Ljiljane Kolenić i njezinoj analizi frazema iz *Braniča* govori se dalje u radu.

prema tvorbi riječi, stoga želi u Andrićevu jezičnom savjetništvu, koje je okarakterizirano kao puristično, istražiti njegova načela u određivanju pravilne i prihvatljive riječi te ustvrditi što od njegovih normativnih preporuka i danas vrijedi, a što je prevladano. Kuna dalje navodi Andrićeve kriterije i načela u odabiranju riječi i analizira njegove tvorenice¹⁶. Na kraju zaključuje:

„*Branitelj hrvatskoga jezika* jedan je od prauzora jezičnih savjetnika, žanra veoma popularnog u domaćem jezikoslovlju...Način tumačenja i opisivanja prilagođen je novinarsko-publicističkom stilu te ga obilježuje pitkost i lakoća iskaza, otvorenost spram činjenica, a nerijetko ekspresivnost nadjačava i objektivni karakter teksta, a što se očrtava u čestim lakonskim izrazima, ironijom pa i kletvama...“

- Marko Samardžija, *Hrvatski jezik i pravopis od ujedinjenja do kraja Banovine Hrvatske (1918.-1941.)*, Školska knjiga, Zagreb, 2013.

U ovoj knjizi Marko Samardžija o Andriću govori ponovo analizirajući, uz dosad navedena djela, i Andrićevu kritiku na Maretićev *Jezični savjetnik* te na Benešićevu gramatiku, a spominje još i članak o pisanju pridjeva *pariški*. Pretisnuo je Andrićeve članke „Beograd nam kvare jezik“ i „Svjećica na učiteljevu grobu“ (počasno slovo Vatroslavu Jagiću). U knjizi ponavlja sve što je dosad o Andriću rekao, ali posebno ističe njegovu borbu protiv srbizama koji su se u hrvatski jezik počeli uvlačiti.

„Između dvaju svjetskih ratova Andrićev doprinos „čišćenju“ hrvatskoga jezika očituje se u već prikazanu aktualiziranju pitanja „beogradizama“ i uopće utjecaja srpskoga...a najznatiji mu je doprinos kultiviranju (i kodificiranju) hrvatskoga prvi slikovni rječnik u kojem je, zajedno s Isom Velikanovićem, unatoč nemalim poteškoćama nastojao „uvesti reda“ u nazivlja mnogih obrta i struka.“

Naposlijetku, valja reći da se o Nikoli Andriću u školskim udžbenicima nije mnogo pisalo. Spominje ga jedino Mate Ujević u *Plodovima srca i uma*, hrvatskoj čitanci za više razrede srednjih škola, izdanoj 1941. godine. Ujević odbacuje Maretićevo učenje i smatra da hrvatski jezik nema prave svoje gramatike ni rječnika. Piše da ipak postoje znanstveni radovi o hrvatskome, a uporedo s njima i purizam. Za Ujevića najvažniji su puristi Rožić i Andrić koji

¹⁶ O Kuninoj analizi tvorbenih načela u *Braniču* govori se opsežnije dalje u radu.

je „s mnogo duhovitosti i književnoga ukusa upozoravao na tuđice u jeziku. Glavni Andrićev rad u tom pravcu jest Branič jezika hrvatskoga.“

1.1. NIKOLA ANDRIĆ - ŽIVOT POSVEĆEN HRVATSKOME JEZIKU, KAZALIŠTU I KNJIŽEVNOSTI

Nikola Andrić, najznačajniji vukovarski Hrvat, bio je kulturna institucija prve polovice 20. stoljeća (točnije – do Drugoga svjetskog rata). U mnogočemu prvi i jedinstven, iznimno vrijedan i plodan, širokih interesa i vidika, osoba je koju je nemoguće jednoznačno odrediti jer bio je beletrist, feljtonist, putopisac, autobiograf, književni povjesničar, prevoditelj, kazališni djelatnik, kritičar, novinar, kazališni i književni povjesničar, prosvjetni djelatnik, nakladnik, leksikograf i jezikoslovac. Upravo ovaj posljednji aspekt njegova rada nije u cijelosti osvijetljen, a Andrić je svojim člancima o jeziku, polemikama, *Braničem jezika hrvatskoga*, slikovnim rječnikom, poučavanjem, savjetovanjem, lektoriranjem i uređivanjem bio sudionikom iznimno važnoga perioda u razvoju hrvatskoga jezika.

Nikola je Andrić, čini se, bio predodređen za rad i brigu o hrvatskome jeziku. Rodio se 1867. godine kada je, znakovito, objavljena prva naša vukovska gramatika¹⁷, tek osnovana Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti održala je prvu skupnu sjednicu i izabrala za tajnika Đuru Daničića, a točno stotinu godina kasnije (dvadeset pet godina nakon njegove smrti), 1967. u *Telegramu* je tiskana, za hrvatski jezik iznimno važna, *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga jezika*. Nikola je rođen u Vukovaru, gradu koji ima važno mjesto u hrvatskoj nacionalnoj povijesti. Za njega je ostao uvijek vezan. Iako je još kao srednjoškolac otišao iz grada, pratio je i podržavao sve što se u njemu događalo. Evo kako ga opisuje:

¹⁷ Pero Budmani: *Grammatica della lingua serbo-croata (illirica)*(Beč, 1867.) – autor se u predgovoru poziva na Vuka Karadžića, a slijedi njegov nauk u opisu jezičnih činjenica.

„Tu je taj slavni Vukovar sa prastarim franjevačkim samostanom, koji je – u nekadašnjem manjem obliku – još prije Čarnojevićeve najezde okupljao čisti hrvatski, katolički i ikavski narod na okup pod vodstvom svojih vjernih fratarskih otaca.“¹⁸

Slika 1: Rodna kuća Nikole Andrića snimljena prije no što je u Domovinskome ratu potpuno uništena

Ime je dobio po svetome Nikoli uoči čijeg blagdana je rođen (5. prosinca). Sin je Mate, remenara¹⁹ i mjesnoga suca, i Julijane, rođ. Mađarević. Obrtnici su imali važnu ulogu u razvoju kulture i obrazovanja te su svoju djecu školovali. Značajni Vukovarci toga doba djeca su obrtnika: dr. Lavoslav Ružička sin je bačvara, dr. Nikola Pšenica krojača, a dr. Nikola Andrić remenara. Obitelj Andrić dala je još jednoga velikana – stric Nikolin bio je dr. Jerolim Andrić (1807. – 1879.), župnik u Otoku, kasnije kanonik đakovačkog kaptola, rektor sjemeništa i dijecezanski školski nadzornik te jedan od osnivača Matice ilirske. On je Nikolu i pomagao u školovanju. Nikola je imao brata Antuna, sudskoga pristava, i sestre Mariju i Tereziju. Andrići su živjeli u Klozerskom (Staklarskom) sokaku (danas Ulica Nikole Andrića) u samome centru grada²⁰ gdje se još uvijek²¹ govorilo ikavski. Andrić je i zapisao (1926: 2) da je njegova majka i umrla kao ikavka. Pučku je školu završio u Vukovaru. Iako je bio odlikaš i jedan od najboljih učenika, četvrti je razred morao ponavljati jer nije imao dvanaest godina kad ga je prvi put završio, a ravnatelj škole Mitrović nije ranije puštao đake iz škole.²² Isti je ravnatelj zaslužan za Andrićev prvi javni nastup (oko 1875. godine) u Najparovoj bašči u Vukovaru. Krasnoslovio je jednu Harambašićevu domoljubnu pjesmu i prateći stihove izvlačio iz džepa crvenu, plavu i bijelu vrpču. Kako se Andrić sjeća:

¹⁸ Iz članka „Vukovarski dani u Zagrebu (Uz proslavu Dra Lavoslava Ružičke)“, 1939.

¹⁹ Andrićima je remenarstvo bio obiteljski obrt što potvrđuje Imenik trgovaca i obrtnika osječke županije iz 1850. u kojem se spominju dva Andrića – Pavo i Vatroslav.

²⁰ Nažalost, Andrićeva je rodna kuća u Domovinskome ratu potpuno uništena. Na njezinu mjestu sada je trgovina.

²¹ Prema istraživanju prof. Brane Crlenjaka u ulicama u kojima su bili nastanjeni samo Hrvati (uglavnom u centru grada) ikavski se govorilo sve do početka 20. st. (Crljenjak, 1962: 44)

²² Prema: Nikola Andrić, „Kako sam se odgajao“, 1939.

„Aplauz je (prvi aplauz u mom životu), bio veleban, ali ipak držim, da nije toliko pripadao mojoj deklamatorskoj „sposobnosti“, koliko rodoljubivim Harambašićevim stihovima, jer se u ono doba bio u Vukovaru uvelike rasplamsao hrvatski patriotizam.“ (Andrić, 1939: 6)

Školovanje je Andrić 1879. nastavio u Kraljevskoj velikoj gimnaziji u Osijeku, a već je prvi razred svršio kao prvi i najbolji đak. Stanovao je u donjogradskoj Crkvenoj ulici 31 kod frau Theres Sthulhofer, kod koje su stanovali srednjoškolci iz Vukovara i Iloka. Iz toga razdoblja započinje i prijateljstvo s braćom Benešić, Antom²³ i Julijem²⁴, s kojima je kasnije, osobito s Julijem, surađivao u kazalištu te u Društvu prijatelja Poljske. Tomu prijateljstvu svjedoče i 132 pisma koja je Nikola pisao Juliju od 1903. pa do smrti, a koja se čuvaju u ostavštini Julija Benešića u Zavodu za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Upravo je Benešić sačuvao i dio Andrićevih knjiga i rukopisa, kao prilog knjizi koja se pod naslovom *Theatralia* trebala objaviti o Andriću. Ona je pridodana Andrićevoj ostavštini koja se također nalazi u HAZU. O odnosu Nikole Andrića i Julija Benešića pisao je Stanislav Marijanović (2004: 158) nalazeći puno podudarnosti u njihovim biografijama; oni su često zajedno radili, i u kazalištu, i u Realnoj gimnaziji i Višoj trgovačkoj školi u Zagrebu, i u Glumačkoj školi, i u Društvu prijatelja Poljske, obojica su pisali kazališne kritike, ali i djela iz područja jezikoslovlja.

Školovanje Andrićevo prati još jedna zanimljiva zgoda. „U drugom razredu gimnazije preoteo mi je „broj 1“ đakovački kolega Pavao Štanduhar, a ja spadoh na „broj 2“, piše Andrić (1939: 4), što je bilo dovoljno da njegov otac zaključi da on nije za školu te ga je odvezao u Vinkovce da ga da na zanat nekom trgovcu konfekcijskom robom. Vidjevši kako ovaj neutješno plače, dopustio mu je da proba pohađati još jedan razred s prijateljkom da će ga ovoga puta doista ispisati ako ne bude najbolji.

²³ Benešić, Ante (1864.-1916.), hrvatski književnik, odvjetnik i javni bilježnik.

²⁴ Benešić, Julije (1883.-1957.), hrv. pjesnik, feljtonist, kritičar, esejist, prevoditelj, leksikograf i kaz.organizator; sastavljač *Hrvatsko-poljskog rječnika* i nedovršenoga postumno izdanog *Rječnika hrvatskoga književnog jezika*.

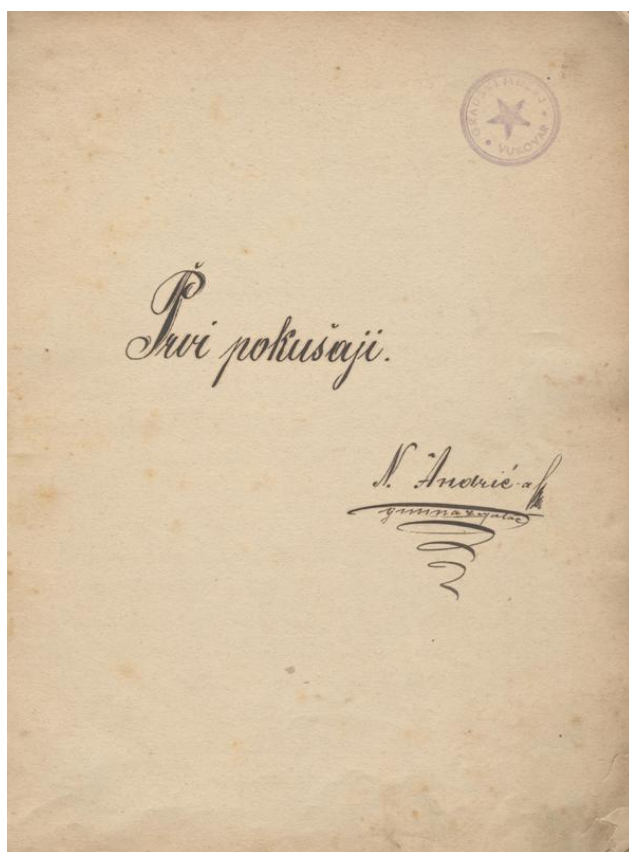
Slika 2: Nikola Andrić kao šestoškolac Kraljevske velike gimnazije u Osijeku 1885. godine
(treći slijeva u gornjem redu)

Ovakav odgoj i prirođeni mar Andrića su cijeloga života tjerali na rad, učenje i usavršavanje. Na Andrićevu sreću, sljedeće godine ukinuta je klasifikacija đaka te je on, bez broja na svjedodžbi, ostao odlikaš sve do mature. Osječki su tadanji đaci vrlo ozbiljno pristupali svojim obvezama, a od njih se puno tražilo. Za šport nisu puno marili smatrajući da im on oduzima vrijeme te su veću brigu posvećivali glazbenom odgoju i gotovo svi su pjevali u zboru i svirali neki instrument, Nikola tamburu i violinu. U osmome je razredu Andrić postao predsjednikom „Javora“, najstarijega đačkog, slavonsko-srijemskog, društva, kojega su prije njega, uz Osječane, vodili i drugi Vukovarci i Iločani – Andrićev brat Antun, Ivan Balić, sva braća Benešići. Gimnazijalci su učili latinski, grčki, prirodopis, povijest, vjeronauk i „kršćansku moralku“. Među sobom su određivali tko bi se za što trebao specijalizirati. Andrić se sjeća da su njemu namijenili francuski jezik, hrvatsku akcentologiju i djela Heinricha Heinea. „Dakle, sve predmeti koji se u ono vrijeme nisu predavali u našim gimnazijama“ (1939: 4). Nisu osječki drugovi pogriješili. Sam Andrić piše:

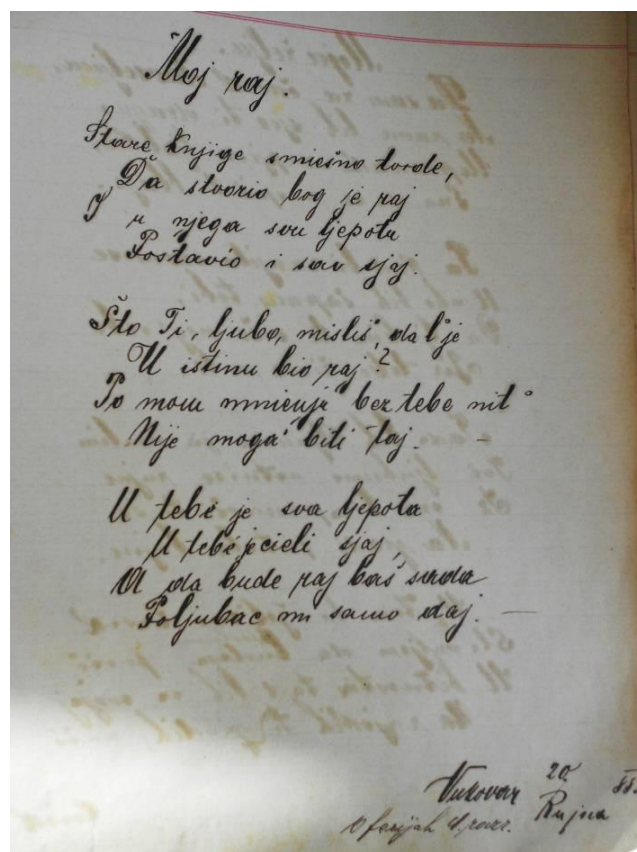
„Francuski jezik i hrvatska akcentologija postali su mi kasnije nasušna književna hrana, koja je donijela obilan plod Hrvatskom narodnom kazalištu i pripovjedačkoj literaturi. U hrvatskoj akcentologiji bio sam u neku ruku već u 5. gimnazijskom razredu mali „kapacitet“ ne samo za svoje drugove, nego i za profesore, koji su se često (kao moj neprežaljani razrednik, a kasnije moj nasljednik na dramaturškoj stolici

zagrebačkog kazališta, Ferdo Ž. Miler) s katedre obraćali na mene s pitanjem: kako bih ja naglasio koju riječ, jer su znali, ne samo da potječem iz čistog hrvatskog (u ono doba još djelomično ikavskog) kraja, nego da sam u to doba već bio proučio i sve akcentološke studije, koje je bila izdala Jugoslavenska (današnja Hrvatska, op. V. V.) Akademija.“ (1939: 4)²⁵

U to se vrijeme (od prvog do petog razreda gimnazije -1881.-1884.) okušao i u pisanju te je stihovima ispunio cijelu bilježnicu, naslovljenu *Djela Nike Andrić-a. Prvi pokušaji*²⁶. Ona sadrži 25 pjesama ljubavne, i, ponajviše, domoljubne tematike. Svaka je pjesma datirana. Poneka je sačuvana u više varijanata pa se vidi da je na njima radio i prepravljao ih.

Slika 3: Prvi Andrićevi radovi

Slika 4: Pjesma iz Prvih pokušaja

²⁵ U tekstu „Redaktor o autoru“ koji je objavljen u 400. knjizi *Zabavne biblioteke* (1927: 467), svojevrsnoj humorističnoj autobiografiji koju je potpisao kao *Redaktor „Zabavne biblioteke“*, Andrić govori o istome događaju, ali daje određeniji podatak – da je proučio već sve akcentološke Daničićeve i Pavićeve studije objavljene u „*Radovima Jugosl. akademije*“.

²⁶ Gradski muzej Vukovar, osobni arhivski fond, rukopisna ostavština Nikola Andrić, XIX.-XX. st., br.arh. jed. 1

Počinjte i s objavljivanjem članaka te mu u *Srijemskom Hrvatu* 1866. izlazi prijevod Garšinove pripovijesti *Zaboravljeni stradalnik*, a iste godine i humoreska *Lov na sjedečke*, prvi njegov originalni književni rad. Nikola Andrić u bilježnici naslovljenoj *Moji književni radovi*²⁷ ispisuje sve što je napisao i objavio do 1896. godine. O prvim radovima piše:

„Moj prvi štampani rad je bio u „Srijemskom Hrvatu“, gdje sam kao sedmoškolac objelodanio prijevod od Garšina „Stradalnik“, prevedavši ga s njemačkog (god. 1887 ili 1888.?)

U istom političkom listu sam štampano i prvi originalni svoj rad „Lov na sjedečke“ – o praznicima 1888 ili 1889?“

U svoj proučenoj literaturi o Andriću, kao prvi njegov objavljeni rad navodi se *Lov na sjedečke* s godinom 1887. jer je sam autor taj članak naveo kao svoje prvo djelo u biografiji *Redaktor o autoru*.²⁸ Istraživanjem izdanja *Srijemskoga Hrvata* nalazimo da je *Zaboravljeni stradalnik*, potpisan inicijalom N., izlazio u veljači 1886.²⁹, a *Lov na sjedečke* u kolovozu iste godine³⁰.

Srijemski Hrvat

LIST ZA POLITIKU, POUKU I ZABAVU.

„SRIJEMSKI HRVAT“ izlazi dvaput na tjedan, srijedom i subotom. — Vlastnik, urednik i odgovorni urednik: Fran Veštorina. — Prijevod prvih sedam brojeva „Srijemskoga Hrvata“ u Vukovaru. — Za ovaj broj: 10 kop. u god. 10 kop. u pol. god. 4 kop. u četiri god. 2 kop. Uredništvo: u Vukovaru, u Vukovarskoj ulici, br. 4.

Br. 14. U Vukovaru u srijedu dne 17. veljače 1886. God. IX.

Zaboravljeni stradalnik. Slika na ratištu bugarskoga. Po francuskom. (Kome)

Nigd mi nije još bilo tako teško oko srca —
Bilo tauno, vrlo tauno, a meni hladno. Potrebno sam ležati, a glave nisam mogao da uzdignem. Kao da me je tko teško dresicom za vrat držao. Sanjam li li je to jav? —
Prizim desnu ruku, pružim lijevu; opipam tu svoju nevolju. Bilo je teški pang, a moja glava ležala pod njim. Polako go odinam na desno — i odahnem slobodno. —
Podignem oči — al ništa ne vidim; pipam oko sebe — svat trava, zemlja, vjerna zgojina zemlja. Po svaki priči je noć, a ja sam njeđeje na polju. Ali zašto? Gdje su mi drugovi? Odkud sam ovdje?
Nekadno mi je — ispravio bih se. Upram se na ova diana, da ustanem: Grozna bol oćutim u kostima — glava mi puce — tlo mi prostrno, skoro su osvestim. Padnem natko. Sad istom ustajem, s nisanom svijetlo, da sam ranjen. . .
Probudim se; opet se osvestim.
Tajno je i hladno kao i prije. Nisam više

ni mislio, kako da se ispravim; savim sam mlakao.
Opipam si noge. Naprije desnu: bila je natečla, rvena, a topla, da sam rukom osjećao toplinu. Ulovačim je; loži me. Opipam lijevu — ista toplota, i ta me loži. Gledam me, ložila, vrlo ložila pri svakom doticaju. — Neima više dvojbe — obje su mi noge ranjene. Teško li loži? I moguće spasno? Tu neznam. Boli me. Bez zavota je bi mi se moglo rano i opaliti. Ej, da mogu samo te cijele izvaditi! Strašno me žulje.
Zašto su me moji ostavili? Jesu li ih valjda potjerali? Tu nisam. Nije moguće. Mi smo po bitili. Maji sa na mene zaboravili!
Zar danoš neće svanuti? Al — moram čekati, da prikloim glavu k zemlji, zaklopim oči; mislo sam zaspao. Hladno mi je, a glava i noge su mi tako vruće — gore. Oh, ala je to strašno!
Al, što se omo svijetlaca — tamo daleko? Što je li to zora? — Hla! sanjam. Za čisto će doći jutro, pa će me ishitati ove muke. Al, ako daju neprijatelji? ah, oni će me na usjuzaniji način saklati. Oh, bože, hođe da omlah namerem.
Sve se više danak rasponeže. Bi gi vjetrovi zavijati, a u to se i ruzičasto sunce uzvije iz tamne noći. Divna!
Ves je dan. Lako mi postamo pri dnu. Da pogledam oko sebe. Na lijevu gnatju sa jesenaku

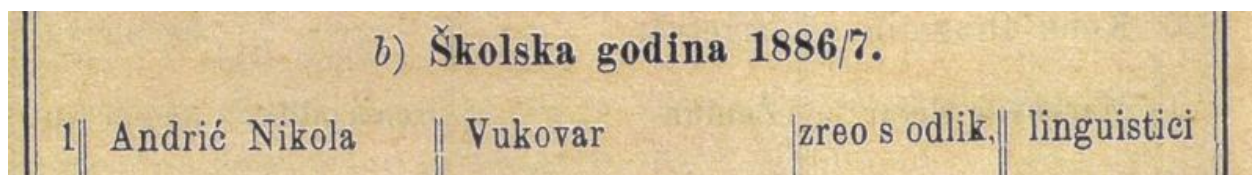
požućelim lišćem. Otkale ja u tom gnatju? Ta mi samo jutroci su zloleto vjetru. Na razamijem. Predamom prokleti čun. Na desno sam mogao alodno gledati pustom okolicom. Vidim tamo daleko zeleno, al meni nepopravni dalinu. Njeđeje ni kuce, a tamo li sede. Na desno mi ajekaki lumak pričeći oka gled, nekaka nagrada; tamo nješto i trepti — kao da su puceta. Ah, bože — ta to je vojnik. Je li surtav ili ranjen? Je li tko od naših ili je neprijatelj? Sve jedno, ja pavijem: „Ej, družo!“ al odgovora nisam dobio. On spava il je surtav.
Nisam se bogano diže nad svijet; grije moja nakošena uda. Nisam mogao više potrubne ležati. Uzdigom se — okrenem — ah, kolike boli. Sad istom ustajem, da moje noge nisu više moje. Oholo mi bilo sve izpravljeno; oko mene ova zemlja krvlju zastarana. Još me svitek loželo. Samo da ves — tko dođe, da sam rekao.
Nisam se vjeloć već uspeo nad horizont; mora da je već podne. Ojstom glad i žeđu. Već osam dana nisam ništa topoga primio u usta. Drije okrajaj sam imao još komalje kruha u torbi. Potrošim. Život! Imao sam još profante. — Hrrra! i taj mi je zalogaj bio namočen krvlju — moje na vlastitom krvlju. Gladan sam, a nemogu to jesti. Maji, svijetla čestitica? Nju sam izgubio sa jurisa. Neima je. —

Samo već nagujalo na zapad — začlo — sumrak se stao hvatati — noć razastrela svoja crna krila, tauno, hladna noć. — — —
Pomoi još neima. Neima mi spasa!
Bože, ljudi mi ti u pomoći?
Ružna je to noć.
Na pol budan, na pol grozničav, dočim čestim tielom. Grlu mi se osušilo, jestik okušilo od žeđu. Kješto kaskijem, da mi se sve tlo trese, a rane me peku, vrlo peku.
Nije mi bilo od nikuda pomoći; približavno mi se grozni komac. Tu, da mi rane i nima tako upasne, to moram ves od glada i žeđu da skapavam. —
Činam sam ajekadi, da ljudi mogu uzdržati sedam dana i sedam noći bez jela i pija. Keške li muke! — Sedam dana i sedam noći čekati na smrt, kojaj nemože uteci. Sedam dana boriti se dusom.
O, nesretna moja stara majko! Ah, da ti znaš, kako će ti sinak da svrši! — Moram da uumrem — mlad sam, a živjeti je tako lipe! An vjeka, mladi vjeka! — S bogom budućnosti, s bogom čita unu, s bogom svijeta, miš priljepti cviste! . . . S bogom! Sve mi navjelo na oči; plačem kao mala djet; plačem, jer me loži, zdvajam — a valjda sam se ložio i smrti.
I opet puce zora — dan svije. Isto sunce

Slika 5: Prvi Andrićev objavljeni tekst

²⁷ Gradski muzej Vukovar, ibid.
²⁸ Zabavna biblioteka, knjiga 400., 1927.
²⁹ U broju 13. i 14. od 13. i 17. veljače 1886.
³⁰ U broju 67. od 21. kolovoza 1886.

Kako je bio izvrstan đak, Andrić je školu završio u roku. U *Izviješću o Kralj. velikoj gimnaziji u Osijeku za školsku godinu 1886./87.*³¹ piše da je Andrić Nikola iz Vukovara na ispitu postigao uspjeh: „zreo s odlikom“, a da se kani posvetiti „linguistici“.

Slika 6: Preslika iz izvješća osječke gimnazije

Na maturi je oduševio tadanjeg povjerenika vlade za maturu Franju Maixnera prijevodom ulomka Vergilijeve *Eneide* u narodnim desetercima koji je protkao aforističnim stihovima iz Mažuranićeva spjeva *Smrt Smail-age Čengića*. On ga je pohvalio i zapitao bi li se htio posvetiti romanističkim i slavističkim naukama na bečkom i pariškom sveučilištu te ponudio potporu od 40 forinti mjesečno. Dužnost će mu biti nakon diplome odslužiti deset godina u našim srednjim školama kao profesor francuskoga i hrvatskoga jezika. Već za tri mjeseca mladi je Andrić bio u Beču. Da nije bilo te potpore morao bi, kao siromašni obrtnički sin (kako sam navodi) poći u đakovačko sjemenište i skončati kao župnik u nekom od slavonskih sela.

Prije odlaska na studij dogodila se jedna pamćenja vrijedna zgodica. Osječki su maturanti održali toga ljeta 1887. nekoliko koncerata po slavonskim gradovima kako bi što god zaradili. Kada su bili u Đakovu biskup Strossmayer bio je spriječen da dođe, ali ih je pozvao da dođu k njemu na ručak. Andrić je bio solist na violini, a nakon koncerta još je i krasnoslovio neke Šenoine balade. Biskup ga je pomilovao po licu i rekao:

„Dobar si sinko; vidim, da si pun mladenačkog žara, pa bi s vremenom moglo nešto i biti od tebe, ali si slabašan: nema te ništa – u turu! Ako pođeš rdavim putem, ne ćeš dugo...“ (Andrić, 1927: 468)

Na sreću, Andrić je pošao pravim putem, a nije ni bio slabašan, naprotiv, suvremenici su ga opisivali kao impozantnog, naočitog, izrazito visokog i krupnog muškarca.³²

³¹ Vidi građu koju je prikupila Gradska knjižnica Vukovar; pretisak iz Muzeja Slavonije Osijek

S vladinom potporom studira 1887. – 1889. slavistiku i romanistiku na bečkom sveučilištu, a profesori su mu bili Vatroslav Jagić³³, Adolfo Mussafia³⁴ i Wilhelm Meyer-Lübke³⁵. Za boravka u Beču aktivno je sudjelovao u radu hrvatskoga akademičkoga društva „Zvonimir“. Naši su studenti stranih sveučilišta u to vrijeme imali svoja društva u kojima su se okupljali, organizirali proslave, obilježavali važne kulturne događaje te održavali vezu s maticom Hrvatskom. „Iz Pariza je slao Vijencu i Obzoru kulturne vijesti...o Maupassantu, Pierre Lotiu, Prevostu. Sve su to bili gotovo prvi u Hrvatskoj glasovi o tim ljudima i mi smo ih gutali i čitali ne jedamput.“ (Krnice, 1918.) Treće godine poslan je u Pariz gdje je do 1891. slušao predavanja na Sorbonni i Collège de Franceu kao đak Gastona Parisa³⁶ i Louisa Légera³⁷, koji je mladoga Andrića prihvatio i pomagao mu prvih dana na osnovi Jagićeva pisma u kojem ga je preporučio. Andrić tada započinje pisati Jagiću pisma, a ovaj mu je odgovarao³⁸. Njihovo prijateljstvo trajalo je sve do kraja Jagićeva života. Andrić je često tražio savjet ili pomoć, a učitelj mu je svesrdno pomagao. Saznajemo i da je *Prijevodna beletristika u Srba od god. 1777-1847.*, objavljena 1892., bila Andrićev ispitni rad za bečko povjerenstvo, a temu nije sam odabrao, već mu ju je zadao Jagić. Ipak, s tim je radom imao dosta problema i primio nekoliko oštrih prigovora sa srpske strane (Đorđević, Živanović, Vrhovac) kako želi blatiti stariju srpsku knjigu. Andrić se s tim osudama ne slaže:

„Šta više, držim, da mi je knjiga napisana korektno i s toliko simpatije za srpsku književnu prošlost, kako može da piše o Srbima Hrvat, koji je rada da se s istom ljubavlju i Srbi zabavljaju hrvatskom prošlošću i sadašnjošću. Jer držim, da se mi Hrvati i Srbi samo za to pravo ne razumijemo, jer se pravo ne poznamo.“ (Andrić-Jagić, 2009: 196)

³² U članku „Jedan značajan jubilej – 70-godišnjica hrvatskog književnika Vukovarca dr-a Nikole Andrića“ opisan je kao „... divna pojava hrvatske muške ljepote, visok, plećat, crnih očiju, tamne masti a bijela obraza, grlat...“.

³³ Jagić, Vatroslav (Varaždin, 6. srpnja 1838. - Beč, 5. kolovoza 1923.), hrvatski jezikoslovac, najznačajniji svjetski slavist druge polovice 19. stoljeća.

³⁴ Mussafia, Adolfo (1835.–1905.), tal. lingvist rodom iz Splita; sveuč. prof. talijanskoga u Beču.

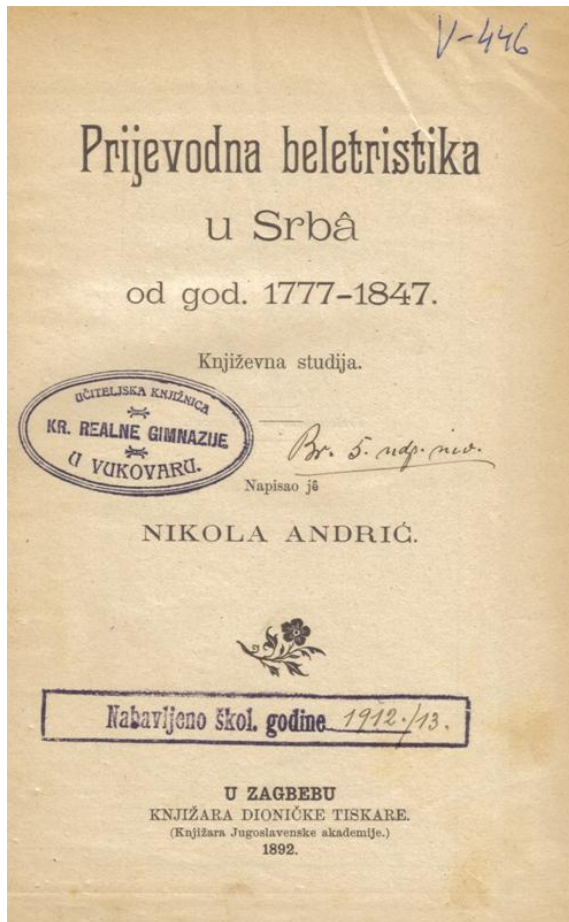
³⁵ Meyer-Lübke, Wilhelm (1861.–1936.), austr. lingvist, romanist, mladogramatičar; istraživao razvoj rom. jezika iz latinskoga.

³⁶ Paris, Bruno Paulin Gaston (1839.-1903.), franc. pisac i profesor, tri puta nominiran za Nobelovu nagradu za književnost.

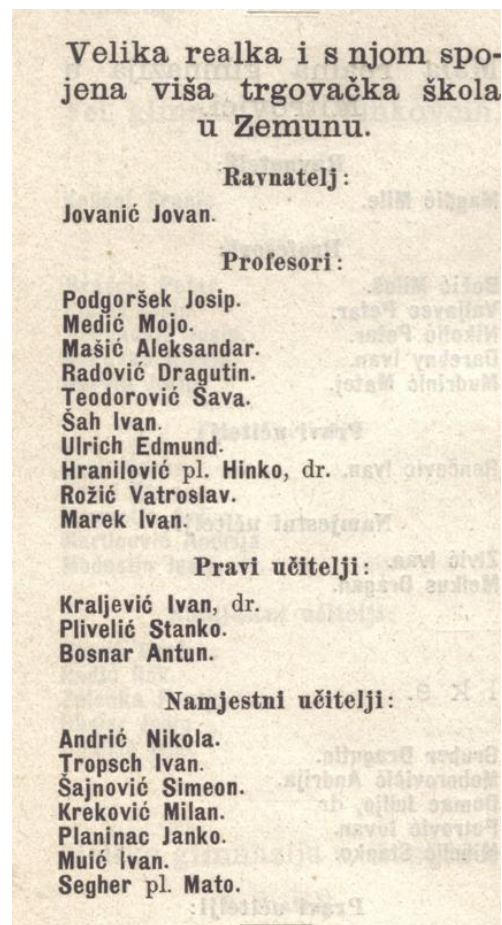
³⁷ Léger, Louis (1843.-1923.), franc. pisac i začetnik slavističkih studija.

³⁸ Pisma je pronašla Ivana Mandić Hekman u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, a nalaze se pohranjena pod brojem R 6965b R 4610a (Andrićeva) i R 4610a (Jagićeva) uz napomenu da je 14 (10 kom.) u razdoblju 1893.-1915. kupljeno do kapet. Andrića 23. IX. 1943. Pisma su objavljena u knjizi *Nikola Andrić-Vatroslav Jagić, Korespondencija 1890.-1918.* U građi, koja razvidno nije potpuna, nalazi se 60 (64 kom.) Andrićevih i 32 (38 kom.) Jagićeva pisma. Urednica je u knjigu uvrstila autografe (što je iznimno vrijedno i pohvalno) te prijepise koji nisu u potpunosti točni. Često je digraf *dj* prepisan kao *đ*, poneke riječi ostale su bez naveska, izostaju neki zarezi, a ima i netočnosti u sastavljenom i rastavljenom pisanju riječi.

Da bi se dva bratska naroda trebala bolje upoznati, mišljenje je Andrićevo koje je često ponavljao smatrajući da bi tako došlo do nužnoga razumijevanja i poštivanja.

Slika 7: Andrićeva doktorska disertacija

Slika 8: Popis djelatnika zemunske realke

Nakon studija dobiva namještenje u Zemunu. Tu se upoznaje s Vatroslavom Rožićem³⁹ s kojim je prijateljevao, a kasnije i polemizirao⁴⁰. U životopisu⁴¹ koji je Andrić predao 1900. godine prilikom habitacije za predavača hrvatske književne povijesti na zagrebačkom Sveučilištu čitamo:

³⁹ Rožić, Vatroslav (1857.-1937.), hrvatski jezikoslovac i srednjoškolski profesor.

⁴⁰ Polemika će se voditi oko *Braniča jezika hrvatskoga* o čemu će biti više riječi kasnije.

⁴¹ Tekst naslovljen kao *Curriculum vitae prof. dr. Nikole Andrića, pisan god. 1900.* pronađen je u ostavštini Nikole Andrića koja se čuva u arhivu Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazalište i HAZU-a. Nalazi se u prvoj kutiji u mapi *Theatralia* koja je ekscerpirana iz rukopisne ostavštine Julija Benešića i pridodana Andrićevoj ostavštini. U mapi se nalazi niz pisama, novinskih izrezaka, knjiga, članaka i spisa Nikole Andrića u rukopisu, a dio je pretpkan pisaćim strojem.

„Primivši absolutorij u Beču, budem namješten kao neispitani učitelj za suplenta u kr. realci i s njom spojenoj višoj trgovačkoj školi u Zemunu. Za godinu dana položio sam u Beču profesorski ispit iz hrvatskog i francuskog jezika za više razrede a iz njemačkog (po starijem statutu) kao naukovnog jezika za niže razrede. Godine 1894. budem imenovan pravim učiteljem...“ (Andrić, 1900:1)

Na ispitu je Andriću opet pomogao Jagić zauzevši se za njega. Ovaj nije pokazao sustavno znanje iz staroslavenskoga jezika, što je Jagić očekivao, već se više trudio oko proučavanja slavenske filologije. No, došao je do važne odluke:

„Ja sam sada (po svetom Pavlu) sasvim drugog „čovjeka obukao“. Prije ispita sam se i mnogo više zabavljao oko romanske nego li oko slavenske filologije, a sada vidim, da se u Zemunu ipak mnogo više dade uraditi na slavenskom polju nego li na romanskom.

I tako će se možda iz mene do skora „raspupiti“ – Slavista.“ (Andrić-Jagić, 2009: 198)

U Zemunu je 1893. oženio barunicu Stefaniju Jović de Siegenberg iz Bečeja. Ona je bila potomak rijetke srpske aristokracije. Ironično Andrić piše Jagiću kako će tako, kad drugačije ne ide, valjda doći do „procesa miješanja“ i prestanka hrvatsko-srpskih razmirica. Morao je Andrić još na ispit iz njemačkoga, a i s njim je imao problema jer nije mislio da će se ikad morati dublje unijeti u to gradivo. Pomogao je opet Jagić te je krajem 1893. Andrić konačno imenovan pravim učiteljem. Godine 1894. dobiva sina Vladislava koji, nažalost, umire za tri tjedna. Iste godine odlazi u Zagreb gdje ga je pozvao Stjepan Miletić⁴² da bude dramaturg u Hrvatskome narodnom kazalištu koje je te godine bilo još na Markovu trgu, ali se imalo preseliti u novu zgradu. Gotovo u isto vrijeme dobio je i poziv od Tadije Smičiklasa i Ivana Kostrenčića (upravitelja Matice hrvatske) da dođe u Zagreb i počme uređivati rukopise za izdavanje hrvatskih narodnih pjesama. „Iza oštre duševne borbe (borila se u njemu ona gimnazijska akcentologija i folkloristika) Andrić se odlučio za kazalište...“⁴³ Povodom prelaska iz stare u novu kazališnu zgradu, koju je otvorio car Franjo Josip 14. listopada 1895. napisao je Nikola Andrić *Spomen-knjigu Hrvatskog zemaljskog kazališta*. Ona je prvi sustavni prikaz povijesti zagrebačkog kazališta koji su svi hvalili, a najviše čuveni naš povjesničar Tadija Smičiklas. Andrić kaže da je na njoj radio godinu dana, a želja vlade je bila da napiše knjigu koja će „imati i naučne ozbiljnosti i – feuilletonističke zanimivosti, da pred ozbiljnim

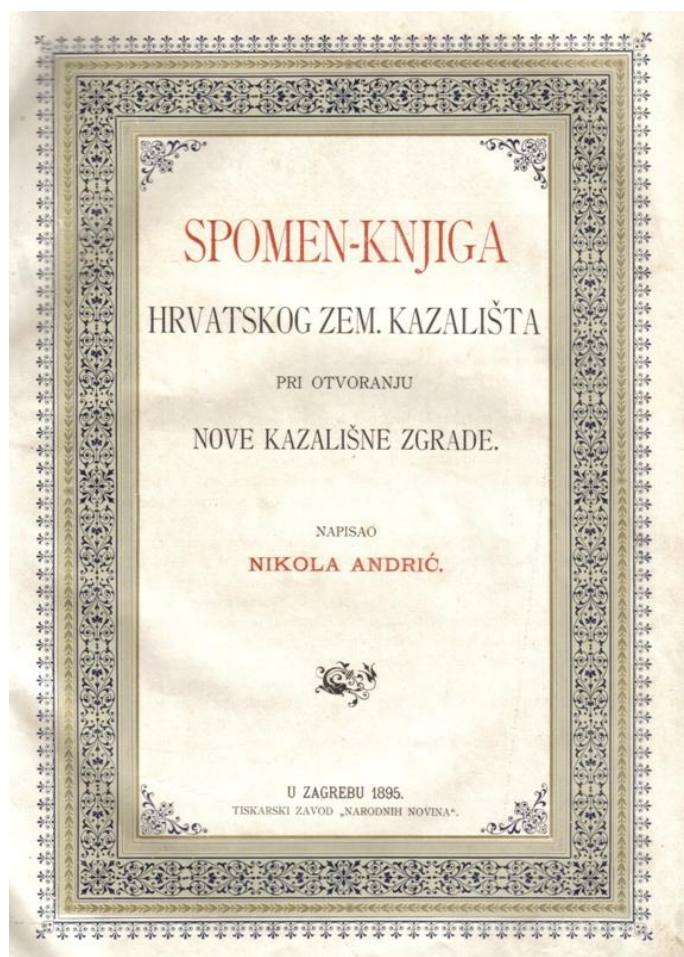
⁴² Miletić, Stjepan (1868.-1908.), hrvatski kazališni intendant, redatelj, kazališni kritičar i književnik.

⁴³ *Redaktor o autoru*, 1927., str. 9.

čitaocem može izdržati dostojanstvo instituta, o kojem radi, a s druge strane, da i lakomisleni gosti za „carskih dana“ nađu u njoj interesantnih crta.“ (Andrić-Jagić, 2009: 207)

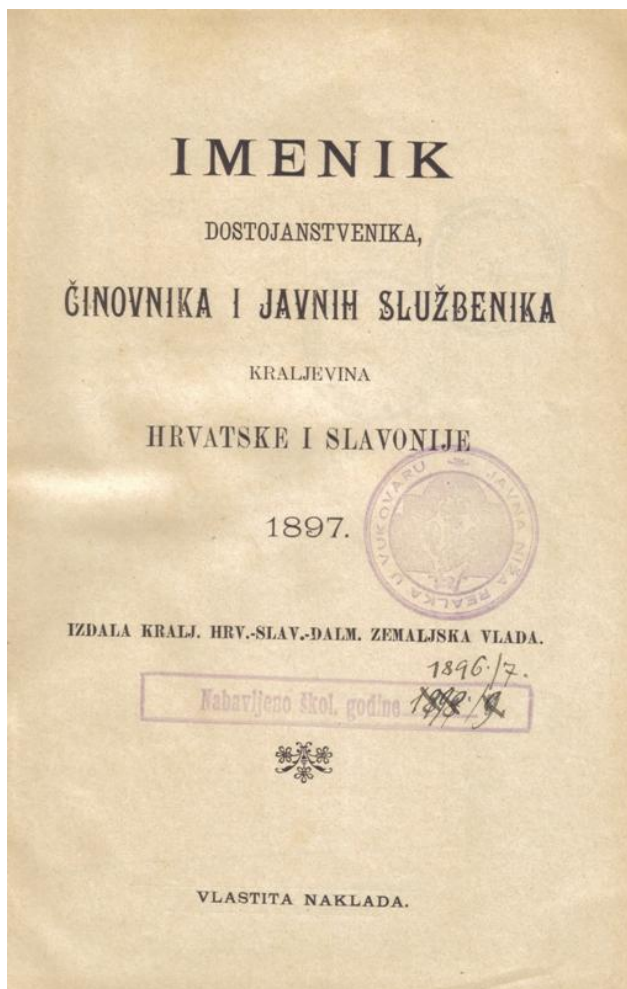
Slika 9: Svečano otvaranje nove kazališne zgrade

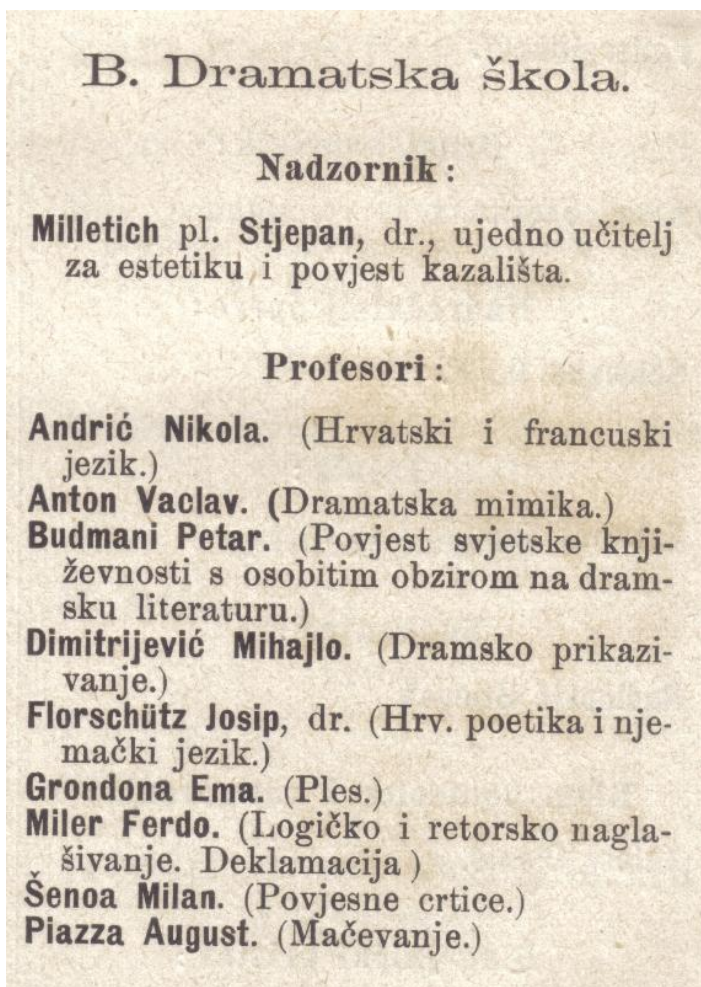
Slika 10: Prva stranica Andrićeve *Spomen- knjige*

Reformator zagrebačkog kazališta Stjepan Miletić odlučio je 1897. godine da s Andrićem osnuje Dramatsku školu koja će biti vrelo novih talenata potrebnih kazalištu. Stariji glumci su se tomu opirali misleći da glumca može samo drugi glumac učiti poslu. Iza leđa nazivali su dvojac teoretskim intendantskim mladićima. Doista, Andrić je imao tek 30 godina, a Miletić 29. Oni su, pak, smatrali da glumac neće moći udovoljiti svim zahtjevima modernog kazališta ukoliko nema i književnu, estetsku i stručnu naobrazbu, uz „umjetničko srce“ i fizičku sposobnost. Nisu se prevarili. Njihova je škola dala velikane hrvatskoga glumišta: Vavru,

Štefanca, Rajića, Bacha i Prejca. Uz Andrića i Miletića predavači su bili poznati kulturni radnici: Petar Budmani, Josip Florschütz, Milan Šenoa i drugi.

Slika 11: Vladin *Imenik* za 1897. godinu

Slika 12: Popis djelatnika Dramatske škole

U školi je Andrić predavao s prekidima sve do 1926. godine. Kazalište je tada davalo i do 40 premijera po sezoni, a svi novi zapaženi europski tekstovi bili su već za nekoliko tjedana prevedeni i priređeni u Zagrebu. Sam je Nikola Andrić preveo s francuskog, njemačkog i ruskog više od 60 drama u prozi i stihovima. Na vlastitu molbu razriješen je dužnosti intendanta 1899. godine. Posao ga je previše iscrpljivao, bilo je dana u kojima se po 12 sati

nije micao s pozornice, borio se s glumcima „učeći diletante najprimitivnije pojmove jezika, karakterizovanja, kretova, shvaćanja literarnog“⁴⁴. Jada se Jagiću:

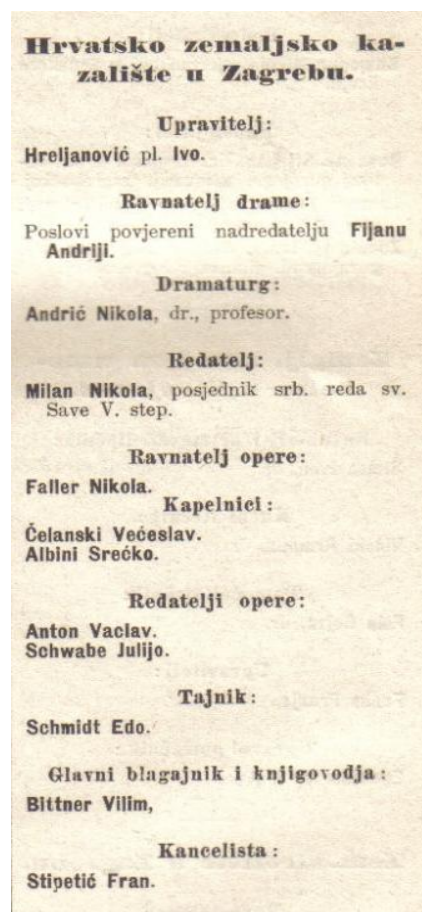
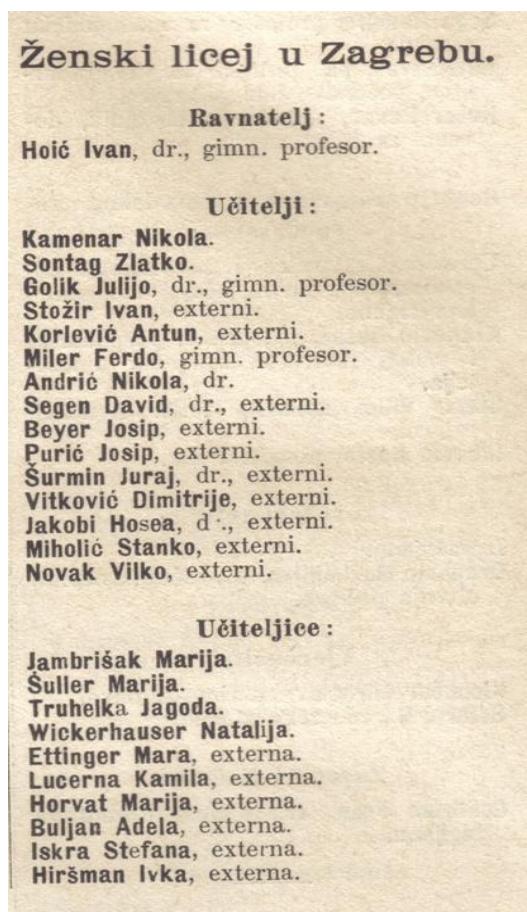
„A koja korist? – Tumačim im Shakespeareove misli, učim hrvatske gramatičke oblike i akcent; - dvoje me razumije, ali njih deset preziranjem otrese kao u misli: „Što se taj luda napinje; kad 50. god. nismo znali na hrvatskoj pozornici hrvatski govoriti niti smo razumjeli, što govorimo – baš ne treba ni od sada.“ (Andrić-Jagić, 2009: 207)

U međuvremenu promoviran je u Beču u doktora filozofije na osnovi studije *Prijevodna beletristika u Srba od god. 1777-1847.*, objavljene 1892., a koja je „bila ocijenjena kao ‘grundlegendes Werk’ za slaveno-srpsku književnu povijest“ (Andrić, 1900: 1). Andriću je bilo krivo što su neki drugi već dobili doktorate, a on se previše obuzeo kazalištem te nije imao vremena za ozbiljno pisanje. Kaže da su ga podsticali Šrepel, Kostrenčić i Smičiklas, a najveću ulogu opet je odigrao Jagić koji je dogovorio da njegova ispitna radnja bude priznata kao disertacija. Kako je volio putovati, primijetio je da se tijekom putovanja nema što zanimljivoga čitati, osobito na hrvatskome jeziku. Objavljuje stoga 1894. u Zemunu zbirku feljtona *U wagonu*, s napomenom: „Dokolnim putnicima prikazuje Miloje Fruškogorac“. Taj je pseudonim kasnije često rabio, a uz njega i Harry, Rođo, Mate Dudan, Prijatelj drame, Raoul, Alpha, Muzicus, Peterburžec i dr. Interesantan je i podatak koji navodi u životopisu: „God. 1895. zastupao sam službeno upravu hrv. zem. kazališta na jubileju biogradskog kr. pozorišta, te sam tom prilikom odlikovan viteškim redom sv. Save.“ (Andrić, 1900) Ovaj odlazak spominje i u pismu Stjepanu Miletiću⁴⁵ na kojega se naljutio jer mu je ovaj odbio od plaće novac za ložu koju u kazalištu ima. Navodi kako je primljen da bi se brinuo o jeziku, a zapravo radi puno više od toga i ne traži nagradu. Već se ovdje vidi ono po čemu je Andrić bio osebujan – volio se boriti za ono što je smatrao važnim, znao se za sebe i druge zauzeti i nije se bojao polemike. Bio je oštra pera kada je to trebalo. Njegov sin Aleksandar, od kojeg je otkupljen dio pisama i autografa, na vrhu prve stranice ovoga pisma dopisao je: „Vrlo karakteristično pismo moga oca Stjepanu Miletiću! (borbenost, životna i radna neiscrpna energija koju je do svoje smrti u 75 godini zadržao!)“

⁴⁴ U pismu datiranom 1. studen. 1895. (Andrić-Jagić, 2009:208)

⁴⁵ Ostavština Nikole Andrića, Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti; pismo je datirano 2. veljače 1895.

Godine 1897. priprema se za doktorski ispit u nadi da će to biti kod prof. Zimmermanna, a ne Mussafije s kojim se nije slagao⁴⁶. U to vrijeme već je imao sinove Aleksandra (1895.-1973.), kojeg je zvao Ivica, i Dragana (1896.-1976.), a na putu je bila kći Jelka (1898.-1918.). Matica ga tada jednoglasno bira za urednika svojih knjiga, a on u Narodnim novinama 3. travnja objavljuje referat *Matičino izdanje Hrvatskih narodnih pjesama*, u kojem je iznio svoj plan i osnovne principe izdavanja pjesama kojih će se kasnije dosljedno pridržavati. Po odlasku iz kazališta 1898. biva dodijeljen ženskome liceju kao predavač hrvatskoga i latinskoga jezika te svjetske književnosti za sva četiri viša razreda, a Andriću je, iako je imao i previše posla, laskalo „da ja sada jedini u Hrvatskoj predajem slavenske i romanske književnosti“. U isto je vrijeme u liceju radila i Jagoda Truhelka⁴⁷.

Slika 13: Djelatnici Ženskoga liceja

Slika 14: Djelatnici Hrv. zem. kazališta 1899. godine

⁴⁶ „on kao da je u meni viđao nekog predstavnika hrvatstva, ili čak protivnika njegovog lajbžurnala „Dalmate“ (Andrić-Jagić, 2009: 212)

⁴⁷ Truhelka, Jagoda (1864.-1957.), hrvatska pedagoginja i književnica za djecu i mladež.

Iste godine, kako sam Andrić piše, dobiva zadaću da u Matici nastavi Brozov⁴⁸ rad (*Crtice iz hrvatske književnosti I. – II.*⁴⁹) – njegov je zadatak treća knjiga, „svjetska književnost do XV. vijeka“. Ne zna se što se u međuvremenu dogodilo, ali takva knjiga nikada nije objavljena⁵⁰. Andrić ne prestaje sa znanstvenim radom te za knjigu *Österreich-Ungarn in Wort und Bild*, 1899. piše pregled hrvatske književnosti od starijih vremena do njegovih dana, a u izdanju Matice hrvatske 1900. godine objavljuje studiju *Prigodni spisi o Strossmayerovim prethodnicima*.

Najveće razočaranje doživio je Andrić 1900. godine kada je trebao i žarko želio postati profesorom na zagrebačkom Sveučilištu. Da je uspio, njegov život i rad bili bi sasvim drugoga tijeka. Taj neuspjeh nikada nije prežalio, pogotovu stoga što je bio najbolji kandidat, a mjesto nije dobio zbog zakulisnih igara. U pismu Jagiću govori:

„Za mene je profesorski zbor i neki članovi unutarnjega odjela vladina. Jedini Pavić⁵¹ nije za mene; on drži, da bi bila sramota za njega, da za dvadeset godina profesorovanja nije sebi naobrazio nijednog nasljednika, pa ne će ništa da posuđuje od – Jagića. Kandidat njegov, prof. Šurmin, s prvom svojom radnjom doduše nije uspio – odbijena mu je – pa sada radi na drugoj. Moja je primljena, pa ću za mjesec ili dva dana na kolokvij. Kad budem dobio veniam legendi, nadam se, da će se i Pavićev otpor prebiti.“ (Andrić-Jagić, 2009: 220)

Ipak, Andrića nisu primili iako je i Maretić bio za to. Problem očito nije bio u znanju i stručnosti nego u politici – Andrić nije pripadao nikakvoj stranci, ali je otvoreno cijeloga života simpatizirao i podržavao stranke hrvatskoga predznaka i nacionalnog usmjerenja. U trenutcima očaja razmišlja otići iz Zagreba u Dubrovnik, a moli i Jagića za kakvo mjesto u Beču koje bi bilo primjereno njegovoj stručnosti.

U Hrvatsko se narodno kazalište vraća ponovo 1901. žaleći još uvijek za neuspjehom na Sveučilištu. Jagiću piše:

⁴⁸ Broz, Ivan (1852.-1893.), hrvatski je jezikoslovac i književni povjesničar, autor *Hrvatskoga pravopisa* iz 1892.

⁴⁹ Izlaze u Matici hrvatskoj – 1. knjiga: Broz, Ivan (1886.), *Uvod u književnost*, 2. Knjiga: Broz, Ivan (1888.), *Prvo doba: crkvena književnost*.

⁵⁰ Nakon Brozovih dviju knjiga slijedi knjiga Milorada Medinija *Povijest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*, zatim studija *Stanko Vraz* Branka Drechslera-Vodnika. Niz se zaključuje Bučarovom knjigom *Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije* (1910).

⁵¹ Pavić, Armin (1844.-1914.), hrvatski jezikoslovac, sveučilišni profesor, rektor Zagrebačkog sveučilišta, pročelnik Odjela za bogoštovlje i nastavu.

„Kako vidite, Preuzvišeni, ja sam opet u krilu naše Thalije. Što ćemo? Vidim, da mi je suđeno raditi na ovom polju, te u ovaj posao uložiti svu svoju snagu, te se odavde pokazati koristan, kad me narod već nije trebao na onom polju, za koje sam osjećao više spremne i ljubavi.“ (Andrić-Jagić, 2009: 226)

Objavljuje u *Radu HAZU-a Izvore starih kajkavskih drama* 1901. te tiska predavanje *Značenje Marka Marulića*, održano 7. sudenog 1901. u zagrebačkoj Realnoj gimnaziji prigodom proslave 400. obljetnice hrvatske „umjetne“ književnosti⁵². Godine 1902. objavljuje studije *Iz ratničke književnosti hrvatske (literarna slika XVIII. vijeka)* i *Život i književni rad Pavla Solarića* čime se, kako sam veli, oprašta od „literarno-historijskog poslovanja“. Godine 1904. Jagić mu nudi mjesto u Beču, ali Andrić odbija smatrajući da se previše odaljio od znanstvenoga rada i da neće moći udovoljiti zadatku. Savjestan i odgovoran, kakav je bio, nije si mogao dopustiti površnosti ni u čemu te se nikada nije dohvaćao posla za kojeg nije bio siguran da ga može kvalitetno i u potpunosti izvršiti. Nove ponude za posao neprestano stižu, 1905. htjeli su ga u Matici uzeti za tajnika. Andrić dobiva moralnu satisfakciju i potvrdu svoga rada: „Volim, što uspješno dokazujem svojim dušmanima, da me nisu ubili.“⁵³ Usporedo s radom u kazalištu Andrić se uspijeva baviti i uredničkim i književnim poslom – za Maticu uređuje *Zbornik narodne i umjetne šale*. Iako je najavio da se više neće baviti znanstvenim radom, ipak 1906. izdaje studiju *Pod apsolutizmom. Historija šestoga decenija hrvatske književnosti (1850.-1860.)* u kojoj je prikazao ovo teško razdoblje u kojem su ipak neki od naših književnika stvarali, neki se povukli, a neki okrenuli drugome poslu. U zagrebačkom kazalištu Andrić ostaje do 1907. kada osniva Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku. U njemu su do tada samo gostovale razne njemačke i mađarske putujuće družine koje su izvodile uglavnom propagandne komade, a vrlo rijetko zagrebačke i novosadske s kojim boljim djelom. U gradu je skupljeno nešto više od 30 000 kruna kako bi se osnovalo hrvatsko kazalište i tako kroatiziralo heterogeno osječko građanstvo. Željeli su imati i dramu, ali i operu i operetu, što je doista bio veliki pothvat te su Andrića kazališni stručnjaci⁵⁴ upozoravali da je nemoguće odmah stvoriti sve. Njegov sin Aleksandar Andrić ovako opisuje očev pothvat:

⁵² Na početku govori: „Sastali smo se, da se poklonimo sjeni rodoljuba i pjesnika spljetskoga Marka Marulića, koji se je upravo prije 400 godina latio pera, da spjeva prvo oveće hrvatsko djelo, ukrašeno poetskim oblikom.“

⁵³ Pri tom, naravno, misli na neuspjao pokušaj da postane sveučilišni profesor i spletke koje su protiv njega kovane.

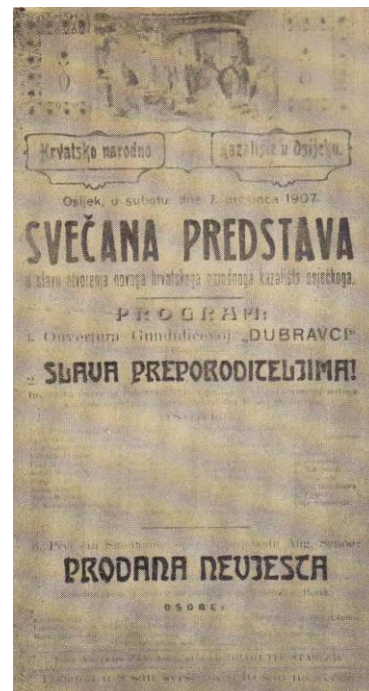
⁵⁴ „...među njima i stari Mandrović...“ veli Andrić u biografiji *Redaktor o autoru*. Adam Mandrović (1839.-1912.) bio je poznati hrvatski glumac, redatelj, ravnatelj drame te intendant HNK u Zagrebu. Jedan je od

„On je stvorio ni iz čega odjedamput: dramu, operu i operetu i započeo taj posao: bez glumaca, bez kazališnih uloga i partitura, bez glazbe, nota i ostalog, pa mu je prije njegovog odlaska iz zagreba u Osijek tadanji intendant zagrebačkog kazališta i kazališni rutinier Adam Mandrović rekao: Nikola, nema na svijetu čovjeka koji bi iz ničega mogao u isti mah stvoriti dramu, operu i operetu i tako na neku ruku stvoriti sve tri grupe ne može se, a da se stvaralac ne osramoti! Ali je otac ponudu primio i nije se osramotio.“ (Andrić, 1967: 161).

Nikola je Andrić prikupio sve glumce od Niša do Praga do kojih je mogao doći te 16. kolovoza 1907. započeo u Varaždinu pripremati prvu sezonu. Za četrnaest dana prva predstava, Smetanina *Prodana nevjesta*, bila je već gotova, a svaki četvrti dan izlazila je nova dramska, operna ili operetna premijera.

Slika 15: Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku

Slika 16: Plakat prve predstave

Takav se ritam nije mogao dugo izdržati te je Andrić, izgubivši za šest mjeseci petnaest kilograma, morao doslovce pobjeći iz Osijeka kako bi se spasio. Ipak, njegov kratki rad bio je dovoljan da se u Osijeku kazalište ustanovi. Tada je napokon udovoljio i drugome davnome

osnivača novovjekog bugarskog kazališta. Iznimno je značajno njegovo djelovanje kao vođe družine zagrebačkog kazališta koji je na nastupima u Varaždinu, Dubrovniku i Splitu na tamošnjim pozornicama prvi progovorio hrvatskim jezikom.

pozivu – uređivanju Matičinih narodnih pjesama te priredio 1909. prvu⁵⁵ (*Ženske pjesme (Romance i balade)*) od šest knjiga, koliko ih je ukupno uređivao u ovome izdanju, koje je stručna kritika (Murko⁵⁶ i Goetz) proglasila jednim od najboljih takvih izdanja uopće. Godine 1908. profesor je Prve realne gimnazije u Zagrebu, a usporedo s tim 1909.-1912. radi i u redakciji *Narodnih novina*⁵⁷ te od 1913. i kao urednik feljtona i prosvjetne rubrike. U njima je i 1911. objavio niz od 25 filoloških zapisa, kasnije pretisnutih u knjizi *Branič jezika hrvatskoga* (1. izdanje u svibnju, a 2. u lipnju iste godine)⁵⁸. Knjiga, po kojoj je Andrić najviše poznat, prema njegovim riječima iz *Pristupa*, nastala je na poticaj izvještaja koji je u Matici hrvatskoj podastro Stjepan Bosanac, ali i vlade koja je novčano potpomogla ovo izdanje⁵⁹. Knjiga se isprva nije prodavala pa je Andrić molio Jagića, kao utjecajnog jezikoslovca, da napiše svoje dojmove o knjizi kako bi on to objavio u nekom od tadanjih listova i tako potaknuo prodaju. Jagić je to i učinio, a nakon pisma, koje je i pretisnuto u predgovoru drugoga izdanja, *Branič* je polučio izniman uspjeh – prvo je izdanje rasprodano za deset dana, tiskano je i drugo, a Odjel za bogoštovlje i nastavu (predstojnik mu je tada Milan Amruš) preporučilo ga je za uporabu u svim srednjim školama u zemlji. Zanimljiv podatak nalazimo u Andrićevoj ostavštini⁶⁰ – Branič je zemaljska vlada preporučila i za uporabu u školama Bosne i Hercegovine. Andrića su napali kritikama Zvonimir Vukelić, Jovan Skerlić, Vatroslav Rožić, a najviše Stjepan Ivšić⁶¹. Bio je prisiljen čak i tužiti *Pokret* za objedu.

⁵⁵ Bila je to peta knjiga Matičinih narodnih pjesama. Prvu su 1896. Uredili Ivan Broz i Stjepan Bosanac, drugu 1897. Stjepan Bosanac, treću 1898. i četvrtu 1899. Luka Marjanović.

⁵⁶ Murko, Matija (1861.-1951.), slovenski filolog, književni povjesničar i etnograf.

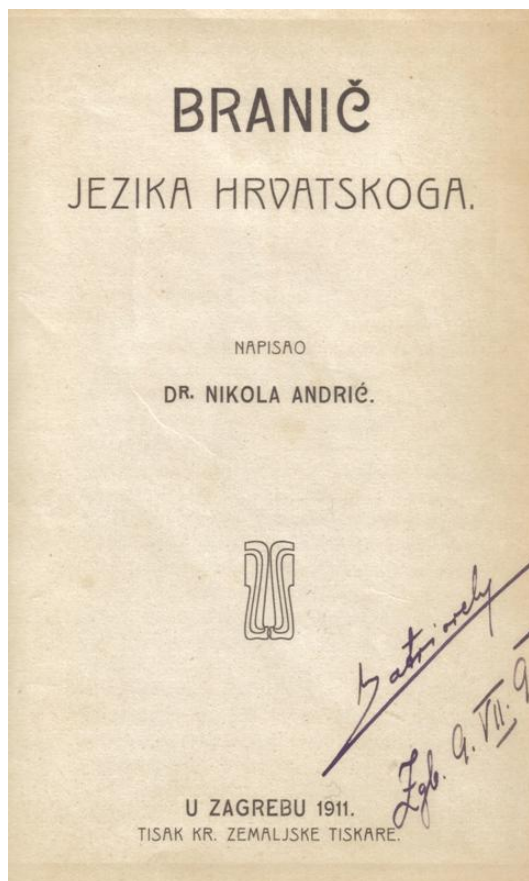
⁵⁷ Jagiću piše: „Ja, koji u svom životu nisam napisao ni jedne političke crtice, imao bih postati redaktorom našeg najstarijeg političkog organa.“ (Andrić-Jagić, 2009: 233)

⁵⁸ Ova knjiga predmet je detaljne analize dalje u radu, a ovdje navodimo samo osnovne činjenice.

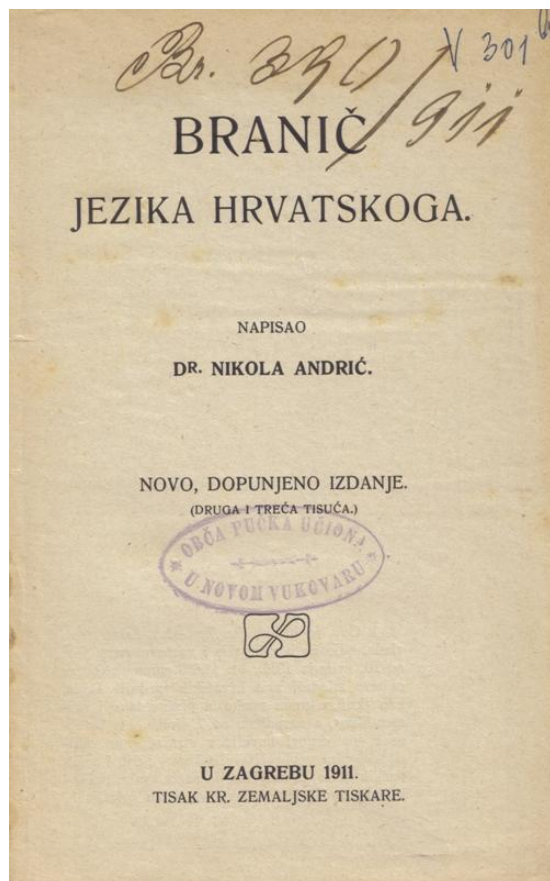
⁵⁹ „Bila je želja naše vlade, da se napiše nešto popularno u tom stilu, pa mi je Amruš (horribile dictu) dao za štampu 150 kruna!“ (Andrić-Jagić, 2009: 236). Komentar u zagradama vjerojatno stoga što je Milan Amruš bio članom Neodvisne narodne stranke (tzv. obzoraši), a Andrić je izbjegavao vezati se uz političare iako je dijelio mišljenje stranaka hrvatskoga predznaka i bio protiv unionista.

⁶⁰ Ostavština Nikole Andrića, Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazalište i glazbu HAZU – a, kutija 2.

⁶¹ Tijek ovih polemika bit će detaljno prikazan dalje u radu.

Slika 17: Prvo izdanje *Braniča jezika hrvatskoga*

Slika 18: Drugo izdanje *Braniča*

Godine 1913. za Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora priređuje *Izabrane narodne pjesme II*, a za Maticu 1914. *Ženske pjesme (Pričalice i lakrdije)*.

Točno prije stotinu godina, 1913., Andrić pokreće *Zabavnu biblioteku* kojoj je urednik sve do svoje smrti. U njoj je objavljeno 442 sveska knjiga (603 broja). Katalog *Zabavne biblioteke* 1 - 500 složio je sam 1931. godine⁶². Zasluge su te biblioteke iznimne – stvorila je čitalačku publiku, razvila u najširoj javnosti smisao za književnost na hrvatskome jeziku i istisnula strane, poglavito njemačke, knjige koje su bile preplavile sve hrvatske kuće. Prema svjedočenju njegova sina Aleksandra, prva knjiga, *Krotkaja*, djelo velikog ruskog pisca Dostojevskog, bila je turobna i teškoga filozofskog stila te se loše prodavala. Svi su Nikoli savjetovali da odustane, ali on nikada u životu nije odustajao i uvijek je završavao sve čega se

⁶² Potpuni katalog (s bibliografijom) objavila je Ivana Mandić Hekman 2007. godine.

prihvatio. Uslijedile su druge knjige s kojima je *Biblioteka* stekla popularnost. Sam je Andrić s francuskog, ruskog i njemačkog preveo⁶³ oko 60 romana, a s njemačkog prevodi i njegova supruga Stefanija. Krajem Prvoga svjetskog rata (1918./1919.) predsjednik je Društva hrvatskih književnika⁶⁴ u ime kojega 30 travnja 1919. drži govor pred zagrebačkom katedralom prigodom prijenosa posmrtnih ostataka Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana⁶⁵. Svoje poslanje u tim teškim ratnim godinama opisao je vrlo plastično:

„U doba Svjetskoga rata predsjednik naših književnika, nije mogao svoj položaj učiniti korisnijim, nego da – prosi. Isprosio je preko 30 000 kruna (u ono doba velik novac) i skupio nekoliko vagona žita, kukuruza, graha, sočiva i suhoga mesa, koje je razasijao oskudnim hrvatskim i nekim srpskim književnicima, koji su zatražili pomoć.“ (Andrić, 1927)

To je i mogao činiti jer je, zahvaljujući iznimnoj građi, dvaput (1915. i 1916.) izbjegao „stavnju“ (novačenje). Jagiću javlja:

„Mnogo poštovani gosp. profesore! – Untauglich wegen allgemeiner Fettleibigkeit, schwere 106 Kilograma, Höhe: 197!! Was wollen Sie noch mehr?⁶⁶ – Dakako da su me otjerali jer me ne bi mogli hraniti.“ (Andrić-Jagić, 2009: 252)⁶⁷

Nažalost, 1918. doživljava obiteljsku tragediju, umire mu jedina kći Jelka od španjolske groznice koja je harala Europom.

Obnašao je i dužnosti predsjednika Društva prijatelja Poljske te Matice kazališnih dobrovoljaca. Ponovno je intendant Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu 1920. – 1921. Kako čitamo u njegovom oproštajnom govoru⁶⁸, on je odlučio otići jer je opet prevaren:

⁶³ O Andrićevu prevoditeljskom radu bit će više riječi kasnije.

⁶⁴ Tu je dužnost obnašao još 1927. i 1936. godine. Na mrežnim stranicama Društva navodi se da je Andrić bio predsjednikom dva puta, što nije točno.

⁶⁵ Ostatke hrvatskih mučenika sačuvali su u Bečkom Novom Gradu članovi Družbe „Braća hrvatskoga zmaja“, osnovane 1905. u Zagrebu na poticaj Emilija Laszowskog i Velimira Deželića starijeg s ciljem njegovanja hrvatske kulturne i povijesne baštine. DSUP (Državni sekretarijat za unutrašnje poslove) Narodne Republike Hrvatske, Odjel narodne sigurnosti, je 4. ožujka 1946. godine donio odluku kojom se Družba "Braća Hrvatskoga Zmaja", kao "profašistička i nenarodna udruga" raspušta i zabranjuje njezin rad. Družba je obnovljena i svečano ponovo uspostavljena 16. studenog 1990. u Zmajskoj Kuli nad Kamenim vratima u Zagrebu.

⁶⁶ Neprikladan zbog opće pretilosti, težina 106 kg, visina: 197!! Što biste još željeli? (vl. prijevod)

⁶⁷ Jagić veselo odgovara: „Blaženo zemljište, na kojem je nikao tako visoki plod; blaženo svetište hrvatske kuhinje, koje je ugojilo i utovilo junačkog sina! Evo tako se uplašiše Vaših dimenzija i oni što danas rješavaju sudbinu hiljadama, hiljadama mladih i sredovječnih života.“ (Andrić-Jagić, 2009: 252)

„Ponudili su mi intendantsko mjesto i tako me doista nazivali, a de facto sam došao kazalištu i otišao kao neki „kazališni prijemnik“, premda je bio moj jedini uvjet, da to ne budem. „Pravilnik“, kojim sam odredio sva prava i dužnosti, koliko vama, toliko i sebi, ostao je na stolu bana Laginje. Nakazni Tomljenovićev naslov „Narodnog kazališta Kraljevine SHS“ – htio je Laginja u tom „Pravilniku“ da promijeni u „Kr. hrvatsko kazalište“, a nisu mu – dopustili. I zato ja nikada nisam postao intendantom, jer intendanta prema Tomljenovićevoj naredbi uopće nema.“

Ipak, iako nije imao ovlasti, svi su ga u kazalištu slušali i zato je, kaže Andrić, i ostao punih 14 mjeseci. Napominje kako se on uvijek borio za kazališnu autonomiju što politika nije dopustila i nada se da će svima biti bolje i da „će se to možda sada popraviti, kad ja odem, jer – o tom ste jamačno uvjereni i Vi, upravo kao i ja – da mene neka beogradska gospoda lično nisu begenisala.“⁶⁹ Andrić se ne da poniziti pa kaže: „Lična moja sudbe kod kazališta mogla bi se nazvati tragičnom, kad bih ja sebi mogao uopće dopustiti ikakvo lično tragično shvaćanje.“⁷⁰ Na kraju oproštajnoga slova Andrić govori da se više nikada u kazalište ne će vratiti. I doista nije.

Ipak, iz javnoga života Andrić nije nestao. Još uvijek je urednik Matičinih izdanja te 1923. priređuje i objavljuje ep Franje Markovića *Kohan i Vlasta*. Iako je cijeli život zazirao od politike, ipak je svomu narodu i svojoj zemlji priskočio kad je trebalo te se prihvatio dužnosti pomoćnika ministra prosvjete Stjepana Radića 1925. – 1926. O tome kaže:

„Jedina je zagonetka u Andrićevu životu njegovo polugodišnje „poluministrovanje“ u Beogradu. Tu je on na šest mjeseci ispao iz prirodnog kolosijeka, pa dandanas ni sam ne može razumjeti, kako se dao navrkati, da dođe na jedan položaj, na kojemu je – hoćeš ne ćeš – morao dolaziti u najbliži doticaj s notornim političarima, od kojih se uvijek uporno klonio, držeći, da savjestan i radin čovjek može mnogo dobra privrijediti svome narodu, a da otvoreno i ne zapisuje dušu nikakvoj političkoj grupi, pa da onda mijenja kabanicu prama vjetru. Bio je i ostao samo kulturni radnik i dobar Hrvat, koji je – kao građanin i glasač – simpatizirao i spuštao u izbornu žaru svoju

⁶⁸ Ostavština Nikole Andrića, Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazalište i glazbu HAZU – a, kutija 1. – pismo je iz mape *Theatralia* koja je ekscerpirana iz rukopisne ostavštine Julija Benešića, str. 2.

⁶⁹ Ibid., str. 4.

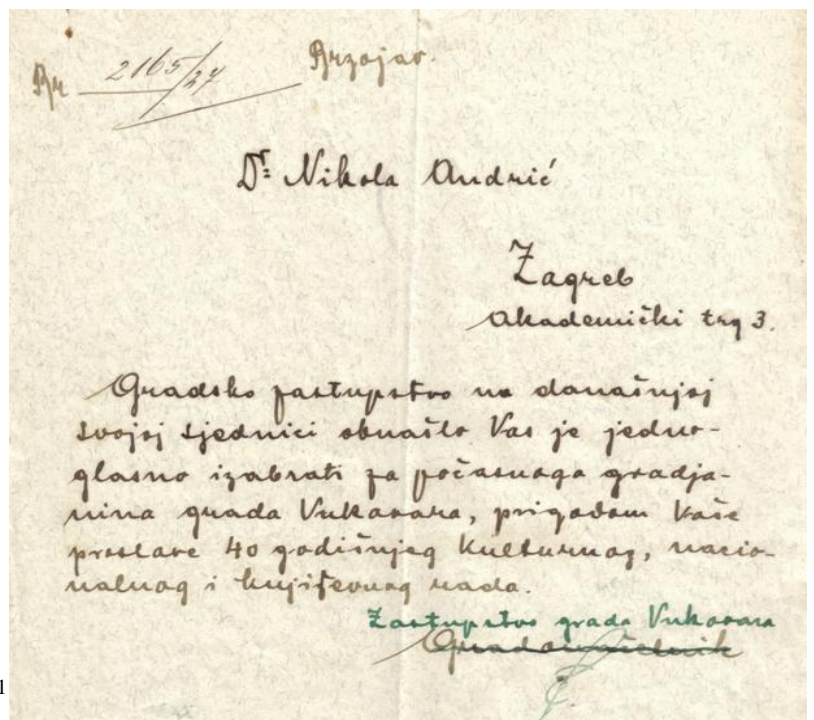
⁷⁰ Ibid., str.2.

kuglicu za onu političku stranku, za koju je držao, da će zdravim mišljenjem i čistoćom svojih značajeva donijeti najviše koristi narodu.“ (Andrić, 1927)

Kao jubilarni 400. broj *Zabavne biblioteke* objavljuje 1927. dvije knjige svojih putopisa pod naslovom *Od Balkana do Montblanca*, zapravo uređene i objedinjene putopise koje je od 1900. do 1926. objavljivao po tadanjim časopisima. Bili su oni vrlo popularni i rado čitani. Sam Andrić piše kako je putopis „Dva dana u Bugarskoj“ iz 1900. iste godine preveden na ruski i češki jezik.

„Na češki ga je preveo Stjepan Radić i štampao u staročeškom „Hlásu Národa“ od 2. – 13. rujna 1900. Redakcija dodaje s emfazom na koncu članka svoje zadovoljstvo, da je „jugoslavenska misao među Hrvatima već toliko nabujala, da se ovakvi p a n s l a v e n s k i f e l j t o n i mogu štampati i u madžaronskim „Nar. Novinama“... Osim toga, vele, preveli su na češki ovaj putopis, da „praktičnim primjerom pokažu, kako Slaven može u nevjerojatno kratkom vremenu, od dva dana, upoznati bratski slavenski narod, kako ga stranac ne može a n i z a c e l á l e t a“.“ (Andrić, 1927: 35)

Iste je godine, na prijedlog zajednice vukovarskih hrvatskih društava, izabran za prvog „začasnog“ građanina Vukovara 1927.

Slika 19: Obavijest o izboru za počasnog građanina grada Vukovara⁷¹

⁷¹ Građa koju je prikupio Gradski muzej Vukovar.

Andriću čestita vukovarski gradonačelnik Jaroslav Shell, a on u brzojavu⁷² odgovara: „Ponosan na najveće odlikovanje koje mi je podijeljeno moj mili Vukovar zahvaljujem na čestitki vama i gradskom zastupstvu.“ Priređena mu je 24. travnja velika proslava u Vukovaru, a s lijeve strane pozornice Hrvatskoga doma postavljena je spomen-ploča na kojoj je pisalo:

Zaslužnom hrvatskom kulturnom i nacionalnom radniku Vukovarcu dru Nikoli Andriću u spomen četrdesetgodisnjice rada – Vukovarski Hrvati

Nažalost, ova ploča više ne postoji. Nakon Drugoga svjetskog rata skinuta je i pohranjena na tavanu Gradskoga muzeja Vukovar gdje je i bila do Domovinskoga rata, za vrijeme kojeg je uništena tijekom ratnih razaranja grada. Ploču je otkrio Antun Poić, predsjednik priređivačkoga odbora proslave, a svečaru je gradonačelnik Shell uručio diplomu grada Vukovara na kojoj je bio gradski pečat od godine 1837. Andrić je primio i svečanu diplomu Hrvatskoga sokola u znak priznanja „za kulturni i nacionalni rad“ te zlatom okovanu kutiju za duhan, dar Hrvatskog katoličkog ženskog prosvjetnog društva i Dobrotvora, društva hrvatskih gospođa Vukovar.

Nikola Andrić umirovljen je 1927., ali nije prestao raditi. Priređuje 1929. godine *Ženske pjesme (Ljubavne pjesme)* za Maticu hrvatsku. U svibnju 1935. umire mu supruga Stefanija. Kao zaslužni kulturni radnik 1937. u Zagrebu otkriva spomenik Eugenu Kumičiću. Sljedeće godine prihvaća se Minervina pothvata i zajedno s Isom Velikanovićem⁷³ priređuje dosad jedini hrvatski slikovni rječnik⁷⁴ *Šta je šta. Stvarni hrvatski rječnik u slikama*. Bio je to prijevod Dudenova rječnika njemačkoga jezika izdanoga 1935., pothvat koji je zahtijevao puno znanja i rada.

Posljednji je put u Vukovaru bio 1939. godine kada je izabran za počasnog člana Hrvatske čitaonice. Tom je prigodom održao javno predavanje *O hrvatskoj duhovnoj individualnosti*. Iako u poznim godinama, Andrić još uvijek neumorno radi te priređuje još tri knjige narodnih pjesama: *Junačke pjesme (Uskočke i hajdučke pjesme)*, 1939.; *Junačke pjesme (Historijske, krajiške i uskočke pjesme)*, 1940. i *Haremske pričalice i bunjevačke groktalice*, 1942.

⁷² Građa koju je prikupio Gradski muzej Vukovar.

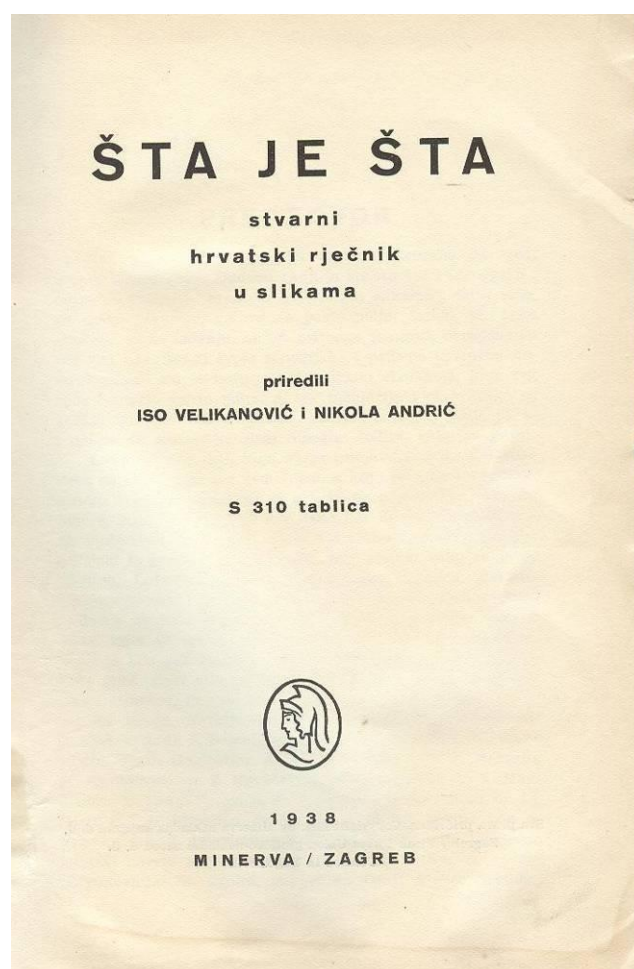
⁷³ Velikanović, Isidor(1869.-1940.), hrvatski prevoditelj, komediograf, satiričar, pisac humorističnih novela i crtica.

⁷⁴ Ovaj će rječnik biti predmetom analize dalje u radu.

Posljednji sačuvan njegov zapis je pismo⁷⁵ nećakinji Pavici, kćeri brata Antuna, u Vukovar 27. prosinca 1941. u kojem piše: „Što se mene tiče, mogu ti reći, da se osjećam prema svojoj dobi (u 75.!) dosta dobro...“

Slika 20: Nikola Andrić sa sinovima

Slika 21: Prva stranica slikovnog rječnika

Umro je u Zagrebu 7. travnja 1942. godine. Obitelj je primila brojne brzojave sućuti, a njegov odlazak zabilježile su sve onodobne novine. Sahranjen je u obiteljskoj grobnici na Mirogoju. Ulica u Vukovaru u kojoj se rodio od 1945. godine nosi njegovo ime. Ispred Hrvatskog doma u Vukovaru dr. Antun Bauer otkrio je 29. studenog 1964. poprsje Nikole Andrića, rad profesora Branka Crlenjaka. Ova je bista oštećena tijekom Domovinskoga rata,

⁷⁵ Građa koju je prikupio Gradski muzej Vukovar.

ali je restaurirana i opet postavljena između Hrvatskoga doma i kapelice sv. Roka. Drugu bistu dobio je u predvorju osječkoga kazališta. Andrićeva oporuka, pisana 7. ožujka 1942. godine, jedini je njegov sačuvani tekst koji je tipkan pisaćim strojem pa je moguće pomisliti da ju nije sam pisao, kako navodi na početku, nego je nekome diktirao. U njoj jasno i nedvosmisleno određuje što se ima komu ostaviti – kuću u Vinkovićevoj 5 u Zagrebu dodjeljuje sinovima Aleksandru (Ivici) i Draganu s napomenom da se kasnije ostavi Aleksandrovim sinovima Nikici i Drašku jer Dragan nije imao djece. Snahe Dragica i Foska trebaju podijeliti jednu trećinu svekrvina posuđa i rubenine, a dvije trećine srebrnine te svekrvinu barunsku krunu treba ostaviti unucima kao obiteljsku dragocjenost. Unucima je ostavio i dva ormara s knjigama Zabavne biblioteke. Preostale knjige daje sinovima, snahama i unucima s napomenom da ono što im ne treba daju predstojnicima „slavenskog/hrvatskog i romanskog seminara sa Hrvatske Univerze, da odaberu za te seminare ono, što trebaju.“⁷⁶ Dugogodišnjoj domaćici Katici Bukovac poklanja namještaj i 10 000 kuna.

Povodom Okrugloga stola o Nikoli Andriću održanog za vrijeme 8. dana Josipa i Ivana Kozarca u Vinkovcima 2002. godine izradila je Katica Čorkalo Jemrić *Bibliografiju izdanja djela Nikole Andrića*. Napominje da je rabila razne izvore te katalošku građu Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža u Zagrebu. Andrić je tijekom života napisao cijelo mnoštvo tekstova pa ga je Vjekoslav Majer nazvao Balzacom produktivnosti. U *Bibliografiji* je popisano 367 bibliografskih jedinica nastalih u periodu 1888.-1942. Nedostaju njegovi prvi radovi – prijevod Garašinove pripovijesti *Stradalnik (Srijemski Hrvat, 1886.)*, humoreska *Lov na sjedečke (Srijemski Hrvat, 1887.)* te pregled hrvatske književnosti u Hrvatskoj i Slavoniji koji je sastavio 1899. za knjigu *Österreich Ungarn in Wort und Bild*. Ovdje nisu popisani brojni njegovi prijevodi, a samo je za kazalište preveo više od 60 drama te za Zabavnu biblioteku više od 60 romana. Nema niti jedne godine u kojoj Andrić nije ništa napisao i objavio, a bilo je i godina u kojima je bio iznimno produktivan; 1899. bilježimo 20 članaka, 1906. nastaje ih 23, 1910. 25, a 1911. čak 18 članaka, 25 filoloških zapisa te dva izdanja *Braniča jezika hrvatskoga*. Ima i nekoliko godina u kojima je objavio samo 1-2 članka – na početku svojega rada, dok je još bio srednjoškolac i student (do 1891.) te nakon 1930., u poznijim godinama. Godine 1903. objavio je samo dva članka, zasigurno stoga što je bio zaokupljen prijevodima drama i pisanjem reklama. Po dva članka ima i 1914. i 1915. To je bilo vrijeme strašnoga rata kada se Andrić, kao predsjednik Društva hrvatskih književnika,

⁷⁶ Gradska knjižnica Vukovar, Oporuka, 1942.

posvetio osiguranju gole egzistencije našim zaslužnicima, a uz to je i dalje izdavao knjige u Zabavnoj biblioteci te bio primoran prevoditi i objavljivati tuđe borbene hvalospjeve (kako čitamo u njegovoj ostavštini)⁷⁷. Sam je stvarao dokumentaciju i pedantno prikupljao svoje članke te sve isječke lijepio u bilježnice stvorivši tako opsežan materijal za proučavanje. Uz veliki dio članaka upisan je komentar ili kakva bilješka, npr. na početku jedne bilježnice piše:

„U ovoj knjizi izlijepio sam sve svoje članke, koje sam razasuo po zagrebačkim političkim novinama, s potpisom ili bez potpisa, sa šifrom ili bez nje – od god. 1889-1910. Glavni moj rad, u tom odlomku štampan je u „Vijencu“, pa ga ovamo nisam lijepio.“

Počesto nalazimo napomene o tome kako su njegov tekst u drugom časopisu neovlašteno preradili, objavili bez potpisa ili kako je netko prisvojio njegove teze. Osim toga, Andrić je imao veliku bilježnicu poput imenika (na rubovima stranica su latinična slova poredana po njemačkoj abecedi) u koju je zapisivao podatke o svim važnim i poznatim osobama koje su ga zanimale, o časopisima, zagrebačkim gradonačelnicima, kulturnim događajima, važnim člancima i sl. Njegove su opaske doista sadržajne i iznimno zanimljive, a kako je uvijek bio sklon perfekcionizmu tako je navodio točne podatke o tome gdje je o čemu pisano i tko je što, kada i gdje objavio, npr.

„Kristijanović Ignjat † 16. svib. 1884. posljednji kajkavski pisac. Pasarić pisao o njemu. Vienac 1884. Opširnu studiju o njemu vidi Tkalčićevu vidi u Pozoru 1884. br. 118. 119. (21. i 23. svib.)“⁷⁸

Književnih djela napisao je malo. Kao dodatak tekstu *Redaktor o autoru* htio je namjesto svoje fotografije staviti karikaturu koju već bio naručio od tadanjeg najboljeg karikaturiste Jozе Kljakovića. Želio je biti prikazan kako se u turističkom odijelu s naprtnjačom i kišobranom penje na Mont Blanc. „On – „Parižanin s Vuke“, kako ga je nekada pakosno nazvao prijatelj (!) Iso Velikanović“ (Andrić, 1927) bio je veliki ljubitelj planinarenja i bio članom Hrvatskoga planinarskog društva te putovanja pa sam navodi:

⁷⁷ Na 20. bilježnici u 2. kutiji, koja sadrži niz polijepljenih novinskih članaka, napisao je Andrić napomenu: „Za vrijeme velikoga rata 1914/15. kada sam mnogo aktualnih stvari feljtonskoga stila preveo. Neka sam dobio od vlade s nalogom (podcrtao N. A.) da ih prevedem, ali na sreću, nikada nisam mogao obučiti svoga pera prevodjenju protunarodnih članaka.“

⁷⁸ Ostavština Nikole Andrića, Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazalište i glazbu HAZU – a, kutija 1.

„...turistika našeg autora i njegovi dopisi s raznih gorskih vrhunaca po srednjoj Evropi, jedini su originalni beletristički plodovi njegova života, ako ne ćemo da ovama ubrojimo i njegovu prvu novelističku knjigu *U vagonu*, koju je pod pseudonimom Miloja Fruškogorca prije 35 godina posvetio „dokolnim putnicima“.“ (Andrić, 1927)

Ta Andrićeve „turistika“ iznjedrila je dvije knjige putopisa *Od Balkana do Montblanca*, zapravo zbirku putničkih impresija nastalih u periodu 1899. – 1926. U njima nalazimo i da ga je Matoš jednom nazavao „veslačem s Vuke“ (knjiga druga, str. 61.). Zanimljiv je i podatak da je Andrić već bio pripremljao takovu knjigu za objavljivanje, ali se to zbog rata nije ostvarilo. U jednoj bilježnici iz ostavštine nalazimo zapis:

„Iz ove knjige izrezani su svi moji putopisi („Od Balkana do Mont-Blanca“), koje sam predao Kugliju oko god. 1912., da ih štampa. Ali su se za trajanja velikoga rata nekud zametnuli. Propalo! Sjećam se, da su moji članci iz Bugarske prevedeni na ruski i češki (na češki ih preveo Stj. Radić!).“

Rijetki su tekstovi u kojima nema bar poneka rečenica o jeziku. U gotovo svakoj temi pronašao je priliku boriti se za hrvatski jezik, prigovoriti zbog pogrješnoga naglaska, nepravilne rečenice, tuđice, čestih srbizama (on ih najčešće zove beogradizmima), preslikavanja tuđih, ponajviše njemačkih, sintaktičkih konstrukcija, stilskih nezgrapnosti, semantičkih nepravilnosti. Želimo li izdvojiti samo one tekstove u kojima se *implicite* bavi jezikom, vidjet ćemo da oni čine petinu od ukupnog broja bibliografskih jedinica – 14 članaka, 25 filoloških zapisa, 6 filoloških zabavica, 7 polemičkih odgovora te dvije knjige (*Branič jezika hrvatskoga, I,II; Šta je šta. Stvarni hrvatski rječnik u slikama*).

Ima godina u kojima je njegov rad na jeziku bio doista intenzivan. Razlog se tomu krije u povijesnim i društvenim okolnostima koje će biti opisane dalje u radu. Nikola Andrić nije ostavio iza sebe nekakvo „veliko“ jezikoslovno djelo poput slovnice ili pravopisa, za to nije našao vremena. U stručnim knjigama ostao je zapisan uglavnom kao pisac *Braniča jezika hrvatskoga*, no on je za hrvatski jezik učinio puno više – pomno ga je cijeloga života nadzirao i čuvao, čak i kad su ga drugi negirali i svojatali, u svome ga je radu izgrađivao i ostavio nama u nasljeđe.

1.1.1. Hrvatska za Andrićeve živote

Kako bismo razumjeli Andrićevo djelovanje općenito, a napose stavove o jezičnim pitanjima, nužno ih je smjestiti u kontekst tadanjih događanja u Hrvatskoj. Mnoge njegove odluke i rješenja potaknute su aktualnim stanjem, problemima koji su se nametali u borbi našega naroda za samosvojnost. Važno je razumjeti da su ponekad bili nužni i ustupci, da je bilo potrebno iznalaziti i srednje ili manje štetne putove, da se nije moglo uvijek postići što se htjelo te da su prilike nametale i prijelazna i privremena rješenja. Andrić je bježao od politike, ali od nje se ne može pobjeći jer je pitanje jezika u nas uvijek i političko pitanje koje zadire duboko u nacionalne osjećaje.

Nikola se Andrić rodio 1867. godine kada je sklopljena Austro-ugarska nagodba koja je zatrla sve nade i želje slavenskih naroda monarhije za federalnim uređenjem. Hrvatska je ostala razjedinjena jer je Austrija zadržala Dalmaciju i Istru, a Hrvatsku i Slavoniju prepustila Ugarskoj. Namjesto bana Šokčevića došao je barun Levin Rauch koji je progonio narodnjake, a u Sabor uveo zagovornike nagodbe s Ugarskom, sklopljene 1868. godine. Ma koliko Nagodba bila daleko od samostalnosti, koju su u Hrvatskoj svi priželjkivali, ipak je Hrvatska uspjela sačuvati svoj teritorij i dio državnosti. Glavnim poslovima upravljali su Mađari, ali je na čelu uprave bila Zemaljska vlada, hrvatski jezik je priznat kao službeni, a njime su se mogli služiti i zastupnici na zajedničkom saboru u Ugarskoj. Pitanje jezika, oduvijek važno, bilo je riješeno u čak 5 članaka (& 55. - & 60.)⁷⁹. Hrvatski je ban bio podvrgnut ugarskom ministru predsjedniku, koji ga je i imenovao, Hrvatska je izgubila financijsku samostalnost, a Mađari su zadržali i upravu nad Rijekom sve do 1918. godine, što nije bilo po dogovoru. Nagodba je uzrokovala veliko nezadovoljstvo u Hrvatskoj, a osobito se jako protivila Narodna stranka. Uspjelo se svrgnuti bana Raucha 1871., pripojiti Varaždinsku krajinu, ali kralj nije htio sazvati Hrvatski sabor pa se nije moglo ništa učiniti. Utom Eugen Kvaternik diže bunu u Rakovici i proglašava Hrvatsku nezavisnom državom. Pobuna je brzo ugušena, Kvaternik ubijen, a Narodna stranka oslabljena. Novi namjesnik banske časti 1872.-1873. Antun Vakanović nasrnuo je još žešće na narodnjake koji su ipak 1873. pristali na reviziju Nagodbe čime su dobili veći postotak novca za potrebe hrvatske, ali njezina autonomija, što je bila težnja, nije proširena.

⁷⁹ Vidi tekst Hrvatsko-ugarske nagodbe (Macan, 1999: 287)

Kako Dalmatinski sabor nije htio pregovarati o ujedinjenju s Hrvatskom, narodnjaci su se okrenuli pohrvaćivanju javnoga života, radu na gospodarskom napretku i uvođenju hrvatskoga jezika u škole. Teško je bilo pridobiti tamošnji narod pa se pribjegli i pokretanju lista *Il Nazionale* na talijanskom jeziku, koji je pod tim imenom izlazio do 1875., a od tada na hrvatskom jeziku kao *Narodni list*. Mreža hrvatskih općina i škola polako se širila, ali je u Dalmatinskome saboru talijanski ostao službenim jezikom sve do 1883., a u uredima i sudovima i do 1912. U Istri je 1883. hrvatski izjednačen s talijanskim pred sudom, a 1907. pobjeđuje na izborima hrvatsko-slovenska stranka čime su Hrvati dobili pravo ravnopravno sudjelovati u vođenju pokrajinskih poslova. Hrvatski narodni preporod zahvatio je 1870. i Bunjevce i Šokce u Bačkoj te su oni osnovali svoje novine i potakli kulturnu obnovu tamošnjeg hrvatskoga naroda. Na taj je način preporod zahvatio sve hrvatske krajeve.

U prisjećanju na te godine Nikola Andrić opisuje jednu vatrogasnu proslavu kojoj je, krasnoslovivši domoljubnu Harambašićevu pjesmu, zaradio prvi aplauz. Kaže:

„U to se doba u Vukovaru uvelike rasplamsao hrvatski patriotizam. Taj smo patriotizam kasnije mi đaci osječke i vinkovačke gimnazije (jer o kakvom srednjem učilištu u Vukovaru u ono doba nije bilo još ni govora) sa svim raspoloživim silama dalje podsticali.“ (Andrić, 1939:6)

Protiv nagodbe s Mađarskom moglo se samo jačanjem hrvatske nacionalne svijesti što nije odgovaralo pripadnicima srpskoga naroda koji je dotad složno s Hrvatima nastojao na pobijanju Nagodbe.

Pozitivne promjene za Hrvatsku donosi ban Ivan Mažuranić, prvi neplemić na toj dužnosti, veliki naš književnik i leksikograf. Banovao je od 1873. do 1880., a s njim je na vlasti bila Narodna stranka. Unio je niz promjena koje su modernizirale zemlju: liberalne zakone o pravu sastajanja, o slobodi tiska, sudstvo je odvojio od uprave i osamostalio, školstvo se sekulariziralo i postalo obvezno. Važan događaj bio je otvaranje hrvatskog sveučilišta⁸⁰ 1874. godine na poticaj Josipa Jurja Strossmayera, đakovačkog biskupa, kulturnog djelatnika, preporoditelja, koji je 1866. utemeljio Jugoslavensku akademije znanosti i umjetnosti (danas HAZU). Sve ove promjene nisu mogle pridonijeti boljitku dok god je na snazi bila Nagodba i dok god su Mađari nametali svoj jezik, zemlja bila razjedinjena, a porezi sve veći. Obnavlja se Stranka prava i pokreće program za osamostaljenje hrvatske države.

⁸⁰ Prvi je rektor bio Matija Mesić, hrvatski povjesničar.

U isto vrijeme događaju se veliki prevrati u Bosni i Hercegovini u kojoj su se begovi odupirali svim reformama. Izbijaju ustanci i bune, u Hrvatskoj se budi nada da će se ova zemlja spojiti s njom, dok srpsko pučanstvo želi ujedinjenje sa slobodnim državama Srbijom i Crnom Gorom koje su 1876. i ušle u rat za Bosnu i Hercegovinu. Pokušaj im je propao, Turska je zaratila s Rusijom koja je dopustila Austro-Ugarskoj da 1878. okupira Bosnu. Mađarska se tomu protivila jer se bojala jačanja hrvatskoga i srpskoga življa i zbog toga su i izbile protuaustrijske demonstracije i parlamentarna kriza. No, nažalost, oko sudbine Bosne nisu se mogli složiti ni Hrvati, koji su Bosnu smatrali svojim prirodnim dijelom, sa Srbima, koji su težili ujedinjenju sa Srbijom. To stanje vrlo je plastično prikazao komentator *Sriemskoga Hrvata*:

„Tko pozna „čednost“, koja resi magjarske državnike, on nedvoji, da bi oni zahtjev utjelovljenja Bosne bili izravno stavili, da neima male zaprieke. Bošnjaci su Srbi dotično Hrvati, ter kad bi se Bosna utielovala ugarskoj kruni budi tako, da joj se dosudi odijeljeni položaj poput onoga, koji uživa Rieka, tada bi se u državi ojačao srbsko-hrvatski elemenat, a to ojačanje moglo bi biti opasno „ugarskoj državnoj ideji“, to jest umjetnoj magjarizaciji nemagjarskih stanovnika svete krune.“ (Sriemski Hrvat, 1886., br.13.)

Nesuglasice oko budućnosti Bosne dovele su do jakog sukoba između Hrvata i Srba koji su, i jedni i drugi, smatrali da ona njima pripada. U takvoj situaciji Srbi u Dalmaciji 1880. osnivaju Srpsku narodnu stranku, a 1881. u Hrvatskoj Srpsku samostalnu stranku odbijajući i ujedinjenje Bosne s Hrvatskom, ali i ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Podupiru režim Khuena Héderváryja kako bi spriječili stvaranje velike Hrvatske.

Ban Mažuranić nije uspio revidirati ugovor s Ugarskom, a ni pripojiti Vojnu krajinu te je razočaran dao ostavku. Zamijenio ga je grof Ladislav Pejačević. Krajina je 1881. ipak pripojena, ali se stanje nije popravilo. U Zagrebu se osniva i tečaj za učenje mađarskoga jezika što je dopustio i Hrvatski sabor. Zbog toga se od Stranke odcijepila Neodvisna narodna stranka na čelu s Mrazovićem, Račkim i Vojnovićem i uz potporu Strossmayerovu. Nazadovoljstvo hrvatskoga naroda sve je veće. Mladi Andrić 1882., tada đak drugoga razreda osječke gimnazije, osviješten i zabrinut nad stanjem u zemlji, piše u pjesmi *Hrvatom*⁸¹:

⁸¹ Gradski muzej Vukovar, Osobni arhivski fond, rukopisna ostavština Nikola Andrić, XIX.-XX. st., br.arh.jed. 1

Što gledate, vi Hrvati	Ustanite, te sa sebe,
U sužanjstva noć?	Zbacte robstva noć
Neznate li, da nad vami	Nek se znade, da i Hrvat
Širi tudjin moć.	Ima velju moć
Nevidite li, da vam stranac	Svih Hrvata, nek je geslo:
Kopa raku već,	„Za te, dome moj,
Te još malo, pak će prava	Za slobodu tvoju dat ću,
Vaša u nju leć.	Sve i život svoj“

Mađari izazivaju nered 1883. postavljanjem na urede nezakonitih grbova na hrvatskom i mađarskom jeziku. Grof Gyula Szapáry, ministar financija, prometa i poljodjelstva u ugarskoj vladi Kálmána Tisze, naredio je da se u noći između 6. i 7. kolovoza 1883. na svim zagrebačkim carinskim i financijskim uredima grbovi ugarskog dijela Dvojne Monarhije s natpisom na hrvatskom jeziku (u skladu s Hrvatsko-ugarskom nagodbom), zamijene grbovima s dvojezičnim natpisima na mađarskome i hrvatskome. To je izazvalo nemire u Zagrebu i Kraljevini Hrvatskoj, u kojima su 15. kolovoza ti grbovi silom skinuti i porazbijani. Ban unionist László Pejačević (Ladislav Pejačević) uzalud je intervenirao u Pešti i Beču, pa je 24. kolovoza podnio ostavku. Kralj Franjo Josip I. imenovao je 4. rujna zapovijedajućeg generala Ramberga kraljevskim povjerenikom (s banskim ovlastima). Ramberg je 7. rujna dao vratiti dvojezične natpise, uz vojnu zaštitu, ali ih je 16. listopada, po odluci Ugarskog sabora, dao zamijeniti grbovima bez ikakva napisa (tzv. „nijemim grbovima“), koji su ostali do 1908.

Ramberg je ugušio nemire u užoj Hrvatskoj. Kad je mir ponovo uspostavljen, na prijedlog Tiszine vlade je kraljevskom odlukom 1. prosinca 1883. za bana imenovan grof Károly Khuen-Héderváry, dotadašnji veliki župan u Đuru u Mađarskoj, koji je smatrao da su Ugarska i Hrvatska „jedna domovina“. U Hrvatskoj se razvilo jako mađaronstvo

– uvjerenje da za Hrvatsku nema uspjeha izvan Mađarske, da ona jedino tako može opstati u svojim granicama i zaštititi se od okolnih država, a da treba nastojati na jačanju kulturnih tekovina. Ponovo se intenzivno osnivaju škole, muzeji, prosvjetne institucije. Ban Héderváry zaveo je apsolutističku vlast nastojeći Hrvatsku učiniti mađarskom pokrajinom. Takvo je stanje nagnalo mnoge na iseljenje u SAD, Australiju, Kanadu i Novi Zeland. Očajni Andrić 1896. piše:

„O božićnim praznicima uhvatio sam dva dana, da skoknem u Slavoniju, svojoj najjužoj domovini. I, kud sam dolazio, razabirao sam jad i pokor narodni. Tamo više i nema Hrvata i Srba; sam Čivut, Mađžar i Nijemac. Što je još malo naroda ostalo (onako kao na uspomenu) i to se seli od najnovijeg vremena u Braziliju, da tamo krči tropske prašume.

A mi se još svađamo po parketima o povijenstvu hrvatstva i srpstva. Nek ustraje ova anemija još samo dvadesetak godina, ostat će naša inteligencija u svađi – ali bez naroda.“ (Andrić-Jagić, 2007: 210)

Najodlučnija u obrani samosvojnosti bila je Stranka prava koja je okupljala sve više članova, no i ona je s vremenom popustila i razdvojila se na nekoliko struja. Jedni su se držali prava Hrvatske na samostalnost, drugi zagovarali trijalizam, a treći prihvatili ideju jugoslavenstva, koja je bila tako jaka, ali, nažalost, nepromišljena. Naime, Srbija je tada bila slobodna, ali je u svakom pogledu zaostajala za Hrvatskom i takovim idejama samo se okoristila. Nije bila tajna da „sav kulturni napredak mlade Srbije ima da se zahvali prečanskim Srbima“⁸². Nalazeći se u Zemunu, Andrić vrlo jasno uočava ono što će hrvatskim Srbima tek puno kasnije postati jasno – Srbijanci za njih ne mare: „Srpstvo se odande nema čemu nadati...Oni i ne razumiju težnje naših Srba“ (Andrić-Jagić, 2007: 205).

Pred Prvi svjetski rat hrvatski političari odbacili su sve iluzije da će im netko pomoći. Khuenov režim izazivao je sve više otpora, naročito 1895., kada je kralj bio u Zagrebu na otvaranju nove kazališne zgrade, a kada su studenti zapalili mađarsku zastavu. Vođa im je bio mladi Stjepan Radić. Hrvatska je inteligencija bježala u bratske slavenske zemlje pa Nikola Andrić 1900. godine u Bugarskoj nalazi brojne hrvatske đake, a Matica hrvatska ima tamo za povjerenika Lovrića koji je vodio bugarsku državnu tiskaru. Kako bi spriječio pokušaje Hrvatske da se otcijepi, Héderváry je koristio Srbe i podupirao njihove razmirice s Hrvatima

⁸² Tako piše Andrić u svome putopisu iz 1900. godine. Pod prečanskim Srbima misli se na one iz Austro-Ugarske koja je tada sezala do Zemuna. (Andrić, 1927: 16)

što je rezultiralo protusrpskim demonstracijama u Zagrebu 1903. Iste godine na kolodvoru je osvanuo mađarski natpis i nemiri su izbili u svim hrvatskim krajevima. Pokret je bio bez političke podrške pa se brzo ugasio, ali je ukazao drugim zemljama na probleme u Austro-Ugarskoj. Godine 1904. Braća Antun i Stjepan Radić osnivaju Hrvatsku pučku seljačku stranku. Cilj im je bio pobijanje Nagodbe i tješnja veza sa slavenskim narodima u Monarhiji. Smatrao je da u stvaranju Hrvatske trebaju sudjelovati i Srbi čija je ona također država. Međutim, 1905. U Rijeci hrvatski oporbenjaci potpisuju rezoluciju u kojoj su poduprli nezavisnost Ugarske, a na osnovi nje stvorena je Hrvatsko-srpska koalicija na čelu s Franom Supilom. No, Mađarska je odustala i ušla u vladu, a pritisak na Hrvatsku se pojačao. Supilo je rješenje vidio u potpunoj samostalnosti i južnoslovenskoj ideji. „Međutim, politika „novoga kursa“ slomila se na mađarskom šovinizmu...“ (Macan, 1999: 298). Beč nije bio za povezivanje Hrvata s Ugarskom, niti za ujedinjenje sa Srbima te postavlja bana Pavla Raucha (vladao 1908.-1910.) koji je žestoko napao koalicijske vođe. Supilo se povukao, a vodstvo preuzeo Svetozar Pribićević koji je nastojao pripojiti se sa Srbijom. Od tada je koalicija djelovala s Mađarima. Upravo 1908. i 1909. godine Nikola Andrić piše niz članaka o hrvatskim narodnim pjesmama pokazujući kako su one otete hrvatskomu narodu i pripisane srpskomu. Polemizira s beogradskim časopisima⁸³ i optužuje Vuka za prisvajanje našega narodnog stvaralaštva. Iako zagovara jedinstvo južnoslavenskih naroda, oštro se protivi poistovjećivanju i zalaže se za očuvanje hrvatskoga nacionalnog blaga⁸⁴. Raucha zamjenjuje Nikola pl. Tomašić, poznat kao ban znanstvenik jer je, naporedo s vladanjem, bio i sveučilišni profesor. Značajno je za njega da je donio uredbu kojom se naređuje uporaba hrvatskoga pisma i latinice u svim javnim službama, a ćirilica samo tamo gdje je srpsko stanovništvo u većini. Kako se do tada, prema zakonu iz 1887., moglo pisati u svim zemaljskim poslovima u Hrvatskoj i Slavoniji na ćirilici i na latinici, ova je uredba izazvala nezadovoljstvo među Srbima. Zagrebački je Srbobran pozvao srpski narod na boj protiv Tomašićeva režima smatrajući da se tim zakonom čini šteta srpskome narodu⁸⁵. Došao je i novi ban Slavko Cuvaj, potom Ivan Skerlec, uveden je apsolutistički poredak, niču mađarske škole, a Mađari doseljavaju u Slavoniju. Koalicija se uporno držala na vlasti ne zastupajući interese naroda.

⁸³ Vidi članke: „Otkud Vuku „Zidanje Skadra“?, „I opet Vukovo „Zidanje Skadra“, „Još jedan mali rep Vukovu „Zidanju Skadra“ objavljene u *Glasi Matice hrvatske*, III, br. 12., str. 96.-100.; br. 14./15., str. 116.-121.; br. 14./15., str. 127.-128.

⁸⁴ U *Glasi Matice hrvatske* objavljuje 1908. i 1909. niz članaka o sabiračima hrvatskih narodnih pjesama.

⁸⁵ O tome piše čak i slovenski list *Edinost*, br. 235., Trst, 24. kolovoza 1911., str. II. („Tomašićeva naredba o ćirilici“).

Andrić ponovo objavljuje cijeli niz hrvatskih narodnih pjesama u *Smilju* podržavajući hrvatsko domoljublje i nacionalni ponos.

U Prvome svjetskom ratu (1914.-1918.) Hrvati su, kao podanici Austro-Ugarske, bili natjerani u rat i borili se na ruskom, srpskom i talijanskom ratištu. Nezadovoljstvo Monarhijom bilo je sve veće te su hrvatski, srpski i slovenski političari 1915. u Parizu osnovali Jugoslavenski odbor s ciljem oslobođenja svih južnoslavenskih zemalja, njihovim ujedinjenjem u državu ravnopravnih naroda i obaranja tajnoga Londonskog ugovora kojim su Italiji pripala hrvatska i slovenska područja. Sjedište mu je bilo u Londonu, a na čelu dr. Ante Trumbić. Frano Supilo zahtijevao je, kako bi se osigurala hrvatska samostalnost, da se najprije postigne dogovor oko unutarnjeg uređenja buduće države, a tek onda pristupi njezinom stvaranju. Kako Odbor to nije prihvatio, Supilo je istupio iz njega. U Beču su pripadnici južnoslovenskih naroda objavili tzv. Svibanjsku deklaraciju u kojoj su tražili ujedinjenje i samostalnost, ali pod okriljem Habsburgovaca. Beč se ni ne osvrće na proteste i poruke Hrvatskoga sabora. Vatroslav Jagić, prateći stanje u Monarhiji, raspituje se za Hrvoja⁸⁶ čije ga je izlaganje oduševilo i s tugom zaključuje: „Dakle naš je grb spao na kocke, koje će valjda naći mjesta u nekojem kutu.“ (Andrić-Jagić, 2007: 258). U Hrvatskoj je jačao narodni pokret kojem su pristupili bjegunci iz vojske, tzv. zeleni kadar. Sve je to natjeralo srpsku vladu da pregovara s Odborom, a kao rezultat toga donesena je 20. srpnja 1917. Krfska deklaracija. Njome je odlučeno da se pod dinastijom Karađorđevića stvori parlamentarna monarhija Srba, Hrvata i Slovenaca. Nikola Andrić objavljuje niz članaka o hrvatskome jeziku⁸⁷ opirući se ponovo njegovom podvođenju pod isto ime sa srpakim. U Hrvatskoj deklaracija nije dobro primljena. Ipak, 1918. u Zagrebu je osnovano Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u koje je ušla i hrvatska koalicija. Slijedom toga, Hrvatski je sabor 29. listopada 1918. raskinuo sve državne veze s Austro-Ugarskom i odlučio pristupiti zajedničkoj državi s drugim južnim Slavenima. Napokon, 9. studenoga 1918. u Ženevi⁸⁸ su predstavnici Kraljevine Srbije, Narodnoga vijeća (kao predstavnika Države SHS) i Jugoslavenskog odbora potpisali deklaraciju o ujedinjenju dviju država u jednu zajedničku na

⁸⁶ Andrić mu odgovara: „Hrvoj je mlad koncipista advokatski, seljački sin i vrlo pošten čovjek.“ (Andrić-Jagić, 2007: 259)

⁸⁷ Vidi članke „O jeziku, rode, da ti pojem!“ i „O jeziku milom, tvom i mojem“ objavljene 1917. u *Hrvatskoj njivi*, I., br. 3., str. 42.-45. i br. 16., str. 272.-274. te „O čistoći jezika u srednjim školama“ i „O čistoći jezika“ iz *Narodnih novina*, LXXXIII, br. 220., str.1. i *Beogradskih novina*, III, br. 288., str. 2.

⁸⁸ Kraj rata, kako piše Andrić 1918. u putopisu „Uskrs u Švicarskoj“ mnogi su hrvatski umjetnici, znanstvenici i kulturni radnici dočekali u Švicarskoj – bivša učiteljica zagrebačkog liceja dr. Milica Bogdanović, slikari Ivan Meštrović, Mirko Rački, Joza Kljaković i drugi.

federativnom principu. Hrvatskoj je prijetilo komadanje teritorija, Antanta nije htjela potpuno razbiti Austro-Ugarsku, Italiji je bila obećana Istra i sjeverna Dalmacija; a Srbiji Bosna i Hercegovina, Banat, Bačka, Baranja, Srijem, dio Slavonije i Dalmacije. Nemoćni hrvatski političari odlučili su se za odlazak u Beograd i dogovor oko ujedinjenja. Njihove zahtjeve srpska vlada nije prihvatila te je Aleksandar Karađorđević proglasio 1. prosinca 1918. uspostavu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Činilo se da će u novoj državi Hrvatima biti bolje. Vatroslav Jagić opet pametno rasuđuje i u pismu datiranom 29. prosinca 1918. govori: „Ta mi smo se sada Srbi i Hrvati politički ujedinili, a ipak, bojim se, premalo poznajemo jedni druge... Zato ej u vas dolje u dobri čas došla monarhija, samo se bojim, da neće biti suviše centralistična?“ (Andrić-Jagić, 2007: 281)

Srpski su političari imali drugačije viđenje zajedničke države. Najbolje ga je iščitati iz Andrićeva putopisa iz 1918. godine:

„Mnoge će naše čitaoce zanimati, da se je Ivan Meštrović razvio u s t r a s t v e n o g Hrvata, pa nipošto nije htio pristati na predlog londonskog srpskog poslanika, koji je silom želio, da Meštrovićeva izložba u Londonu izadje pod srpskim imenom. „Ili pod hrvatskim, ili pod jugoslavenskim, ali pod srpskim nikako!“ – bio je Meštrovićev odgovor. I otvorena je pod jugoslavenskim“. Drugu izložbu sprema pod jednim hrvatskim imenom.“ (Andrić, 2007: 26)

Javlja se ponovo ideje o jedinstvenome pismu i rješenju ekavsko-ijekavskoga pitanja. Na glavnoj skupštini društva hrvatskih književnika 7. lipnja 1919. Nikola Andrić drži referat „Jedan narod treba i jednu književnost“ u kojem predlaže svoje rješenje zajedničkoga jezika⁸⁹. Bio je to prvi i posljednji put da je Andrić povjerovao u mogućnost stvaranja jednoga jezika i u državu u kojoj bi Hrvati, i svi drugi njezini narodi, bili ravnopravni. I nije bio jedini. Cijeli je skup hrvatskih književnika (Ujević, Šimić, Krleža, Cesarec, Cesarić i drugi) „prešao“ na ekavicu, ali su se svi, prije ili kasnije, osvjedočili o pravim namjerama velikosrpske politike. Novu je državu štitila vojska, narodi u njoj nisu bili ravnopravni, a pojedine pobune brzo su ugušene. Hrvatski predstavnici nisu bili ravnopravno zastupljeni u vladi, srbijanski su se zakoni protezali na cijelu zemlju, vojska i visoki činovnici bili su iz srpskih redova, gospodarstvo se razvijalo u Srbiji kojoj se pogodovalo narudžbama, porezima i ustupcima, a austrijska kruna mijenjala se za dinar u omjeru 4:1 što je dodatno oslabilo hrvatsko pučanstvo. Kraljevina SHS nije se mogla oduprijeti pritisku Italije, koju su podupirali saveznici, te je

⁸⁹ Detaljno o ovome referatu bit će riječi dalje u radu.

ugovorom u Rapallu 1920. Italija dobila hrvatske krajeve: Istru, Zadar, Cres, Lošinj, Lastovo, Palagružu, a Rijeku su već posjedovali. To je nagnalo Hrvate na masovno iseljavanje u Hrvatsku i inozemstvo. Trumbić je nakon toga dao ostavku. U Italiji jača fašizam pa se na zaposjednutom području radnici bune, ali štrajk labinskih rudara 1921. ugušen je, a tako i ostale pobune.

Hrvatske se narod sve više okuplja oko Stjepana Radića koji je branio pravo Hrvatske na cjelovitost i autonomiju i poricao monarhizam zalažući se za republikanstvo. Naši su zastupnici 1921. samostalno prihvatili konfederalistički Ustav Narodne Seljačke Republike Hrvatske „koja kao tisućljetna politička i narodna, kulturna i gospodarska individualnost ima potpuno i neograničeno pravo na samoodređbu“ (Macan, 1999: 306). Izbori za Ustavotvornu skupštinu bili su nedemokratski, bez sudjelovanja zastupnika Hrvatske republikanske seljačke stranke, Hrvatske stranke prava, Komunističke partije Jugoslavije (osnovane 1919., zabranjene 1920.) i još nekih stranaka. Ta je skupština 28. lipnja 1921. prihvatila tzv. Vidovdanski ustav, centralistički i monarhistički, kojim su se priznala samo tri plemena (hrvatsko, srpsko i slovensko), a država podijelila na oblasti kako bi se uklonili oblici državnosti pojedinih sastavnica. Hrvatske su stranke oštro protivile pa se vlast (ministar unutrašnjih poslova bio je Svetozar Pribićević, vođa hrvatskih Srba) okomila na najjaču, Radićevu HRSS koju je to samo osnažilo. Na izborima 1923. i 1925. dobila je većinu glasova. Nezadovoljan što srpski političari negiraju izborne rezultate i što sve više iskazuju svoje okupatorske i asimilatorske stavove, Andrić se 1923. člankom „Beograd nam kvari jezik“ nemilosrdno oborio na uvođenje „beogradskoga“ jezika u javni život i zatiranje dobrih naših riječi te zapostavljanje dobro izrađene i utvrđene hrvatske pravne terminologije⁹⁰. Sljedeće godine obilježavala se tisućita obljetnica hrvatske državnosti. Nikola se Andrić člankom objavljenom u osječkom *Hrvatskom listu* priključuje proslavi ustvrdivši kako su Hrvati narod definirane osobnosti, narod koji je patio pod mnogim osvajačima, ali nikada nije bio robom, narod koji posjeduje svoju povijest, svoju kulturu i svoj jezik.

Pripadnici HRSS-a bili su još jače progonjeni, rad stranke onemogućen pa je Radić popustio, odrekao se ideje o republici i prihvatio Vidovdanski ustav. Ušao je u vladu i neko vrijeme bio ministar prosvjete. Zamjenik mu postaje Nikola Andrić. Iako se cijeli život klonio politike, osjetio je da se mora priključiti i dati svoj doprinos očuvanju hrvatskoga identiteta. Stranka mijenja naziv u Hrvatska seljačka stranka. Stanje se ne mijenja pa se Radić povlači (s

⁹⁰ Analiza članka slijedi dalje u radu.

njim, naravno, i Andrić) i sklapa savez sa Svetozarem Pribićevićem koji se uvjerio da centralizam nije donio jugoslavensko jedinstvo o kojem je sanjao, nego velikosrpski hegemonizam. Oni stupaju 1927. u Seljačko-demokratsku koaliciju i kreću i u zajedničku borbu. Podupire ih Andrić još jednim angažiranim člankom⁹¹ o nepotrebnim beogradskim riječima. Odgovor vlasti bio je brz i tragičan – usred Narodne skupštine u Beogradu 20. lipnja 1928. pucao je Puniša Račić na hrvatske poslanike, ubio Pavla Radića i Đuru Basaričeka, Stjepan Radić je ubrzo preminuo od posljedica ranjavanja, a teško su ranjeni Ivan Pernar i Ivan Grandža. Hrvatsku su potresle demonstracije i oružani sukobi, a na dvoru su čak pomišljali na izdvajanje znatno smanjene Hrvatske što koalicija nije prihvatila. Konačno, 6. siječnja 1929. Kralj Aleksandar ukida Ustav, raspušta Skupštinu i uvodi diktaturu. Država mijenja ime u Kraljevina Jugoslavija, na čelo vlade dolazi general Petar Živković, a teritorij se dijeli na banovine uz namjerno nepoštivanje dotadanih povijesnih granica između država. Diktatura je rodila i nacionalističku skupinu ustaša koja se u inozemstvu počela okupljati oko Ante Pavelića. Novi vođa Josip Broz došao je 1928. u Zagreb i sredio stanje u KPJ.

Svijet pogađa velika gospodarska kriza, a u osiromašenoj zemlji stanje je kritično. Dvor je prisiljen 1931. vratiti ustav, no on je bio apsolutistički i nije donio promjenu. Vodstvo Seljačko-demokratske koalicije donosi 1932. tzv. Zagrebačke punktacije, koje je oblikovao A. Trumbić, a u kojima se zahtijeva demokracija i ravnopravnost svih naroda u državi. Vlada je odgovorila tako što je na tri godine utamničila vođu HSS-a Vladka Mačeka. Pripadnici ustaške Pavelićeve organizacije i Unutrašnje makedonsko revolucionarne organizacije Vanče Mihajlova 1934. u Marseilleu ubijaju kralja Aleksandra, a nasljeđuje ga maloljetni Petar II. kojemu je namjesnik stric Pavle. Na izborima 1935. i 1938. hrvatski nezadovoljni narod glasuje za Udruženu opoziciju na čelu koje je Maček. U Europi jača fašizam, Njemačka i Italija prijete ratom. Svima je jasno da Jugoslavija mora biti spremna. Maček ne želi biti uz Njemačku nego se zalaže za jačanje i širenje Hrvatske u okviru postojeće države. Uoči rata, 1939., predsjednik vlade Dragiša Cvetković i Vladko Maček potpisuju sporazum kojim se osniva Banovina Hrvatska (ban Ivan Šubašić). Ona je stekla određenu samoupravu i neke kotare s većinskim hrvatskim življem u Bosni i Hercegovini te Dalmaciju i tako dočekala rat.

Nad stanjem u zemlji zabrinut je i Andrić, koji u pismu sinu Aleksandru (Ivici) 16. ožujka 1939. iznosi svoj viđenje:

⁹¹ „Kojе nam beogradske riječi ne trebaju“, filološka rasprava objavljena u *Hrvatskome kolu*.

„Čujemo, da su u Beogradu velike demonstracije proti Njemačkoj. Bojim se, da će i meni porazbijati prozore zbog Rossberga. Bojim se, da bi i samostalna Mačekova Hrvatska svršila kao Češka i kako će sigurno svršiti Slovačka. Sad bi trebalo strašno puno pameti i u Beogradu i u Zagrebu. Prekjučerašnji dan⁹² je najveća katastrofa Slavenstva u čitavoj historiji. Inferiorna rasa, koja ne zna niti je ikada znala sama sobom upravljati. Uvijek je jači Slaven tlačio slabijeg Slavena – Rusi Poljake, Poljaci Ukrajince, Česi Slovake, a Srbi Hrvate. Pa zar je onda čudo, da osjećaj hrvatske potištenosti hrli u zagrljaj neprijateljev? U ljudskoj naravi je utvrđena želja, da se rađe daje od neprijatelja prigušivati nego od brata.“

Jugoslavija je na početku Drugoga svjetskog rata bila neutralna i kolebala se između sila Trojnog pakta (Njemačka, Italija, Japan) i Saveznika (Velika Britanija i Francuska). Ipak je 1941. pristupila Paktu zbog čega je vojska izvela državni udar, srušila vladu Cvetkovića i Mačeka te Kraljevsko namjesništvo kneza Pavla Karađorđevića. Vlast preuzima general Dušan Simović i maloljetni Petar II. Maček je bio za Pakt, ali je odbio ponudu da stane na čelo nezavisne hrvatske države. Konačno 6. travnja 1941. Hitler napada Jugoslaviju, kralj bježi iz zemlje, a vojska je kapitulirala. Kada njemačke čete uđu u Zagreb Slavko će Kvaternik u ime poglavnika Ante Pavelića 10. travnja proglasiti uspostavu Nezavisne Države Hrvatske. Maček i vodstvo HSS-a podržali su novu državu, ali nisu prihvatili ustaški režim te je Maček završio u Jasenovcu, a potom izoliran u Zagrebu. HSS je tijekom rata bio pasivan u želji da se očuva i da na kraju rata u pregovorima obrani hrvatsku državu. No, pasivnost je donijela propast i narod se priklonio partizanskome pokretu i Komunističkoj partiji koja je odlučno krenula u obranu zemlje te nakon rata preuzela vlast.

Nikola Andrić nije se više uključivao u politički život. Već u poznim godinama, na početku rata završio je posljednju knjigu svoje biblioteke *Francuska lirika*. Iza njega nije, prema pismu njegova sina Aleksandra⁹³, ostalo ništa nedovršeno. Zanimljivo je to da Andrić, branitelj hrvatskog jezika, autorima jezičnih savjeta Hrvatskoga državnog ureda za jezik, koji je djelovao za vrijeme NDH, nije bio ni uzor ni izvor – u nizu savjeta spominje se samo jednom:

⁹² Toga je dana, 14. ožujka 1939., osnovana Republika Slovačka, marionetska država Trećeg Reicha (nap. V.V.)

⁹³ Pismo je odgovor nadležnima u Turističkoj zajednici Vukovara na upit o neobjavljenim djelima njegova oca povodom proslave otkrivanja Andrićeva spomenika.

„101.

(72) ČIJI-KOJI. Povodom pitanja, je li dobro: „Borci iz 1914.-1918., kojih su oči navike...“ ili „Borci iz 1914.-1918., čije su oči navikle...“, upućuje Ured za jezik na knjigu „Branič jezika hrvatskoga“ od dra Nikole Andrića (II. izd. Str. 14.)...⁹⁴

Drugi svjetski rat, najstrašniji dotad, nasreću Andrić nije doživio. Umro je na njegovu početku ostavljajući nam da se o Hrvatskoj i hrvatskome jeziku brinemo i da ih volimo onako kako ih je on cijeloga života volio.

1.1.2. Hrvatski jezik i jezikoslovlje krajem 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća

Vrijeme u kojem je Nikola Andrić živio i radio obilježili su standardizacijski procesi, promjena norme književnoga jezika, rasprave, polemike, lutanja i zablude. Hrvatska je standardna novoštkavština tek tada, i upravo tada, dobila svoj konačni suvremeni oblik, dakle onaj koji ima i danas. Sve je to, uz povijesne i društvene prilike te osobnu biografiju, oblikovalo Andrićeve stavove o jeziku.

Kako bismo ih istražili i analizirali, važno je znati što se u tadanjem jezikoslovlju događalo, koje i kakve teorije su bile aktualne, tko su bili najvažniji njihovi predstavnici i kakvi su njihovi stavovi. Andrić je doživio prijelom norme hrvatskoga književnoga jezika, njegova podvođenja pod isti naziv sa srpskim i, u konačnici, pokušaje njegova zatiranja. Na sve to nije mogao šutjeti i na sve je to i odgovarao. A vremena su za naš jezik doista bila teška.

Iako je hrvatski jezik konačno 1847. godine odlukom Sabora postao službenim jezikom, to još uvijek nije značilo da su nepovoljna vremena iza njega. Kako Hrvatska još nije bila samostalna, poteškoće oko standardizacije hrvatskoga jezika i njegova uvođenja u sve oblasti društvenoga života samo su se nastavljale. U vrijeme Andrićeve rođenja sklopljena je

⁹⁴ Navod je iz knjige Marka Samardžije *Jezični purizam u NDH*, 1993., str. 76.

Hrvatsko-ugarska nagodba u kojoj je jezičnom pitanju posvećeno čak pet članaka⁹⁵ (56. - 60.). Hrvatski je jezik određen za službeni u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, iako je ova potonja pokrajina imala sasvim drugi status od prethodne dvije, pripadala je Austriji, ali je službeni jezik u njoj bio talijanski. Odredbe su se Nagodbe različito tumačile i sve do raskida državnopravnih sveza Hrvatske s Austro-Ugarskom 1918. godine neprekidno traju pokušaji mađarizacije te prisilnog nametanja mađarskoga, ali i njemačkoga jezika.

Daljnji tijek razvoja hrvatskoga jezika opisuje Milan Moguš u *Povijesti hrvatskoga književnoga jezika*:

„Oko godine 1850. počinje naoko mirnija faza u izgradnji hrvatskoga jezičnog standarda...Nekoliko je stvari dotada bilo riješeno. Prvo, kajkavski je književni jezik, u koji su bila inkorporirana nastojanja ozaljskoga književnojezičnoga kruga, prestao biti standardnim jezikom manjinskoga kajkavskoga dijela sjeverne Hrvatske. Njegovu je ulogu na tom području preuzela jekavska štokavica. Drugo, za jekavsku je štokavicu, kao za osnovicu književnoga jezika svih Hrvata, priređena nova zajednička (orto)grafija. Treće, odlukom Hrvatskoga sabora sredinom 19. stoljeća (1847./1848.) latinski jezik kao diplomatski jezik definitivno uzmiče i prepušta svoje mjesto hrvatskomu jeziku u Saboru, a zatim i na sveučilištu.“ (Moguš, 2009: 170)

Hrvatski se jezik proširio na sva područja javnoga života i konačno ustalio nakon brojnih polemika koje su se oko pojedinih pitanja vodile između triju tadanjih vodećih škola: zadarske, riječke i zagrebačke⁹⁶. Ova potonja nudila je najpotpunija i najkvalitetnija rješenja koja su uvažavala osobitosti svih triju narječja i nastavljala se na bogatu tradiciju hrvatskoga jezikoslovlja. Sve su tri škole polazile od iste temeljne istine:

„Iako zagovornici različitih gramatičkih i pravopisnih rješenja, pripadnici su se postilirske generacije, posebice zagrebačke filološke škole, slagali u bitnome – Hrvati su imali i imaju svoj književni jezik izrastao na vlastitoj povijesti i zasebnome gramatičkome ustrojstvu. Tu misao nisu nikada napustili hrvatski književnici bez obzira na teška iskušenja koja su nadolazila.“ (Moguš, 2009: 182)

⁹⁵ Cijeli tekst Nagodbe vidi u Macan, 1999., str. 278.-287.

⁹⁶ Najpotpuniji prikaz gledišta tih triju škola dao je Vince (2002.) u knjizi *Putovima hrvatskoga književnog jezika*.

U isto vrijeme pojavljuje se i novi pristup hrvatskomu jeziku potaknut dovođenjem Đure Daničića (Đorđa Popovića), sljedbenika i učenika Vuka Karadžića, na čelo Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti koja je osnovana 1866. na poticaj Josipa Jurja Strossmayera. Tomu se pristupu polako priklanjaju i oni koji su podržavali postavke zagrebačke škole, poput Vatroslava Jagića, najznačajnijeg našeg tadanjeg jezikoslovca. Zbog nerazumijevanja koje je doživljavao u Hrvatskoj i sukoba sa zagovornicima „starih rješenja“ Jagić 1872. odlazi iz Hrvatske što je imalo presudni utjecaj, kako ćemo kasnije pokazati, na Nikolu Andrića, njegovog bečkog učenika.

Hrvatsko školstvo potpuno je reformirano za vladavine „bana pučanina“ Ivana Mažuranića (1873.–1880.) kada je uvedena opća obveza pohađanja škole, otvoreno je Sveučilište u Zagrebu i započelo poučavanje slavistike uz profesora Leopolda Geitlera, e da bi nakon izbora Armina Pavića za profesora 1877. pozornost bila usmjerena i na kroatističke teme. U Zagreb se vraća Đuro Daničić i posvećuje se radu na *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* Jugoslavenske akademije. Te je iste godine sazvan i školski odbor kako bi se pokušao postići dogovor oko pravopisa jer je u školama vladalo pravo pravopisno šarenilo, iako je Dvorska kancelarija još 1862. dvjema uredbama propisala da se treba rabiti jedan pravopis u hrvatskim školama i to onaj „koji se onamo od god. 1836. držao u glavnome za književni.“ (Broz, 1892: I) Većina članova odbora bila je za rješenja zagrebačke škole, no Armin Pavić, zagovaratelj fonološkoga pravopisa, nije se slagao s tim te vlada nije naredila izradu pravopisa pa se pravopisna problematika, zapravo, nije riješila. U vremenu u kojem je Nikola Andrić pohađao pučku školu u Vukovaru (1874.- 1879.) pisalo se prema pravilima zagrebačke škole, odnosno po Veberovoj *Slovnici*⁹⁷, a u javnome životu već su prevladavala nova rješenja.

Daničić 1878. objavljuje *Ogled* kako bi se vidjelo koja je njegova koncepcija izrade rječnika, a u njemu predlaže četiri nova slova za hrvatsku latinicu: đ (mjesto dj), ĩ (mjesto lj), ņ (mjesto nj) i ĝ (mjesto dž) kako bi izbjegao postojeće digrafe. Slova nisu naišla na odobravanje⁹⁸ jer za njima nije bilo potrebe. Postojeći dvoslovi već su bili usvojeni i nisu dovodili do problema u razumijevanju, iako su se čule i takove primjedbe. Zapravo, jedina je

⁹⁷ Gramatika Adolfa Vebera Tkalčevića izlazi u dva izdanja (1859. i 1862.) u Beču kao *Skladnja ilirskoga jezika za srednja učilišta*, potom u Zagrebu kao *Slovnica hervatska za srednja učilišta* 1871. i 1873. te pod naslovom *Slovnica hrvatska za srednja učilišta* 1876. godine.

⁹⁸ Danas se rabe samo u akademskim znanstvenim radovima iz područja fonologije u kojima je važno svaki glas što točnije označiti.

prava zamjerka bila supostojanje glasa *đ* i glasovne skupine *dj* koja se jednako pisala. Iz toga je razloga Ivan Broz u svoj *Hrvatski pravopis* 1982. unio slovo *đ*, ali otpor prema pisanju ovoga slova protegao se u nekih autora sve do Drugoga svjetskoga rata. Nikola Andrić bio je protiv novoga slova i uporabio ga je samo pet puta, i to ironično, u pismu Vatroslavu Jagiću 4. prosinca 1892.: „Vi ćete mi, gosp. profesore, oprostiti, što Vam i ovaj put dosađujem (- po našem službenom novom pravopisu! -)...⁹⁹“, potom u riječima *izrađivača* i *nađe* te u napomeni uz prezime kolege Gjorgjevića: „Đorđević malo čudnovato koketira“¹⁰⁰. Već u sljedećem pismu pisao je samo *dj* (odn. *gj*) i tako sve do 1935. godine. I nije bio jedini. Sumnju u opstanak ovoga slova izrazili su Maretić, Rešetar, čak i Iveković u *Rječniku*, govoreći kako bi trebalo ukinuti „ono ni za kakve zasluge križem odlikovano *đ*, ta niko ga ne upotrebljava osim nekolicine akademika i školske djece,, (Predgovor). U većini časopisa *đ* je zaživjelo tek s uspostavom zajedničke jugoslavenske države nakon Prvoga svjetskoga rata.

Od 1879. do 1887. Nikola je Andrić srednjoškolac u osječkoj gimnaziji. Škole u to vrijeme nemaju jedinstvene udžbenike nego same odlučuju po kojim će knjigama njihovi đaci učiti. Knjige različitih autora rabile su se naporedo. Andrić je još uvijek učio po Veberovim knjigama, ali njegova dominacija uskoro će prestati. Vrlo su ga oštro kritizirali zagovornici novoga pristupa, osobito Vatroslav Jagić. Daničićev rad, uz Pavićevu pomoć, poticao je istomišljenike te je već 1879. svoj udžbenik *Oblici hrvatskoga jezika za srednje škole* objavio Mirko Divković, i to prema karadžićevskoj koncepciji. Ovu je knjigu, zanimljivo, vrlo loše ocijenio upravo Armin Pavić, i sam pristaša vukovaca, prigovarajući Divkoviću da je samo prepisao Miklošiča, i to pogrješno. Hvalio ga je Tomo Maretić, ako ni zbog čega drugog, a ono što je istisnuo Vebera iz škola. Kada i sam postane autorom gramatike, upravo će Maretić žestoko napasti Divkovića tražeći prostor za svoju knjigu. Divkoviću se, razumljivo, usprotivio Adolfo Veber Tkalčević, dotadanji neprikosnoveni autor niza školskih knjiga i razvila se oštra polemika¹⁰¹ koja je zapravo značila sukob dviju škola. Zagrebačka je zagovarala hrvatski jezik zasnovan na štokavskome narječju uz kajkavske i čakavske elemente i morfonološki pravopis, vukovci su bili štokavski puristi¹⁰² (iako, za mnoge je tadanje, poglavito mlade, hrvatske filologe hrvatski jezik ostao otvoren prema naslijeđenoj

⁹⁹ Cijelo pismo vidi u Andrić-Jagić, 2009., str. 24.-27.

¹⁰⁰ U istome pismu komentira i drugu novinu koju je donio novi pravopis: „Al se to ne daje popraviti drugačije, nego da u svojim narednim (- nova riječ za „budući“...!) kažem da ne držim Novakovića i Pypina za „lit.trabante“.

¹⁰¹ Polemika je pretisnuta u knjizi *Polemike u hrvatskoj književnosti*, str. 553.-608.

¹⁰² Pojam štokavskoga purizma obrazlaže V. Rišner (2006.) u članku „Hrvatsko jezično savjetništvo u 20. stoljeću“.

kajkavskoj i čakavskoj književnoj stilizaciji¹⁰³) i zagovaratelji fonološkog pristupa. Stavove svoje škole Veber je iznio u *Viencu* 1884. u članku „Brus jezika ili Zagrebačka škola“:

„Iz svega se jasno vidi da zagrebačka škola koja je mnogogodišnjom radnjom stekla neki ugled, koga ne bi trebalo podkupati, prama svojoj misiji pravo i mudro radi, što se još služi nekimi starijimi oblici. Kad postigne svoj cilj, moći će se shodno zametnuti pitanje, treba li zagrebačku školu posve pretočiti u Daničićevu. Ako se narod za to odluči, meni je svejedno, samo mi je drago, što ja nisam po njoj pisao, jer sam osvjedočen, da po njoj gubi jezik mnogo od svoje prvobitne naravi i vrstnoće, da biva nejasniji i čestom porabom jednako glasećih padeža manje blagoglasan.“

Ipak, stariji oblici nisu se održali, novi nisu smetali razumljivosti teksta, a mnogi su ih pisci već upotrebljavali – Broz u *Crticama iz hrvatske književnosti*, Maretić u prijevodima iz klasičnih jezika. Pobjedi vukovaca pridonio je i Akademijin rječnik, čiji je prvi svezak izašao 1880. godine.¹⁰⁴ Divković sljedeće godine objavljuje *Sintaksu* i učvršćuje novi pravac u hrvatskoj filologiji, a njegovi su udžbenici vladali u školama punih dvadeset godina, sve do Maretićeve *Gramatike*.

Političke prilike pogodovala su promjeni u jezikoslovlju. Mađarski je ravnatelj financija Antal Dávid 1880. u Zagrebu otvorio školu za učenje mađarskoga jezika (Dávidova škola), a 1882. potajno postavio mađarske grbove na javne ustanove u Hrvatskoj zbog čega su se pokrenuli studenti i zapalili mađarske zastave, što je prerاسlo u nemire i bunu. Te godine umire Đuro Daničić, rad na rječniku preuzima uredništvo ne čelu s Matijom Valjavcem, a od 1883. pa sve do 1907. uređuje ga Pero Budmani. Kao posljedica nereda u Hrvatskoj, uslijedilo je imenovanje bana Khuena-Héderváryja i gušenje narodnoga pokreta. Vukovci pristupanju njegovoj unionističkoj, mađaronskoj stranci i zauzimaju važna i istaknuta mjesta – Tomo Maretić 1886. preuzima zagrebačku katedru slavenske filologije uz pomoć Stjepana Speveca, predstojnika Odjela za bogoštovlje i nastavu, a Armin Pavić postaje revizorom svih školskih knjiga i upravo on naručuje od Broza izradu novog pravopisa. Same vukovske jezične teorije nisu bile upitne. Zasnivale su se na tada vodećoj mladogramatičarskoj školi¹⁰⁵, čije su ideje

¹⁰³ Milan Moguš u *Povijesti hrvatskoga književnoga jezika* (2009: 191) navodi da je Nikola Andrić, uz Antuna Gustava Matoša i Vladimira Nazora, u svojem *Braniču* na mnogo mjesta govorio „o hrvatskim posebnostima u okviru širega korpusa novoštokavskog ijekavskog standarda.“

¹⁰⁴ Posljednji, XXIII. svezak, izdan je 1976. godine.

¹⁰⁵ Razvila se u Leipzigu, a osobito je bila posvećena proučavanju glasova i glasovnih zakona. Mladogramatičari su zagovarali povijesni pristup jeziku i potakli zanimanje za jezik naroda i narječja.

usvojili školujući se na stranim sveučilištima. Problem je bio adorativni odnos prema Vuku Karadžiću i njegovu djelu. Oni koji su poštivali i nastavljali tradiciju hrvatskih jezikoslovaca, poput Andrića, bili su predmetom kritike i onemogućeni u napredovanju. Nikola je Andrić 1887.-1891. studirao slavistiku i romanistiku u Beču i Parizu. Bio je aktivan u Zvonimiru, akademskom društvu hrvatskih studenata u inozemstvu i redovito slao našim časopisima članke o europskoj kulturnoj sceni. Nije se aktivno uključivao u jezične polemike, ali je sve pratio preko Vatroslava Jagića čija su ga predavanja i nauk oblikovala kao znanstvenika i imala presudan utjecaj na njega. Jagićev stav jasno se iščitava iz jednog komentara na Maretićevu gramatiku:

„...lako [bi se moglo] skovati oružje za bestemeljnu tvrdnju, koju su već često ponavljali čak i razboriti ljudi, da su Hrvati uzeli Srbima jezik. Točno je samo to, da je književna štokavština, koja je kod Hrvata živjela prije Vuka pod različitim imenima (hrvatskim, ilirskim, bosanskim, dalmatinskim, salvonskim), utjecajem Vukovim i utjecajem njegovih publikacija dobila dosljedniji, narodniji oblik.“ (Jagić, 1948: 535)

Osim mađarskoga, prijetnja hrvatskome bio je i njemački jezik, obvezan u Vojnoj krajini, koja je konačno 1881. pripojena Hrvatskoj. Dalmacija se za hrvatski izborila tek 1883. kada je talijanski prestao biti službenim jezikom u Dalmatinskome saboru i zemaljskom odboru. Bosnu i Hercegovinu austro-ugarske jedinice okupirale su 1878. te u njima službenim postaje njemački jezik i bosanski¹⁰⁶, a hrvatski se nije smatrao posebnim jezikom. Stanje u Trojednici pogoršao je Zakon o pučkim školama iz 1888. koji je u Hrvatskoj i Slavoniji dopuštao otvaranje i mađarskih škola uz hrvatske. Istovremeno se u Hrvatskoj mnogo raspravlja o prednostima fonološkog načina pisanja. Vjekoslav Klaić tvrdi. „Neće proći ni deset godina, a hrvatski će narod zahvalno spominjati nastojanje onih fonetičara i govedara hrvatskih, koji se trude danas oko reforme pravopisa i oko čistoće hrvatskoga stila.“¹⁰⁷ Obranu fonetskog načina pisanja iznosi i Maretić u istoimenu članku 1899., a da je upravo to način pisanja naših starih jezikoslovaca pokušava dokazati i u knjizi *Historija hrvatskoga pravopisa latinskim slovima*. Jagić mu je to zamjerio¹⁰⁸ smatrajući da previše pojednostavljuje napore naših starih

¹⁰⁶ Tako se on naziva u Kállayevu doba (1882.-1903.), a prije i poslije toga perioda supostoje i nazivi: zemaljski jezik, hrvatski jezik, srpsko-hrvatski jezik, hrvatsko-srpski jezik.

¹⁰⁷ Navod preuzet iz Vince, 1982: 52.

¹⁰⁸ Vidi u Jagić, 1948: 485.

i forsira fonološko načelo. Iste godine Marcel Kušar izdaje knjižicu *Nauka o pravopisu jezika hrvatskoga ili srpskoga (fonetičkom i etimologijskom)*¹⁰⁹ istražujući oba načina.

Naposlijetku, 1892. mađaroni su potaknuli izdavanje Brozova *Hrvatskoga pravopisa* sastavljenog po fonološkom načelu i suprotnog dotadanjim pravilima zagrebačke filološke škole. Uslijedila je i Maretićeva *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* 1899. te Broz-Ivekovićev *Rječnik hrvatskoga jezika* 1901. godine. Osim novoga slova (*đ*), ovim je trima knjigama konačno službeno uveden fonološki („fonetski“) način pisanja mjeso dotadanjeg morfonološkog („etimološkog“), pisanje *ije, je* mjesto *ie, je*, noviji oblici za množinske padeže u dativu, lokativu i instrumentalu (npr. *ženama* mjesto *ženam, ženah, ženami*), a definitivno se napušta *h* u genitivu množine. Time su vukovci zapravo nastavili prirodan put hrvatskoga jezika kojeg je prekinuo Ljudevit Gaj vrativši oblike koji su već bili na odlasku:

„...nova ortografija i „novi“ množinski padeži predstavljali su već očitu regresiju u usporedbi sa stanjem u dopreporodnome hrvatskom novoštokavskom većinskom standardnom jeziku [...] No Gaj i njegovi suradnici odlučuju se za tradicionalne oblike i tako prekidaju prirodni razvoj, koji bi nesumnjivo vodio prema pobjedi novih padežnih oblika.“ (Brozović, 1985: 8)

Brozova, Maretićeva i Ivekovićeva su jezikoslovna djela označila pobjedu škole hrvatskih vukovaca i novo razdoblje u standardizaciji hrvatskoga jezika. Uglavnom su doživjela hvalospjeve, iako je bilo i onih koji su se protivili, poput pravaša Eugena Kumičića, koji je u Saboru protestirao protiv takvog nasilnog mijenjanja jezika, ali ga je dočekao unionist Maretić tvrdnjom da takvo „neutralno“ pitanje nije predmetom političke rasprave. Prigovarao je i Jagić, uz pohvalu novome smjeru koji će pridonijeti slozi i ujedinjavanju Hrvata i Srba, ističući niz propusta i nedosljednosti koja su ova djela imala, a ponajviše njihovu ograničenost na korpus Vuka Karadžića i Đure Daničića uz zanemarivanje dotadanjih dostignuća hrvatskoga jezikoslovlja. Takav je njihov stav proizlazio iz čvrsta mladogramatičarskog uvjerenja da je jezik nešto posebno, samostalni identitet odvojen od književnosti u kojoj se samo rabi, a da je pravi jezik onaj koji se nalazi u narodu, u nepisanoj

¹⁰⁹ Kako navodi u Predgovoru, Broz se ovom knjigom služio pri izradi pravopisa: „Dužan sam spomenuti na ovome mjestu, da sam se u velike koristovao Naukom o pravopisu, koju je štampao u Dubrovniku vrstan znalac jezika hrvatskoga, g. M. Kušar: priznajem, da bez njegove knjige ne bi u koječemu bila moja knjiga ovakova kao što jest.“ (Broz, 1893: VIII)

predaji. Našli su ga u Karadžićevom korpusu i spisima, druge predloške nisu imali. Taj je korpus bio srodan hrvatskom štokavskom standardu pa ga je bilo lako preuzeti:

„I najvažniji problem Maretićeve *Gramatike* nije samo u tome što je nastala na osnovi ekskluzivnoga korpusa, nego što je taj korpus gotovo izjednačen s organskim novoštokavskim dijalektom koji je postao jedini i nedodirljivi sudac jezične pravilnosti, ne razlikujući tako književni idiom od organskoga. To je pravo organskoga dijalekta temeljeno na spoznajama ondašnje veoma jake njemačke mladogramatičarske lingvističke škole koja je jezik promatrala kao kolektivnu svojину čiji razvoj teče pravilno po vlastitim unutrašnjim zakonima. Književna stilizacija treba samo slijediti svoj uzor – tipičnu govornu manifestaciju. Posatalo je važno samo kako se govori (ili kako se govorilo), a ne kako se piše (ili se pisalo).“ (Moguš, 2009:187)

Vukovci su mahom bili i politički angažirani i pripadnici mađarona te su imali zaštitu vlasti kojoj je odgovaralo da je hrvatska javnost podijeljena, a podupirali su i srpske političare kako bi se čim više onemogućilo ujedinjavanje Hrvata i slomio snažan hrvatski otpor protiv sve jače mađarizacije. Prirodno je da hrvatski kulturni radnici i političari zauzimaju protiv Maretićeve škole neprijateljski stav „iako je ta škola objektivno stajala na pozicijama u skladu sa stvarnim razvojnim tendencijama i stvarnim potrebama standardnoga jezika“ (Brozović, 1985: 12). Godine 1894. u hrvatskim se realnim školama uvodi mađarski jezik kao obvezatan, a 1907. donosi se zakon po kojem je on uveden i na željeznice (tzv. željeznička pragmatika). Cijelo to vrijeme Istra je potpuno odvojena i pod pritiskom talijanskoga, a stanje će se promijeniti tek nakon Drugoga svjetskoga rata. Najangažiraniji mađaron bio je upravo Tomo Maretić te stoga nije ni čudno da je, želeći istisnuti Divkovićeve udžbenike, isposlovao da kraljevska zemaljska vlada odredi 1900. godine da se njegova gramatika od školske godine 1900./1901. postupno od prvoga razreda ima kao obligatna „učevna knjiga uvesti u sve ovozemske srednje i u nalike im škole poradi nužne jednoličnosti u školskoj obuci“¹¹⁰. To su neke škole i uradile, a u nekima su se Divkovićeve knjige zadržale sve do 1917., a možda i kasnije. Divković je pisao i čitanke pa je njegova *Hrvatska čitanka za I. razred* zadnje izdanje doživjela 1927. godine. U javnome životu etimološki se način pisanja dugo zadržao, u nekim časopisima čak do Prvoga svjetskoga rata.

¹¹⁰ Navod je preuzet iz Vince, 1986: 415.

U ovome razdoblju jasno se vidi da u hrvatskome jezikoslovlju postoje dvije struje. Pitanje jezične koncepcije već je riješeno, ali među samim vukovcima postoji neslaganje oko korpusa standardnoga jezika, oko odnosa prema hrvatskoj tradiciji, što je pojačano i političkim neslaganjem jer su jedni unionisti, mađaroni, a drugi pristaše ili simpatizeri narodnjaka ili pravaša. Andrić, Jagić, Radić i dr. okrenuti su dostignućima hrvatskoga jezikoslovlja, smatraju da hrvatski jezik kao jezik hrvatskoga naroda postoji oduvijek i da ga se ne smije poistovjećivati sa srpskim. Maretić, Pavić i njihove pristalice tvrde da su hrvatski i srpski jezik jedno, a da razlika postoji samo u dvama govorima i dvama pismima, no i nju treba dokinuti. Jasno se to vidi u trenutku kada Pavić odlazi u mirovinu 1900. godine. Najbolji nasljednik, smatra Andrić bio bi Milan Rešetar, Jagićev zet, no Rešetar se ne želi vraćati u Hrvatsku, stoga se prijavio on sam uz podršku profesorskoga zbora sveučilišta. Radnja mu je odmah primljena, dok je Šurminova (koji je Pavićev kandidat) odbijena. Ipak, na kolokviju Andrić nije prošao. Ojađen piše Jagiću:

„Htjelo se naime meni, koji nemam nigdje pod nebom neprijatelja, baciti klipak pod noge i ubiti u meni svaku volju na daljnji rad. Čujem da je tako moralo biti...Pavić silom hoće Šurmina, a budući da je sveučilišna komisija (med najoštrijima Maretić), odlučno protiv toga, da bi Šurmin ušao u zbor i sjeo na stolicu hrvatske i srpske književnosti (pa su dapače već i pismenu radnju Šurminovu zabacili kao nezrelu) – to je sada Pavić raspisao natječaj za katedru, samo da protura svog miljenika. Svi se čude...ali on sam (t. j. Maretić) nema toliko snage, da otvoreno ustane proti Pavićeva mišljenja.“ (Andrić-Jagić, 2009: 221)

Andrić moli Jagića za pomoć, ali ništa se nije moglo napraviti, „Pavić je za Šurminu (pa makar se sav svijet tumbe okrenuo), a ban je toliki kavalir, da svom ministru neće protusloviti“. (ibid., str. 224.) Ova epizoda najbolje pokazuje kakvi su bili odnosi tada i koliko je jak bio utjecaj politike na jezičnu politiku. Andrić se tuži Jagiću: „Naše političke prilike gotovo su iste, koje su Vas (na Vašu i na našu sreću) otjerale u svijet. I ja sam gotovo – ni kriv ni dužan, pao žrtvom bezglavosti, kojom se danas upravlja naš javni život.“ (ibid., str. 231.)

S početkom 20. stoljeća i pobjedom Hrvatsko-srpske koalicije ne izborima 1906. vukovci su se posve učvrstili na svim važnim mjestima. Čišćenje jezika od tuđica, ali i kajkavskoga i čakavskoga, započeto još s Maretićevim dodatkom *Gramatici*, nazvanim *Antibarbarus*, nastavit će u prvom redu Vatroslav Rožić *Barbarizmima u hrvatskome*

jeziku¹¹¹, a tek će Nikola Andrić svojim *Braničem jezika hrvatskoga* pozornost usmjeriti na pravu opasnost koja hrvatskome jeziku ne prijete od tuđica nego od srpskoga jezika¹¹². Potvrda je uslijedila 1913. u predavanju Jovana Skerlića „Istočno ili južno narečje?“, održanom u Društvu za srpski jezik i književnost u Beogradu, u kojem se tvrdi da su Hrvati i Srbi jedan narod koji bi trebalo ujediniti tako da Hrvati napuste ijekavicu i uzmu ekavicu, a da se Srbi odreknu ćirilice i počmu pisati latinicom. On je pokrenuo i anketu o tom pitanju koja je ostala nezavršena, ali se velik dio ispitanih s navedenim slagao. To je potaknulo i niz hrvatskih književnika na uporabu ekavice – Antuna Barca, Miroslava Krležu, Antuna Branka Šimića, Tina Ujevića, Gustava Krkleca, Ulderika Donadinija i drugih. Prekretnica u vanjskoj povijesti hrvatskoga jezika godina je 1918. kada se njegov položaj pravno mijenja i on postaje dio „zajedničkoga“ srpsko-hrvatsko-slovenskog jezika. Ipak, u školama se kao predmet još uvijek naziva hrvatskim, a 1920. posebnom okružnicom Povjerenstva za prosvjetu i vjere kraljevske hrvatsko-slavonske zemaljske vlade u službenim podnescima propisuje se *Hrvatski pravopis* Ivana Broza u redakciji Dragutina Boranića, i to šesto izdanje iz 1915. godine. No, na fakultetu se iste godine ukida seminar za hrvatski jezik i seminar za hrvatsku i srpsku književnost, a ustrojava se seminar za slavensku filologiju pod pretpostavkom da svi konstituirajući narodi nove države govore jednim jezikom koji ima dvije varijante, „istočnu i južnu“ (kako se tada najčešće imenuje ekavski i ijekavski govor), i dva pisma, latinicu i ćirilicu. Sve su jači zahtjevi da se svi već jednom dogovore i ujedine, naravno prihvaćajući „istočnu“, zapravo srpsku, varijantu. Tomu su pomogli i hrvatski pisci ekavci, ali i oni poput Andrića¹¹³, koji su naivno povjerovali u novu državu i proklamirano jedinstvo. Trijezjenje je uslijedilo brzo – Vidovdanski ustav 1921. i atentat na hrvatske zastupnike te smrt Stjepana Radića 1928. prikazao je stvarno stanje u tzv. državi bratskih naroda. U skladu s trećim člankom Ustava („Službeni jezik Kraljevine je srpsko-hrvatsko-slovenački“) jezična je unifikacija postala dio službene politike, sam tekst Ustava nije preveden na hrvatski nego samo objavljen na dvama pismima, latinicom i ćirilicom, a srpsko pravno nazivlje postalo je službenim jer je uslijedio niz zakona pisanih srpskim jezikom (pod krinkom

¹¹¹ Zapravo, prvo izdanje izlazi 1904. pod naslovom *Barbarizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku*, a drugo (1908.) i treće (1913.) naslovljeni su kao što je ovdje navedeno.

¹¹² Na razliku između hrvatskoga i srpskoga upućivao je još Kušar u svojoj *Nauci o pravopisu jezika hrvackoga ili srpskoga: fonetičkom i etimologijskom* (1889.) smatrajući hrvatski književni jezik onim zagrebačke škole, a srpski onim koji je zagovarao Vuk Karadžić. Kušar navodi razliku u morfologiji, alfabetu i ortografiji. U vrijeme kada Andrić piše svoj *Branič* morfološke razlike su gotovo nestale što je navelo mnoge da ta dva jezika poistovjete. U Hrvatskoj dugo nisu bili svjesni ni da se srpski jezik već bio odmakao od Vuka k beogradskome vernakularu i ekavici. Andrić pravilno tvrdi da razlike između ta dva jezika postoje, osobito u leksiku.

¹¹³ Vidi referat „Jedan narod treba i jedan jezik“ o kojem se detaljno govori dalje u radu.

srpskohrvatskoslovenačkoga jezika), čemu su se naši pravници i jezikoslovci oštro protivili. Nikola Andrić se odlučno suprotstavio srbizmima (on ih naziva beogradizmima)¹¹⁴, a potom i 1927., kad je već bio umirovljen nakon šestomjesečnog perioda u kojem je bio pomoćnik ministra prosvjete, u još oštrijem članku¹¹⁵. Stanje u zemlji se pogoršava, Kraljevina SHS postaje Kraljevina Jugoslavija, a uvođenje šestosiječanjske diktature nije dalo nikakvoga prostora za službenu ravnopravnu porabu hrvatskoga jezika. Velik dio pristaša Maretićeve škole orijentirao se prema režimskoj unitarističkoj politici, a sam je Maretić svojim raspravama dao iskrivljenu sliku povijesti pismenog jezika u Hrvata u želji da dokaže kako je ona anarhična i amorfnja sve do Preporoda, koji se pak prikazivao identičnim koncepcijama njegove škole. Suprotno proklamiranomu nastojanju oko dogovora o načinu pisanja, Ministarstvo prosvjete s ministrom Božidarom Maksimovićem (zvanim Božo Kundak!) donosi 1929. *Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole*, kojim se naređuje uporaba isključivo jednog načina pisanja u svim školama i školskim knjigama, prema načelima *Pravopisa srpskohrvatskog književnog jezika* Aleksandra Belića, objavljenog 1923. godine. Dragutin Boranić¹¹⁶ morao je preraditi pravopis pa je tako peto izdanje iz 1930. (i šesto (1934.), i sedmo (1937.)¹¹⁷ usklađeno s ovom naredbom. *Uputstvo* je, kako stoji u njemu, doneseno „u interesu ujednačenja nastave, što pravilnijeg ocenjivanja učenika i što bolje pismenosti u našoj školi“, a naglašeno je da su dva načina pisanja dopuštena samo u „retkim slučajevima“,¹¹⁸ čime je jasno dano do znanja da se ne smije odstupati od „beogradske“ varijante „zajedničkog“ jezika i dosljedno provedenog fonološkog načina pisanja, kakvo je zagovarao Belić. Ministarstvo prosv(j)ete odobravalo je samo udžbenike koji su zadovoljavali uputstva, a zadužilo je i posebno povjerenstvo da izradi zajedničku terminologiju. *Srednjoškolska terminologija i nomenklatura* niz je knjiga koji je započeo 1932. *Gramatičkom terminologijom* – najvažnijim predmetom spora. Kakva je ona bila vidi se iz toga što nema *abecede*, ali postoji *azbuka* i *alfabet*, nema *priložne oznake*, ali ima *priloška odredba*, nema *tvorbe*, ali ima *gradnja*¹¹⁹. U ovakvoj situaciji hrvatski se jezik morao za sebe

¹¹⁴ U *Obzoru* objavljuje šest filoloških sitnica pod naslovom „Beograd nam kviri jezik“.

¹¹⁵ „Koje nam beogradske riječi ne trebaju“, objavljeno u *Hrvatskom kolu* 1923.

¹¹⁶ Boranić, Dragutin (1870.-1955.), hrvatski jezikoslovac, nastavio je s izdavanjem *Hrvatskoga pravopisa* nakon smrti Ivana Broza, koji je uredio dva izdanja, 1892. i 1983. godine. Izdaje ih pod naslovom *Hrvatski pravopis Ivana Broza* (priredio Dragutin Boranić), 1904., 1906., 1911. i 1915., a od 1921. navodi se samo Boranić kao autor *Pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika*, izdanja 1921., 1923., 1926., 1928. i 1930.

¹¹⁷ Peto je izdanje naslovljeno *Pravopisom hrvatskoga ili srpskoga jezika*, a šesto i sedmo *Pravopisom hrvatskosrpskoga jezika!* Sljedeća izdanja vraćaju stari naziv: *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1940., 1941., 1947., 1951.

¹¹⁸ Navodi su preuzeti s mrežne stranice Hrvatskoga jezičnog portala.

¹¹⁹ Primjeri su preuzeti iz Samardžija, 2002: 28.

boriti. Hrvatski jezikoslovci uvidjeli su ono na što su ih Andrić i Radić uporno upozoravali – između njih i srpskih jezičara vladaju nepremostive razlike u gledanju na jezik, ali i u drugim važnim političkim i nacionalnim pitanjima. Kako bi svoj jezik njegovali i sačuvali, osnovali su 1936. u Zagrebu Društvo „Hrvatski jezik“, čiji je predsjednik bio Tomo Maretić, a potpredsjednik Stjepan Ivšić, urednik časopisa Društva „Hrvatski jezik“. Jasno su naznačili razloge osnivanja:

„Društvu je svrha njegovanje hrvatskoga jezika, t.j. njegovo unapređivanje, čuvanje njegova duha i nastojanje oko pravilne njegove uporabe na svim područjima govora i pisanja.“¹²⁰

Nažalost, časopis „Hrvatski jezik“ imao je samo jedno godište, a u njemu je od 205 stranica čak 90 napisao Stjepan Ivšić. Njegovo veliko značenje nalazi se u vrsnoći kroatističkih radova u njemu objavljenih. Društvo nije ostalo bez kritike. Zagovaratelji etimološkoga načina pisanja, uglavnom pravaši, prigovarali su što se Ivšić stavio u obranu fonološkoga načela i Belićeva pravopisa. Ipak, većina je pozitivno ocijenila nastojanje Društva da hrvatski jezik sačuva i unaprijedi. Nakon sporazuma Cvetković-Maček 1939. situacija se doista nešto poboljšala s pojavom Pokreta za hrvatski književni jezik, da bi za vrijeme Drugoga svjetskoga rata bio naredbom vraćen morfonološki (korijenski) pravopis, što je već bio jezični anakronizam.

Nikola se Andrić, iako nije primljen za sveučilišnog profesora, ipak nastavio baviti jezičnom problematikom. Bio je, kao veliki autoritet i znalac, pozivan u razna povjerenstva, konzultiran od vlade i školskih vlasti, a svoj je pečat dao i kao pomoćnik ministra prosvjete Stjepana Radića. Njegov prinos razvitku standardnoga hrvatskoga jeziku prikazat ćemo u ovome radu.

¹²⁰ Preuzeto od Samardžija, 2004: 179.

2. JEZIKOSLOVLJE NIKOLE ANDRIĆA

Nikola je Andrić, kako smo vidjeli, od srednjoškolskih dana bio odlučio svoj život posvetiti znanosti o jeziku. No, život ga je često vodio drugim putem i, poradi njegove svestranosti i marljivosti te širokih interesa i velikoga znanja, dogodilo se da se je bavio mnogo čim, a jezikom nesustavno, često usputno i ne uvijek znanstveno. Ipak, nikada ga nije zanemarivao. Uza sve poslove koje je obavljao, rad u kazalištu, prijevode dramskih tekstova, prijevode i priređivanje knjiga za svoju biblioteku, rad na narodnoj književnosti i Matičinim izdanjima, pisanje književnih prikaza, praćenje svih kulturnih događaja, Andrić je uvijek jednim uhom osluškiavao što se s hrvatskim jezikom događa i uskakao s prijedlogom, kritikom, savjetom ili pokudom, nekada dobronamjerno, često oštro i odlučno.

U nizu članaka i knjiga koje je objavio razasuti su njegovi stavovi o jeziku, ponajviše hrvatskom, ali i ostalima, osobito slavenskim i romanskim. Kada bismo htjeli sve analizirati, imali bismo građe za nekoliko knjiga, no bit će dostatni i samo u kojima se implicite govori o jeziku da bismo prikazali kako je Andrić razmišljao i za koja se rješenja zalagao. Predmetom posebne analize bit će *Branič jezika hrvatskoga* i *Šta je šta. Stvarni hrvatski rječnik u slikama*, kao njegova najvažnija i najutjecajnija jezikoslovna djela. Nekim člancima posvetit ćemo više pozornosti, a neke ćemo samo kratko prikazati, ovisno o tome koliki su utjecaj imali i koliko su značajan problem obrađivali. Mali broj Andrićevih članaka posvećen je nekom od jezičnih pitanja (npr. „Pariški ili pariski“). Kako je često pisao kritike na novoobjavljene knjige, tako je analizirao i sva onodobna izdanja gramatika, rječnika, pravopisa, školskih knjiga, naših i stranih, a u njima često inzistira na nekom od tada spornih jezičnih pitanja koristeći taj povod da dá svoje viđenje jezične problematike. Isto tako, Andrić je pisao o jeziku govoreći o nekom od pisaca ili obljetnici nekog događaja. Doista, rijetki su oni članci u kojima nema bar jedna rečenica o jeziku. Ovdje smo analizirali samo one za koje smatramo da će prikazati osnovno njegovo gledište i stav o jeziku. Dotaknuli smo se i njegovih prijevoda te rada na uređivanju i objavljivanju tuđih djela. Izvukli smo Andrićeva promišljanja o jeziku i iz pisama te njegovih originalnih književnih radova. Nakon svega, Andrićeva uloga u razvitku i standardizaciji hrvatskoga jezika, dosad, po našem sudu, minorizirana, postaje jasnija.

Svi primjeri koji se navode doneseni su onako kakvi su u izvorniku. Nisu ispravljane ni očite tiskarske pogreške, osim kada je Andrić na njih upozorio (npr. u pismu Vatroslavu Jagiću žali što mu je poslano izdanje *Braniča* koje ima puno pogrešaka, pa čak i ć u naslovu).

Andrićeva interpunkcija je gramatička i takvu ovdje prenosimo. Ono što je Andrić sam podcrtao i napisao razmaknuto, tako je navedeno i ovdje. Sve do 1935. nije rabio slovo *đ* nego *dj(gj)*, njegov se jezik mijenjao, ali o tome ćemo detaljno govoriti u sljedećem poglavlju ovoga rada.

2.1. Članci u kojima se obrađuje jezična problematika

2.1.1. Maretićeva „Gramatika i stilistika“. Književni prikaz (*Narodne novine*, Zagreb, 3. lipnja 1899.; članak je nađen u *Ostavštini Nikole Andrića*, Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazalište i glazbu HAZU-a, kutija 3., potpisan je samo sa –ć; nije naveden u „Bibliografiji izdanja djela N. Andrića“ koju je izradila K. Čorkalo Jemrić)

- Članak je pisan morfonološkim pravopisom, što je bila uređivačka politika časopisa. Nikola Andrić, naime, također piše po „starim“ pravilima zagrebačke škole sve do odlaska na studij u Beč i susreta s Vatroslavom Jagićem, koji je imao presudnu ulogu u njegovu životu. Prvi njegovi radovi *Prvi pokušaji*¹²¹, pjesme nastale u razdoblju 1881. – 1884. pisane su morfonološki, a prvo pismo¹²², koje je poslao Jagiću iz Pariza 1890. pisano je fonološki.

Andrić na početku ističe da ovakve vrijedne i važne knjige dotad nije bilo i da su je svi željno iščekivali. Po njemu, Daničićeva *Gramatika* iz 1850. ne može se mjeriti s ovom jer je Daničić sve površno obradio, s malo primjera i u širokim potezima, za razliku od Maretića koji je napravio kapitalno djelo. Možda je ovoj gramatici bliža Novakovićeve *Srpaka gramatika* iz 1894. „ali joj nedostaju svi oni historijski i komparativni pogledi, kojima Maretić pogledava i razjašnjuje pojedine faze sadašnjeg i predjašnjeg književnog jezika hrvatskog.“ Kao posebnu vrijednost ove knjige, koja ju razlikuje od Daničićeve i Novakovićeve, Andrić ističe dosljedno provedeno naglašavanje velikog broja primjera.

Napominje kako je profesor Đorđević iznio želju beogradskih učenjaka za izdavanjem rječnika. Protivi se tomu jer Akademija već izrađuje *Rječnik*, a ionako, veli, njihovi stručnjaci nisu tomu poslu dorasli. Najbolje bi bilo da se svak drži onoga što zna – beograđani neka

¹²¹ Gradski muzej Vukovar, osobni arhivski fond, rukopisna ostavština Nikola Andrić, XIX.-XX. st., br. arh j. 1

¹²² Andrić-Jagić, 2009: 21.-23.

prikupljaju građu, a Hrvati će ju obrađivati. Zato je, smatra, Maretić bio najpozvaniji sačiniti ovakovo djelo.

Na drugome će mjestu, veli, opširnije i „obezpseudonimisan“ govoriti o ovoj knjizi, a sada želi dati samo feljtonski prikaz. Prvo se osvrće s puno hvale na dio o stilistici. Smatra da je Maretić uporabio ono što je već iznio u *Iverju* i da je sve tako jasno posložio da je svima razumljivo. Potom govori o pisanju i fonološkoj vrijednosti dugoga jata. Broz je, kaže, mislio da ijekavci u dugome slogu svugdje izgovaraju baš *ije*, dok je Rešetar ustvrdio da nije tako i da se tamo gdje se piše *ije* u mnogim krajevima govori samo *je*. Maretić je olako preko tog pitanja prešao. Andrić smatra da tomu treba posvetiti puno više pozornosti, pogotovo stoga što se Beograđani ne slažu sa ijekavskim govorom. Mnogi naši pjesnici odbijaju novo pisanje (*ije, je* mjesto *ie, je*) uvedeno Brozovim pravopisom, smatrajući da će time dobiti slog više u pjesmama. Kako je Andrić proučavao narodnu književnost, uvidio je i da je u narodnim pjesmama često izgovor dugoga jata jekavski te dolazi do pravoga prijedloga: „Kako bi bilo, d a s e s v i p r i m i m o f o n e t i k e , a l i j e k a v s k e?“ (razmaknuto u izvorniku). Ovakav prijedlog u to je vrijeme bio doista revolucionaran, tek su se svi bili, ne htijući se protiviti Vukovim teorijama, srodili s uvjerenjem da se dugi jat doista izgovara kao troglasni slijed *ije*. Andrić je bio vrstan fonetičar, imao je razvijen sluh i osjećaj za glasove. Poznato je da je još kao srednjoškolac proučio sve dostupne radove iz akcentologije¹²³, a to će područje biti predmetom njegova interesa do kraja života. U kazalištu je također inzistirao na pravilnom naglašavanju, čuo je sve pogriješke na pozornici i o tome često pisao¹²⁴. Kako je bio pristalica fonološkog načina pisanja, mislio je da dugi jat treba pisati onako kako se i izgovara, kao dvoglas *je*. Time, doduše, nije riješio pitanje njegova označavanja, on se u pismu ne bi razlikovao od kratkoga jata što bi ometalo razumijevanje teksta jer u našem jeziku niz je riječi koje se razlikuju upravo po duljini, odnosno kraćini, jata. Ipak, pravilno je, za razliku od mnogih, primijetio da je naš govor zapravo jekavski, i po tome različit od npr. crnogorskoga, što će naše jezikoslovlje usvojiti tek mnogo godina kasnije. Andrić navodi za primjer Silvija Strahimira Kranjčevića:

¹²³ Vidi što je navedeno ovdje u bilješki 14.

¹²⁴ Iste godine, npr. piše feljton *Iz Beča* (objavljen u *Obzoru*, 10. VII. 1889.) o gostovanju Andrije Fijana, u kojem hvali njegovu izvedbu, ali ga kudi što pogriješno naglašava: „Kod njega se međutim vidi i volje i ljubavi, da govoreći štokavski, čestito štokavski i akcentuje, al mu to, bar zasada, ne polazi srećno za rukom.“

„U srcu herceg-Bosne, kao urednik sarajevske „Nade“, pa mu se kod svakoga „ije“ osjeća, kako mu je teško udovoljiti „zajedničkoj“ ijekavštini...A on se, jadan, upinje i dotjeruje ne samo svoj metrum nego i metrume svojih suradnika.

Možda i on i mi svi živimo u teškoj obmami, koju podržava jedini Vukov auktoritet.“

Maretić je, kako piše Andrić, u predgovoru gramatici jasno naveo da joj je svrha pomoći ljudima u pravilnome pisanju. Govori i o starim padežnim nastavcima koji su već posvuda napušteni, osim u jednome političkom dnevniku, koji to, po Andriću, čini zato da „tobože ne popusti – Srbima“. Potom ispravno zaključuje:

„A ne zna jadan, da najčišći hrvatski spomenici upotrebljavaju novije oblike više nego srbski, koji su već radi svoga crkvenoga jezika duže pisali stare oblike nego mi.“

Dalje u tekstu Andrić navodi i objašnjava koja je to pitanja Maretićeve gramatika riješila. Jedno od njih je i pisanje objekta iza zanijekanoga glagola. Po Pacelovim i Veberovim gramatikama propisan je bio genitiv (*nisam čitao te knjige*), dok Divković već dopušta stavljanje zamjenica *što, to, ovo* i *ono* u akuzativ da bi Maretić ustvrdio kako se u toj službi može slobodno rabiti i jedan i drugi padež. Štoviše, Andrić tvrdi da se akuzativ tu upotrebljava neusporedivo češće no genitiv¹²⁵.

Nadalje, dotiče se Andrić Maretićeve tvrdnje da se dugi pridjevni i zamjenički nastavci (za primjer navodi *drugomu, drugome* i *drugom te toga* i *tog*) mogu slobodno rabiti, ali uz preporuku da, kad se nađe više takvih riječi, prva do njih ima dugi nastavak, a ostale kratak. I tu Andrić ima svoj prijedlog:

„Ovaj nam se posao čini zališan, jer se podpuni i krnji oblici po našem dubokom uvjerenju izmjenjuju prema m e l o d i j i govornoj, kojom pojedini krajevi zanose, i tu ne će naći pravila filolog nego muzikolog.“

Uvjeren je da će nauka o glazbi doprinijeti filologiji i pomoći da se objasne ovakove nedoumice, o kojima dotad nije puno pisano, pa uz pomoć metrike i tumači primjere koje je Maretić naveo. Ti su primjeri svi iz Vukovih djela, a po njima je Maretić zaključio da je dativni nastavak *–omu* najrjeđi i da se češće nalazi *–omu*, a još više kratki nastavak *–om*. Na primjeru poslovice *Tko drugomu jamu kopa...* Andrić tumači da druga riječ treba biti daktil, no ako joj oduzmemo *–u* dobit ćemo trohej, što nikako dobro ne zvuči pa će narod to rađe

¹²⁵ Danas uz zanijekane glagole rabimo akuzativ.

izbjeći mijenjanjem poslovice u *Tko pod drugim jamu kopa*¹²⁶ ..., nego skraćivanjem. Inače, misli „da je *-ome* samo prielaz od zabačenog i preteškog *-omu* na pobjedonosni *-om*“¹²⁷.

Na kraju Andrić napominje kako mu nije bila namjera kritizirati ovo djelo, ta nije ga ni imao vremena detaljno proučiti, a ni mjesto nije prikladno, ali htio je javnost upozoriti na ovu važnu knjigu, koju bi trebali svi proučiti, kritizirajući naše pozvane „beletrističke i naučenjačke listove“ što ništa još nisu o gramatici objavili.

Dodaje još da je samo jedno htio u Maretićevoj knjizi naći „akcentuaciju prislovâ“, ali - nema je. Daničić i Pavić, veli, pobrinuli su se za „sistematske i izvrstne“ rasprave o naglašavanju imenica, glagola i pridjeva, a o naglašavanju priloga nije pisao nitko. Prema njegovim saznanjima, prilogi nastali od pridjeva trebali bi imati drugačiji naglasak, iako je čuo u nekim krajevima da se oni naglašavaju isto kao ishodišni pridjevi.

U cijelome tekstu Andrić miješa slovničku terminologiju te rabi naporedo i nazive vrsta riječi naslijeđene iz latinskoga (substantivi, adverbii, adjektivi) i one hrvatske (glagoli, prislovi). Maretić koristi nazive koje sada imamo – imenica, glagol, pridjev, prilog...¹²⁸).

S obzorim na nadnevak, ovo je vjerojatno jedan od prvih prikaza nove gramatike. Ma koliko sažet bio, dotiče se nekih važnih pitanja – uporabe duljih i kraćih nastavaka u pridjevnoj sklonidbi, fonološke vrijednosti dugoga jata i sustava naglašavanja. Upravo ovomu posljednjemu bit će upućene mnoge kritike i tu će norma doživjeti najviše promjene.

U Narodnim novinama od 19. lipnja 1900. u članku „Najnovija knjiga Jagićeva Archiva“ Nikola Andrić piše o kritici¹²⁹ ovog našeg velikog jezikoslovca na Maretićevu *Gramatiku*. Najveću zamjerku, kako ističe Andrić, Jagić nalazi u Maretićevu korpusu (Vukova i Daničićeva djela) koji je već arhaičan, a navodi na pomisao da su Hrvati uzeli književni jezik od Srba, što nije točno. S tom se tvrdnjom slaže i Andrić, ali obojica, u osnovi, pozitivno ocjenjuju ovo djelo.

¹²⁶ Doista, tako se ova poslovice danas govori.

¹²⁷ Koliko je sam Andrić rabio te nastavke vidi u analizi njegova jezika. Danas je uporaba duljih i kraćih nastavaka prepuštena odabiru svakomu ponaosob, ali postoji tendencija da se u biranome književnom jeziku u G domeće *-a*, u D *-u*, a u L *-e*.

¹²⁸ Detaljno o razlikama u nazivlju zagrebačke i vukovske škole vidi u S. Ham, 2006.

¹²⁹ Više o ovoj kritici vidi u Jagić, 1948.

2.1.2. Uzor domoljubna boljarstva (*Obzor*, XLI, br. 159, Zagreb, 1900.)

- I u ovome časopisu još uvijek se rabi morfonološki pravopis.

Godina je 1900., Hrvatska je u sastavu mrske Austro-Ugarske Monarhije i pod stalnim pritiskom i ugnjetavanjem mađarske vlasti. Vrijeme je to u kojem bujaju nemiri i otpor tuđinskoj vlasti, a sve se jače čuju pozivi na odcjepljenje i osamostaljenje. Hrvatski je jezik formalno službeni, već je preživio vukovsku reformu, a te je godine uredbom Kraljevske zemaljske vlade propisano da se Maretićeva gramatika ima učiti u svim školama i rabiti u svim službenim spisima.

Ipak, u hrvatskome društvu događa se nešto što Andrić naziva „narodnom kugom“ – u velikaškim dvorovima, po građanskim kućama, ali i među običnim pukom posvuda se čuje njemački jezik. I u svomu domu čuje gazdaricu kako sa sluškinjom njemački govori iako obje bolje znaju hrvatski. Hvali *Obzor*¹³⁰, „junački zatočnik narodni“, koji često piše „kako se odnemačuje i zameće hrvatski jezik u Zagrebu, a žalibože i drugda po domovini“. Kao glavni uzrok tomu navodi: „Mržnja na naš narod te stoga ona težnja, da nas nestane, a to je gotovo, čim nam se obilježje, jezik materin, narodu iz ustiju i pamet istrigne.“ Ovdje Andrić potvrđuje ono što je u hrvatskoj svijesti oduvijek bilo – poistovjećivanje jezika i naroda. Za nas hrvatski jezik je isto što i hrvatski narod, bez jednoga nema ni drugoga. I zaludu mnogi teoretičari jezični tvrde da to nije tako i da postoje mnoge nacije bez svoga jezika. Za naše je jezikoslovce, ali i za obične ljude jezik oduvijek bio simbol narodnosti i za njega se borilo i ginulo. Andrić tvrdi da je razlog uporabi njemačkoga taština i da se oni koji tako govore žele pokazati otmjenijima no što jesu. Kao uzor pravih domoljuba navodi potomke slavnoga bana Jelačića, brata mu Đuru¹³¹ i njegove tri kćeri. One otvoreno zastupaju hrvatske interese i ne žele drugačijim jezikom govoriti no hrvatskim.

Ovaj je Andrićev članak vrlo smjelo progovorio o tužnome stanju u kojem se naš jezik nalazio. Kako je to vrijeme vladavine ozloglašena Khuena-Héderváryja, trebalo je biti

¹³⁰ *Obzor*, politički dnevnik pokrenut 1860. pod imenom *Pozor* na građanskoliberalnim zasadama preporoda i četrdesetosmaškog pokreta; ispočetka zabranjivan i neredovit, od 1871. do 1941. izlazi u Zagrebu s ugledom jedinoga, potom središnjega nacionalnog lista, uglavnom zastupa Strossmayerov narodnjački program. Posvećujući u tom smislu znatnu pozornost kulturnom životu, *Obzor* je formirao određeni tip mišljenja, bivajući ekskluzivnim informatorom liberalne inteligencije, što podupire i suradnja niza najboljih pisaca.

¹³¹ Jelačić, Đuro (1805. - 1901.), jedan od najvećih hrvatskih vojskovođa 19. stoljeća, mlađi brat hrvatskoga bana Josipa Jelačića, posljednji muški potomak te slavne obitelji.

hrabar i ovako otvoreno napasti njemački, a veličati hrvatski jezik. Mnogi su veliki jezikoslovci šutjeli. Nikola Andrić nije.

2.1.3. Gramatika hrvatskoga jezika za niže razrede srednjih škola. Drugo popravljeno izdanje od sveučilišnog profesora dr. T. Maretića (*Narodne novine*, 3. lipnja 1901., članak je potpisan sa Fr., također je nađen u *Ostavštini Nikole Andrića* (HAZU) i nije naveden u „Bibliografiji“ K. Č. Jemrić.)

Ova je knjiga, kaže Andrić, naredbom zemaljske vlade od 28. svibnja prošle godine uvedena i sve srednje i slične škole u Hrvatskoj i Slavoniji, a prije tri mjeseca, naredbom ces. i kr. ministarstva za nastavu u Beču, i u sve srednje i učiteljske škole u Dalmaciji. Ovo je izdanje veće za 25 stranica od prvoga, ali ne zbog nove građe, nego zbog sloga, dio teksta je tiskan sitnije tako da učitelji znaju što mogu izostaviti ukoliko smatraju da to njihovim učenicima nije važno. Pravila su tiskana razmaknutim slogom i stilski dotjerana.

Najznatnije su u ovome izdanju, što je vrsni akcentolog Andrić morao prokomentirati, promjene imena naglascima i nekih slovničkih termina:

„Asimilacija suglasnika nazivala se je prije „izravnjivanjem“, a sada se nazivlje „sljubljivanjem“ a infinitiv se ne nazivlje više neodredjenim „načinom“ nego „oblikom“.“

Potpuno su novi nazivi naglasaka:

„U prvom izdanju nazvao ih je po uobičajenom načinu: jakim kratkim (´) i slabim kratkim (˘), pa jakim dugim (^) i slabim dugim (˙), a sada: brzim, sporim, silaznim i uzlaznim.“

To su novi prijedlozi za „krštenje“ hrvatskih naglasaka, koji su već doživjeli mnoga imenovanja. Prema Andriću, imaju oni dobrih i loših strana. Druga dva naziva, silazni i uzlazni, doista su dobri i govore o prirodi ovih naglasaka, ali se mogu uporabiti i za prva dva, koji se također razlikuju po silaznosti/uzlaznosti. Andrić ne vidi čemu bi se naglasci zvali brzim i sporim „kad se nikako ne razabire, da bi drugi u čemu bio „sporiji“ od prvoga“. Predlaže ovakove nazive: kratki prvi (´), kratki drugi (˘), dugi prvi (^) i dugi drugi (˙). U njima se krije objašnjenje jer kratki prvi i dugi prvi govore o prirodi sloga u kojem je naglašen

prvi dio, a u onih koje nazivamo drugima „izričemo glavnu karakteristiku njihovu, što im drugi slog ostaje u visini, na koju ga je bacio uzmah predidućeg akcenta“.

Nikola je Andrić točno ustvrdio da se naši naglasci (novoštokavski) međusobno razlikuju po duljini, odnosno kratkoći te po silaznosti, odnosno uzlaznosti. Njegovi su nazivi bolji od Maretićevih i na pola puta do današnjih – sada rabimo također složenice u kojima je prvi dio zasnovan na opreci kratko/dugo, kao što je i on zamislio, a u drugome dijelu ugrađena je druga razlikovnost (silaznost/uzlaznost).

2.1.4. Iveković-Brozov rječnik. Letimičan prikaz. (*Narodne novine*, Zagreb, 6. svibnja 1901.; članak je potpisan sa A., također je nađen u *Ostavštini Nikole Andrića* (HAZU) i nije naveden u „Bibliografiji“ K. Č. Jemrić.)

Andrić vrlo pohvalno govori o prvome dijelu rječnika, koji ima 951 stranicu, i navodi da željno iščekuje drugi dio ove knjige, koju bi svi hrvatski, ali i srpski, pisci i kulturni radnici trebali imati na stolu. U članku najprije govori o tome kako je kanonik Iveković prikupio i obradio građu svog prerano preminulog nećaka Broza. Ovaj se rječnik naslanja na Vukov iz 1852.¹³², ali je, prema Andriću, daleko potpuniji i kvalitetniji. Primjerice, u prvoj knjizi obrađena je građa od slova *a* do *o* i tu ima 6264 riječi više no što ih Vuk ima u istom dijelu. Prema Andrićevu sudu, Iveković se nije slijepo držao Vuka kao Maretić. Izbacio je tuđice koje je Vuk zapisao, a i mnoge ijekavske riječi koje je Vuk zapisao u sva tri štokavska narječja. Zamjera Ivekoviću što ne donosi riječi novijih hrvatskih pisaca „koji su se iztakli posljednjih petdeset godina ostavivši iza sebe upravo klasičkih primjera za jezik i stil hrvatskoga jezika“. To, nažalost, nije učinjeno ni u Akademijinu rječniku. Iveković je „prebrao“ Milićevića i Njegoša, ali izostavio Kurelca, Šuleka, Pavlinovića, Jurkovića i još desetak drugih originalnih hrvatskih pisaca. Pohvalno je što je unio riječi iz Stullijeva rječnika, a i neke koje je čuo u okolici Zagreba.

Za razliku od Vuka i Daničića, koji neke riječi nisu obilježili naglaskom, Iveković je bio dosljedan i sve označio. Zauzima se „gotovo ratoborno“ za pisanje *gj* smatrajući da je *đ* „ni za kakve zasluge križem odlikovano“ i da ga rabe samo u školi. Andrić ponavlja Ivekovićevo tumačenje naziva rječnika i tvrdi da je dobro uradio, a za primjer koliko bi on bio

¹³² Prvo izdanje *Srpskog rječnika* Vuka Karadžića izašlo je 1818. godine, a drugo, znatno prošireno, 1852.

pod Vukovim utjecajem i srpski navodi da je Vuk o krsnoj slavi pisao u 95 redaka, a Iveković samo u tri. Dodaje da se Srbi mogu ovim rječnikom služiti kao i Hrvati i da bi to i trebali.

I u ovome se članku vidi koliko je Andrić inzistirao na tradiciji hrvatskih jezikoslovaca i koliko se zalagao za hrvatski jezik. Otvoreno se suprotstavljao vukovštini i osuđivao adorativan odnos koji su neki imali prema Karadžićevu djelu.

2.1.5. Hrvatski brzojavni jezik (*Narodne novine*, br. 120., Zagreb, 1901.; članak je potpisan sa –ić, u *Ostavštini* se nalazi članak koji je prethodio i u kojem je dana informacija o ovome događaju)

Sve češća uporaba brzojava donijela je i problem u pisanju, odnosno naplaćivanju, riječi koje se brzojavno šalju, stoga je trgovačka komora zamolila Društvo hrvatskih književnika, na čelu kojeg je bio Ivan Trnski, za pomoć. Društvo je među svoje članove odaslalo anketu o ovome pitanju na koju je odgovorio velik broj književnika, među ostalima i Iveković i Budmani. Ovoga potonjeg izabrali su za predsjednika povjerenstva koje će izraditi pravila za brzojavni jezik, a njih će potom oblikovati i napisati Nikola Andrić. On je to učinio i objavio u ovome članku.

„Duh hrvatskog jezika svojom je prirodom širok. Verbalan je, pa ne žali rieči“, veli Andrić, no i u njemu se može elegantno i jeftino brzojavom izraziti, što ovisi o inteligenciji i umješnosti onoga koji piše. Uopće, kad bi svi bili upućeni u temeljne norme utvrđenog hrvatskog pravopisa, problema ne bi trebalo biti. U brzojavnim jeziku ne treba se odlučivati između etimološkog i fonološkog pravopisa i to treba da se prepusti sili vremena:

„Velike se ortografske promjene ne komandiraju ni odsječenim gramatičarskim pravilima ni strogim upravničkim naredbama. One sebi krče putove laganim i dogovornim načinom. To je tako bivalo med drugim narodima, pa će biti i med nama. U tom će se hrvatski narod valjda držati one svoje: Bolja je i šteta dogovorna, nego korist samovoljna.“

Ne treba se uzrujavati što nemamo jedinstvenoga pravopisa, nemaju ga ni drugi napredniji narodi, a do osnovnih principa ionako se već došlo praksom i dogovorom. Andrić

se ovdje potpuno ispravno postavlja prema toj problematici shvaćajući da je pitanje pravopisa pitanje dogovora, koji opet vodi računa o stupnju uporabe kojega rješenja¹³³.

Povjerenstvo se, veli Andrić, sastalo 11. svibnja i nije imalo puno posla jer je veći dio onoga o čemu se trebalo odlučivati već riješeno gramatikom i stručnom literaturom. „Radilo se u glavnom jedino o pretresivanju složenih priloga (adveraba).“ Tu je bilo sumnje i rasprave i to je pitanje oko kojeg se trebaju dogovorno donijeti pravila¹³⁴.

Najlakše je pisanje imenica – one se, bile složene, sastavljene ili negirane, pišu skupa. „Tako: *prababa, mladoženja, vucibatina, rimokatolik, neprijatelj, nezgoda, polubrat, pa čak i pustibabakonjukrv* (neki cviet)“. Polusloženice, koje pišemo s crticom (*remek-djelo, Čengić-Aga*) također se trebaju smatrati jednom riječju jer im je prvi dio nesklonjiv, a „sufiks druge rieči određuje sintaktičku ulogu ciele sastavljenice u rečenici.“ Po međunarodnom internacionalnom sporazumu računaju se sastavljenice kao jedna riječ „ako ih duh dotičnog jezika smatra jednim pojmom.“ Navodi primjere iz francuskoga uz napomenu da je njemačkomu jeziku, „koji je substantivan“, i koji može imati vrlo duge riječi određeno da se kao jedna riječ naplaćuje sve što ima do 15 slova. U hrvatskomu jeziku, smatra, malo je složenica koje bi prelazile 15 slova¹³⁵, a ako ih ima, ne treba ih pisati u brzjavu. Imena gradova, složena ili nesložena, također se računaju kao jedna riječ. To vrijedi i za *Banjaluku* (kako piše u članku), iako Andrić primjećuje da narod još nije izgubio osjećaj za adjektivni dio složenice pa sklanja oba dijela (*Banjeluke*), stoga bi se taj grad, zaključuje, trebao pisati *Banja Luka*¹³⁶, kao što se piše *Crna Gora*.

Pridjevi i prilozni, bili složeni ili negirani, pišu se skupa: *nagluh, bezglasen, tamnomodar, neugodno, nesmotreno* itd. Brojevi (koje on zove brojnicima) do dvadeset jedna su riječ, za to se jezik već davno pobrinuo jer je npr. *trinaest* sažeto od *tri na deset*. Brojeve veće od dvadeset možemo pisati bez *i* pa ćemo manje platiti, a najbolje bi bilo rabiti arapske brojke koje su jasnije i praktičnije. „Brojnici *dvjesta* i *trista* pišu se zajedno. U rieči *dvjesta* oblik je *dvje* arhaizam, pa se sam o sebi ne nalazi inače nigdje, a po analogiji se je onda sjedinilo i *trista*.“ Tako se zajedno piše i *dvaput, triput* (kao i *dvared* i *dvakrat*), a drugi se oblici rastavljaju: *četiri puta, pet puta*. Objašnjenje je u tome što u hrvatskome jeziku uz

¹³³ Takvo načelo normiranja jezika zastupaju i danas naši vodeći jezikoslovci, napominjući i da, uza sve to, treba voditi računa i o tradiciji.

¹³⁴ Kako vidimo u *Braniču*, deset godina kasnije, ovo pitanje još je bilo sporno.

¹³⁵ Takovih riječi ima, smatra se da je najdulja hrvatska riječ *prijestolonasljednikovičičin*.

¹³⁶ Tako sada i pišemo, no prvi dio složenog imena više ne sklanjamo.

brojeve *dva* i *tri* nikada ne dolazi nominativ, a drugi dio složenice je *put* koje ima izgled nominativa, no zapravo su to „anorganički spojevi“ obilježeni i posebnim naglaskom. *Jedanput* se, također, piše skupa po analogiji s *dvaput* i *triput*. Ovdje vidimo da su naši tadanji jezikoslovci odgojeni na mladogramatičarskoj tradiciji i da su vjerovali u beziznimnost glasovnih zakona, od kojih je jedan od najvažnijih bio princip analogije.

Negacija kod glagola sljedeće je pitanje, koje zadaje muke manje upućenima u hrvatski pravopis. A ništa lakše od toga. U nas se, veli Andrić, *ne* uvijek rastavlja od glagola, osim kada je glagol izgubio svoju glagolsku prirodu pa postao pridjev (primjer: *Tko čujaše, nečuo se čini...*). Slijedom toga upućuje: „O tome daje najbolju informaciju „Hrvatski pravopis“, knjižica, što ju je pokojni Broz sastavio g. 1893.¹³⁷ po odredjenju zemaljske vlade, a prodaje se u svim knjižarama po 74 novčića.“ Potom navodi pravila:

„Samo u ovim glagolima piše se riečca *ne* skupa s glagolima: *nedostajati, nestati, nemoći (biti bolestan), nenavidjeti i nestajati*. To je poradi toga, što u ovim riečima *ne* sastavljeno s glagolom *ne* poriče ono, što glagol znači bez *ne*, nego mu mienja značenje. Tako isto oblici: *nemam* i *nemoj*, ali se piše *ne imam* i *ne moj*. To je poradi toga, jer glagolskih oblika *mam* i *moj* i nema. Vrlo liepo je to stilizovao i dr. Iveković u svom rječniku sub voce *ne*.“

Brzobjavnim činovnicima probleme, zapravo, prave samo futurski glagolski oblici i složeni prilozi. Pitanje je smiju li se oblici: *pisaću* i *pisaćemo* primiti kao jedna riječ ili su to dvije. Mnogi pišu sastavljeno jer je to jeftinije, a tako pišu i svi Srbi te neki Dalmatinci i Bošnjaci (ovi već i službeno). U Hrvatskoj se donedavna još pisalo s krajnjim *i*: *pisati ću*, pa je današnji oblik *pisat ću* već napredak. Andrić smatra da će se to kroz desetak godina izmijeniti i da ćemo i mi pisati te oblike sastavljeno jer se takvo slijevanje infinitivna oblika s enklitičkim česticama dogodilo i u romanskim jezicima. No, zasad se ne može drugačije propisati nego rastavljeno pisanje jer je takvo u nas pravilo.

Najvažnija je odluka ovoga povjerenstva, veli Andrić, spojeno pisanje složenih priloga. „Stvar je ovo šakaljiva i tegotna, pa ju je pokojni Broz u svom *Pravopisu* ostavio sasvim po strani i neobradjenu.“ Povjerenstvo tvrdi da se svi složeni prilozi trebaju pisati sastavljeno, kako *uzalud, unapried, uobće, naprosto, ponajviše, tako i upravo, medjutim,*

¹³⁷ Prvo je izdanje ovoga pravopisa izašlo 1892. i ne razlikuje se od drugoga izdanja iz 1893. godine. Andrić spominje ovo drugo izdanje, a ne prvo, sigurno zato što se drugo izdanje još može kupiti u knjižarama.

dovieka, malopomalo, naposljedku i sl. U tome se nijedan stručnjak ne drži dosljedno pravila, a i Vuk je neke priloge pisao sastavljeno, a neke rastavljeno. Andrić smatra da tu treba poslušati narod koji ove priložne skupine osjeća kao složenice. To vrijedi i za *uči*¹³⁸ i *naime, zašto* i *zato*, ako ne mislimo na pojedinačna značenja svake od sastavnica, nego na njihovo novo značenje te je jasna razlika između rečenice *Došao je uči duhova.* i *Bacio mu je pjeska u oči:*

„Prema tome mogli bismo složiti pravilo: Ako makar samo jedna od rieči, koje su se u adverbijalnoj službi našle jedna uz drugu, ne zadržava svoje pravo značenje ili obje uzimaju novo, treba da ih pišemo skupa.“

Na kraju Andrić napominje da se upitna čestica *li* piše rastavljeno od glagola kojemu je enklitika. Primjećuje da su neki počeli pisati *dali* i *jeli* sastavljeno, ali smatra da za to nema opravdanja te predlaže: „Za oba pak primjera mislimo, da bi se trebala – barem zasad – pisati odjelito već radi diferenciranja s glagolskim oblicima: *mi smo jeli, što ste nam vi dali.*“

Ovim pravilima potpuno su jasno riješena neka pravopisna pitanja koja će biti predmetom rasprava sve do danas. Osobito su duge i burne bile polemike oko sastavljenog i rastavljenog pisanja riječi. Primjećujemo da se nigdje ne govori o pisanju negacije ispred nenaglašenog prezenta pomoćnog glagola *htjeti*, što je u godinama koje su uslijedile, osobito nakon Pravopisnoga uputstva iz 1929. bilo predmetom mnogih rasprava. Za Andrića tu nije bilo dvojbe – cijeloga je života pisao rastavljeno *ne ću*, iako je njegov veliki uzor Jagić, kako napominje u *Braniču*, pisao te riječi sastavljeno.

2.1.6. Slavenski elementi u njemačkom jeziku. Listak iz komparativne filologije. (*Narodne novine*, Zagreb, 2. listopada 1901.; članak je potpisan s M.F., također je nađen u *Ostavštini Nikole Andrića* (HAZU) i nije naveden u „Bibliografiji“ K. Č. Jemrić.)

Na početku Andrić hvali Miklošiča¹³⁹ zbog proučavanja slavenskih jezičnih elemenata u stranim jezicima. Našao je on slavenske riječi i osnove u mađarskom, rumunjskom, novogrčkom, albanskom i „ciganskom“ jeziku. Ipak, o njihovom prisustvu u korpusu

¹³⁸ O sastavljenom pisanju ovoga priloga Andrić govori i u *Braniču*, što će izazvati i reakcije protivnika. O tome će biti riječi dalje u radu.

¹³⁹ Franc Miklošič (također i Franz von Miklosich) (1813.-1891.), slovenski filolog i slavist. Vjerojatno se misli na Miklošičev *Etymolog. Wörterbuch der slaw. Sprachen*, iz 1886. godine.

njemačkoga jezika Miklošič nije rekao ni riječi, tek je ponekad spomenuo da je koja njemačka riječ slavenskog podrijetla. Najviše je slavenskog utjecaja našao u rumunjskom, 1083 riječi, a rumunjski jezikoslovci taj su broj i povećali. Rumunji su počeli naše riječi preuzimati potkraj 15. stoljeća, osobito preko staroslavenskoga jezika, koje je bio službeni jezik rumunjske crkve i države sve dok ga Rákoczy nije silom isključio iz rumunjske crkve. No, Rumunji su sve do 1850. pisali ćirilicom što je jasan dokaz „nekadašnje velike slavenske nadmoći u kulturnom pogledu.“ Velik utjecaj slavenskih jezika vidi se i kod Mađara koji su preuzeli velik dio naziva za državne uredbe, oruđe, biljke, životinje i sl. Miklošič navodi 956 takvih riječi. U različitim „ciganskim dijalektima“ nalazi 649 osnova slavenskoga izvora.

Njemački jezik ima mnogo tuđica i posuđenica pa i sami njihovi stručnjaci vele da na svakih sedam njemačkih riječi dolazi jedna strana. Najviše je latinskih i romanskih posuđenica, onda nešto iz židovskoga žargona, pa iz engleskog i sjevernih germanskih jezika te iz različitih slavenskih dijalekata. Taj je utjecaj isprva bio malen, a tek od 13. stoljeća pojačava se primanje slavenskih riječi i osnova.

Andrić želi u ovome članku prikazati što je o tome napisao prof. Ivan Koštiál u posljednjem izvještaju ljubljanske gimnazije. Koštiál je našao 88 riječi koje su u njemački preuzete iz slavenskih jezika, npr. *Rebhuhn* (> jarebica), *Preiselbeere* (>brusina, vrsta jagode), *Petschaft* (>pečat), *die Baranken* (>baran), *Schöps* (>škopac), *Buchte* (>češ. buchta), *Brimzenkäse* (>češ. brynza), *Dindrl-beere* (>dren, drenulja), *Dolmetsch* (>tumač), *Drosche* (čista ruska riječ), *Elenthier* (>jelen), *Gespan* (>mađ. ispán >slav. župan), *Grenze* (>granica), *Graupe* (>krupa), *Grippe* (>hrip, hripavac)... Andrić navodi svih 88 riječi i uz njih daje potvrde da su one doista iz nekog od slavenskih jezika izravno ili neizravno posuđene.

Nikola je Andrić dobro poznao njemački jezik i njemačku filologiju i često je uspoređivao hrvatski s njemačkim. I kada želi objasniti neki hrvatski pojam često će se u svojim radovima služiti njemačkim. U svojim putopisima objedinjenim u dvije knjige *Od Balkana do Montblanca* na nekoliko mjesta komentira njemačke nazive prepoznajući u njima slavenske osnove. Komparativna filologija tada se počela jako razvijati pa nije ni čudo da je to njega, kao poznavatelja više stranih jezika, privlačilo¹⁴⁰.

¹⁴⁰ Danas se njemačkim posuđenicama u hrvatskome i hrvatskim u njemačkome u nizu radova najviše bavi T. Talanga, profesor na Filozofskom fakultetu u Osijeku.

Članak je imao odjeka među pučanstvom i uslijedila su nekoliko pisma u kojima je poneka od navedenih riječi komentirana, a Andrić je sve te komentare objavljivao u Narodnim novinama, no nije na njih odgovarao.

2.1.7. Adamovićev francuzko-hrvatski rječnik. Književni prikaz. (*Narodne novine*, br. 23., Zagreb, 1902.; članak potpisan s dr. N. A.)

Ovaj prikaz djela Julija Adamovića zanimljiv nam je zbog Andrićevih stavova o leksikografiji i o našim starim piscima rječnika. Vidimo da je dobro poznao našu leksikografiju jer točno navodi:

„Literatura naša, koja je do XVI. Vieka – kad je izašao vrančićev „Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum (od g. 1595.) – dosada odbrojala dvadesetak omašnih leksičkih knjiga, da pred trudom njihovih sastavljača moraš upravo zastati i kapu skinuti, eto do danas nije imala svoje priručne knjige za najkulturniji moderni jezik. U Mikaljinom, Dellabellinom, Belostenčevom, Jambrešićevom, Habelićevom, Voltićevom, Stulićevom – svi su izlazili prije Karadžićeva! – nalazili smo u prvom redu pomoć za latinski i njemački jezik“.

Andrić se čudi da do početka 20. st. nije nitko načinio francusko-hrvatski rječnik pa su se oni koje je francuska literatura zanimala morali ispomagati njemačkim knjigama. Pohvalno je što je Adamović za uzor uzeo jezik Molièrov i Lafontainov, odnosno „sav pribor, kojim se služi elegantni francuzki akademičar i pisac“. Dodao je i najuobičajeniju frazeologiju.

Osobito hvali Adamovićevu transkripciju jer je on kod svake riječi u zagradi naznačio kako se izgovara služeći se konvencionalnim znakovima internacionalnog fonetičkog društva u Parizu. To je prvi rječnik francuskoga u svih slavenskih naroda u kojemu je ovaj najmoderniji princip uporabljen. Time je ova knjiga znanstveno točna, a rječniku je dodao i objašnjenje fonetičkog pisma. Jedino mu Andrić zamjera što je propustio objasniti izgovor zatvorenoga glasa *e*. Profesor Adamović je napisao i vježbenicu i gramatiku francuskoga za srednje škole i time upotpunio ovo djelo.

Veći dio članka je Andrićeva kritika na *Francusko-srpski rečnik* koji je odavna izdao Atanasije Petrović, a preuredio i izdaje dalje Bogdan Popović. Uspoređuje ova dva rječnika i nalazi puno pogrješaka u srpskome, a hvali Adamovićev: „Ovaj je biogradski rječnik tako

pun neistina i netočnosti, da tek uz njega izbija prava važnost i nadmoćnost zagrebačkog leksikografa.“ Najviše Andriću smeta što prijevodi nisu u skladu s našim jezikom i upućuje srpske autore da pogledaju u Šuleka kad nisu sigurni kako se što kaže.

Andrić će se kasnije i sam okušati u leksikografskome radu i pokazati veliko jezično blago koje posjeduje. U svome radu pozivat će se na hrvatske jezikoslovce i hrvatsku rječničku tradiciju.

2.1.8. Kako će se koristiti narodnim rječnikom (*Narodne novine*, br. 71., Zagreb, 1902.; članak potpisan s dr. A.)

Povodom druge knjige Broz-Ivekovićeve *Rječnika*, Andrić je htio dati svoje mišljenje o vrijednosti ovoga djela („Odkako se je Iveković doselio u moju knjižnicu, odkazao sam ljubav Vukovu leksikonu.“) te prigovoriti zbog sve one „hajke“ na Ivekovića koja se je digla nakon prve knjige. Priznaje da ni ovaj rječnik nije bez prigovora, ali ne treba tu tražiti sitnice i za njih se hvatati. Treba cijeliti ovaj veliki trud, osobito stoga što je to prvi naš takav rječnik, nakon Vukova, koji je već arhaičan i više usmjeren na srpsku kulturu i tradiciju. Već je godinu dana ranije s puno ushićenja Andrić pisao¹⁴¹ o prvoj knjizi *Rječnika*, a mišljenje nije promijenio ni sada.

Osobno je Andrić od Jagića saznao da će se ovaj u *Archivu* opet oglasiti povodom ovoga rječnika jer mu je zasmatalo kako je njegova prošla kritika primljena. U svezi s tim, Jagić je prikupio nekoliko stotina riječi iz djela uglednih hrvatskih pisaca, kao što su Šenoa, Pavlinović, Vodopić i dr., a koje se u rječniku ne nalaze. Andrić pozdravlja ovakav trud i smatra da bi se netko od mlađih doista trebao prihvatiti posla i izdati dodatak Broz-Ivekovićeve *Rječniku* u kojem će pobrati jezično blago „recimo, dvadesetorice najvidjenijih književnih radnika.“

O drugome je, veli, htio govoriti. Smetaju mu te polemike koje se vode i misli da je vrijeme da svi počmemo izvlačiti korist iz takovih djela. Objašnjava, na osnovu iskustava Teophila Gautiera i Edmonda de Amicisa o kojima je čitao, kako se materinji jezik treba i može iz rječnika učiti. Nema toga čovjeka koji u ovakvoj knjizi ne bi našao riječi koje ne zna i za koje je dosad strane izraze rabio, a shvatili bismo i koliko nam je fond riječi siromašan. U

¹⁴¹ Vidi ovdje o članku „Iveković-Brozov *Rječnik*“.

rječniku „nalazite orudja sviju zanata, izraze sviju nauka, odiela sviju naroda, običaje sviju vremena.“ Tu vas prate poslovice, pošalice, uvrede, laskanja i pozdravi. Podsjećaju vas riječi na narodnu tradiciju i bogatu junačku povijest. Rječnik nije samo „krasna, korisna i moralna knjiga“. On je „najnarodnija“ knjiga od svih – na njemu su radili stoljećima „učenjaci, neznalice i djeca“, u njega je ugrađeno svo naše iskustvo. „Listajući po rječniku osjećamo zadovoljstvo svojine, koje se ubraja med najsladja zadovoljstva.“

Naposlijetku, ovakva knjiga treba mnogima jer se često sreću mladi ljudi koji govore nekoliko stranih jezika, a materinji dobro ne znaju. Bi li se mogao ustanoviti kakav državni ispit iz narodnog leksičkog blaga, pita se Andrić. Onda zasigurno ne bismo u zemlji imali takvu tužno stanje kakvo on viđa, odnarođivanje, poltronstvo, oholost koja će samo dovesti do propasti.

2.1.9. Književni rad Adolfa Vebera (*Narodne novine*, br. 182. i 183., Zagreb, 1906.; članak je potpisan samo s –dr.)

Nikola Andrić smatra da Veberov književni rad još uvijek nije dobro kritički ocijenjen. U prvome dijelu članka daje kraći prikaz njegovih beletrističkih djela dajući o svakome svoj sud. Iako mu to nije bio cilj, što i vidimo u naslovu članka, jezikoslovac u Andriću nagnao ga je da nešto kaže i o Veberovu filološkom radu, kojim je „urezao najdublje brazde“ i time se stavio uz bok „s imenima najžilavijih naših gramatičkih radenika kao što su: Babukić, Kurelac, Šulek, Antun Mažuranić, Pacel, Jagić, Budmani, Živković, Divković i Maretić, s kojima je svima dolazio u koštac kritikama i polemikama.“ Svoje je misli o ljepoti i ustroju hrvatskoga jezika Veber istakao još 1850. u Gajevoj *Danici*, da bi ih uobličio u programu zagrebačke gimnazije 1852. pod imenom *Korist i način predavanja latinskih klasika* te u raspravi *Ustroj našega jezika* (u *Nevenu* 1856.). Njegove radove treba učenicima davati jer nitko dosad nije tako lakim i popularnim stilom pisao o filološkim pitanjima. Zasluge su njegove tim veće što se usudio u vrijeme Bachova apsolutizma otvoreno za hrvatski jezik zauzimati, a „njegove misli o našem materinskom jeziku bile su u ono doba siguran štiti protiv germanizacije.“ Veber je bio na čelu Zagrebačke škole. Andrić mu zamjera što je, uspoređujući ljepotu ustroja hrvatskoga jezika sa savršenom ljepotom rimskih klasika, silio naš jezik u kalup latinski (osobito sintaktičkom uporabom vremena), što mu je često prigovarano. No, on je bio i neprijatelj stilističkih lokalizama i zagovaratelj opećenarodnoga,

a umio je kao nitko prije njega iznijeti komparativnim načinom „jedrost i krasotu“ našega jezika:

„Veberov *Ustroj našega jezika* može dakle s najvećim shvaćanjem i interesom čitati svaki obrazovani Hrvat. Tu je lijepo i popularno razloženo, u čemu leži blagoglasnost hrvatskog jezika, u čemu razgovijetnost, jedrina i živahnost, u čemu glagolski karakter u komparaciji prama supstantivalnoj apstrakciji njemačkoga jezika; napokon bogatstvo oblika, kojim se je naš jezik približio najvećem obilju grčkoga jezika. Jednom riječju: ova Veberova studija bila je u ono germanizatorsko doba moralni i naučni poraz germanizacije.“

Andrić piše da je Veber, kao vođa zagrebačke škole, stajao između „arhaističkog etimologičarstva Kurelčeva i između fonetičarstva Vuk-Jagićeva“. Tu je borbu, kako je znano, izgubio i prevladala su vukovska shvaćanja ustroja jezika.

Veber je pokušao postaviti pravila za hrvatsku metriku u raspravi *O hrvatskom heksametru*. Andrić kudi ovaj njegov rad jer je Veber htio nametnuti duge slogove „nad iskonskim pravom akcenta“ pa je dopuštao i takve oblike kao što je *djevôjka*. S njim su se složili Preradović i Ilijašević, a energično usprotivio Trnski, kasnije i Maretić i Šrepel, utvrđujući da osnovni princip u našem stihu mora biti štokavski naglasak. Još hvali Andrić, na kraju članka, Veberove kazališne kritike smatrajući ga najkompetentnijim od svih koji su se u tome okušali.

Ovim je prikazom Nikola Andrić vrlo točno, jasno i razložno iznio Veberove zasluge za hrvatski jezik, hvaleći osobito njegov otpor germanizaciji i značenje koje je Veberov rad na očuvanju našega jezika imao u to vrijeme. Zagrebačku školu ne kritizira nego se prema njoj odnosi kao o prijelaznoj fazi iz starijeg jezičnog stanja do novijeg, što ona doista i jest. Hvaleći ono pozitivno što je ta škola donijela, Andrić jasno pokazuje da našega jezika, ovako uređenog, opisanog i ustrojenog, ne bi bilo da nisu na njemu radili mnogi vrsni naši jezikoslovci, među kojima istaknuto mjesto pripada upravo Adolfu Veberu Tkalčeviću¹⁴².

¹⁴² Na početku rada navodi da je Veber sam preveo svoje prezime na hrvatski i da se služio prezimenom Tkalčević u književnom radu, no on ga u cijelom tekstu naziva samo Veber.

2.1.10. Jedna romanska konstrukcija u hrvatskom jeziku. (*Nastavni vjesnik*, knj.XX., sv. 8., Zagreb,1911.-1912.; članak potpisan s dr. Nikola Andrić)

- U ovome časopisu dosljedno se primjenjuje fonološki pravopis pa i pisanje slova *đ*, što je sigurno korigirano jer Nikola Andrić to slovo tada nije još rabio, nego samo *dj* (*gj*).

Andrić u ovome članku govori o jednoj osobinu romanskih jezika koja je u znanosti poznata kao provansalska. Radi se o spoju „afirmativnih partikula s ličnom zamjenicom, koje stoje ispred te zamjenice ili iza nje, pa su subjekat one rečenice, što je partikule naknađuju.“. Tu pojavu obradio je Diez u *Gramatici romanskih jezika*¹⁴³ te Tobler¹⁴⁴ u svojim spisima o francuskoj gramatici.

Takove romanske konstrukcije Andrić nalazi u hrvatskom jeziku – u Vrčevićevim pripovijetkama i gatalicama skupljenima po Boki Kotorskoj, Crnoj gori, Dalmaciji i Hercegovini. Smatra da su one tu izražene jer ih je upotrijebio i Mažuranić u *Četi*:

*„Ne mi, ne mi, no gromovnik,
Kom valjade svi da dvore.“*

Andrić ne želi tvrditi da je ovaj način izražavanja samo romanski, jer ga ima i u drugim jezicima, a misli da se u našim južnim krajevima javio pod utjecajem talijanskog jezika. U nas je to uvijek negativna čestica (*ne* ili *jok*) koja stoji ispred zamjenice.

Do kraja članka navodi niz primjera iz Vrčevićevih¹⁴⁵ djela: *Gatalica i Varalica* (Dubrovnik, 1884.) i *Narodnih pripovijedaka* (1887.), npr. „*Znaš li ti, pope, kad će panuti kiša? – Ne ja, tko može znati volju božiju?*“ Andrić je, kao romanist i slavist, ali i kao dobar poznavatelj narodne književnosti te Mažuranićeva epa *Smrt Smail-age Čengića*, ovu jezičnu pojavu lako uočio, no samo nas je izvijestio o tome ne ulazeći dublje u analizu te pojave.

¹⁴³ Diez, Friedrich Christian, *Grammaire des langues romanes*, Pariz, 1874.

¹⁴⁴ Tobler, Adolf (1835.-1910.), švicarski romanist; s Mussafigom postavio zakon o položaju nenaglasnica u romanskim jezicima.

¹⁴⁵ Vrčević, Vuk (1811. – 1882.), sakupljač narodnih lirskih pjesama i suradnik Vuka Karadžića. Njegovi originalni radovi, kao i sakupljene narodne umotvorine objavljeni su u petnaestak posebnih knjiga.

2.1.11. „Rièšenje“ ili „rješénje“ (*Narodne novine*, br. 259., Zagreb, 1913.; pretisnuto i u mjesečniku Pravničkoga društva u Zagrebu, br. 12., 1913.; potpisano sa –dr.-)

- U *Narodnim novinama* još uvijek se, dvadest i jednu godinu nakon izlaženja Brozova *Pravopisa*, rabi morfonološki pravopis i pisanje *dj* (*gj*) namjesto *đ*!

Andrić je čuo jadikovku jednog profesora pravnoga fakulteta kojemu se teško priviknuti na novo naglašavanje riječi *rješénje*. On ju uvijek naglasi na drugome slogu – *rješénje*. Pravila su jasna, veli Andrić:

„Utvrđeno je, da većina glagolskih imenica, koje su načinjene od trajnih glagola, zadržavaju akcenat na onom slogu, na kojemu su ga imale u infinitivu, n. pr.: *gledânje*¹⁴⁶, *ljúbljênje*, *pòzdravljànje*, *nòšênje*, *kupòvânje* itd. Naprotiv, one imenice, koje su načinjene od svršenih (perfektivnih) glagola, imaju u većini slučajeva akcente na predposljednjem slogu, n. pr.: *stvorénje*, *prividjénje*, *dopušténje* itd.“

Kod ovih potonjih ima i imenica koje ipak imaju naglasak na prednjim slogovima pa se može opravdati i *rièšenje* i *rješénje*. To su čak riječi koje imaju različito značenje kad su različito naglašene, smatra Andrić, poput riječi *křšténje* i *kršténje* – prva znači radnju kojom se tko krsti, a druga gotovo djelo. Navodi i objašnjava još i primjere: *pèčênje/pečénje*, *imânje/imánje*, *várênje/varénje*, *vjenčânje/vjenčánje* (ovo potonje objašnjava stihom iz *Hasanaginice*).

Slijedom gore navedenog, *rièšenje* bi bila sama radnja oko rješavanja, koje još nije postalo faktom, a *rješénje* gotovo djelo, „akt, dekret, sententia, resolutio“, kako ju objašnjava Broz u svom rječniku. Preporuka profesor. „Svoje *rješénje* mogao bi dakle zadržati uvijek, kad govori o aktima i odlukama vrhovnih sudišta, vlade, nižih oblasti itd., a *rièšenje* upotrebljavati u značenju rješavanja.

Nikola Andrić izvorno primjećuje razliku u značenju koja se javlja promjenom naglasaka pojedine riječi. Neki od tih primjera razlikuju se i danas (*pèčênje/pečénje*, *imânje/imánje*) dok u drugih postoji samo jedan književni naglasak (*rješénje*, *kršténje*, *várênje*, *vjenčánje*).

¹⁴⁶ Poblebljanim slovom bit će u cijelome radu označen kratkosilazni naglasak.

2.1.12. O jeziku, rode, da ti pojem! O jeziku milom, tvom i mojem! (*Hrvatska njiva*, br. 3. i 16., Zagreb, 1917.; potpisano punim imenom i prezimenom – dr. Nikola Andrić)

Ova dva članka za naslov rabe stihove poznate domoljubne pjesme Petra Preradovića *Rodu o jeziku*. U ovome se časopisu upotrebljava fonološki pravopis, ali se *đ* još uvijek piše *dj* (*gj*).

Nikola Andrić u ovome članku iznosi niz prijedloga za poboljšanje pravopisnih pravila i njihovo lakše primjenjivanje. Ističe da se ne moramo opterećivati činjenicom da u našem pravopisu ima još spornih pitanja jer tako je i kod Rusa, i Francuza, i Nijemaca, većih i naprednijih naroda. Mi imamo, s izuzecima, za svaki glas posebno slovo, a narodni nam je jezik ujedno i književni, veli Andrić, a time se malo koji narod može podičiti:

„Sad se radi samo o tome, da književnu ortografiju olakšamo nefilozima, koje razapinjemo na sto muka bezbrojem utanjenih finesa, u kojima mogu da se snadju samo filolozi po zvanju.“

Primjerice, on sam je prije više od deset godina počeo pisati riječi *prevod*, *pregled*, *predlog* itd. bez *ije* pa su ga mnogi napadali¹⁴⁷, a sada vidi da je Šišić¹⁴⁸ izdao svoj *Pregled* u Matici. Hvali raspravu zadarskog profesora Marijana Stojkovića¹⁴⁹, objavljenu u *Nastavnom vjesniku*, u kojoj temeljito analizira novo izdanje Broz-Boranićeva¹⁵⁰ *Pravopisa*. Doduše, ima i prijedloga koje treba odbiti „jer pisac svojim uniformiranjem zalazi predaleko“ pa želi izjednačiti i pisanje i izgovor onih riječi koje narod ne govori jednako. Andrić pojašnjava:

„Ne radi se naime o tome, da samovoljno mijenjamo jezik – što niti možemo, niti smijemo – nego da ujednoličimo pravopis i da se složimo u pisanju pojednih riječi i složenica, na koje nailazimo svaki dan i u političkim listovima i u naučnim knjigama, gdje na prvi pogled osjećamo, da smo svi skupa – krivci, jer ne ćemo ili ne umijemo da se dogovorimo.“

¹⁴⁷ Napominje da je u Brozovu pravopisu još donedavna pisalo *prijegled*.

¹⁴⁸ Šišić, Ferdinand Maksimilijan pl. (Vinkovci, 1869. - Zagreb, 1940.), hrvatski povjesničar, "nestor hrvatske historiografije 20. stoljeća"; Andrić spominje njegovu poznatu knjigu *Pregled povijesti hrvatskoga naroda: od najstarijih dana do godine 1873.*, izdanu 1916. godine.

¹⁴⁹ Stojković, Marijan (1879. - 1965.), hrvatski jezikoslovac, sudjeluje u izradi *Akademijina rječnika* od 53. sveska.

¹⁵⁰ Ivan Broz izdao je *Hrvatski pravopis* 1892. i 1893., a nakon njegove smrti izdaje ga Dragutin Boranić pod imenom *Hrvatski pravopis Ivana Broza* 1904., 1906., 1911. i 1915. Nakon toga Boranić objavljuje još 11 izdanja pravopisa bez Brozova imena.

Najčešće se, veli Andrić, u pisanju griješi kod odraza jata pa u tiskovinama nalazimo: *pogriješiti, pogriješka, pogrješka, pogreška* i sl. Nikako da svi usvoje osnovno pravilo hrvatskoga naglašavanja: „Ispred naglašenoga sloga sloga nema dužine.“ Ako od svršenog glagola *riješiti* trebaš nesvršeni, gdje se naglasak pomjera na slog *ša*, onda ne možeš pisati *riješavati*, jer je *ije* znak dužine), nego *rješavati*. „Tako isto u kratkim slogovima iza akcenta ne smiješ pisati *ije*. Dakle samo: *pogrješka* ili *pogreška*...“ Tu se javlja, kaže Andrić, problem sa „zlokobnim *ili*“. Smatra da to *ili* treba riješiti i odabrati onaj oblik koji je „estetičniji“, a njemu osobno suglasnički skupovi *vrj* i *grj* nisu uopće lijepi. Nije siguran ni da ih čisti ijekavac izgovara sa *j*, a u Broz-Ivekovićevu *Rječniku* piše samo *uvreda*, dok *uvrjede* nema. U najnovijem izdanju Broz-Boranićeva *Pravopisa*¹⁵¹ „takodjer je *streljač* obraćen u *streljača*, kao i *strelica, strelama* mjesto *strelama*“. Andrić smatra da se što prije to pitanje treba riješiti: „Ako se dakle dogovorno ne odrekneмо kojekakvih strašnih sklopova, tvrdo sam uvjeren, da će nas oboriti isto to vrijeme i poći preko naše tvrdoglavosti svojim putem.“ Po njegovu mišljenju, narod već govori te oblike bez glasa *j*.

Zapravo, pisanje jata još im je uvijek veliki problem. U škole, urede, časopise uvedeno je pisanje *ije*, a gotovo se nijedan pjesnik ne zna tim dvosložnim jatom služiti. I onda dođe Rešetar i ustvrdi da se u riječima s uzlaznim naglaskom *ije* izgovara jednosložno, kao dugo *je*, a tako je i u većini riječi sa silaznim naglaskom. Što smo to napravili, pita se Andrić: „Tobože da prema Karadžićevu jeziku prihvatimo književni pravopis, zajednički i Hrvatima i Srbima. A kad tamo, među Srbima gotovo nitko i ne piše ijekavski...“

No, ne može svaka generacija mijenjati pravopis i sada treba pokušati bar naučiti ovaj koji imamo. Za to smatra da će dobro doći Stojkovićevi savjeti koje prenosi: treba pisati *koren, poreklo, pesnica, pest, zanovet i rukovet, tetreb, jastreb, zaliv, izliv, snivati, dosele, odsele, celov, celivati* („u Akad. Rječniku ima samo 2 cjelova, a 50 celova iz samih neekavskih pisaca“), *ozleda, pozlediti, slezena, starešina, vedja, zenica, sjediti* („i Maretić tako piše“), *usidjelica*. Nadalje, treba potpuno izbaciti *ije* u sklonidbi zamjenica i pridjeva: *tijem, mojijeh, dobrijeh*. U Broz-Boranićevu pravopisu još uvijek se genitiv imenice *ponedjeljak* piše *ponedijeljka*, a to nije dobro iako Vuk tako govori, nego bi trebalo biti prema slovničkim pravilima *ponedjeljka*.

¹⁵¹ Misli na 6. izdanje iz 1915., odnosno 4. u Boranićevoj redakciji.

Nesvršene glagole nastale od svršenih mogli bismo, smatra Andrić, pisati samo sa *je*: nasjécati, zapjévati, poboljévati, ionako se po nagasku čuje razlika u odnosu na njihove svršene parnjake. I Vuk piše zamjérati, pa zašto da mi to pravilo ne sprovedemo do kraja.

„Ali da! Ondje, gdje je Vuk pogodio pravi način pisanja, dopušta se milostivo i nama, da tako pišemo, a gdje nije – ondje ne smijemo ni mi svojom glavom misliti. Užasno robovanje!“

Nikola Andrić ističe da je pretjerano ugledanje na djelo Vuka Karadžića pogrešno i štetno. Bilo bi bolje da smo se toga oslobodili i slobodno na našem pravopisu radili.

Andrić se ponovo vraća na pisanje skupa *r+jat* i daje dodatna objašnjenja u prilog svome gledištu da se *jat* tu treba ostvarivati i pisati samo sa *e*. Bitno je da se dogovorimo, a ne da se pravila stalno mijenjaju, kao što je 6. izdanje pravopisa donijelo riječ *predjel* u obliku *prijedjel*, dok su se svi prije trudili da je izbace kao nevaljalu, pa ju je i Boranić kao takvu označio. „Mjesto da se završni *djel* obrati u *dio*, obraća se *pre* u *prije* – prava fiksna ideja, koja nas sve truje.“ Nažalost, misli Andrić,:

„...mi nemamo snage da se otrgnemo od fosiliranih gramatičkih šimera, koje su do prije sto godina uhvatile lažan oblik, nego se držimo kao pijani samo onoga, što nam je pogrešno nametnuto.“

Još jednu nelogičnu pojavu uviđa Andrić u pisanju *Američanin* i *američki*, koja je tim zanimljivija što nasljednici i štovatelji Vukovi baš ovdje ne žele pisati kao on *Amerikanac*, *amerikanski*, *Afrikanac*, *afrikanski*, a tako i narod govori, no izmišljaju svoja pravila.

U drugome dijelu ovoga članka Andrić analizira nova pravila o sastavljenom pisanju složenih priloga: *ispodžita*, *odoka*, *najuriš*, *naglas*, *naoko*, *ispodstida* i sl. Pravilno zaključuje da je teško donijeti jedno pravilo koje bi bilo potpuno ispravno jer neke prijedloge i priloge ponekad pišemo sastavljeno s imenicom ili kojom drugom riječi koja slijedi, a ponekad rastavljeno, što ovisi o značenju onoga što želimo reći, npr. nije isti smisao prijedložnog skupa *na vrh* i priloga *navrh* (*Popeo sam se na vrh brda. Stojim navrh brda.*). Ovo je jasno svakomu tko često i puno piše, no manje učevnom čovjeku ili strancu moglo bi biti problem, stoga Andrić predlaže, a vjeruje da će tako uskoro biti, da se svi takovi primjeri pišu rastavljeno. Bit će lakše naučiti pravilno pisati, a neće smetati razumijevanju.

Inače, Andrić piše kako razmišlja da nastavi s izdavanjem *Braniča jezika hrvatskoga* jer naši novinari tako neispravno pišu da bi se trebalo uvesti ispitno povjerenstvo koje bi provjerilo jezično znanje svakog novinara. Osobito mu smeta kada u genitivu množine imenica srednjega roda *čuvstva, vesla, stabla* nalazi nastavak –i (*čuvstvi, vesli, stabli*) mjesto „divnih i punih naših oblika“: *čuvstava, vesala, stabala*. Taj je nastavak prodro od imenica ženskoga roda u kojima bi dugi nastavak bio nepriličan (*majki, molbi*), ali ga i tu ne treba rabiti tamo gdje naš puni nastavak može ići (*ne naredbi, kruški, pripovijetki, kletvi, nego naredaba, krušaka, pripovijedaka, kletava*). I još nadodaje:

„Ovaj pomoćni *a*, koji se javlja u genitivu plurala, upravo je ponos hrvatskog jezika, kojega nemaju drugi slavenski narodi, pa zašto da ga se stidimo i bez potrebe mu zakrećemo vratom?“

Ponovo Andrić moli pisce da „ne ubijaju“ vremenski veznik *pošto* za račun njemačkog kalka *nakon što (nachdem)*. Prigovara pridjevu *slovenački*, mjesto *slovenski*, jer bismo tako mogli napisati i *poljački*, mjesto *poljski*.

Navodi kako su primili prigovor od jednog slovenskog lista zbog pisanja imena grada Ljubljane kao Laibach. Potpuno ispravno, smatra Andrić; ako već moramo pisati Wien za Beč, ne moramo i bratski grad zvati njemačkim imenom. Uostalom, mi ne bismo trebali za naše poslove uopće rabiti stranih naziva. Za nas treba ostati Beč, kao i Rim. Isto tako, ne smije se nikako dopustiti da Mađari krste naše gradove svojim imenima. Ne mogu, veli Andrić, ni njega zvati Miklosom, kad je on Nikola, pa tako ni Križevce Körösom, kad su oni Križevci. Mađari su izdali ministarsku naredbu kako će i dalje upotrebljavati svoje nazive za naše gradove, a kad je tako, pita se Andrić, zašto onda naša vlada u svojim internim poslovima piše Wien i Laibach.

I ovim je člankom Andrić pokušao riješiti neka važna pitanja hrvatskoga pravopisa. Jedan dio navedenoga već je nekoliko puta tumačio u drugim radovima. No, koliko se teško dogovoriti, svjedoci smo i danas, kada još uvijek postoje prijepori oko nekih pravopisnih pravila. Nikola je Andrić imao veliko znanje i jasan stav o jezičnim pitanjima – sve što dolazi iz štokavskoga narječja i što narod koristi, to je dobro i ispravno. Pri tome, važno je da pravila budu dogovorena, jasna i nedvosmislena. U konačnici, najbitnije je da odgovaraju duhu hrvatskoga jezika, a nikako ne smijemo potpadati pod utjecaj bilo kojega jezika ili bilo kojega

jezikoslovca, ma čiji on bio. Svoj stav prema jeziku i važnosti jezičnog pitanja za narod Andrić ovako formulira:

„Divan mikrokozam u području jezika, koji se tako sjajno afirmira, kao što se makrokozmu afirmiraju ili ne afirmiraju čitavi narodi. Kad izgubiš nešto od svoje samostalnosti i biti narodne, postaješ tuđa prirepina, koja nemaš ni svoje duše, ni svojega posebnog oblika, nego se preobrazuješ u nešto sasvim treće i dobivaš drugi naziv...“

2.1.13. O čistoći jezika u srednjim školama (*Narodne novine*, br. 220., Zagreb, 1917.; potpisano s Nik. Andrić.)

Zemaljska vlada izdala je na početku školske godine, 8. rujna, uredbu o čistoći i pravilnosti narodnoga jezika u srednjim školama. Nikola Andrić smatra da je to iznimno značajna uredba jer je poznavanje materinskoga jezika kod svih naroda jako važno. Što god da želiš učiniti, moraš imati gotovu misao, a nju izražavamo riječima, ne samo za druge, nego i za sebe. Misao rađa drugu, a sve se obikuju u ideje koje doprinose napretku društva. Tu je uloga jezika u kojem smo se rodili nemjerljiva:

„A svi mislioci i svi javni radnici u svim narodima misle jezikom, koji su upili u sebe materinskim mlijekom. Ne vjerujem, da Tesla još i danas – gdje je već toliko decenija okružen stranom okolinom – ne misli hrvatskim jezikom.“

Zato se mladi moraju već u srednjoj školi naučiti misliti i te misli znati izražavati. Andrić kaže da uredba upravo od učitelja hrvatskoga jezika i traži da pripaze da učenici pišu čistim i pravilnim jezikom, ali i da im način izražavanja bude doličan. Mnogi se mladi, kako stoji u uredbi, nedopuštenim načinom i slobodno pišu o onome što bi se trebalo štovati. Andrić se s tim slaže napominjući da učitelj ne smije gušiti osobnost jer i uredba veli da „jezik i slog može biti i ima biti što ličniji“. Razumije se da ne smije biti neukusan. Jezik je naš toliko bogat frazama da se možemo zanijeti i prijeći granicu dobroga ukusa. Upravo daroviti đaci posežu za slobodnijim izrazom i tu učitelj treba znati kada i kako intervenirati da ne bi gušio kreativnost. Stvar je ova jako važna za cijeli narod jer su samo dvije zadaće bez kontrole dovoljne da se mlad čovjek preobradi „u neku nezgrapnu i glomaznu mješavinu, iz koje se nikada više ne će moći izviti vedar i ponosan duh.“

Još je jedna točka uredbe na koju treba posebno obratiti pozornost:

„Učenike valja u svakoj prigodi učiti, kako upotrebljavanje nepotrebnih t u d j i h r i j e č i nije znak većega obrazovanja i kako se jezik time znatno nagrdjuje, a osim toga je i rodoljubna dužnost naša upotrebljavati čiste narodne riječi mjesto tuđih, ako nisu prijeko potrebne.“

Andrić se prisjeća akademika Franje Markovića¹⁵² koji se ljutio kad god bi kod kojega književnika čuo stranu riječ. Potrudio se on na svojim sveučilišnim predavanjima svakome filozofskom pojmu naći odgovarajuću hrvatsku zamjenu. Time je zadužio sav narod. „I svi naši stariji književni radnici pedantno su pazili na čistoću narodnoga jezika...“ Jedinu je Jagić (u Pristupu Andrićeve *Braniča*) upozorio da se ne mogu baš sve riječi potjerati jer u hrvatskome nemamo za sve pojmove prikladne zamjene. Andrić ponavlja važno pravilo:

„Ondje je on izrekao onaj čuveni svoj aksiom, da čistoća i originalnost jezika ne biva od pojedinih riječi, već od v a l j a n o g s k l a d a n j a r i j e č i u r e č e n i c e i f r a z e.“

I ovdje je uredba to odredila u završnim riječima – dužnost nam je rabiti čiste narodne riječi mjesto tuđih, osim ako je to prijeko potrebno.

Nikola Andrić nastavlja purističku tradiciju hrvatskoga jezikoslovlja. Borba protiv tuđica bila je i borba za hrvatski jezik koji su razni osvajači htjeli zatrti. On je veći dio svoga rada posvetio iskorjenjivanju nepotrebnih tuđih riječi, a osobiti je važno što je, za razliku od mnogih svojih suvremenika, prepoznavao i upozoravao da su i riječi koje dolaze iz srpskoga jezika tuđice i u hrvatskome jeziku nepotrebne i štetne.

2.1.14. Jedan narod treba i jednu književnost da ima (*Savremenik*, br. 7./8., Zagreb, 1919.)

Ovaj je referat pročitao Nikola Andrić, tada predsjednik Društva hrvatskih književnika, na glavnoj njihovoj skupštini, održanoj 7. lipnja 1919. Jednoglasno je odlučeno da se on pošalje na prosudbu svim srpskim i hrvatskim kulturnim društvima. Otisnut je te

¹⁵² Marković, Franjo (1845.- 1914.), hrvatski filozof i književnik, prvi profesor filozofije na obnovljenom zagrebačkom sveučilištu od 1874., akademik.

godine u zagrebačkim časopisima čak četiri puta: u *Jugoslavenskoj knjivi* (br. 24.), *Novostima* (br. 13.), *Savremeniku* (br. 7./8.) i *Ilustrovanim novostima* (br. 24.). Pretisak je objavljen i u knjizi *Jezikoslovne rasprave i članci 2001. godine* (ur. M. Samardžija). S pet izdanja, ovaj je članak ujedno i najobjavljivaniji Andrićev rad.

Andrić na početku navodi da je naslov referata preuzeo iz Bečkog književnog dogovora (1850.), kojemu se u to vrijeme pridavala znatno veća pozornost nego što ju je on doista zavrijedio. Smatra da je iza državnoga ujedinjenja (29. listopada 1918. – stvaranje Kraljevine SHS – nap. V. V.) potrebno još „da se definitivno odlučimo i za jedan dijalekat i jedan alfabet književni“ kako bi se u cijeloj novoj državi moglo jednako govoriti i pisati.

Dalje u tekstu obrazlaže svoje gledište. Navodi kako je od najstarijih vremena bilo u umjetničkoj književnosti hrvatskoj samo ikavsko narječje i da su tako pisali prvi dalmatinski pjesnici. No, vrlo rano poznati pisci i gramatičari (Kašić, Mikalja, Palmotić) počeli su obraćati pozornost na bosansko-hercegovački ijekavski govor, „smatrajući ga najljepšim“. Stoga su se doista, naročito Dubrovčani, prvi i odlučili za ovo narječje. Istočni Srbi, naprotiv, oduvijek su ekavci, s izuzetkom Karadžićeva kruga i dijela bosanskih pisaca. Slavonski katolički pisci bili su ikavci, kajkavska literatura je ekavska, a primorska (čakavska) ikavska i ekavska. „Rodjenih velikih književnika, kojima bi majke u kolijevci udahnjivale jekavski govor (osim Crnogorca Njegoša) zapravo niti smo imali, niti ih danas imamo, ni Srbi, ni Hrvati.“ Ilirski preporod donio je ideju jezičnog ujedinjavanja, a dubrovačka književnost i narodna pjesma bili su podstrek da se Hrvati odluče za ijekavski govor. Andrić navodi cijeli niz hrvatskih pisaca koji nisu bili ijekavci po rođenju i kaže da su oni na to narječje pristali samo za ljubav jedinstva. Ali, tomu jedinstvu nisu se mogli priključiti Srbi. Poznato je koliko je Karadžić imao protivnika među Srbima i da nijedan važniji srpski pisac nije htio primiti ijekavštinu. „I tako se dogodilo, da su jekavštinu zadržali do danas samo Hrvati, kojima je ona – kako smo vidjeli – bila upravo tako strana kao i beogradskim Srbima.“ Zapravo, piše Andrić, Srbi imaju više prava na ijekavštinu od nas jer su svi Hrvati ikavci i ekavci, a u miješanim krajevima (Hercegovina i Lika) razlikuju se Srbi od Hrvata upravo po tome što su prvi ijekavci, a drugi ikavci. Međutim, posljednjih godina i srpski pisci ijekavci prešli su na ekavštinu. U Skerlićevoj anketi (1913. – nap. V. V.) odlučili su se svi Srbi i mnogi Hrvati za ekavicu. Ono što je Maretić napisao – da se prvo Srbi ujedine – već je napravljeno, a slijedio ih je i dio Hrvata pa je sad samo preostao jedan korak – da se svi tako odluče.

Andrić smatra da nijedan pisac nije uspio napisati metrički dobru ijekavsku pjesmu jer je Karadžićeva ijekavština od početka „rdjavo fiksirana“. „Nikad naime nije dvosložni *ije* bio dvosložan u svim primjerima, koji su se od prvog početka tako zapisivali.“ Kad je pjesnik osjećao tu dvosložnost morao je izbaciti *i* pa nam je poezija puna izostavnika. Svi su u Društvu, kaže Andrić, „jednosložnici“, a po govoru ekavci slavonski, kajkavski, primorski i istarski. Stoga je i hrvatskim književnicima bliža i prirodnija ekavština.

Nadodaje odmah da Hrvati, odlučujući se za ekavski govor (Andrić ga zove ekavskim dijalektom), ne trebaju preuzeti sve „arhaizme i provincijalizme“ koje imaju istočni Srbi u književnosti. Štoviše, Hrvati bi svojim rječnikom i probranom frazeologijom mogli znatno obogatiti zajednički jezik. Zasad se treba dogovoriti oko govora, a poslije se može raditi na terminologiji.

Kako bi jedinstvo bilo potpuno treba riješiti i pitanje alfabetu. Različitost pisma posljedica je pripadnosti različitim crkvama, a niti ćirilica nije podrijetlom srpska, niti latinica hrvatska pa se nećemo odreći nečega svoga. Već se Skerlić zalagao za to da se u Srbiji piše latinicom, a slažu se sada s tim i najveći nacionalisti. Pravoslavna crkva, smatra, jedina će se teško odreći ćirilice. I ne treba, misli Andrić, jer su se stari glagoljski misali i dosad prepisivali ćirilicom. Katoličku crkvu također treba slavizirati i uvesti jedinstveno crkveno pismo za svu državu.

„Zaključak cijeloga razlaganja bio bi dakle ovaj: - Srbi ostaju kod ekavskog dijalekta u građanskom i književnom životu, a kod ćirilice ostaju u Crkvi. Hrvati naprotiv primaju ekavštinu u jezik, a ćirilicu u Crkvu – dok bi se latinica, kao predstavnica svjetske kulture, prihvatila na cijelom području državnog i kulturnog života.“

Sve drugo, veli Andrić, treba prepustiti budućnosti. Jedini spas, jedina snaga i veličina za oba naroda nalazi se u jedinstvu. Sada je vrijeme da se prekine sa starim i započme novi život u slozi.

Ovo je jedini Andrićev članak u kojem se zalagao za zajednički jezik i pismo Hrvata i Srba. S obzirom na vrijeme nastanka, izlazak iz dugoga austro-ugarskoga monarhističkog ropstva i ulazak u državu južnih Slavena, koja je trebala biti garant očuvanja svih njezinih naroda i jezika, zasnovana na ravnopravnosti i jednakosti svih sastavnica, razumljiva je Andrićeva utopijska ideja. Razočarenje novom državom i otrježnjenje uslijedilo je brzo. Hrvatski je jezik u njoj trebao nestati i biti zamijenjen srpskim na što Andrić, a ni većina

hrvatskih pisaca i jezikoslovaca, nije mogla pristati. I u ovome prijedlogu, ma koliko on bio nepravedan, jer su se Hrvati trebali odreći i svoga književnog jezika i latinice u crkvi, a Srbi samo uvesti latinicu u svakodnevni život, što su ionako morali (i učinili) kao i svi drugi narodi koji se služe nekim od pisama drugačijih od latinice, Andrić zahtijeva da se iz hrvatskoga jezika, kao dotjeranijega i uređenijega, preuzme stil i ljepota izraza i fraze.

Zanimljivo je na koji je način Andrić objasnio svoj prijedlog. Pokazao je kako se i sa znanstveno točnim činjenicama može manipulirati kada ih se prikaže u drugačijem kontekstu. Primjerice, potpuno je točno ustvrdio da su već prvi gramatičari u svojim djelima uzimali u obzir i bosansku ijekavicu. Točno je i da su ju u nas prvi rabili Dubrovčani, ali ne zato što su se tako odlučili, kako Andrić navodi, nego stoga što ijekavica jest njihov govor. Točno je i da su se preporoditelji odlučili za ijekavicu, uzor im je bila dubrovačka književnost koja je štokavska ijekavska, kako bi postigli jedinstvo, ali treba znati da je ovaj govor već u to vrijeme bio u Hrvatskoj nazastupljeniji. Istina je da Srbi ijekavicu nisu prihvatili, a nisu ni mogli jer njome govori mali dio toga naroda, pa je to zapravo potvrda različitosti, a ne istosti, hrvatskoga i srpskoga jezika. Tvrdnju da je Hrvatima ekavicu lako prihvatiti nije ni sam potvrdio jer, za razliku od stanovitog dijela uglavnom mlađih hrvatskih književnika toga doba, Nikola Andrić nikada nije napisao ništa ekavštinom. Štoviše, sam se, već za četiri godine, obrušio na „bratski“ narod (člankom koji slijedi) prosvjedujući protiv kvarenja jezika.

2.1.15. Beograd nam kviri jezik. Filološke zabavice. (*Obzor*, br. 68., 72., 80., 89., 97. i 112., Zagreb, 1923.; članci su potpisani sa Mil. Fr.)

U šest nastavka ovaj članak najviše govori o pretjeranoj uporabi tuđica u srpskom jeziku, a time i nametanja istih hrvatskomu. Za moto ima navod iz Karadžićeva pisma S. Tekeliji u kojem se govori kako je u Srbiju prešlo „kvarenje“ jezika i da će to zahvatiti sve narode.

Nikola Andrić piše kako je nekada u hrvatskome bilo mnogo riječi koje su doduše bile u duhu slavenskih jezika, ali nisu bile prikladne za hrvatski i da je taj problem riješen od Brozova i Maretićeva vremena. Sada je hrvatski jezik, i novinarski i znanstveni, kudikamo bolji, uglađeniji i dotjeraniji od srpskoga. Za primjer navodi tekstove dva najvažnija beogradska jezikoslovca, Stojana Novakovića i Jovana Skerlića, u čijim radovima može uvijek naći mnoštvo „kardinalnih sintaktičkih pogrešaka“. Novakovića, veli, ne možeš ni

razumjeti ako ga ne prevedeš na francuski ili ruski. Čudi ga to jer je Zagreb bliže stranim državama i jezicima. Misli da je razlog tomu činjenica da se u Beogradu nekada nisu strani jezici učili pa je on imao jezik čišći od našeg, uz izuzetak turskih i crkvenoslavenskih riječi. Sada je stanje drugačije. „Njima pomračuje jezičnu svijest strana jezična kultura, koju smo mi već preturili i razrijedili.“

Posebno zamjera što se sve uredbe tiskaju u *Narodnim novinama* ekavštinom i „nepopravljenim“ jezikom. Andrić analizira članke iz niza onodobnih novina i časopisa i, kao što je to radio u *Braniču*, izdvaja pogreške, objašnjava ih i tumači kako bi ispravno trebalo pisati. Nakon prvoga dijela Andrić napominje da mu je korektor prepravio riječ *pogreška* u *pogrješka* iako se on tomu protivi. Također, glagol *zabaviti* zamijenio je glagolom *zamjerati*, a on tvrdi da *zabaviti* postoji u narodu i sasvim je ispravno. I u podnaslovu članka je taj glagol kojim je htio reći da piše zamjerke Beograđanima na njihov jezik, a nikako ih nije kanio zabavljati te je stoga i uzeo umanjenicu kako bi se razlika vidjela.

Tablica 1: Andrićevi savjeti iz članka „Beograd nam kviri jezik“

Primjer pogreške koja se u članku analizira	Objašnjenje i ispravak pogreške
<i>igra</i>	<i>ples</i> – već su stari Slaveni plesali („ <i>plensali</i> “), svi sjeverni Slaveni plešu, a tako su i stari Dubrovčani, <i>ples</i> je samo ples, a <i>igra</i> i ples i igranje (njem. <i>Spiel</i>)
<i>Naša akcija po pitanju zaštitnog zakonodavstva...</i>	<i>po</i> +L ne može biti u ovakvoj službi, to je preuzeto iz ruskoga jezika
<i>Dragi dragoj po zvijezdi poruči...</i>	Ono što trebamo možemo samo <i>naručiti</i> , a ne <i>poručiti</i> .
<i>uredba</i>	<i>Naredba</i> je naša narodna riječ, a <i>uredbe</i> su zapravo ustanove (njem. <i>Einrichtungen</i>).
<i>Otišao je za Beograd.</i>	To je preuzeto iz francuskoga, a treba reći „ <i>u Beograd</i> “.
<i>prepiska</i>	Ruska riječ za <i>korespondenciju</i> .

<i>uvjerenje</i>	Ruska riječ za <i>potvrdu</i> .
<i>čas</i>	<i>Čas</i> znači trenutak, a ne sat.
<i>prinadležnost</i>	Ruska riječ za <i>kompetentnost</i> .
<i>sledovati</i>	Imamo našu riječ <i>slijediti</i> .
<i>isleđenje</i>	<i>istraživanje, istraga</i>
<i>smena, smenjivanje</i>	Prijedlog <i>s</i> kod složenih glagola ima trojaku službu: od trajnih galagola čini svršene (<i>slomiti</i>), označuje neko udruživanje (<i>smiješati</i>) ili kazuje da se nešto od nečega dijeli(<i>stresti</i>), a <i>smijeniti</i> nije ništa od toga. Treba reći <i>izmjena i izmjenjivanje</i> .
<i>osustvo</i>	<i>dopust</i>
<i>provjeriti</i>	Mi nemamo glagola <i>vjeriti</i> pa ni ovu riječ, treba reći <i>pretresti, ispitati, pregledati</i> .
<i>ispoljiti se</i>	Njemačka kovanica koja ne znači ništa.
<i>upadati u oči</i>	To je prijevod njemačke fraze, treba reći <i>udarati u oči</i> .
<i>sredina</i>	Prijevod za franc. <i>milieu</i> – treba <i>okolina</i> jer <i>sredina</i> u nas znači nešto što je unutar nečega.
<i>Uzdizanje kulturne sredine naše povlači za sobom evoluciju književnoga jezika i otvara u njemu čitav niz problema.</i>	Evolucija ne može ništa vući, ni povlačiti, a ni uzdizanje ne može otvarati probleme jer su to apstraktni pojmovi.
<i>...značaj za sam tip književnoga jezika...</i>	<i>Značaj</i> je naša riječ za karakter, a treba reći <i>značenje</i> .
<i>opšti, opština, uopštavanje</i>	<i>opći, općina, uopćavanje</i>

<i>podražavanje</i>	Riječ je 1817. Vuk pozajmio od Rusa za <i>imitaciju</i> i još nemamo svoju riječ (danas kažemo <i>oponašanje</i> – nap. V. V.)
<i>uvjerenje</i>	<i>svjedodžba</i>
<i>srećan</i>	Ivšić je dokazao da je bolji oblik <i>sretan</i> .
<i>uzeti u izgled</i>	Izgled je vanjski pojav, može se samo <i>uzeti u razmatranje</i> .
<i>bezbjednost</i>	Prefiks <i>bez</i> znači biti lišen nečega, a čega bi tu trebao netko biti lišen nije jasno, treba reći <i>sigurnost</i> .
<i>zločin</i>	Andrić misli da je <i>zločin</i> onaj tko zlo čini, a djelo je <i>zločinstvo</i> .
<i>umišljaj</i>	Hrv. pravnički naziv je bolji: <i>zla nakana, namjera</i> .
<i>podstrekavati, podstrek</i>	Čisti rusizam treba zamijeniti s <i>pobuditi, pobuda</i>
<i>vaspitanje, zavod za vaspitanje</i>	Zastarjele riječi, treba ih zamijeniti s <i>odgajanje, odgajalište, popravilište</i> .
<i>večita, vremena robija</i>	<i>Vječito</i> je ono što traje za sva vremena, treba <i>doživotna, dosmrtna kazna</i> .
<i>nehat</i>	<i>nepažnja</i>
<i>upražnjavanje</i>	Značilo bi da netko nešto prazni, treba reći <i>izvršavanje</i> .
<i>izlaganje podsmehu</i>	Izložiti se može nešto na prodaju, treba reći <i>podsmijevanje, podrugivanje</i> .
<i>svirep</i>	Prema našem jeziku ta bi riječ nastala od <i>rep sviti</i> , a u značenju u kojem je preuzeta iz ruskog može glasiti samo <i>okrutan</i> .

<i>vinovnik</i>	Prema <i>jelovnik</i> , ta bi ruska riječ u nas mogla značiti vinsku kartu, a ne ono što se želi – <i>krivac, zločinac</i> .
<i>šljam</i>	<i>mulj, glib, nanos, naplavak, blato</i>
<i>savjet</i>	Rus. riječ <i>sovjet</i> Vuk je tako i pisao, ali preporučuje <i>vijeće</i> koje smo mi imali već kod Dubrovčana.
<i>točka, tačno</i>	Riječi preuzete iz ruskoga ne treba mijenjati, no ostaviti kao u izvorniku <i>točka, tačno</i> .
<i>posmatrati, posmatranje</i>	<i>motriti, promatrati, promatranje</i>
<i>biti riješen</i>	Pasivi oblik nije moguć, značilo bi da je netko <i>otpušten, oslobođen</i> , a ne da je <i>odlučio, nakanio nešto</i> što se izriče povratnim glagolom <i>riješiti se</i> .
<i>surevnjiv</i>	Riječ tako zastarjelu ne poznaju ni ruski rječnici, imaju samo <i>revnivot – marljivost</i> .
<i>sprovesti</i>	<i>Sprovodi se mrtvac na groblje, a zakoni i djela se provode.</i>
<i>Samo me čudi...</i>	<i>Ja se čudim...</i>
<i>pelcovati</i>	Još je Reljković u 18. st. zapisao dobru riječ – <i>cijepiti</i> .

U trećem dijelu komentira predavanje dr. Milivoja Pavlovića,¹⁵³ profesora beogradskog sveučilišta, o njegovanju književnog izgovora. Tu opet ponavlja svoj prijedlog iz *Braniča* da strane glagole s nastavkom *-irati* ostavimo takvima. Beograđani su htjeli da sve te riječi govorimo i pišemo s grčkim *s* (*telegrafisati*), što im je prigovorio Jovan Bošković. „Zagrepčani su opet mislili, da će sve to pohrvatiti, ako internacionalnim pozajmicama prišiju svoj *-ovati*.“ Time bi se došlo, navodi Andrić, do takvih strašnih i smiješnih glagola kao što su *citisati i citovati, negisati i negovati* i sl. Sada su Beograđani na pola puta. Pavlović piše *vibrirati, unificirati i interpretirati*, ali ima *recitovanje i artikulisanje*.

¹⁵³ Pavlović, Milivoj (1891.-1974.), srpski filolog, sveučilišni profesor i akademik.

Odobrava mu uporabu riječi *važan i važnost*, čemu se neki protive, jer je rabe i Rusi, Poljaci i Česi, a ne može se uvijek zamijeniti *znatnošću i znamenitošću*, kako neki propisuju. Zamjera Pavloviću što piše *potčinjen*, mjesto *podčinjen*, i kritizira novi Belićev pravopis u kojem se propisuje i *ljutski*, mjesto *ljudski*. Andrić smatra da „Belićevu knjigu treba uzeti ozbiljno u pretres, jer donosi tako lakoumnno tolike strašne novosti, da ih Beogradjani...sa sarkazmom odbijaju.“

Posebno je Andriću zasmetala Pavlovićeva tvrdnja da će se u kazališnom (P. piše binskiom!) jeziku razlika između dva kratka naglasaka izgubiti:

„Barem mi Hrvati, koji mnogo nastojimo oko čistoće narodnoga govora i koji već četiri stotine godina imamo literaturu u književnom štokavskom narječju, ne ćemo nikako dopustiti, da nam se s ikoje strane u tim poslovima nameće rog za svijeću. Pa neka zna i to, da mi nipošto ne priznajemo, da se kod nas igdje gube akcenatske razlike, pa da bismo oštro udarili po prstima onoga, koji bi se usudio svojom aljkavošću na našu pozornicu prenositi to „gubljenje“.“

U četvrtome dijelu članka proučava Andrić *Projekat kaznenog zakonika* koji je izdalo Ministarstvo pravde. O njemu je već pisao dr. E. Miler, naš sveučilišni profesor, rodom iz Pakraca, i posebno upozorio da riječ *projekat* treba zamijeniti s *osnova*. Andrić se također poziva na *Pravno-povijesni rječnik* Vladimira Mažuranića i slaže se s Milerom da nam ne treba riječ *kvita* za našu *namiru*, a ni druge strane riječi ne moramo uzimati, kao što su: *akcija, apotekar, agent, blanket, depeša, fabrika, firma, komisija, mašina, paket, pupil, suma, trupa, protokol, kasa, skica*.

Peti dio donosi pouku Hrvatima da ne pristaju na takove tuđe riječi, koje u nas nemaju isto značenje kao u stranim jezicima iz kojih su posuđene, niti za ljubav proklamiranoga jedinstva. Naši jezici, srpski i hrvatski, možda jesu isti, ali mi smo „imali na stotine godina prije njih čistih hrvatskih knjiga u istom tom štokavskom jeziku“ i samo luđak ili neznalica, ponizujući sebe i čitatelje „može ustvrditi, da smo jezik uzeli od njih.“ Oni su, doduše, imali prije stotinu godina Vuka Karadžića koji je izvojevao tome jeziku ono pravo koje mu je namijenjeno. Poklopilo se Vukovo nastojanje s težnjama iliraca koji su, uzevši za uzor hrvatske dalmatinske pjesnike, stvarali jezik Hrvatima. Tako smo i jedni i drugi posegli za Vukovim djelom. No, ne znači da trebamo popustiti srpskome samo zato što je Vuk bio Srbin:

„U tom smo pogledu mi Hrvati (štokavci, koji smo u većini) odlučno jači, jer nesamo da smo s majčinim mlijekom usisali zdravo jezično osjećanje, nego smo ga još i utvrdili upoređujući ga i odupirući se stranoj jezičnoj kuturi, koju smo kritičkim duhom procijedili.“

Ponavlja Andrić sve ove misli i u šestome, posljednjem, dijelu protiveći se namjeri nekih Beograđana da se „nama Prečanima – i Srbima i Hrvatima – stavljaju za neke uzore u jezičnim pitanjima.“ Potpuno je, stoga, neprihvatljivo i opasno što Pavlović preporučuje beogradski govor za jezik južnoslavenske kulture.

Zna Andrić da Beograđani neće poslušati njegovih savjeta, nisu slušali ni Vuka ni Daničića, no to i nije cilj ovoga djela:

„Ali ja i ne pišem za njih, nego za Hrvate, da za vremena probudim pažnju naših književnika i novinara, neka nipošto ne primaju otrov u zlatnoj piluli beogradskog književnog jezika.“

Pažnju je Andrić pobudio, čak i potvrdu od većine naših pisaca i jezikoslovaca, ali politički pritisak bio je prejak. Bunio se on otvoreno do kraja života, no u takvome apsolutističkom i centralističkom državnom uređenju, kao što je bila Kraljevina Jugoslavija, malo se toga moglo učiniti. U hrvatski se jezik uvuklo mnogo srbizama, od kojih smo neke iskorijenili tek s uspostavom nezavisne države Hrvatske, a s nekima se borimo i danas.

2.1.16. Što ćemo reći Evropi o tisućoj obljetnici Hrvatske Državnosti? (*Hrvatski list*, br. 306., Osijek, 1924.; potpisano punim imenom i prezimenom)

Članak je objavljen kao božićni prilog i najavljuje veliku obljetnicu – tisuću godina je prošlo otkako je na Duvanjskom polju krunisan prvi hrvatski kralj Tomislav. Nažalost, Andrić napominje kako niti jedan narod ne dočekuje takvu veliku proslavu ovako potišten i zbunjen kao Hrvati. Mi smo, „svojom ili tuđom krivnjom“, zapali u takav položaj da ne smijemo javno, zajedno s našom braćom i uz njihovu podršku, slaviti ovaj veliki dan. Ipak, moramo biti ponosni jer imamo Evropi što reći:

„Bili smo i ostali smo izrazit narod sa svim atributima jedne svjesne nacije, koja je – jedna od prvih u historiji Evrope! – sebi izgradila vlastitu kraljevinu i bila priznata kao

samostalna vlast od svih tadašnjih kompetencija, koje su taj naslov davale i poštivale. Rex Croatarum!“

Drugi naši susjedi dolazili su do svojih država tek stoljećima kasnije. Čak su i oni koji su nas kasnije okupirali uzimali naše nazivlje za državne poslove jer svoga nisu imali. Posebno treba istaknuti da „hrvatski narod nikada nije bio ničiji rob.“ On je, kad mu je vlastita dinastija izumrla, sam odabrao mađarsku, a potom i njemačku. Stalno nam se prigovara što smo imali tuđince za vladare, ali se zaboravlja da smo uvijek u svom parlamentu zadržali toliko samostalnosti da smo prihvaćali ili odbijali carske poruke, vodili sami vojsku, birali svoje dinastije i nametali ih drugoj državnoj polovici.

Osobito je u očuvanju samosvojnosti bio važan hrvatski jezik kojim se od početka naše državnosti na dvoru govorilo, imali smo svoje glagoljsko pismo i prokrčili smo put narodnome jeziku u crkvu, što je malo koji europski narod postigao. Prvi smo od svih slavenskih naroda imali lijepu književnost na našem jeziku.

„Pa ako se danas nađe kakav oglupavljeli mahnitac, koji tvrdi, da hrvatski pisci i pjesnici nisu pisali svojim, nego nekim prisvojenim ili čak ukradenim jezikom, slobodno mu možete baciti u lice, da podlo laže, pošto hrvatski pisci nisu ni od koga ni mogli prisvojiti jezik, kojim bi pisali, jer naprosto nisu imali od koga da išta prisvajaju, budući da u ono doba nitko u našoj okolini nije tim jezikom pisao ikakova književna djela od umjetničke vrijednosti, kojima bi se zanosili tadašnji obrazovani aristokratski dalmatinski pjesnici.“

Imamo mnogo dokaza da su ti pisci bili Hrvati jer su neki od njih (kao Zadranin Baraković) baš to isticali i bili svjesni svoje nacije – puno prije francuske revolucije, kad još nigdje u Europi nije bila rođena nacionalna ideja – i po tome smo jedinstveni.

Sve što smo bili i što jesmo, kaže Andrić, treba prikupiti u jedan veliki zbornik u čast i slavu tisućljetnog naroda hrvatskog. Taj rad preuzela je Matica hrvatska. Izaći će šest knjiga. U prvoj će biti radovi arheološkog, povijesnog, paleografskog, geografskog i numizmatičkog značaja, a radit će ju Bulić, Klaić, Brunšmid, Hoffiller, Lukas, Nagy, Srkulj i Horvat. U drugoj bi bile studije o umjetnosti koje će pisati Karaman, Iveković, Širola, Šenoa, Laszowski, Gavazzi, Jiroušek i Lunaček. Treća će biti posvećena povijesti književnosti, a radove će pripremiti Körbler, Bojničić, Andrić, Pasarić, Livadić, Deželić, Šegvić, Fancev, Lozovina, Klaić i Cihlar. U četvrtoj knjizi bit će filozofija, pedagogija i općenito znanost.

Suradnici u njoj bit će Bazala, Barac, Vonk, Matićević, Škreb, Dukat, Urlič, Sladović, Babić, Poljak i Jelinić. Peta će biti posvećena socijalno-političkim pitanjima, a pisat će Trumbić, Polić, Radić, Lorković, Rittig, Boranić, Signjar, Bučar i Krajač. Ekonomskoj grupi pripada šesta knjiga, u kojoj će radove imati Vrbanić, Karlović, Frangeš, Jurić, Verona, Hercez, Varga, Krajač, Nosan i Turkalj. Uz ovaj zbornik, Andrić predlaže održavanje velikoga narodnog zbora u Zagrebu kojim bi se dostojno proslavila ova velika obljetnica.

Nikola je Andrić ovim člankom jasno odgovorio na srpske tvrdnje da su Hrvati od njih uzeli jezik. Vukovo učenje da su svi štokavci zapravo Srbi našla je plodno tlo u velikosrpskoj ideji potčinjavanja ostalih naroda Kraljevine. Andrić je vrlo zorno prikazao da su Hrvati imali svoj jezik puno prije ostalih južnoslavenskih naroda, a tako i svijest o svojoj nacionalnoj pripadnosti. Bili su uvijek svoji i na svome i nisu imali ni želje ni potrebe od nekoga nešto posuđivati. Zbornik koji priprema Matica to će jasno dokazati.

2.1.17. Maretićev Jezični savjetnik (*Obzor*, br. 60., 62. i 65., Zagreb, 1924.; potpisano s dr. Nikola Andrić)

Četrdeset godina nakon *Filologičkog iverja*, koje je izdavao u *Viencu*, Toma Maretić je zaokružio svoj rad novim savjetnikom u izdanju Jugoslavenske akademije. Andrić hvali njegov rad i kaže da je on ostao, uz Jagića, naš „najžilaviji“ jezikoslovac. Pet stručnjaka se, veli, bavilo istim poslom, Kurelac, Broz, Bošković i Živanović, i njihova je zasluga što se jezična kultura popravila i što su svi svjesni da moraju paziti kako pišu.

Mnoge su riječi i izrazi u ovom savjetniku popraćene malom raspravom i objašnjenjem pa će mnogi tu imati što novoga naučiti. Najveća je vrijednost, smatra Andrić, što je Maretić popustio u svojoj dosadašnjoj „filološkoj tvrdoći“. Jedna od glavnih tvrdnji je da nisu germanizmi sve one rečenice za koje su svi držali da jesu. Našao je Maretić za njih opravdanje u starim hrvatskim rječnicima i književnim djelima. „Kod mnogih riječi u *Savjetniku* autor citira stare pisce, da dokaže originalnost hrvatske fraze.“

Najveća je novost da Maretić više nije toliki obožavatelj Karadžićeva i Daničićeva jezika. U *Iverju* je, kaže Andrić, napisao čitav hvalospjev Vuku, kojem bezgranično vjeruje. Ovdje već nalazi pogriješke u jeziku te dvojice pisaca. Nada se da će Maretić uvidjeti i ono što

on stalno tvrdi – da je Karadžić sve narodne pjesme prepravljao i popravljao i da nijedna nije onakva kakvom je narod poznaje.

Andrić zamjera Maretiću što mu je Savjetnik tiskan ekavskim narječjem i smatra to neukusnim. Isto tako, maretić spominje „haos i anarhiju“ u našem književnome jeziku, ali ne govori pravoga razloga. Napominje, doduše, rat koji je prošao, no ne i ujedinjenje jer bi onda morao reći i što je uzrok jezičnim problemima. Andrić bez straha piše: „Anarhiju je skrivilo nekritično povodjenje nekih zagrebačkih političkih žurnala za beogradskim novinarskim jezikom.“

Maretić ne spominje Andrićeve *Zabavice*¹⁵⁴, ali prihvaća njegove savjete i uvrštava iste riječi i izraze kao pogrješke: *smeniti, upražnjavati, odsustvo, podstrekavati, uvjerenje, sljedovati, provjeriti, surevnjiv, vaspitati, čas, poručiti, po ovom predmetu, pelcovati, proizvoljnost, mi smo riješeni* itd. Andrić se pita zašto tu nisu i ostale njegove primjedbe: *svirep, vinovnik, neprikosnoven, sprovesti, šljam, savjet*.

Velika je zamjerka Maretićevu djelu, kaže Andrić, to što je neodlučan i često dopušta dvojaka rješenja. Primjerice, poziva se na Vukovo pravilo da se riječi iz ruskoga imaju preuzimati neizmijenjene, pa tako treba ostaviti i *točka* i *točan*, a onda opet govori da ni *tačan*, ni *tačka*, nije pogrješno. Tako je po Maretiću ispravno i *pariški* i *pariski*, *dvojba* i *sumnja*, *ovaj* i *ova vlas*, *zadnji* i *posljednji*, *haos* i *kaos*, *harakter* i *karakter*, *jednoč* i *jednoć*, *jugoslavenski* i *južnoslavenski*, *jednomislenik* i *jednomišljenik*, *jastreb* i *jastrijeb*, *poreklo* i *podrijetlo*, *djetinski* i *djetinjski*, *rabiti* i *služiti*, *minut* i *minuta*, *osnov* i *sonova*, *pojav* i *pojava*, *katoličanstvo* i *katolištvo*, *vodstvo* i *vodjstvo*, *cilj* i *cijelj*, *izvanski* i *izvanjski*, *zrak* i *uzduh*, *krajnji* i *skrajnje*, *pače* i *dapače*, *svezak* i *sveska*, *utjecaj* i *uticaj* itd. Upravo to nismo htjeli dobiti od *Savjetnika*, ali, nasreću, puno je više koristi od ove knjige, no nedostataka.

U drugom dijelu članka hvali Maretićevu hrabrost da brani neke riječi koje su mnogi već izgnali iz jezika, npr. pridjev *opozicioni*. Nastavak *-ioni* posuđen je iz ruskog, a oni su ga izveli iz latinske osnove pa nije neispravan. Tako su dobri i pridjevi *materijalan*, *konfesionalan*, *elementaran*, *intelektualan*, *epohalan*. Maretić veli da jezik nije matematika i da u njemu ima izuzetaka, npr. ne pišemo *zagrepski*, *dubrovnički*, *hercegovski*, nego *zagrebački*, *dubrovački*, *hercegovački*.

¹⁵⁴ Misli na članak „Beograd nam kviri jezik“ koji ima podnaslov „Filološke zabavice“.

Maretić definitivno potvrđuje i Andrićev sud iz *Braniča* o glagolima s nastavkom – *irati* i kaže da gdje je glagol tuđi ne treba bježati ni od tuđega nastavka. Imenice grčkoga podrijetla na – *tes* treba pisati bez – *a* (*aristokrat, demokrat*), kao i one na nastavak – *ist* (*jurist, idealist*). Andrić se čudi što je Maretiću riječ *kazalište* nevaljana, a *pozorište* nije. Smatra da nije, doduše, dobra ni jedna i da ako treba prevoditi riječ *teatar*, najbolje je uzeti *glumište*, kao što su oni i htjeli prije 28 godina nazvati svoj teatar¹⁵⁵ kad su selili u novu zgradu. Ipak je Andrić iz poštovanja prema ilircima ostavio njihov naziv. Ionako, riječi na – *ište* znače mjesto na kojem se neka radnja čini pa ni kazalište, kao mjesto gdje se što recitira, kazuje, nije pogrešna.

Mnogim riječima Maretić je ponovo otvorio vrata i to je, misli Andrić, njegov veliki doprinos. Bošković je digao galamu na kišobran i suncobran pa su svi morali govoriti o nekim hladnicima i štitovima od sunca i kiše, a imamo svoje dobre riječi. Tako su nas uvjeravali da olovka nije od olova pa da riječ ne valja. Pedest godina su forsirali pisaljku iako je to zapravo ona grančica kojim se bojaju jaja. Sada Maretić to popravljaju. Isti Bošković izbacio je, po uzoru na njemački i francuski jezik, sve imenice za ženske osobe nastale od imenica muškog roda koje označavaju vršitelja radnje. U našem jeziku takove imenice postoje i sasvim su dobre (ovčarica, banica, kraljica). To je jasno ustvrdio i Maretić.

Andrić je osudio riječ *prinadležnost* i predložio *berivo*. Maretić misli da treba riječ *prinadležnost* zamijeniti s *primitak*. Prema Andriću, ta se riječ neće u jeziku održati, a njegov prijedlog je sasvim dobar. Kao što znamo, *berivo* nije usvojeno, *primitak* jest.

Maretić definitivno spašava riječ *trg* u značenju tal. *piazza*. Nju je još 1843. Vuk Karadžić, u odgovoru na prigovor Miloša Svetića, osudio i prvi se Andrić u *Braniču* usudio da ju opravda. Tako je on i obranio riječ *zrak*, koju je Bošković pokudio, a Maretić joj još nalazi i potvrde u starim hrvatskim rječnicima. Zapravo je čudno, Smatra Andrić, što je Vuk bio protiv te riječi kad se sam, izrađujući 1818. s Kopitarom svoj rječnik, služio hrvatskim leksikonima.

Potpuno je ispravno, sudi Andrić, što Maretić vraća u književnost Stullijeve riječi *hodočastiti, hodočasnik i hodočašće* i tako obara ono što je tvrdio u svojoj *Gramatici*. Spasava i riječi: *doličan, svratište, drvored, gledišće, oporba, osloviti, glasilo, dobrohotan, nadomjestiti, obratan, bespredmetan, rukoljub, nastajni, prepiska, sladoled, slavodobitan,*

¹⁵⁵ Čak je Andrić tom prigodom izdao i prvi *Glumišni almanak*.

slavohlepan, dobar tek, tečaj, rata, prvobitno, pustolov, pustolovina, pokora, imendan, rođendan, čisto drugi čovjek, izlet, ravnatelj, prokšen, sasma, skorojević, priseban, zamjeran, zaplotnjak, zapostaviti, zaposlen, zaručiti se, zaraza, zavodnik, zgražati se, znalice, neznalice, zapriječiti, zapreka, zatišje, zvuk, zagovarati, tiskara itd. Oko ovih riječi bilo je mnogo borbe, a sad su one konačno vraćene u jezik. Ima još takvih primjera. Maretić nije sve obradio, npr. riječi *dražest i dražestan* kojima su svi nalazili zamjene: Rožić – *dragost, dragostan*, Maretić – *milinje, miljušan*. Gjalski – *prelest*, a ipak nam one trebaju i osjećamo u njima osnovu *draž* iz koje je narod stvorio *dragost* i *draganu*. Ne možemo ni bez pridjeva *vlastit*, premda ga ne treba pretjerano rabiti. Također, moramo ostaviti riječ *supruga*, iako kažu da u narodnom rječniku ima značenje *toljaga*.

Treći dio članka Andrić započinje navođenjem riječi za koje je Maretić ustvrdio da su strašne (*kukuvija, rakun, plijenor* i sl.), a našao ih je u školskim knjigama iz zoologije. Ponavlja kako su još strašnije riječi iz kaznenog zakona koje je obradio u svom članku i „da nam Beogradjani svojim knjigama naprosto dekretiraju onaj sablažnjivi jezik, to nikako ne smijemo primiti bez krajnjega otpora.“ I Maretić je *Savjetnikom* odbio velik broj srbizama: *efikasan (djelotvoran), prisajediniti (ujediniti), preduprediti (doskočiti), izdejstvovati (ishoditi), isledovati (istražiti), izredan (izvrstan), palidvrve (šibica), vaspitati (odgajati), dejstvo (djelovanje), izvjesno (pouzvano), izviniti (oprostiti), moreuz (tjesnac), podesan (priličan), pol (spol), rastojanje (razmak), proizvoljan (samovoljan), zapeta (zarež), sladostrastan (razbludan), obazriv (oprezan), zavojevač (osvajlač), zvaničan (služben), neminovno (neizbježno)* i dr. Treba takve riječi izbjegavati jer imamo dobre svoje izraze,

Maretić ovdje kritizira težnju onih koji su silom htjeli pokazati bliskost sa braćom Srbima pa nametnuli *Suvremenik* i tako, umjesto da smo njima dali pravi oblik, mi smo uzeli pogrješan. Postavlja pravilo da se prijedlog *su* stavlja uvijek pred imenice i pridjeve, a *s* i *sa* ispred imenica koje su načinjene neposredno od korijena, kao npr. *sabor, zbor, samrt, smrt, savitak, svitak*.

Andrić na kraju nabroja Maretićeve, po njemu, neuspjele pokušaje da za neke riječi nađe odgovarajuću zamjenu, npr. za *prigodice* izmišlja frazu *iz zagođa*, za *prpošan* pravi po češkom uzoru riječ *utakljiv*, za kajk. pridjev *rahal* predlaže štok. *buhavan* i *šupljikav*, što nije isto. Sam je Andrić u literaturi obilježen kao štokavski purist¹⁵⁶, a takva je karakterizacija

¹⁵⁶ Vidi Rišner, 2006., „Hrvatsko jezično savjetništvo u 20. stoljeću“

proizašla iz njegova odbacivanja riječi *tjedan* u *Braniču*. Ovdje, pak, vidimo da on nije izričito protiv uzimanja riječi iz kajk. i čak. narječja, čak štoviše, kada se u štokavskome ne može naći jednakovrijedna zamjena, onda je bolje i posegnuti za riječima iz drugih dvaju narječja (koje naziva provincijalnim), jer one imaju slavenski korijen. Kori Andrić one koji bi iz ruskoga sve uzeli, a ne žele naših kajk. i čak. riječi. Ne čini Maretić pravo ni kad progoni kajkavizam *priuštiti*. Nisu ga uspjeli zamijeniti ni Užarević i Mažuranić u *Slovanu* (1842.), a ni Šulek. Uostalom, i Srbijanci govore *priuštiti* (rabe i kajkavizam *zaliha*), stoga tu riječ treba ostaviti. I ovdje vidimo da Andrić nije nikako bio protiv kajkavskoga i da je bilo potrebno detaljnije proučiti njegove radove kako bi se izbjegle pogrešne generalizacije.

Maretić čak za prilog *navodno* uzima „arnautske i kucovlaške“ riječi *bajagi* i *đoja*, a one su tek loše. Rožić ima dobru zamjenu – *kako se kaže*. Mjesto *ladice* volio bi Maretić da se piše *kovčeg*, *sanduk* i *škrinja*. *Sanduk* je turska riječ, a *škrinja* latinska. Uostalom, narod je *ladicu* već primio. Andrić veli da se iz literature može što potjerati, ali iz naroda ne i „mi, uostalom, i nismo tu, da narod učimo govoriti, nego da od naroda učimo, kako se govori.“

Andrić zamjera Maretiću što nije zagledao u starije naše rječnike pa se ne bi dogodilo da riječ *podoban* uzima iz ruskoga, a već ju Mikalja 1649. ima. Usteže se i od riječi *ralje* ne znajući odakle ju je Šulek uzeo. Ne treba nas brinuti što nijedan slavenski narod nema te riječi kad je nama dobra. Uz *promahu* treba ostaviti i *propuh* kad ju je Zore čuo u narodu. *Akademijin rječnik* nema *istinabog*, ali tako svi govore i pišu. Prilog *maločas* Andriću je isto dobar i nema ga potrebe mijenjati s *malo prije*.

Neke strane riječi htio bi Maretić silom mijenjati našima, no to nekad nije moguće. Za njemački *cviker* predlaže *štipač*. Našemu narodu ta riječ ne treba, a da ju treba, izmislio bi nešto sam. Andrić se zalaže za hrvatske riječi i nije mu milo što Maretić uzima nekakve strane zamjene i „izbacuje iz jezika mnoge uobičajene riječi“: mjesto *glasovir klavir*, mjesto *glazba muzika*, mjesto *uglazbiti komponirati*, mjesto *podružnica filijala*, mjesto *mornarica flota i marina*, mjesto *redar policist*, mjesto *redatelj režiser* itd.

Najgora je, piše Andrić, ideja o prevođenju imena pa bi Babukić trebao postati Lojza, Klaić Alojzije, Jagić Ognjan, Vukelić Leopold. Hinko će postati Henrik, Dragutin Karlo. Osobito je pogrešno prevoditi strana osobna imena – Ljudevit Francuz treba biti Luj, Talijan Luidži, Mađar Lauš, a Nijemac Ludwig.

Na kraju članka Andrić ponovo piše cijelu raspravu o riječi *sredina*, koju se uzima za franc. *milieu*, što je osudio još prije 13 godina u *Braniču jezika hrvatskoga* (74. savjet), pa opet u članku „Beograd nam kviri jezik“. Francuski *milieu* počeo je tako prevoditi Skerlić, a drugi odmah prihvatili. *Sredina* u nas ne znači ono što i ova francuska riječ i treba za taj pojam rabiti riječ *okolina* ili *krug*. I tu je Maretić ostao neodlučan te primio Andrićevu *okolinu*, ali drži i da se *sredina* može podnijeti.

U cijelome članku Nikola je Andrić, pišući o Maretićevu *Savjetniku*, iznosio svoje jezične stavove. Kako je vrijeme pokazalo, Andrić je u svemu imao pravo. Maretić je ostao upisan u naše jezikoslovlje kao veliki gramatičar, ali Andrić je imao, kao rijetko tko u to vrijeme, izniman osjećaj za jezik, branio hrvatski u svakoj prigodi, a u normiranju mu je najvažniji kriterij bila uporaba i slavensko podrijetlo.

2.1.18. Hrvatski jezik na našim filmovima (*Obzor*, br. 296., Zagreb, 1926.; potpisano s Dr. N. A.)

Na početku članka Nikola Andrić žali što je omladina toliko zaokupljena kinom da više ne kupuje knjige i ne ide u kazalište. Smatra da im je to valjda jeftinije i ne zahtijeva udublјivanje, a sav interes za unutrašnjim uzbuđenjem mladi nalaze u „akrobatskoj brutalnosti nogometnih utakmica.“

Andrić je gledao film *Karijera gospođice Irene*, koji je za podnaslov imao objašnjenje: „jedne bezobrazne djevojke“. On je stoga i zabranjen za mlade od 16 godina, iako u filmu nema ničega zbog čega bi ga trebalo tako označiti. Problem je u prijevodu. Andrić ne zna kako glasi original, ali sluti da bi ta djevojka mogla biti nestašna ili prpošna, ali nikako bezobrazna. Ljute ga ti loši prijevodi: „Bilo kako mu drago: koliko god puta sam zalazio u zagrebačka kina, uvijek sam ogorčen na anonimne prevodioce filmskih tekstova.“ Pita se tko su ti ljudi koji prevode. Misli da bi i Društvo hrvatskih književnika moralo intervenirati. Bilo bi dobro, kad su već vlasnici kina preuzeli na sebe odgoj mladih, da barem zaposle stručnog prevoditelja ili da jedan od njih sjedi u odboru za filmsku cenzuru kako bi mogao spriječiti prikazivanje filmova s tako lošim prijevodima. Navodi koje su to velike pogreške bile u filmu koji je gledao, npr. za tri djevojke pisalo je „njih trojica“, a to je pogreška za koju se u gimnaziji, s pravom, dobiva treći red.

Kao posebno značajno, Andrić navodi da se svi ti zagrebački filmski tekstovi prenose u latinici i u Beograd pa će tako i Srbijanci to pismo bolje naučiti, jer će, po njemu, prije ili kasnije latinica stati na mjesto ćirilice. Problem je što se tamo neće smijati anonimnomu prevoditelju nego će kritika ići na račun Zagreba i Hrvata koji svojim „skandaloznim jezikom“ nemaju prava nametati se Srbijancima i stavljati u isti red s njima u poznavanju zajedničkoga jezika. To je razlog zbog kojeg je Andrić ovaj članak i napisao. On moli recenzente da u svim novinama kritiziraju loše prijevode, ali i vlasnike koji ih plaćaju.

Problem koji Andrić obrađuje vrlo je aktualan i danas. Prijevodi nekih filmova doista su ponekad jako loši i puni nezgrapnih jezičnih konstrukcija. Nažalost, ni onda, ni sada, nije bilo, i nema, interesa da se to pitanje riješi.

2.1.19. Koje nam beogradske riječi ne trebaju (*Hrvatsko kolo*, VIII, Zagreb, 1927.; članak je potpisan punim imenom i prezimenom; pretisnut je i u *Jezikoslovnim raspravama i člancima* 2001.)

Za moto je Andrić ponovo stavio isti navod iz pisma Vuka Karadžija S. Tekeliji koji je i na početku članka „Beograd nam kvari jezik“ (1924.), gdje se govori o „kvarenju jezika“ u Srbiji koje bi se moglo raširiti „kao kuga“ na sve strane.

Na početku članka Andrić piše da je prije četrdeset-pedeset godina zagrebački jezik bio toliko zatrovan tuđim utjecajma da su se beograđani s pravom podsmijavali na račun naših „sintaktičnih osebina i leksičkih novina“. Iza apsolutističkog Bachovog razdoblja stanje u našem jeziku bilo je doista loše:

„Imali smo tek da stvorimo novinarski jezik, a nismo imali dovoljno snage, a – recimo otvoreno – ni znanja, kako da se s uspjehom odbranimo od bujice strane frazeologije, koja je navaljivala na nas sa svih strana.“

No, vremena su se promijenila pa su Zagrepčani osjetili da se tako „čini sila narodnom jeziku“. Došao je Kurelac, pa Maretić i Broz, koji su svojim djelima počeli popravčjati pogrješke koje su se u jezik uvukle. Prije njih je još Vinko Pacel 1857. u *Nevenu* zapisao „Riječi za svakojako rodbinstvo u našem jeziku“, a to je prva naša rasprava o ovom pitanju.

Beograđani su bili u boljem položaju. Njima je bilo samo izboriti se s ostacima crkvenoslovenskog jezika te brojnim turcizmima. No, počeli su slati mlade na školovanje u Francusku, Njemačku i Rusiju, a oni su u svoj jezik polako unosili tuđe riječi i fraze. I svatko je od njih radio po svome i pisao i govorio kako je htio. Na taj način došli su do stanja u kojem su Zagrepčani bili prije pedeset godina:

„Neke kovanice i pozajmice, koje smo mi prije pedeset godina uzeli u jezik i sretno ih iz njega izgurali (jer su im se i Beograđani podrugivali) – danas oni, bez ikavog sustezanja, uvode u svoj novinarski i književni jezik.“

Primjerice, riječ *okolnost* smo mi preko zapada primili od Čeha, a onda je zamijenili narodnim riječju *prilika*. Beograđani su se *okolnosti* odupirali, no kasnije su je prigrlili kad su osjetili da se u njoj krije francuska riječ *circonstance* i njemačka *Umstand* (objema im je podrijetlo u latinskoj *circumstantia*).

Andrić navodi riječi koje smo mi primili iz češkoga (*časopis, veleizdaja, vlak, opetovati, upliv, veleban, dostatan, tlak, objam, stroj, sustav, prvotan, pojam, prednost, glazba, stanovište, dotičan, geslo, ludžba* itd.) i ruskoga (*uštrb, pobornik, kist, neophodan, ustanoviti, svemir, gromada, točan, točka, umjestan, uslov, nebosklon, obnarodovati, odnosan, opredijeliti, otmjen, pobjedonosan, ratoboran, pobočni, poprište, prisutan, privržen, prvobitni* itd.) , a koje su beograđani odbijali. Tomo Maretić je pobrojao na stotine takovih riječi u *Radu* 108 „Ruske i češke riječi u hrvatskom književnom jeziku“¹⁵⁷ 1891. godine. Neke su od tih riječi primljene i u nas i u njih, a neke su odbijene ili iz Zagreba ili iz Beograda. Iako, ruske riječi su u Beogradu dobrodošle, dok češke odbijaju „kao da će se njima zaraziti“. Radije će primiti i češku, i francusku riječ, makar se time razbilo književno ujedinjenje. „U tom pogledu ostaju oni tvrdoglavi i nepopustljivi.“ Andrić napominje kako je on već u svojim „Zabavicama“ 1923. dokazao kako su mnoge od tih riječi loše i bespotrebne, no nisu ga poslušali. Dobro primjećuje jednostranost napora za ujedinjenjem i jasno mu je kako to treba podrazumijevati samo popuštanje s hrvatske strane. „Oni se drže u jezičnim stvarima jačima i uzvišenijima od nas“. Nažalost, tako je to bilo u svemu, a ne samo u pitanju jezika. Andrić, kao borac za hrvatski jezik, nije mogao i nije htio šutjeti. U ovome je članku nakanio te „beogradizme“, kako ih naziva, na vrijeme otkloniti od zagrebačke literature i žurnalistike.

¹⁵⁷ Maretić takove posuđenice zove „ruskinje“ i „češkinje“.

Smatra da su klasični primjeri lošega jezika radovi Stojana Novakovića i Jovana Skerlića. S njima je u nekoliko navrata polemizirao, a o dvejma frazama Skerličevim napisao je, veli, u *Braniču hrvatskoga jezika* čak šest stranica kritike. On je i jedini kojeg je u toj knjizi poimence prozvao iako je u „Pristupu“ rekao kako imena neće pominjati.

Nove beogradske riječi, koje nikako ne smijemo primiti, su: *provjeriti, sprovesti* (zakon), *smjena, riješen* (biti za što), *posmatrati, proizvoljan, poručiti* (mjesto *naručiti*), *upražnjavati, ispoljavati, podstrekavati, podvući, uvjerenje, sredina (milieu), osustvo, bjegstvo*, pogriješana uporaba prijedloga *po, sljedovati, isleđenje, prinadležnost, jednovremeno, raniji* (u značenju *pređašnji*), *odstojanje i podbaciti*. O dvjema posljednjim riječima još nitko, kaže Andrić, nije pisao, a i sam ih je tek nedavno zabilježio. *Odstojanje i rastojanje* su i u ruskom jeziku germanizmi pa ne bi trebale zamjenjivati dobru našu riječ *razmak*. Nikako ne može razumjeti da kukuruz može *podbaciti*. Imamo za to riječ *omahnuti*. Za njemački glagol *abwerfen* u Beogradu su već stvorili kovanicu *odbaciti*, koja sama po sebi nije loša u smislu *odbaciti svoje ime* ili *odbaciti kamen*, a prema njoj onda i *podbaciti*, što nije opravdano. Kovanje novih riječi u njemačkom je poznato kao *Weiterbildung* i može se dopustiti samo kada je u duhu i prema pravilima jezika. To ovdje nije slučaj.

Dalje u članku ponavlja kritiku nekih riječi i izraza koje je već u „Zabavicama“ osudio: *igra* (u smislu *plesa*), *po* s lokativom (*po pitanju zakonodavstva*), *provjeriti, smjena, smjenjivati, osustvo, upražnjavanje, spol, čas* (u značenju *sata*), *surevnjiv, sprovoditi, uvjerenje, posmatrati, podstrek, podvući* (u smislu *podcrtati*), *poručiti* (kao *naručiti*), *naredbe* (u značenju *uredbi*), *sredina (milieu), točka, savjet, bjegstvo, sa* ispred imenica i pridjeva, (biti) *riješen*. Za sve ove primjere navodi gotovo ista objašnjenja kao i u članku koji je prethodio. Jedino je za riječ *ispoljiti* napisao da ne znači ništa, a sada predlaže *pokazivanje i očitovanje*. Napominje da je prije obradio još neke riječi (*šljama, izviniti* i dr.) koje sad ne želi ponavljati.

Koliko je Nikola Andrić bio osjetljiv na preuzimanje nepotrebnih tuđih riječi, vidi se i iz njegova samoironična komentara:

„Proti beogradskoj *sredini, tačnosti i tački* ja sam se već toliko puta borio, da se sve bojim, da će mi poslije smrti kakav nesretnik prilijepiti na križ frazu s jednom od tih riječi (na pr. „Ovdje mu je napokon udarena *točka!*“).“

2.1.20. Benešićeva Hrvatska gramatika za Poljake (*Obzor*, br. 227., Zagreb, 1939.; članak potpisan punim imenom i prezimenom)

Ovaj članak donosimo zbog kvalitetne i znanstveno utemeljene analize Benešićeva djela, u koju je Nikola Andrić upleo svoje viđenje odnosa hrvatskoga i srpskoga jezika.

Kaže da je ova knjiga nastala u najtragičnijem trenutku poljske povijesti, dovršena je na dan proglašenja poljsko-njemačkoga rata, pa sada, nažalost, stoji u Zakladi tiskare *Narodnih novina* umjesto da ide u Poljsku jer je namijenjena Poljacima. Ipak, svakako ju treba pročitati i proučiti svaki Hrvat jer će u njoj naći iznimno korisne jezične savjete koje nitko nije još napisao. Kao posebnu vrijednost navodi da su svi primjeri naglašeni, što niti jedna gramatika nema.

Sastoji se ona od tri dijela: jezični oblici, hrestomatija i rječnik s preko 18000 riječi. Posebno će biti korisna prevoditeljima jer sadrži diferencijalni rječnik, u kojemu je nekoliko stotina riječi koje isto ili slično glase u hrvatskome i u poljskome jeziku, a imaju različito značenje, npr. naš *studeni* njima je naziv za 10. mjesec, naš *lipanj* njima je ime 7. mjeseca, *cura* je *kći*, *čizme* su *polucipele*, *dinja bundeva*, *divan* je *sag*, *dušni dan* je *zaparan dan*, *but* je *cipela*, *zaušnica naušnica* itd.

Glavni pojmovi iz hrvatskoga jezika objašnjeni su jasno i kratko (na nekih 35 paragrafa), a najveća pozornost posvećena je naglašavanju jer je to najveća razlika između dvaju jezika. Gramatički dio obrađen je uglavnom prema Rešetarovoj *Gramatici hrvatskoga jezika*, no ovdje se nalaze i vrlo korisni dijelovi koje niti jedna takva knjiga nije imala – popis nepravilnih glagola s oznakom sadašnjeg vremena, imperativa, aorista, imperfekta i participa, i to sve s naglascima. Donekle tako nešto ima samo Leskienova velika *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache* (1914.), ali nije tako pregledno napravljeno.

Posebno poglavlje čine srbizmi i kroatizmi s nekoliko stotina riječi koje se u ova dva jezika razlikuju. Poljske su riječi objašnjene prvo hrvatskim, a potom srpskim izrazom. Ovaj odlomak koristit će i Hrvatima, koji ne razumiju beogradskih turcizama, germanizama i rusizama, kao najbolji *Barbarizmi* i *Braniči hrvatskoga jezika*. Andrić izdvaja neke primjere: *ljestve* – *merdevine*, *pokus* – *opit*, *zakuska* – *mezet*, *prednost* – *preimućstvo*, *ogrtač* – *vrskaput* ili *ibercir*, *juha* – *supa* ili *čorba*, *oružnik* – *žandarm*, *želudac* – *stomak*, *ponašanje* – *ophođenje*, *vrpca* – *pantljika*, *isposlovati* – *izdejsstvovati*, *krivac* – *vinovnik*, *tjesnac* – *moreuz*, *očitovati se* – *ispoljavati se*, *tezulja* – *kantar* ili *terazije*, *jetra* – *džigerica*, *ugljen* – *ćumur*,

deva – kamila, utjelovljenje – ovaploćenje, umivaonik – lavor, komad – parče, istraga – isleđenje, vrhnje – kajmak, zajuttrak – fruštuk, svrdlo – burgija, pristupba – taksa, mahune – boranija, cijepiti – pelcovati, hlače – čakšire, pero, opreuga – feder itd. Vidimo da su ovdje i one riječi koje je Andrić odbacivao kao nepravilne beogradizme. Gotovo sve te riječi i danas su različite u hrvatskome i u srpskome jeziku. Neke od njih, doduše, uvukle su se u naš jezik tijekom života u zajedničkoj državi, ali nisu zaživjele i lako smo ih s osamostaljenjem odbacili.

Zanimljiv je Andriću i popis poljskih riječi koje se razlikuju u istočnom i zapadnom dijelu poljskoga jezičnog područja. Na osnovi njega može se utvrđivati pravilnost posuđenih bohemizama, ali i izvesti zaključak o različitom kulturnom utjecaju koji je djelovao na stvaranje riječi u tim dvama dijelovima Poljske. Primjerice za naš *križ* jedni kažu *chrzest*, a drugi *krzyż*, *puk* je u jednih *lud*, a u drugih *pulk*.

Andrić još hvali što je Benešić kod narodnih epskih i lirskih pjesama stavio i notni zapis, što nitko dotad nije uradio i što je vrlo pohvalno. To je i mala antologija hrvatske i srpske poezije i proze. Uvrštene su pjesme 15 hrvatskih pjesnika i 9 srpskih te proza četvorice hrvatskih pisaca, a dvoje srpskih.

Ovo je iznimno Benešićevo djelo s pravom zaokupilo pozornost njegova starog prijatelja Nikole Andrića i zaradilo ovaku pohvalnu kritiku. Razlikovni rječnik hrvatskoga i srpskoga jezika prvi je takve vrste u nas i vrlo je važan jer nam govori o razlikama između dvaju jezika koje nisu novijega doba nego postoje oduvijek i potvrđuju ono što je Andrić cijeloga života tvrdio – hrvatski i srpski jezik nisu jedno, nego su dva posebna jezika.

2.1.21. „Pariški“ ili „pariski“. Pregršt filoloških bilježaka (*Obzor*, br. 278., Zagreb, 1940.; potpisano s Nikola Andrić)

- Zanimljivo je napomenuti da se u *Obzoru*, 48 godina nakon Brozova *Hrvatskoga pravopisa*, još uvijek ne rabi slovo *đ*, nego *dj* (*gj*).

Ovo je posljednji Andrićev članak u kojem je obrađivao jezičnu problematiku. Nakon njega pisao je još samo o glumačkoj umjetnosti te Matičinom izdanju narodnih pjesama.

Započinje s objašnjenjem naslova članka, što je pitanje koje je tumačio još u *Braniču jezika hrvatskoga* (45. savjet). Tada, 1911. godine, zalagao se za oblik *pariski*. Smatrao je da smo oblik *pariški* preuzeli od Čeha, koji za taj grad kažu *Paříž*. Pravilo je da se na ime grada domeće sufiks – *ski*, što u nas onda daje oblik *pariski*. Sada, 1940. godine, primjećuje da oblik *pariški* ipak preovladava. Još uvijek tvrdi da je *pariski* ispravno, no smatra da ne postoji nijedan jezični zakon koji bi naredio da se pridjev mora praviti od imena grada. Može se, po njemu, posvojni pridjev izvesti i iz imena stanovnika gradova i otoka, npr. naši autohtoni pridjevi *kliški* i *viški* izvedeni su od imena stanovnika koji sami sebe zovu *Klišani* i *Višani* i nastavka –*janin*: *Klis-janin*, *Vis-janin*, gdje se *s* i *j* jotira. Prema tomu može se izvesti i oblik *Pariz-janin*>*Parižanin*>*pariški*. Na taj način nastali su i oblici *peraški*, *kupreški* i sl. Dobro je to, veli, objasnio još Maretić u svojoj velikoj gramatici u paragrafu 93., a hrvatski pisci i novinari, i sam Andrić, preko pedeset godina bili su, kako veli, pod nekom čudnom hipnozom i s najdubljim uvjerenjem pisali samo *pariski*. No, bolje se opametiti ikad, nego nikad. Pitanje je kada će se i Beograđani oteti toj hipnozi.

Andrić govori i o samom imenu grada Pariza kojega neki pišu *Pari*. To je potpuno neispravno jer smo mi to ime davno primili i pohrvatili ga svojim naglaskom. Imena stranih gradova treba pisati izvorno, ali ne i onih koje smo odavna usvojili, kao *Pariz*, *Beč* ili *Rim*. Isto tako, neki namjesto *Francuska* pišu *Franceska*. Doista, samo *Francuzi*, i srodni im narodi, pišu i govore ime te zemlje sa *e*, no mi smo ju primili od *Nijemaca* u obliku *Franzose*, a njihov *o* u nas se preuzimao kao *u* (npr. u riječi *barun*). Hoćemo li pisati *francuski* ili *franceski*, po Andriću, „ovisit će o dogovoru i o većini pismenih pristalica“.

Želi Andrić, kad se već latio pisanja, razjasniti još neke nedoumice. Smeta mu što se priložni oblik *unutri* zamjenjuje s *unutra*. Dotad se, veli, uvijek razlikovao lokativni oblik *unutri* (na pitanje gdje?) od akuzativnoga *unutra* (na pitanje kamo?) – *Idem unutra, a bio sam unutri*. Isto je s priložima *van* i *vani*. Smatra da je jedini razlog „glavosječenju“ pravilne riječi *unutri* *Karadžićev Rječnik* koji ne poznaje toga oblika (kao ni *vani* i *van*) pa ih ne priznaje ni *Broz-Ivekovićev Rječnik*, ni mnogi drugi.

U beogradskim novinama čita da nije nigdje *pričinjena* šteta. Trebalo je reći *počinjena* ili *učinjena*. Od riječi *učiniti* oni bježe jer ih valjda još podsjeća na činjenje, štavljenje kože, ali *počiniti* ima i u narodnim pjesmama. Napominje da ne smijemo od njih preuzimati nepravilne oblike koje su *Petar Guberina* i *Kruno Krstić* nanizali u *Matičinom* izdanju *Razlike*

između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika. Nije dobra ni riječ slovenački. Treba ostati pri časnom pridjevu slovenski koji su Slovenci, uz Slovake, jedini uspješni sačuvati, dok su drugi slovenski narodi uzeli druga imena. Jasno je da su Beograđani uzeli takav oblik kada za slavenski kažu slovenski pa se ta dva oblika ne bi razlikovala, ali mi takovih problema nemamo. Isto tako, nepravilno se služe i glagolom sprovesti, koji znači pratiti, u značenju glagola provesti. Na kraju Andrić moli da se ne piše u ovoj točki, nego točki, jer se ne kaže ni mačci, nego mački. Nažalost, sedamdeset godina nakon ovoga članka nekima to još nije jasno.

Nikola Andrić pisao je ovaj članak u sedamdeset i trećoj godini života. Iako već star, nije mogao prijeći preko jezičnih nepravilnosti, nego ih je pokušao ispraviti kao što je to cijeloga života radio. I ovdje se uporno borio protiv beogradskog govora, pod kojim, zapravo, podrazumijeva srpski jezik.

2. 2. Nikola Andrić kao urednik te priređivač narodnih pjesama

U našim se jezikoslovnim radovima u posljednjih dvadesetak godina često pisalo o svojevrsnom kuriozitetu koji je rijetko u kojoj drugoj literaturi poznat. Naime, u nas su književna djela koja su nastajala prije 19. stoljeća sva, uglavnom, tiskana u izvornome obliku te se lako može vidjeti kakav je jezik onda bio. Ponekad su, zbog velikoga vremenskog odmaka i promjena koje su se dogodile, takva djela teško razumjeti pa se često dodaju i objašnjenja ili prijevodi. To je, dakako, za svaku pohvalu. Ono što je začudno je što su se nama puno bliža i lako razumljiva književna djela, nastala u 19. i 20. stoljeću, sve do nedavno, tiskala izmijenjena, „uređena“ i popravljena. Tako mi nismo ni bili svjesni kojim i kakvim su jezikom pisali Šenoa, Kozarac, Kumičić, Kovačić, Nator i mnogi drugi. Dovodilo je to do netočnih i površnih analiza njihovih djela te su im se pripisivali lokalizmi, kajkavizmi, regionalizmi, slavonsizmi, srbizmi i sl. Tek nastojanjima suvremenih naših vodećih jezikoslovaca (Babić, Težak, Moguš, Samardžija, Kolenić, Ham i dr.) dobivena je prava slika o jeziku iz toga razdoblja.

Nikola Andrić jedan je od rijetkih koji se u to doba zauzimao za originalnost i autohtonost književnoga djela. Kao urednik tuđih knjiga i Matičinih izdanja, uvijek se pridržavao izvornoga jezika u želji da sačuva autorov integritet.

Ovdje ćemo prikazati njegove iznimno važne stavove o našim narodnim pjesmama, a za Maticu hrvatsku priredio je u razdoblju od 1909. do 1942. šest izdanja, te ilustrirati pristup književnim djelima iz starijih razdoblja. Nije doista moguće u okviru jednoga rada prikazati sva djela koja je priređivao, a nije ni potrebno. Analizirat ćemo izdanje *Kohana i Vlaste* Franje Markovića, izdanje *Smrti Smail-age Čengića* Ivana Mažuranića te libreto opere *Porin* Vatroslava Lisinskoga. Bit će to dostatno za prikaz Andrićeve uređivačke politike iz koje se daju iščitati njegovi jezikoslovni stavovi.

2.2.1. Hrvatske narodne pjesme

U članku „Hrvatske narodne pjesme“ (*Narodne novine*, br. 76., Zagreb, 1897.) Andrić govori o važnosti koju za hrvatski narod imaju Matičina izdanja narodnih pjesama. Navodi kako Matica hrvatska ima veliki fond prikupljenih narodnih pjesama, koji je začeo Ivan Kukuljević poklonivši joj svoj veliki zbornik u kojem su bile i pjesme što ih je sabrao Nikola Tommaseo oko godine 1840. Potom su svoje zbirke prepustili i Šime Ljubić, Luka Marjanović, Franjo Kuhač, Baldo Glavić, Matica je dobila dva klasična zbornika dinastije Alačevića, debele zbornike Luke Ilića Oriovčanina, stari Babukićev zbornik iz 1798., a svoje je pjesme ustupio i Mihovil Pavlinović. Odlučila se Matica tada pozvati sve skupljače narodnih pjesama da joj dostave svoje radove te je u više od 15 godina sakupila 157 raznih zbiraka. Sastao je 1888. njezin odbor e da bi odlučio kako će se narodne pjesme uređivati i izdavati. Zaključak je bio da sve pjesme moraju biti znanstveno redigirane. Prvi je urednik bio Ivan Broz, a pomagali su mu Josip Pasarić i Đuro Šurmin. Naslijedio ga je Stjepan Bosanac. Konačno je 1896. izašla prva knjiga sa 82 starije pjesme, dotjerane i uređene te dodatkom koji je pravo blago jer ga čini 120 cijelih pjesama i 223 u izvatku zapisanih u originalnom obliku.

Andrić se usudio ovdje, iako mlad i na početku znanstvene karijere, prigovoriti Vuku Karadžiću zbog prepravljanja i dotjerivanja narodnih pjesama. Vukova izdanja stavljala su se kao ideal svima, ali njegove su pjesme previše dobre, skladne i lijepe da bi bile originalne. Znanost, smatra Andrić, traži nešto drugo, zanimaju je i lošije pjesme bilo zbog motiva, bilo zbog povijesti ili, pak, jezičnih osobina. Stoga ih nikako ne valja popravljati. Upravo je pedantnost Matičinih redaktora najbolja osobina ovoga izdanja: „Ovakva je redaktorska svjesnost nauči ugodnija od samovoljna dotjerivanja `patriotskih` sabirača“.

Problem je, piše Andrić, nastao zbog naziva ove knjige kojem su se Srbi protivili. A Hrvati imaju svojih narodnih pjesama. Svi se slažu da su lirske pjesme u nas bolje i brojnije, ali postavlja se pitanje imamo li mi epskih pjesama. Miklošić je u djelu *Narodna epika Hrvata*¹⁵⁸ 1870. godine, na osnovu metra i jezika, nazvao bugarštice čistom svojinom hrvatskom. Osporavali su to Bogišić, Novaković i Jagić te je i Srbima dano neko pravo na te pjesme. Za epske pjesme Vuk je pisao da su isključivo srpske i to nitko nije dovodio u pitanje. Novi materijali dokazuju da su dvije petine ukupnih epskih pjesama hrvatske što se vidi i po narječju, ali i motivima te unutarnjoj organizaciji teksta. Ovu će tvrdnju mnogi osporavati, ali Andrić neće odstupati od znanstvene istine i obrane hrvatskoga blaga.

Matičine hrvatske narodne pjesme izašle su 1896. (ur. Ivan Broz i Stjepan Bosanac), 1897. (ur. Stjepan Bosanac), 1898. i 1899. (ur. Luka Marjanović). Potom uređivanje preuzima Nikola Andrić i izdaje *Ženske pjesme (Romance i balade)*, 1909.; *Ženske pjesme (Pričalice i lakrdije)*, 1914.; *Ženske pjesme (Ljubavne pjesme)*, 1929.; *Junačke pjesme (Uskočke i hajdučke pjesme)*, 1939.; *Junačke pjesme (Historijske, krajiške i uskočke pjesme)* 1940. te *Haremske pričalice i bunjevačke grokralice*, 1942. Sve je pjesme vjerno bilježio kako su nastale: „Kako palo, tako i ostalo“. Na taj način sačuvan je izvorni narodni jezik i izraz te su pogodne za znanstveno proučavanje. Naravno, žali se Andrić, ima puno tiskarskih pogrešaka u njima, ali novi strojevi tiskaju veće dijelove odjednom te je teško sve ispraviti.

Posebno je značajno što se Andrić zalaže za priznanje hrvatskoga autorstva nekim od pjesama koje su bile označivane kao srpske. Nesumnjivo je, kaže, da su lirske pjesme hrvatske¹⁵⁹, i to mnogi priznaju, ali nam osporavaju junačke, epske. U predgovoru *Uskočkim i hajdučkim pjesmama* piše o hrvatskoj duhovnoj individualnosti koja se očituje u našim epskim pjesmama. Posebno detaljno obrađuje lik poznatoga junaka Mijata Tomića naglašujući da je on Hrvat, katolik. Osobito je Andriću smetalo svojatanje naših najljepših tvorevina:

„Za mene je, dakako, i Fortisova *Hasanaginica* po svojoj unutrašnjoj snazi prototip naročite hrvatske duševnosti. A po spoljašnjem obliku, kako ju je talijanski opat slušao oko godine 1774. u Dalmaciji, odaje pjesma sve znakove ikavštine, koja se može

¹⁵⁸ Naziv djela dan je u vlastitom prijevodu originala *Die Volksepik der Kroaten*.

¹⁵⁹ Posebno napominje kako se u našim srednjim školama izučavaju epske pjesme u sve nekakvim „historijskim“ ciklusima, manje ili više izvještačenima, koji osim imena junaka nemaju ništa povijesnoga ili su samo domaća verzija sveopćih pripovijedačkih motiva, a ne izučavaju se ženske pjesme, koje su puno kvalitetnije i originalnije, naročito one baladnog karaktera.

uzimati kao jedna od najznačajnijih osobina specijalnog hrvatskog idioma. Fortis ju je slušao u ikavskom obliku, a štampao (ne zna se zašto) u ijekavskom, ali pod crtom a) iza četvrtog stiha posebno ističe, da se je tim obraćanjem u ijekavštinu u tekstu odalečio od istinitog izgovaranja...jer samo ikavština prikazuje istinu njihova izgovaranja...“

I da to Fortis nije istaknuo, veli Andrić, vidjelo bi se da je pjesmu preradio jer mu nijedan *ije* (ili *je* kako on piše: bjeli, snjezi) nije dvosložan nego jednosložan, dakle ikavski, a i gdje gdje se Fortis zabunio pa i ostavio ikavštinu.

U predgovoru *Pričalica i lakrdija* objašnjava Andrić zašto ih je tako nazvao. *Pričalica* bi mogla biti isto što i *pričalo*, *pripovijedalo*, osoba koja priča, jer imenice koje se tvore od glagolskih pridjeva sa sufiksom *-ica* doista mogu označavati nekoga tko nešto radi (*izjelica*, *radilica*, *bajalica*). No, one mogu primiti i svoje posebno značenje, kao *gibanica*, *mučenica*, *propalica*. „Mi smo uzeli riječ *pričalica* u značenju pjesme, koja priča, ostavljajući u osnovi prijelazno značenje, koje zadržavaju riječi ovoga kova označujući čeljad, koja nešto radi.“ Nikola Andrić bio je vješt u kovanju riječi. Njegova su djela puna novotvorenica, većinom uspješnih, jer je imao dovoljno znanja o tvorbi riječi pa su sve one dobro sačinjene.

Uređujući hrvatske narodne pjesme Nikola je Andrić inzistirao da one ostanu hrvatske. Borio se za njih, polemizirao sa onima koji su ih prisvajali, a u svemu tome uvijek zadržavao visok jezični kriterij. Sve su one u originalnom obliku, što je znanstveno jako važno, i Andrić se brinuo da takve i ostanu.

2.2.2. Izdanje *Smrti Smail-age Čengijića Ivana Mažuranića (1922.)*, *Kohana i Vlaste Franje Markovića (1923.)* te libreta opere *Porin* Vatroslava Lisinskoga (1897.)

Ova smo izdanja izdvojili kako bismo pokazali da je Nikola Andrić i u uređivačkom poslu ostao ono što je sam uvijek naglašavao – profesor i jezikoslovac. Svako od izdanja koje je uređivao detaljno je analizirao, posebno se pripremio, izučio sve dostupne radove o svakome od djela. Ona su puna komentara, uglavnom objašnjenja, ali je često u njima i kakav jezični savjet, a ponekad i cijela mala rasprava o kojem od jezičnih oblika. Kao i u većini

njegovih djela, najviše komentara daje iz područja semantike, leksikologije i morfologije, no nalazimo i sintaktičke opaske te fonološke primjedbe.

Izdanje Mažuranićeva *Smail-age* povjereno je s pravom Andriću jer je on još kao srednjoškolac detaljno ovo djelo proučio, a poznato je i da je maturalni rad, prijevod jednog latinskog djela, protkao stihovima Mažuranićeva epa. Ovo izdanje iz 1922. opremljeno je izvrsnim ilustracijama Jozef Kljakovića i upravo je onakvo kakvim smo ga svi u školama učili – popravljeno. Naime, Mažuranić je pisao prema pravilima zagrebačke filološke škole, a u ovome izdanju pravopis je fonološki, a gramatika vukovska. To je Andriću odmah zamjerio Vladimir Lunaček u članku „Mažuranić“¹⁶⁰. Naziva Andrića velikim poznavateljem jezika i čudi se „što je dirao u jezik Ivana Mažuranića“ i transkribirao stari pravopis u novi. Najgore mu se čini što je svako *ie* prepisao kao *je*. Čak ni Dragutin Prohaska u srpskom izdanju ovoga djela nije u ćirilichnoj transkripciji mijenjao ništa. Ipak, gdje gdje se namjesto *ie* nalazi *ije* pa Andrić, po njemu, nije dosljedan. Pronašao je još nekoliko vrlo ozbiljnih pogrešaka kojima se doista ne može načuditi. Jasno, Nikola Andrić odmah je odgovorio¹⁶¹ i priznao četiri tiskarske pogreške, za koje nije ni znao da su se uvukle u tekst jer je u korekturi sve popravio. Nije istina, veli, da je starinski *ie* svugdje prepisao kao *je*, što i sam kritičar primjećuje, „samo što sam elidirao *i*, kako sam učinio u svakoj prigodi, gdje bi dvosložni *ije* narušio pravilnost osmerca ili deseterca. U to se vrijeme dugi jat smatrao dvosložnim¹⁶². Andrić je u više navrata pisao kako ga Hrvati izgovaraju većinom jednosložno, što se i potvrđuje u Mažuranićevu djelu, koji je s *ie* označavao i jednosložni i dvosložni slog. Kako bi osigurao pravilnost izgovora, Andrić je jednosložnost dugoga jata označavao tako da je ispuštao *i*, a mjesto njega stavljao izostavnik. Jezik je Mažuranićev mijenjao zato što je to izdanje namijenjeno za škole, a đaci ne poznaju sloga *ie*:

„Redaktoru – ako mu je stalo do toga, da djak ne kvari narodnoga ritma, čitajući osmerac kao deseterac, a deseterac kao jedanaesterac – ne preostaje ništa drugo nego da onaj *i* izbaci i označi grafičkim znakom, da je izbačen.“

¹⁶⁰ Članak je objavljen u *Obzoru*, br. 260., Zagreb, 1922., a pretisnut u 6. knjizi *Polemika u hrvatskoj književnosti*, Mladost, Zagreb, 1980.

¹⁶¹ U *Obzoru*, br. 263., Zagreb, 1922.; ovaj je odgovor također pretisnut u 6. knjizi *Polemika u hrvatskoj književnosti*, Mladost, Zagreb, 1980.

¹⁶² Tvrdnja o dvosložnosti dugoga jata održala se u našim školama sve do osamostaljenja Hrvatske 1991., kada su naši jezikoslovci konačno prekinuli s takvim poučavanjem.

U komentaru ovoga djela Andrić daje mnoga objašnjenja, tumači pojedine stihove, ali i napominje kako su neke riječi glasile u izvorniku (npr. navodi da su u Mažuranića mjesto *na nogama* i *na rukama* oblici *na nogah* i *na rukah*). Za oblike *tisi* i *glusi* piše da se nekad i u pridjeva provodila sibilizacija kao što je to kod imenica. Pojašnjava mnoge turcizme, ali i zastarjelice (*zatočnik*, *oprosnik*, *otražje* i sl.). Kod izraza *za razaznat* ne može Andrić bez pouke:

„Predlog za s infinitivom ne valja upotrebljavati u našem jeziku, ali je ovdje pjesnik namjerice ovako rekao, povodeći se za starim dubrovačkim pjesnicima i narodom u jugozapadnim našim krajevima, koji su ovaj način primili od Talijana.“

Da je Andrić poštivao jezik starijih pisaca, a da je doista Mažuranića transkribirao zato što je to izdanje namijenjeno školarcima, potvrđuje izdanje *Kohana i Vlaste* Franje Markovića, koje je priredio i komentirao 1923. za Maticu hrvatsku. U njemu je ostavljeno *ie* u cijelom tekstu. Markovićevo djelo, smatra Andrić, oslanja se na Mažuranićev ep, a ima i sličnih stihova. U jeziku mu nalazi bohemizme (*ljesi*, *spješiti*, *pravdozvjesni*), za koje piše da ih je prve prenio u hrvatski jezik Trnski 1854. godine u prijevodu *Kraljodvorskoga rukopisa*. Iz istoga su izvora i nepravilne pridjevne složenice *čarostrujan*, *rosokitan*, *čaroplaman*, *zorojasan* (Trnski ima, prema češkim složenicama, *grozonosan*, *zlatosjajan*, *strahozvučan*). Za oblik *jurve*, *jur* piše da on znači *već* i napominje kako je to uobičajen prilog starih hrvatskih pisaca po Dalmaciji, Bosni i Slavoniji (Kavanjin, Lastrić, Divković, Posilović, Pavić), a da mu Karadžić nije znao značenja i nagađao da znači *jamačno*, *zaista*. Marković često rabi čakavsko-kajkavski oblik *zginu*, što Andrić tumači utjecajem poznatoga Frankopanova stiha „Navik on živi, ki zgine pošteno“. U spjevu se na nekoliko mjesta pojavljuje staro dubrovačko elidiranje, krajnje *a* iz prethodne riječi i početno *o* sljedeće riječi čitaju se kao jedan slog (*rajska otvara vrata*). Kod riječi *puk* slijedi i pouka: „*Puk*, *narod* (stsl. *plk*, ruski *polk*, njem. *Volk*; dobra naša riječ, koju ne valja izbacivati iz jezika.“

Vrlo jasne stavove o izdanjima starih pisaca imao je Andrić još kao dramaturg Hrvatskoga zemaljskog kazališta. Godine 1897. posudio mu je Vladimir Mažuranić, sin bana Ivana Mažuranića i Aleksandre, sestre Dimitrija Demetra te otac Ivane Brlić-Mažuranić, libreto *Porina*, opere Vatroslava Lisinskoga, koji je napisao njegov ujak 1851. godine. Priča je nadahnuta jednim događajem iz rane povijesti Hrvata u Dalmaciji koju je zabilježio Konstantin Porfirogenet (*De administrando imperio*) u 10. stoljeću, kada su se pod vodstvom

kneza Porina (u prvoj polovici 9. stoljeća) Dalmatinci pobunili protiv okrutne franačke uprave i njihova vođe Kocelina, oslobodili se i pokrstili. Zanimljivo je da je ovo remek-djelo praiizvedbu doživjelo tek 43 godine nakon smrti skladatelja Lisinskoga, 2. listopada 1897. i polučilo izniman uspjeh. Toga ne bi bilo da libreto nije Andrić dobio i uredio za tisak. Iz pisma koje je poslao Mažuraniću¹⁶³, u kojem se zahvaljuje za uslugu, vidljivo je da je Mažuranić Andriću, uz libreto, po Matičinom tajniku Ivanu Kostrenčiću, poslao i određene upute vezane uz objavljivanje. Andrić veli da se tih poruka držao koliko god je to bilo moguće:

„Njegovi – tj. pjesnikovi – oblici ostadoše netaknuti kao i riječi s *ie*. Jedino, što sam donekle odstupio, to je konzekventno provedeni eufonski pravopis. Ja sam naime došao do uvjerenja, da je Demeter za svoje dobe bio – fonetičar par excellence. U tom me je utvrdio baš ovaj manuskript. Gdje pjesnik konzekventno piše *sbor, hrvatski, daću (dat ću)* – još: *otrči, rasvietljen, rastjerajte* itd. – kao i sve futurne forme s *ću, ćeš* itd. – zatim *oci, braci (bratci), dapače i mlače (mladče!)*, taj je za godinu 1848. bio radikalniji fonetik nego što smo mi danas „ublaženi fonetičari“

Nikola Andrić, kako smo vidjeli, vrlo je pomno priređivao izdanja starih pisaca. Od njihova originalna načina pisanja odstupao je samo ako je to bilo pedagoški opravdano, ako je izdanje bilo namijenjeno školama. Svako izdanje popraćeno je brojnim komentarima iz kojih se vidi njegovo veliko znanje, razumijevanje jezičnih mijena te poštivanje i zagovaranje starih hrvatskih oblika. I ovdje nije mogao bez poučavanja, a osobito je inzistirao na odbijanju nepotrebnih tuđica te zadržavanju dobrih hrvatskih riječi.

2.3. Jezična problematika u književnim djelima Nikole Andrića

Originalnih književnih djela Nikola Andrić ima malo, tek zbirku pripovijedaka *U wagonu* (1894.) i dvije knjige putopisa *Od Balkana do Montblanca* (1927.). Pjesme koje je napisao kao srednjoškolac sam je, kako piše u priči „Ljetna idila“¹⁶⁴, spalio kad je pročitao da

¹⁶³ Dva pisma Nikole Andrića Vladimiru Mažuraniću objavljena su unutar knjige N. Andrić-V. Jagić (2009.), *Korespondencija*, str. 214.-215. Ona su tu pohranjena vjerojatno zato što se ne vidi kome su poslana, no priređivačica ovih pisama navodi da ona nisu pisana Jagiću već upravo Vladimiru Mažuraniću, što se jasno vidi po tome što Andrić traži dopuštenje za prikazivanje njegova *Grofa Ivana*.

¹⁶⁴ U zbirci *U wagonu*, Zemun, 1894., str. 38.

je i Turgenjev to učinio čim se uvjerio da nije stvoren za stihove. Ipak, znamo da to nije učinio, ili nije spalio baš sve, jer je njegov sin Aleksandar Gradskome muzeju Vukovar¹⁶⁵ poklonio knjižicu punu pjesama nastalih u doba kad je Andrić pohađao osječku gimnaziju. Osim toga, na početku rada u *Srijemskim novinama* objavio je dvije priče, ali one nisu njegovo djelo nego je jedna prijevod Garšinova *Stradalnika*, a za drugu sam veli da je parafraza Korajčeve novele. Prvo originalno djelo, zbirka priča namijenjenih „dokolnim putnicima“, zabavno je štivo puno Andrićevih duhovitih misli, a u jednoj od priča niže i aforizme koje je prikupio iz raznih knjiga. Druga i treća knjiga sadrži Andrićeve putopise, vrlo zanimljive i vješte opise ovoga strastvenog putnika, rado čitane i objavljivane u onodobnim časopisima. Neki su od njih objavljivani i na drugim jezicima, a jedan je na češki preveo i Stjepan Radić. Iako po temi nisu vezani uz jezična pitanja, u svakome od ovih djela izbija jezikoslovac u autoru i daje svoj komentar ili jezičnu primjedbu. Uvijek je to vezano uz Andrićev stalni otpor prema tuđicama i borbu za hrvatski jezik i njegovu samosvojnost.

2.3.1. U wagonu. Dokolnim putnicima prikazuje Miloje Fruškogorac. (knjiga je objavljena troškom piščevim u Tiskarnici Jove Karamata u Zemunu, 1894. godine)

Prva je priča „Estetički intermezzo“, a Andrić je opisuje kao „šaljivu studiju“. U natuknici piše da se čitala na božićnom domjenku Hrvatskog akademijskog društva „Zvonimir“ u Beču 1890. godine. U njoj govori o nosu kao o „grdobi“ koju je Bog stvorio čovjeku kako bi ga kaznio. Otada čovjek mora svoj nos uvijek nositi, a za njega „i sam riječ *nos* izvodi se od glagola *nositi*, t. j. duh je hrvatskoga jezika osjećao, da onu suvišnu kvrgu ne može nikoji čovjek-poštenjak gledati mirne duše pod svojim čelom...“ Dalje tumači.

„Jezik je dakle sam svojom običnom genijalnošću natuknuo hrvatskim nosiocima nosova (-zar vam ne zvone već i same te riječi tautološki?-) da znade, šta imaju misliti o tom svome dernom drugu. On je duhovito i promišljeno odabrao korijen onoga glagola, koji živom plastikom svoga pregnantnoga značenja najbolje karakteriše podređenu ulogu hrvatskog sina pod kojekakim nametnicima.“

¹⁶⁵ O tim pjesmama više vidi u analizi Andrićeva jezika.

Na ovu kritiku nadovezuje da se sada na pravo značenje riječi slabo misli i da se u mnogih riječi ono više i ne osjeća. Sada, kaže Andrić, mi stvaramo nove riječi, koje ne odgovaraju ni pojmu na kojeg se odnose ni duhu našega jezika. To je prava šteta jer imamo u jeziku starih osnova na pretek koje nam mogu poslužiti za tvorbu novih riječi. Drži da bi sigurno, da su u ono vrijeme postojali, narod razne ovrhovoditelje, predstojnike i podžupane nazvao *nosom* – jer ih moramo podnositi. I na kraju dodaje:

„Onda je jezik bio još živ organizam, pa se živo osjećalo, što se htjelo kojim korijenom, da izrekne, a danas se moramo dovijati na sve strane, ako hoćemo da ozbiljno odgonetnemo pravo značenje koje ma i najrodjenije riječi.“

U šaljivom obliku Andrić je ovdje progovorio o zanemarivanju naših dobrih starih riječi i korijena, potvrđenih u brojnim hrvatskim leksikografskim djelima. Sam je često za njima posezao. Mnoge je dobre hrvatske riječi branio od zatiranja. I u njegovim djelima nalazimo nekoliko novotvorenica, ali uvijek su one tvorene od starih naših osnova i u duhu hrvatskoga jezika.

2.3.2. Od Balkana do Montblanca. Putničke impresije. (400. i 401. knjiga Zabavne biblioteke, Naklada tiskare Narodnih novina, Zagreb, 1927.)

U nizu svojih putopisa Andrić progovara o jezičnim pitanjima i problemima. Najčešće govori o utjecaju slavenskih jezika na njemački, ali i o razlikama između hrvatskoga i srpskoga jezika. Ne propušta istaknuti kao dobro sve što je naše, hrvatsko, a u dokazivanju se uvijek poziva na hrvatsku književnost.

Naše utjecaje na njemački ističe u putopisu „Na Topličinom jezeru (Sa Grundlsee-a)“: „Njemački ga pišu „Toplitzsee“. Ime je bez svake sumnje slavensko...Možda je jezero dobilo ime po kakvom slavenskom junaku Toplici.“ (I., str. 100.-101.) U putopisu „U gradu Calvinovu i Rousseau-ovu“ nalazimo:

„Za ovoga putovanja stoput nas je djavo podbo, da u bezbrojnim topografskim imenima nalazimo čisto slavensko korenje. Za Tirol je naučno utvrđeno, pa su i

njemački specijalisti priznali, da se mnogi tirolski geografski nazivi dadu objasniti samo slavenskim prastarim naseljima.“ (I., str. 157.-158.)

Nadalje, u putopisu „Gletschergarten u Lucernu“, Andrić govori:

„Utok rječice Ličine, koja ovdje završava svoj kratki tok, donoseći mutnu vodu s obližnjih glečera, nije nam mogao stranim pravopisom (Lütschine!) zabašuriti svoje pravo poreklo.“ (I., str. 178.)

U putopisu „U Bismarckovu lječilištu“ piše: „...i sad mi djavo ne da mira, pa u osnovi imena Kissingen neprestano vidim koren „kis“ (kiseo, kiselica.“ (II., str. 48.)

Isto pitanje problematizira u putopisu o Ženevi:

„Za ovoga putovanja stoput nas je djavo podbo, da u bezbrojnim topografskim imenima nalazimo čisto slavensko korenje. Za Tirol je naučno utvrđeno, pa su i njemački specijalisti priznali, da se mnogi tirolski geografski nazivi dadu objasniti samo slavenskim prastarim naseljima.“ (I., str. 158.)

U „Izletu u Berlin i Dresden“ opet nalazi utjecaj slavenskih jezika na njemački. Gradić Nowa Wes ima naše ime, a

„Berlinci uopće ne taje slavensko postanje svoga grada, pa u svakoj priručnoj knjizi nalaziš spomenuto slavensko naselje Kölln, koje oni objašnjavaju sa humak (hlm, holm, hum), od kojega je u 12. stoljeću nastao današnji Berlin.“ (II., str. 58.)

Čak u jednoj gostionici postoji velika slika slavenskog kneza na ribarskom čamcu koji se vozi po Sprevi u 12. stoljeću s ribarima koji mu pjevaju. Podsjeća to Andrića na Hektorovićeve ribare Nikolu i Paskoja koji su pjesniku „pjevali hrvatske narodne pjesme“. Naš se korijen krije i u nazivu sjevernoga mora Pommern (Pomorje). Na svim starim zvoncima berlinskim slavenski su zapisi. Na putu do Dresdena naišao je Andrić na stanicu Dobrilugk, a okolica Dresdena, veli, puna je slavenskih imena.

O tvorbi riječi razmišlja u putopisu „Od Avale do Sićevske klisure“. U opservatoriju su mu pokazali dva tučobrana. Andriću se čini da će ih se ipak nazvati gradobranima, što mu je isto loš naziv kao i prvi jer „mogu označivati samo spravu, koja brani grad i tuču“, a ne od njih.

U istom putopisu prigovara zbog pogrješnog transkribiranja stranih imena u srpskome jeziku. Misli da je to veliki problem ćirilici jer pruža bezbroj mogućnosti „blamaže“. Skladatelja Saint-Saënsa nazvali su Sen-Saenom. Andrić zna, jer je pitao samoga skladatelja, da se njegovo ime izgovara „Sen-Sans“. Uopće, postupak je srpski potpuno pogrješan jer se ne mogu prepisati svi oni mukli glasovi i poluglasovi koje pojedini jezici imaju. Ali, ako tako žele, neka im:

„Ali ako su Srbi već tako nesretni, da ne mogu ćirilicom prepisati strano zapadnjačko ime – ako ga već ne će da stampaju latinicom (pa makar u zagradi pokušali imitirati glasove originalnog imena) – nemamo mi, Hrvati, nikakova razloga, da u toj nesreći srnjamo za njima u bezdan.“ (I., str. 22.)

O pisanju piše Andrić i u putopisu o Lucernu:

„Ja svijesno uvijek pišem Švicarska, jer ne razumijem zašto bih – po njemačkom – pisao Švajcarska, a ne razumijem ni Nijemce, zašto pišu Schweiz, kad se prastari kanton (koji stoji u njemačkom području) uvijek zvao, pa se i danas zove Schwiz. Francuzi i Talijani takodjet pišu: Suisse i Svizzera.“ (I., str. 180.)

Kako znamo, razlika u pisanju imena ove države danas je i jedna od razlika između hrvatskoga i srpskoga jezika.

Zanimljivo je da u putopisu „Ribanje i ribarsko prigovaranje“ umeće dijalog na čakavskom narječju. Vrijeme je to kada je u Hrvatskoj dijalektalna književnost sve zastupljenija. Primjećuje i da na rapskom gradskom uredu stoji natpis na latinici, a posvuda po Primorju i dalmatinskim otocima svi su natpisi i na latinici i na ćirilici. Smatra da tako treba biti i na Rabu kako bi stanovnici znali što piše jer se, po njemu, tamošnje „pučanstvo od pamtivijeka služi samo ćirilskom azbukom, a za latinsku znade samo – po čuvenju.“

U putopisu „Da vidju Prizren“ dotiče se obilježja makedonskoga jezika, koje naziva „jednim od najtežih slavenskih pitanja“. Smatra da će se ono riješiti tek kad se rasprave budu vodila na znanstvenoj osnovi, a ne političkoj. Primjerice, Spiridon Gopčević ubraja ga u srpski jezik, a Petrov u svakom njegovom gramatičkom obliku vidi bugarsku osobinu. Andrić veli da makedonski govor nije jedinstvenog tipa, nego se u njemu miješaju slavenski i romanski utjecaji:

„Gubljenje deklinacije i upotreba postpozitivnog člana (žena-ta, die Frau) ne smiju se shvaćati kao specijalno obilježje bugarskoga jezika, nego kao utjecaj romanskoga govora, koji je tako značajan u svim ovim krajevima. Svi su romanski jezici izgubili mijenjanje nastavaka u deklinaciji, a postpozitivni *-ul-* upotrebljavaju danas i romanizirana plemena balkanska. Osim toga makedonski Slaveni nisu zadržali jedini član *-t, -ta, -to* (kao Bugari), nego diferenciraju i s pokaznim članom ovaj (*-v, -va, -vo*) i onaj (*-n, -na, -no*), čega Bugari na poznaju.“ (II., str. 160.)

I ovdje vidimo kako je jezikoslovac u Nikoli Andriću jasno uočavao i analizirao jezične osobine krajeva u koje je putovao. Nije mogao prešutjeti misli koje su mu navirale, niti se oduprijeti potrebi za tumačenjem i poučavanjem. Vidljivo je i njegovo veliko znanje – doticao se problema iz raznih jezičnih disciplina, iako preteže, kao i u drugim njegovim djelima, semantičko-leksička problematika.

2.4. Branič jezika hrvatskoga

(1. i 2. izdanje tiskano je Kraljevskoj zemaljskoj tiskari u izdanju Knjižare L. Hartmana (St. Kugli) u Zagrebu, u svibnju i lipnju 1911. godine; pretisak 2. izdanja objavila je Pergamena, Zagreb, 1997. godine s pogovorom Marka Samardžije).

Branič je najpoznatije djelo Nikole Andrića i, nažalost, često i jedino koje se spominje u jezičnim priručnicima i leksikografskim izdanjima. Interes za velikog jezikoslovca porastao je tek nakon osamostaljenja Hrvatske. Za mnoge generacije učenika i studenata ostao je Nikola Andrić potpuno nepoznat. Zsigurno je onima koji su odlučivali o podobnosti i prikladnosti naših jezikoslovaca smetao naziv ovoga djela i poruka koju on nosi. U vremenu u kojem se govorilo o hrvatskosrpskome jeziku kao jednom jeziku s dvije varijante, isticanje hrvatskoga, a još k tomu i obrana istoga, nikako nije bilo poželjno, štoviše bilo je to opasno i kažnjivo. Cijeli je niz boraca za naš jezik stradao ili netragom nestao. Nažalost, oni koji su odlučivali nisu se ni potrudili djelo iščitati, razumjeti kada i zašto je nastalo, koji su ga događaji potakli, što se s jezikom tada događalo i u kakvom je društveno-političkom uređenju nastalo. Godine 1911. Hrvatska je još bila u sastavu Austro-Ugarske Monarhije. Iako se u

tadanjem jezikoslovlju već odavna smatralo kako su hrvatski i srpski jedan jezik s istočnom i zapadnom varijantom, u Hrvatskoj je jedini službeni jezik bio hrvatski, uz mađarski i njemački. Čak i nakon ulaska Hrvatske u zajedničku državu 1918., u školama se još uvijek kao predmet naziva hrvatskim jezikom. Andrić u *Braniču* piše o posjeti srpskih profesora Zagrebu i napominje kako Srbi prije dvadesetak godina nisu ni znali tko su ti Hrvati:

„Bili smo im une quantité négligeable, pa su oni za nas znali, da se nalazimo negdje preko Save, da imamo svoju književnost sa središtem u Zagrebu, da se služimo jezikom, za koji su Srbijanci rado vjerovali, da je samo srpski i da smo im mi – kako su neki od njih pisali – najbliža braća. Ali je o tom bratstvu rijetko koji od njih bio u duši uvjeren. Ta čak su i austrougarske Srbe nazivali Švabama.“ (2. izd., str. 111.-112.)

Sada se, veli, stanje promijenilo i Srbi su se uvjerali „da smo tu, da smo odvajkada tu bili“ i da naš jezik nismo naučili iz knjiga nego se u njemu rodili. Mi smo naš jezik oduvijek imali i nazivali ga hrvatskim, a to što je on sličan srpskome nikako ne utječe na njegovu samosvojnost. Kako vidimo iz gornjeg Andrićeva navoda, hrvatski i srpski narod nisu se dobro ni poznavali te stoga nije bilo ni mogućnosti da bi jedan od drugoga uzeo jezik.

Nikola Andrić svoj jezik nikada nije nazvao drugim imenom do hrvatskim, iako su nazivi poput hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski i sl. bili već uobičajeni, a kasnije i zakonski propisani, stoga nije ni mogao braniti drugi jezik do onoga kojeg je sam govorio i neizmjerljivo volio.

2.4.1. Pregled dosadašnjih radova o Braniču jezika hrvatskoga

Nakon izlaska ove knjige razvilo se nekoliko polemika, dijelom veoma burnih, koje smo već u radu opisali. *Branič* je u njima temeljito analiziran, proučeno je svako slovo i svaki zarez, no izostalo je objektivno vrjednovanje. Prvu je stručnu analizu, neobjenu vlastitim stavom, dao Vatroslav Jagić u *Archivu für slavische Philologie*¹⁶⁶ 1912. godine. Ovaj je veliki jezikoslovac uvijek podržavao i pomagao svoga učenika, no nije dopustio da mu se ta

¹⁶⁶ Članak naziva „Für die Reinheit der serbokroatischen Schriftsprache“ zanimljiv je i stoga što je Jagić namjesto hrvatskoga jezika iz Andrićeva naslova u svome članku jezik nazvao srpskohrvatskim.

naklonost umiješa u struku. Prikazao je, i kritizirao, neke pogrešne usporedbe, npr. Andrićevo objašnjenje da ćemo riječ *točka* lako prihvatiti jer već imamo riječ *kvočka* koja isto zvuči, smatrao je Jagić „neuspjelom šalom“. Ipak, njegova je ocjena ovoga djela pozitivna, a ono što nije dobro je što u Hrvatskoj uopće postoji potreba za takovim djelom. Upozorio je Andrića da su neki prigovori njegovih kritičara opravdani te zamolio polemičare da se primire jer tako ne pridonose nikomu, a ponajmanje jezičnoj kulturi koju su htjeli poboljšati.

Nakon ovih kritika, zanimanje za *Branič* je prestalo, tek ga je Andrić više puta u svojim člancima spominjao, a nekoliko puta i pisao kako misli da bi trebao napisati njegov nastavak¹⁶⁷. Nakon Andrićeve smrti više ga nitko nije spominjao. Kako smo već napisali¹⁶⁸, tvorci jezičnih savjeta Hrvatskoga državnog ureda za jezik NDH samo su se u jednom savjetu dotakli njegovog djela.. Tek 1992. Marko Samardžija objavljuje u Radovima Zavoda za slavensku filologiju¹⁶⁹ detaljniju analizu Andrićeva *Braniča*. On daje kratak prikaz Andrićeva života te njegovih drugih važnijih radova, a posebno se zadržava na *Braniču* ističući da je to nedvojbeno njegovo najpoznatije djelo. Samardžija naglašava „stanovitu Andrićeve nedisciplinu u pisanju“ zbog koje je većinu problema objašnjavao miješajući više jezičnih razina, što su mu i kritičari prigovorili. Utvrđuje da gotovo polovica obrađenih problema pripada leksičko-semantičkom području, a posebno se ističu njegovi stavovi o posuđivanju riječi iz stranih jezika:

„Nismo načelno proti posuđivanju riječi iz stranih slavenskih, pa i romanskih jezika, ali nikako ne možemo biti zauzeti za prekomjerno posuđivanje, doklegod imamo svojih autohtonih i posvećenih izraza.“ (Andrić, 1911.¹: 111)

Samardžija ocjenjuje to njegovo pravilo sasvim prihvatljivim, ali mu zamjera što je inzistirao na primarnim značenjima riječi na štetu sekundarnih te je tako pogrešno odbacivao riječ *strog* i zamjenjivao je riječju *oštar*, što nije uvijek moguće. Za rusizam *primijetiti* ponudio je šest zamjena (*prihvatiti*, *napomenuti*, *dodati*, *uzeti*, *početi*, *nastaviti*), a samo jedna od njih tek je dijelom podudarna sa značenjem tog glagola. Riječima *posjet* i *okolnost* Andrić krivo utvrđuje podrijetlo pa ih i pogrešno zamjenjuje s *pohod* i *prilika*, *činjenica*. Hrvatska leksička praksa nije usvojila Andrićeve prijedloge da se turcizam *leš* rabi samo za mrtve životinje, a niti da se *tjedan* zamijeni sa *nedjeljom* ili *sedmicom*, a *silno* s *vrlo* i *veoma*. Za Andrića *jednostavno*

¹⁶⁷ Osobito je to isticao kada je pisao o nepoželjnom utjecaju “beogradizama” na naš jezik.

¹⁶⁸ Vidi str. 43.

¹⁶⁹ Rad je nastao u povodu 50. obljetnice smrti Nikole Andrića.

znači samo ono što je od jednog komada, a ne *obično*, *tugaljiv* mu je samo *škakljiv*, ne i *otužan*, *žalostan*, protivi se tomu da *obljubljen* znači i *omiljen*. Zbog isticanja primarnih značenja, Andriću, veli Samardžija, smeta i *ravnatelj*, jer ne ravna zavodom nego upravlja pa treba reći *upravnik*, *upravitelj* ili *poglavar*.

Samardžija navodi da „neki od članaka u *Braniču* potiču sumnju da je Andrić...kadšto konstruirao (izmišljao) probleme“. Primjerice, nepotrebno raspravlja o riječi *trg*, za *zločin* veli da je isto što i *zločinac* „premda je u rječnicima (Šulek, Filipović) mogao naći potvrde samo za tvrdnju da su *zločin* i *zločinstvo* sinonimi“. Autor napominje kako Andrić pokušava značenjski razgraničiti neke bliskoznačnice, npr. *radovati se* i *veseliti se*, *posuditi* i *pozajmiti*.

Pored ovih manje dobrih ili neprihvaćenih prijedloga, *Branič* je, veli Samardžija, donio i niz sasvim dobrih savjeta. Navodi da za riječ *zapis* Andrić opravdano tvrdi da znači i *bilješku*, zagovara uporabu riječi *zrak*, za *smrtni ostanci* predlaže zamjenu *posmrtni ostaci*, nastoji oko značenjske razlike između *izostavljati* i *ispuštati* te pridjeva *zadnji* i *posljednji*, zalaže se za *točan* i *točka*.

Iza leksičko-semantičkih savjeta Samardžija najbija one tvorbene i sintaktičke. Kao najbolje navodi da je Andrić u tvorbi pridjeva od posuđenica davao prednost sufiksu *-ski* (*koalicijski*, *organizacijski*), zagovarao pridjeve *filološki* i *filologijski*, preporučuje oblik *češki* (ali i *pariski*¹⁷⁰), u tvorbi imenica daje prednost sufiksu *-ik* (*gramatik*, *kritik*), brani oblike *Amerikanac* i *Afrikanac* (ali i pridjeve *amerikanski* i *afrikanski*). Ponudio je Andrić i zamjene za izraz „gospođica od telefona“, a jedna je prihvaćena – *telefonistica*.

Za sintaktičke savjete Andrićeve Samardžija piše da vrijede i danas i misli da je to zbog toga što je on upozoravao na otklone u pojedinim tekstovima i da to nisu bile proširene pogreške. Gotovo svi su jezični savjetnici upozoravali na pravilan red riječi, glagolsku rekciju, vremensko značenje veznika *pošto*, a uočava i utjecaj njemačkoga u jeziku nekih autora.

Za morfološke savjete Andrićeve Samardžija tvrdi da se kreću „u granicama Maretićeva morfološkog normativizma“ pa su kasnije uglavnom prihvaćeni, npr. prezent *spasim* (ne *spasem*), *živim* (ne *živem*), *počinjem* (ne *počimljem*), *dobijem* (ne *dobim*). Za komparative pridjeva *tih*, *suh* i *gluh* ponavlja da glase *tiši*, *suši*, *gluši*. Primjećuje Samardžija i

¹⁷⁰ Od čega će odstupiti 1940., kako smo već istakli, i priznati da se oblik *pariski* već udomaćio i da nije pogrešan.

nedosljednost – za nom. mn. imenice *gost* naglašava da se piše *gosti*, a ne *gostovi*, da bi kasnije sam napisao *fratrovi*. Na početku piše *modernizovati*, *akcentovati*, a zagovara u posuđenih glagola sufiks *-irati*.

Iz područja fonologije Samardžija nalazi neznatan broj savjeta, koji su uglavnom vezani uz neko tvorbeno ili morfološko pitanje, a tako je i s pravopisnim problemima gdje se Andrić držao Brozova i Boranićeva *Hrvatskog pravopisa*:

„Ipak, jedan Andrićev pravopisni prijedlog (da se zajedno pišu negacija i enklitički prezent pomoćnoga glagola *htjeti*, &79) hrvatska pravopisan norma usvojila je tek pola stoljeća kasnije¹⁷¹ (u *Pravopisu hrvatskosrpskog jezika* 1960.)...“

Samardžija kaže da Andrić u savjetovanju slijedi dotadašnju hrvatsku i srpsku gramatičku i savjetodavnu literaturu, ali im se mjestimično i otvoreno suprotstavlja. Kao najvažnije navodi da Andrić o hrvatsko-srpskim odnosima sudi bitno drugačije od hrvatskih vukovaca i ukazuje na hrvatske jezične posebnosti, a odbija bez pogovora prihvatiti sve što dolazi iz Beograda.

Ovim je radom Samardžija uglavnom rekao ono najvažnije o *Braniču* jasno određivši njegove dosege i ograničenja. Ista zapažanja ponavlja kasnije u *Jezikoslovnim raspravama i člancima*, pogovoru pretiska *Braniča* i još nekim stručnim radovima.

U okviru 8. dana Josipa i Ivana Kozarca 2002. održan je Okrugli stol *Književno djelo Nikole Andrića* na kojem je djelo velikoga kulturnog radnika obrađeno iz više gledišta. Ljiljana Kolenić u izlaganju „*Branič jezika hrvatskoga* Nikole Andrića“¹⁷² ukratko iznosi najvažnija zapažanja o ovome djelu, a posebno obrađuje bogatu Andrićevu frazeologiju:

„Naime, njegova je rečenica puna frazema, ona daje čitatelju savjete ne visokoznanstvenim nerazumljivim stilom, nego jednostavnom, često razgovornom frazeologijom koja je pristupačna širokom sloju (obrazovanih) čitatelja.“

Andrić shvaća frazu (danas frazem), veli autorica, onako kao i mi danas, kao izričaj, izraz, rečenicu, ali i kao prazne riječi. Spominje i okamenjenost sveze te da takve sveze ne valja mijenjati. Česte su u Andrića i poslovice i krilatice, koje rabi u okviru savjeta ili ih uklapa u

¹⁷¹ Prijedlog je potaknut Jagićevim pisanjem, a Andrić je sam do kraja života pisao nesastavljeno *ne ću*.

¹⁷² Ovo je izlaganje otisnuto u *Zborniku 8. dana Josipa i Ivana Kozarca*, 2002., str. 122.-145., a pretisnuto u knjizi *Riječi u svezama (Povijest hrvatske frazeologije)*, 2006., str. 177.-192.

svoje rečenice. Ističući autorovu filološku naobrazbu, Kolenić primjećuje da savjete često završava kakvom latinskom ili njemačkom uzrečicom, poslovicom ili krilaticom. Nadalje, autorica svrstava frazeme iz *Braniča* u tri skupine. Prvu joj čine razgovorni frazemi „koji uspostavljaju s čitateljem prisan odnos“, npr. *zadavati glavobolju, čorbine čorbe čorba, čudom se čuditi* i sl. U drugu skupinu uvrštava frazeme „koji nastoje djelovati na osjećaje čitatelja“, kao što su *biti na duši, očinska gruda, usisati materinjom mlijekom* itd. Treća su skupina frazemi koji „pripadaju razgovornom leksiku i koje bismo očekivali u običnom govoru“, primjerice *da Bog sveti zna, Bog zna kakav, brže-bolje, ne vjerovati svojim očima* i sl. Zaključno, Andrićeva je frazeologija „u jednu ruku razgovorna i svakodnevna, a s druge strane se javljaju uzrečice iz latinskoga, njemačkoga ili ruskoga jezika“. Andrić je, veli Kolenić, bio veliki protivnik germanizama jer ih je u hrvatskome tada bili puno. On daje i zamjene za brojne takve riječi. Ističe da je Andrićeva knjiga „zanimljiva i vrijedna zbog svojega purizma i skrbi za kulturu hrvatskoga književnog jezika, premda neke savjete suvremeni jezični savjetnik ne bi danas dao“. Kao primjer navodi Andrićevu obranu glagola *faliti*, kojeg je protjerivao Kurelac, a s kojim bismo se danas složili, iako ne treba odbacivati ni Andrićevo gledište, posebno njegovo pozivanje na stare hrvatske rječnike. U dodatku ovome članku nalazi se iscrpan popis frazema u Andrićevu *Braniču*.

Ovim je radom Ljiljana Kolenić nadopunila prethodna istraživanja o *Braniču*. Frazemi i frazeologija bili su u Andrićevim radovima česti i jedna su od prepoznatljivih osobina njegovoga stila. Oni odaju i njegovo veliko filološko znanje, ali i vezu s poviješću i narodom. Iz njih se može iščitati njegov odnos prema hrvatskome jeziku, nasljeđu i tradiciji.

O tvorbenim načelima i postupcima u Andrićevim savjetima pisao je i Branko Kuna¹⁷³. U radu se navode kriteriji i načela kojima se Andrić rukovodio u tvorbi riječi (leksičko-gramatički, tvorbeno-značenjski, načelo ukorijenjenosti), ističe se da je Andrić davao prednost vlastitim tvorenicama u odnosu na prevedenice, zamjerao stranom podrijetlu i neuklopljenosti tvorbenih jedinica u pojedinim riječi te rabio pučku etimologiju za tumačenje nerazumljivosti tvorbenih načina. Kuna analizira i Andrićeve tvorenice *popravilište, odgajalište, kasnolegalac, zabavica, hlačanke*. U zaključku navodi da se Andrić u stvaranju novih riječi ne može mjeriti s Veberom, Šulekom ili Parčićem, ali je i on „stvaralački plodno iskorištavao tvorbene mogućnosti i obogatio hrvatski jezik novim riječima“.

¹⁷³ Rad objavljen 2005. u *Književnoj reviji* uglavnom se odnosi na Andrićeve savjete iz *Braniča jezika hrvatskoga*, ali se dotiče i savjeta iz članaka „Beograd nam kviri jezik“ i „Koje nam beogradske riječi ne trebaju“.

Prikazani radovi Marka Samardžije, Ljiljane Kolenić i Branka Kune daju detaljnu analizu i ocjenu ovoga najznačajnijeg Andrićeva djela. Mi ćemo ih svojim istraživanjem nadopuniti i smjestiti u kontekst cjelokupna njegova rada u području jezikoslovlja.

2.4.2. Nastanak i recepcija Braniča jezika hrvatskoga

U „Pristupu“ prvoga izdanja *Braniča jezika hrvatskoga* Nikola Andrić piše kako se u skupštini Matice hrvatske krajem siječnja 1911. raspravljalo o tome kako bi se na najprikladniji način uputili književnici i novinari na „veću brigu oko pravilnosti i ljepote jezične“. Govor nadzornika hrvatskih srednjih škola i Matičina odbornika Stjepana Bosanca otisnut je u *Narodnim novinama*, nakon čega je Andrić, kao urednik književnog odjela u istom časopisu, nadovezao niz članaka pod imenom „Filološki zapisi. (Iz uredničke bilježnice). Prvi odlomak „Pristupa“, u kojem se govori o tome Bosančevu govoru, jedina je razlika između novinskih članaka, objavljivanih u 15 nastavaka od 77. do 112. broja *Narodnih novina*. Dalje je sve pretisnuto u knjigu onako kako je i u novinama izlazilo. Novi je i naslov – *Branič jezika hrvatskoga*. On nije originalna Andrićeva tvorevina. Još 1888. u *Stražilovu* je Jovan Živanović objavljivao članke pod nazivom „Branič srpskoga jezika“¹⁷⁴. Za ovoga karlovačkog filologa hrvatski jezik ne postoji i on, pišući o Maretiću, kojeg u ovim člancima često spominje, kritizira njegove „srpske“ izraze. Primjerice, za Maretićevu riječ *pogibelj* veli: „Ja mislim, da ta riječ nije srpska“ i zatim nadodaje da bi ona trebala glasiti *pogibao*. Na to svojatanje našega jezika Andrić nije nikada mogao pristati, stoga je odgovorio svojim *Braničem*. Iako je Andrić puno sa Živanovićem polemizirao¹⁷⁵, osobito oko odnosa hrvatskoga i srpskoga jezika, koji su za karlovačkoga filologa jedan – srpski jezik, njegov se

¹⁷⁴ Oni su pretisnuti u knjizi *O srpskom jeziku*, izdanje Srpske knjižare i štamparije braće M. Popovića u Novom Sadu, 1888.

¹⁷⁵ Živanović je 1895. u *Brankovom kolu* objavio članak „Iz istorije srpske književnosti“ u kojem je kritizirao Andrićevu doktorsku radnju *Prijevodna beletristika u Srba*. Zamjerio mu je što se drznuo na nekoliko mjesta prozvati srpske stručnjake da su pogriješili u nekim svojim tvrdnjama. Naziva ga uobraženim i neskromnim. Potom je Živanović 1899., također u *Brankovom kolu*, ocjenjivao Maretićevu *Hrvatsku čitanku za II. razred srednjih učilišta*. Pohvalio je to što je Maretić mnoge riječi označio naglascima jer je Hrvatima to potrebno, zato što im srpski jezik nije materinji pa ga ovako mogu lakše naučiti. Andrić reagira u *Viencu* člankom „Srpska kritika o jednoj hrvatskoj čitanci“ napominjući da državna vlast treba stati na put takvim ljudima koji se usude tvrditi da je Hrvatima štokavsko narječje strano. Uza sve to, Živanović je pokušao poturiti tvrdnju da je Ljudevit Gaj pisao srpskim jezikom. Živanović nasrće još jače člankom „Pošljednja riječ g. dr. Nikoli Andriću“, ovaj mu odgovara ponovo, a u raspravu se uključuje i Radivoje Vrhovac člankom „Naučni metoda dra Nikole Andrića“. Naziva ga „nasrtljivim kritikaserom srpskih tekovina“. Konačno, Andrić u *Viencu* 1900. objavljuje „Naučnu metodu karlovačkih filologa“ pobijajući sve njihove navode i dokazujući koliko su neutemeljene optužbe protiv njega.

Branich strukturno podudara sa Živanovićevim. I jedan i drugi pisani su u formi savjeta koji su potaknuti nečijim zapisom. Živanović kritizira riječi i izraze iz Maretićevih, Lekićevih, Novakovićevih, Boškovićevih (i drugih) članaka i knjiga, Andrić pak analizira članke koje su mu dolazili na urednički stol. Dok jedan jasno navodi izvore, drugi kaže da neće imenovati autore: „Ličnosti ne dirajmo – barem ovdje! Stvar je glavna.“ (Andrić, 1911.¹: 6) No, nije mogao Andrić odoljeti i ipak je jednoga pisca imenovao (Jovana Skerlića). Živanović ima 115 savjeta, Andrić ih piše 100, odnosno 101, jer je dva savjeta objavio pod istim brojem (85.) i tako je to ostisnuto u svim izdanjima, a nije ispravljeno ni u pretisku. Neke je Živanovićeve savjete Andrić i preuzeo smatrajući ih dobrim, npr. obojica su zagovarali pisanje pridjeva *filološki* ili *filologijski*, a ne *filologički*..

Zanimljivo je da je u razdoblju od 1907. do 1910. u Jagodini (Srbija) Miloš Anđelković sam izdavao časopis *Branich srpskog ili hrvatskog jezika*, s podnaslovom: Prvi lingvistički list, isključivo za ispravljanje pogrešaka u jeziku i pravopisu srpskom i hrvatskom. Naklada mu je bila mala i nije imao stručnih suradnika, a bavio se pitanjima koja su u jeziku već bila riješena. Ovaj časopis nije imao nikakvog većeg značenja u tadanjem jezikoslovlju, ali je Andrić, kako je pratio sve što se o jeziku pisalo, vjerojatno bio s njim upoznat.

Branich jezika hrvatskoga Nikole Andrića jedan je u nizu tadanjih savjetnika. Sam navodi kako su mu prethodnici Fran Kurelac (*Vlaške (talijanske) riječi u jeziku našem*, 1872. i *Mulj govora nespretna i nepodobna ili o barbarismih*, 1873.), Luka Zore (*Paljetkovanje*, 1892. i 1893.), Tomo Maretić („Filologičko iverje“, *Vienac*, 1884. i 1886.), Ivan Broz („Filologičke sitnice“, *Vienac* 1889. i 1891.), Živanovićev *Branich* i Boškovićeve studije o jeziku. U samome *Branichu* poziva se na mnoga druga djela i autore, što ćemo analizirati dalje u radu, a ovdje valja još napomenuti da je Ivan Broz još 1886. u *Hrvatskom učitelju* objavljivao „Filologijske sitnice“, a Tomo Maretić u svojoj *Gramatici i stilistici hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1899. ima „Dodatak“ nazvan Antibarbarus. Vatroslav Rožić, Andrićev kolega iz zemunske realke, izdaje 1904. i 1908.¹⁷⁶ *Barbarizme u hrvatskom jeziku*. Sve su to puristička djela¹⁷⁷ koja su nastojala iz hrvatskoga izgnati tuđice i nepotrebne strane izraze i jezične konstrukcije. Hrvatski je jezik tijekom svoje duge povijesti uvijek bio pritiskan i ugrožavan od raznih osvajača i porobljivača te su ga puristička djela čuvala i očuvala za

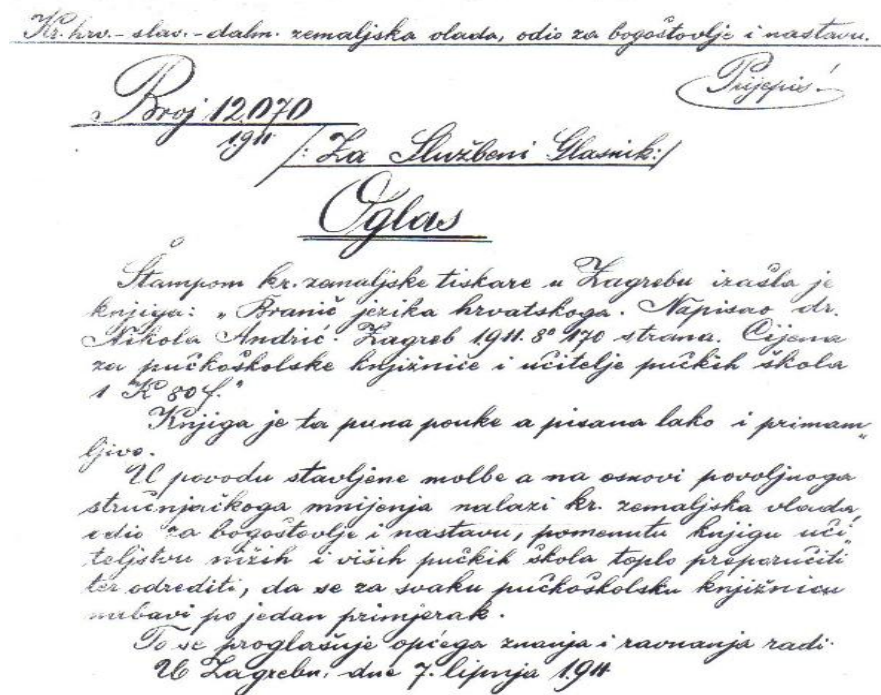
¹⁷⁶ Treće izdanje izlazi 1913., a u njemu Rožić piše kako je iz Andrićeva *Branicha* preuzeo 30 barbarizama.

¹⁷⁷ Podrobnju analizu ovih savjetnika vidi u Rišner, 2006.

buduće generacije. U vremenu u kojem nastaje Andrićev *Branič* Hrvatska se snažno bori protiv dugogodišnjeg pritiska mađarskog i njemačkog, a uz to još, od razvijanja preporodnih i, kasnije, jugoslavenskih ideja, i slavenskih jezika, posebice srpskoga, koji je hrvatskome genetski i tipološki srodan. Utoliko, Andrićevo djelo nije iznimka u tadanjem jezikoslovlju. Sam je autor objasnio što mu je bilo poticaj. Kako smo već naveli¹⁷⁸, Andrić je pisao Jagiću da mu je Amruš, kao vladin povjerenik, dao i 150 kruna za potporu te je *Branič* tiskan u 1000 primjeraka. No, knjiga se nije dobro prodavala. Andrić se žalio Jagiću:

„Međutim, kod nas nikakve knjige više ne prolaze, pa se bojim, da ni moja ne će požeti nikakva ploda. Trpincu sam dao u subotu jedan primjerak, da ga u svojoj Akademijskoj knjižnici izloži, pa eno ga još i danas čeka na kupca. Ni jednoga primjerka ne može da proda.“ (Andrić-Jagić, 2009: 236)

Moli Jagića da mu pomogne i da napiše svoje dojmove koje bi onda on objavio u subotnjem izdanju nekog lista. Veliki je učitelj Andriću pomogao, kao što mu je uvijek i pomagao, te je zbog njegova pisma i preporuke „uspjeh bio veličajan“. Andrić zahvaljuje i navodi: „Ne samo, da je zem. vlada preporučila knjigu u svim našim srednjim školama, nego je upravo naložila, da svaka pučka škola za učiteljske knjižnice mora kupiti po jedan primjerak.“ Prva je naklada prodana za deset dana te je u lipnju tiskano novih 2000 primjeraka u kojima je bila i vladina preporuka.

Slika 22: Prijepis preporuke zemaljske vlade dane Andrićevu *Braniču*

¹⁷⁸ Vidi str. 23.

U Andrićevoj ostavštini¹⁷⁹ nalazimo i novinsku vijest, objavljenu 2. rujna 1912. u *Narodnim novinama*, da je Branič preporučen i u Bosni i Hercegovini:

„Andrićev „Branič“ u bosanskim školama. Svojom naredbom od 22. kolovoza o. g. pod br. 170.830 preporučila je zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu knjigu našega suradnika dra. Nikole Andrića „Branič jezika hrvatskoga“ za nabavu svih srednjih i pučkih škola u Bosni i Hercegovini.“

Andrićeva knjiga, kako vidimo, postigla je uspjeh, no to duguje preporuci takvog velikog autoriteta kakav je bio Vatroslav Jagić, jer se po kvaliteti nije bitno razlikovala od tadanjih takvih djela. Ono što ju je obilježilo bile su velike i burne polemike koje su je pratile, a kakvih nije doživjelo dotad nijedno jezikoslovno djelo i koje su u nju utkane jer je Andrić svoje odgovore uvrštavao u savjete, stoga su neke od preporuka nastale upravo zbog brojnih prigovora. One su iscrpno opisane u literaturi¹⁸⁰ pa ćemo ovdje istaknuti samo ono najbitnije.

Prvu je kritiku na Andrićeve članke objavio u *Hrvatskom pravu* nepotpisani autor, ali se lako uočava da je to bio Zvonimir Vukelić, jedan od autora komedije *Hrvati na Karpatima ili gospođice od telefona*, čiji je naslov Andrić kritizirao. Prvo je prigovorio Andrićevoj (opravdanoj) uporabi riječi *zapis*, a potom i pridjeva *filološki* te ga izazvao da mu predloži drugačiji prijevod njemačke riječi *Das Telephonfräulein*, što je Andrić i učinio ponudivši pet mogućnosti, od kojih se do danas uobičajila riječ *telefonistica*. I druga polemika započela je još u vrijeme objavljivanja *Filoloških zapisa*. Vatroslav Rožić prigovorio je Andrićevom sastavljenom pisanju prijedloga *uime*, a kasnije je prigovore proširio i na ostale članke zamjerajući autoru i što nije naveo da se služio njegovim *Barbarizmima*. Treća polemika bila je najžešća, a izazvana je Andrićevim prigovorom na najmlađu generaciju gramatičara „da se ne umije isprситi i stati na svoje noge“ (Andrić, 1911.!: 49) Kad se pojavilo prvo izdanje *Braniča* vrlo kritičkim i opširnim osvrtom javio se Stjepan Ivšić. Pobrojao je sve Andrićeve pogrješke, kojih je, prema njemu, bilo više no točnih savjeta. Vince i Samardžija ustvrdili su da je većina primjedaba bila opravdana, no ponegdje je i pretjerivao. Andrić uglavnom nije osporavao Ivšićeve argumente nego se usredotočio na omalovažavanje protivnika¹⁸¹, a

¹⁷⁹ Ostavština Nikole Andrića, Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazalište i glazbu HAZU-a, kutija 2.

¹⁸⁰ Onu najžešću polemiku opisao je Z. Vince u radu „Polemika Ivšić-Andrić oko *Braniča jezika hrvatskoga*“, a ostale tri M. Samardžija u „Purističkom i filološkom radu Nikole Andrića“.

¹⁸¹ Jagiću je napisao da ga nitko nije tako bezočno napao kao Ivšić, da on u tome vidi plod pokretaškog morala „koji nam je otrovao sav javni život“ i nagovijestio kako će *Pokret* tužiti.

predložio mu je i da se on sam okuša u pisanju savjetnika, na što je ovaj odgovorio da bi radije prelomio književničko pero no postao takvim piscem. Četvrtu polemiku izazvao je Andrić otvorenim kritiziranjem Jovana Skerlića, kojega je prozvao punim imenom, iako je u „Predgovoru“ napisao kako imena neće spominjati. Ono što je Andriću smetalo bio je „beogradski stil“ koji se već počeo nametati kao jezični uzor. Skerlić napominje kako Andrić nikada ne propušta „da se očeha malo i o Srbe“ i da je već nastupilo moderno shvaćanje srpsko-hrvatskog književnog jezika u kojem nemaju mjesta stare prevaziđene filološke škole.

Uza sva slaba mjesta i neuvjerljivosti, Andrić je u ovim polemikama, kako će vrijeme pokazati uglavnom imao pravo (osim dijelom u onoj s Ivšićem). Sam nije ni slutio da će do njih doći. Jagiću je napisao:

„Moja posljednja knjiga ne aspirira na bog-zna kakvu visinu. To je knjiga, koju je napisao čovjek, što su ga posebne prilike silile na stazu, na kojoj bi bez sumnje mogao stvoriti izglednih djela, a dao se sada na ovaj posao samo slučajno, jer je opazio, da se oni, kojima je bila dužnost raditi na ovom polju – ne miču, pa (budimo iskreni) da ne bi umjeli napisati knjigu, koja bi se čitala u svim krugovima.“ (Andrić-Jagić, 2009: 241)

Jagić mu je odgovorio da nalazi Ivšičeve prigovore opravdanim, ali ne opravdava načina na koji su izrečeni i poziva ih obojicu da prekinu s polemikom koja nikome ne koristi. Andrić ga je molio da napiše u *Archivu* nešto o njegovom *Braniču* i to je zapravo jedina točna tadanja ocjena ovoga djela. Jagić smatra da je knjiga korisna, ali joj zamjera nesustavnost te šaljive i ležerne obrade pojedinih problema.

2.4.3. Razlike između prvoga i drugoga izdanja

Polemike koje su počele još za vrijeme izlaženja *Filoloških zapisa*, a nastavile se nakon prvoga izdanja *Braniča*, utjecale su na promjene koje uočavamo u drugome izdanju. Nikola Andrić u „Pristupu“ napominje da su u drugome izdanju dodani cijeli novi odlomci „za utvrđivanje ideja iznesenih u prvom izdanju“. Ipak, na više mjesta mijenjao je Andrić uporabljeni izraz ili riječ ne navodeći zašto. Stjepan Ivšić u članku „Andrićev književnički moral“ piše da je pobrojao više od trideset pogriješaka u prvome izdanju *Braniča* i da ih je

Andrić sve prihvatio¹⁸². U odgovoru na ovu opasku Nikola Andrić tvrdi da su te pogreške vidljive svima i da ih je on ispravio sam. Popravio je Andrić i tiskarske pogreške koje su se potkrale. Čak je i Jagiću poslano neispravljeno prvo izdanje u kojem je u naslovu pisalo *Branić*. Ovdje se nećemo zadržavati na takovim razlikama, nego ćemo analizirati dijelove koji su naknadno dodani ili izmijenjeni.

Već u „Pristupu“ drugoga izdanja Andrić, govoreći o savjetodavnim djelima koja su prethodila *Braniču*, uz Maretićevo i Brozovo *Iverje* i Živanovićev *Branić*, spominje i Boškovićeve studije o jeziku. Govoreći o Brozovim *Filologičkim sitnicama*, dodaje natuknicu u kojoj pobrojava sva takova djela – Brozove *Sitnice*, Maretićevo *Iverje*, *Paljetkovanje* Luke Zore te Kurelčeva djela. Mijenja i riječ *historik* (za koju ga je prozvao Ivšić) riječju *historičar*. Dodaje i Jagićevo pismo potpore.

U petome savjetu govori o sročnosti kod njemačkih naziva nekih novina. Ustvrdjuje da uz njih ide glagolski oblik u muškome rodu (*Zeitung je donio*). Ipak, u drugome izdanju nadodaje da imena kao *Neue Freie Presse* mogu podnijeti i ženski rod jer ih tako nekad sklanjamo.

U devetom savjetu zalaže se za uporabu glagolskih pridjeva *donešen* i *prenešen*. Smatra da Maretić griješi kada ih naziva nepravilnima. Ivšić je i tomu prigovorio. U drugome izdanju *Braniča* Andrić napominje da nikako ne misli izgoniti iz jezika pravilne oblike *donesen* i *prenesen*, ali smatra da se i ovi drugi mogu podnijeti jer ih gotovo svi rabe.

Govoreći o riječi *mnijenje* u 15. savjetu, pretpostavlja da nam se ta riječ uvukla prema njemačkoj riječi *Meinung*. Ima je sada samo u crkvi, veli Andrić. Više nema glagolskoga pridjeva *mnijen* od kojeg bi se mogla tvoriti imenica. Ovu je tvrdnju u drugome izdanju izostavio i dodao da *mnijenje*, uz crkvenoslavenske knjige, imaju i mnogi hrvatski književnici, od Hektorovića do Pavlinovića, a da nije narodna vidi se po tome što joj nitko ne zna točnoga naglaska. Da riječ *mnijenje* imaju svi naši stari rječnici (uz Ivekovića), kako potvrđuje Akademijin rječnik, upozorio je Andrića njegov prijatelj Janko Ibler u pohvalnome članku¹⁸³ koji je objavljen u *Narodnim novinama* nakon prvoga izdanja *Braniča*.

¹⁸² Ivšić je vrlo oštro pisao o *Braniču* analizirajući svaku riječ detaljno. Andrić mu nije ostao dužan te mu je istom mjerom odgovarao, ali je ipak njegove zamjerke prihvatio. O tijeku same polemike vidi u Vince, 1982.-1983.

¹⁸³ O *Braniču* Ibler piše sve najbolje smatrajući tu knjigu iznimno korisnom. Andrić, veli, ima stručnoga znanja, ali i iskustva u radu s novinarima pa je znao naći pravu mjeru između filološke suhoparnosti i praktičnosti i

U 22. savjetu govori kako mnogi pisci pišu *povjest*. Tu su riječ, veli, uzeli istočni Srbi od Rusa još u razdoblju staroslavenskoga zajedno s naglaskom. Ovo objašnjenje u drugome izdanju izbacuje, a dodaje istraživanje profesora Musića, koji je uspoređivao hrvatski i slovenski jezik i zaključio prema naglasku da se treba pisati *povijest*.

Uz 31. savjet dodan je i odgovor na Ivšićevu kritiku koja je uslijedila nakon prvoga izdanja. Ona nije vezana uz sam savjet, koji govori o značenju i uporabi prijedloga *iz* i *od*, nego uz izraz „počeo s izdavanjem knjiga“, za koji Ivšić smatra da je neispravan. Andrić objašnjava da prijedlog *s* u navedenu izrazu nije sredstvo ili oruđe, pa bi *s* bio suvišan, nego način ili, u prenesenom značenju, društvo, pa je *s* opravdan. Poziva se na Karadžićeva *Pisma Platonu Atanackoviću*, u kojima ima sličan primjer.

Nikola Andrić branio je u 35. savjetu enklitički oblik povratne zamjenice u dativu (*si*), za kojeg su mnogi mislili da je nepravilan. Smatra da je Bošković pogriješno shvatio Daničića te mislio da se svaki takav oblik treba zamijeniti sa *sebi*. Oblik *si* sasvim je dobar, ali srpski ga jezikoslovci (Novaković, Stojanović, Živanović) uopće ne spominju u svojim gramatikama. Drugome izdanju Andrić dodaje opasku da se srpski pisci previše boje ovoga oblika zato što se, po njemu, u južnoj Srbiji, kao izraziti bulgarizam, previše upotrebljava.

Uz analizu izraza *smrtni ostanci* (37. savjet), za kojeg smatra da treba glasiti *zemaljski ostaci*, Andrić dodaje dvije natuknice. U jednoj piše kako je naziv zagrebačkoga groblja Mirogoj loše skovan prema njemačkoj riječi *Friedhof*. Prevoditelj je, naime, smatrao da se u toj riječi krije osnova *Friede* (mir), ali to je zapravo osnova glagola *befrieden* (ograditi) te bi bolji prijevod bio *gradina*. U drugoj natuknici dopušta da bi se izraz *smrtni ostaci* mogao rabiti kao stilska figura gdje bi oni bili shvaćeni kao oprjeka besmrtnoj duši. Tu je, zapravo, prihvatio Ivšićevu napomenu da u Akademijinu *Rječniku* postoji uz riječ *ostatak* takav primjer.

Kritizirajući oblik *zamislite sebi* (39. savjet), Andrić dodaje još navod iz pisma Ruđera Boškovića (iz 1757. godine) kao potporu da se piše samo *zamislite* ili *pomislite*, bez povratne zamjenice.

Već smo napomenuli da je Nikola Andrić inzistirao na primarnom značenju riječi pa je tako u 46. savjetu za njemački pridjev *falsch* pisao da se treba prevoditi kao *lažan*, a ne *kriv*

zanimljivosti. Naročito smatra važnim što je Andrić upozorio na razlike u naglašavanju između štokavskih Hrvata i štokavskih Srba.

(umetati lažne zube, a ne krive). Nadodao je ipak u drugome izdanju da riječ *kriv* imaju svi jezici praslavenskoga i srodnoga podrijetla, ali da se u nekih pojavljuje i u prenesenom značenju u smislu nečega što nije onakvo kakvim se čini. U naših starih književnika nalazi se pridjev *kriv* i u takvome značenju pa Andrić dopušta da se može reći i *krive knjige, pečati, svjedočanstva*. Vuk i Daničić, veli, radije rabe pridjev *lažan*, ali to ne znači da se ne može upotrebljavati i pridjev *kriv*.

U 60. savjetu piše da nije dobro rabiti priloge *godišnje* i *mjesečno* jer su germanizmi, dakle ne *dobivam toliko plaće godišnje, nego na godinu*. Ibler je u primijetio da nam je pridjev *mjesečni*, a možda i *godišnji*, ipak potreban te Andrić u drugome izdanju u natuknici dodaje da su te riječi kao pridjevi dobre, npr. *godišnja plaća, mjesečna svjetlost*.

Potpuno je Andrić izmijenio 63. savjet u kojem govori o tomu kako nisu dobri oblici *gramatik, kritik* i sl., nego da treba rabiti *gramatičar, kritičar*. U prvome izdanju navodi da tako pogriješno piše Maretić, dok u drugome veli samo da tako pišu neki naši stručnjaci. Dok se prije pozivao na Živanovićevo objašnjenje da *gramatičar* nije postao od *gramatik*, nego od *gramatika*, kao *vodeničar* od *vodenica*, sada detaljnije objašnjava da mi imenice za vršitelje radnje obično tvorimo nastavkom *-jar* (ili *-ar*) pa je tako i čovjek koji se bavi gramatikom *gramatičar*. Nastavak *-ik* nadodajemo uglavnom imenicama koje znače vrstu drveća (*borik, šljivik*) ili pridjevima (*mučenik, ranjenik*). Napominje najprije da Vuk i Daničić pišu *gramatik*, a kasnije da tako pišu stari pisci, ali da je oblik *gramatičar* prema pravilima našega jezika ispravno tvoren pa nećemo pogriješiti budemo li tako pisali. Promijenio je ipak, jer ga je Ivšić opravdano ukorio za nedosljednost, riječ *historik*, koju je uporabio na početku *Braniča*, u *historičar*. Nadodaje u drugome izdanju da u ovakvu skupinu riječi ne ubrajamo riječ *katolik* jer ona ne znači vršitelja radnje, a za potvrdu svomu mišljenju navodi opoziciju *dionik-dioničar* gdje je prva riječ stara i znači onoga tko uzima dio nečega, a druga nova znači onoga koji se bavi dionicama.

Ispravno Andrić savjetuje (69. savjet) da strane glagole nastavimo pisati s nastavkom *-irati* (*citirati, telefonirati*) i još u drugome izdanju u natuknici oprimjeruje svoje tvrdnje komičnošću izraza *koketovati* koji je na zagrebačkoj pozornici govorila novosadska glumica Milka Marković.

Zalažući se za oblike *točan* i *točka* u 71. savjetu, dodao je Andrić u drugome izdanju *Braniča* da je pridjev *tačan* u Srbiji „zarazio kao kakva društvena bolest“. Smatra da je tomu

razlog „afektiranje“ srednjih društvenih slojeva koji tu riječ vole jer im je neobična i neprirodna. To je situaciju, veli, najbolje opisao mladi naš pripovjedač Franjo Horvat Kiš u svojim putničkim crticama do Carigrada. U objašnjenju uspoređivao je riječ *točka* s riječima *strog* i *spor*, koje po njemu treba pisati u izvornom obliku, onako kako je u ruskome, no Ivšić mu je prigovorio da *o* u riječi *spor* nije postalo od poluglasa nego prijevodom od glasa *e* pa je Andrić tu rečenicu izostavio.

U 84. savjetu raspravlja Andrić o riječi *trg* smatrajući je prihvatljivom jer je već ušla u uporabu. Dodaje kako mu je nakon prvog izdanja knjige iz Dalmacije jedan rodoljub pisao da treba uzeti riječ *poljana* jer se tako u njih uvijek nazivala *piazza*. Uz to, mišljenje je toga rodoljuba da je riječ *trg* u ušima stranaca „tvrda“ riječ, jer je bez samoglasnika, a mi želimo pokazati svu ljepotu našega jezika pa takve riječi treba izbjegavati.

Primjerima glagola u kojih postoji oprjeka u refleksu jata, ali i u značenju (85. savjet) (ohladniti/ohladnjeti, žutiti/žutjeti, crveniti/crvenjeti, crniti/crnjeti, zeleniti/zelenjeti) dodaje još bijeliti/bijeljati s objašnjenjem njihovih značenja.

Kratak i jasan 91. savjet naišao je također na kritiku pa ga Andrić znatno nadopunjuje. Založio se da se piše *Prilaz Gjure Deželića* (ne *Gjure Deželića prilaz*) kao što se piše i *prodaja duhana*. Istina, dodaje, da je prvi genitiv posesivni, a drugi objektivni, no ipak ne može se pisati *Gjure Deželića prilaz* jer se posesivni genitiv može staviti ispred nominativa samo u onih imenica koje znače prezime, ali ne i ime. Kritičar (misli na Stjepana Ivšića) mu je, veli, spočitnuo da to ipak valja jer ima sličnih primjera i Karadžić. Andrić piše kako je Vuk bio neko vrijeme pod utjecajem stranog jezika i nadodaje: „U tom baš i leži pogreška nekih naših starijih gramatičara, kojima je Karadžić u svim gramatičkim poslovima sv. Pismo, pa i njegove pogreške smatraju pravilnostima.“ Taj isti kritičar prigovorio mu je zbog naglašavanja imenice *riješenje*¹⁸⁴ na prvome slogu. Andrić piše da baš i želi, gdje god je to moguće, imati isti naglasak kod glagolskih imenica nastalih od svršenih glagola kao i u onih nastalih od trajnih glagola jer u tome vidi ostatak „krasne hrvatske starine“. Doduše, teško je ustanoviti kako su naglašavali naši stari pisci jer su drugačije označavali naglaske.

Posljednji, stoti, savjet govori da Andrić, bez obzira na Rožićevu kritiku, ostaje pri sastavljenome pisanju prijedložne sveze *uime*. Dodaje, kao još jednu potvrdu svoga mišljenja, da je Pera P. Đorđević prije 22 godine napisao da riječi *ime* i *mjesto* gube svoju

¹⁸⁴ Istomu problemu Andrić je kasnije posvetio čitav članak. O tome opširnije vidi na str. 72.-73.

supstancijalnost i u društvu s prijedlozima *u* i *na* i same postaju prijedlozi. Doduše, nije ih pisao zajedno jer je u to vrijeme nitko nije ni pomišljao na to.

Drugo izdanje *Braniča jezika hrvatskoga* ne razlikuje se puno od prvoga. Ispravci i nadopune koje je Andrić načinio nisu bitno utjecale na same njegove savjete. Niti od jednog nije odstupio, samo je nekima dodao detaljnije objašnjenje. Kritike, posebice one koje se odnose na pojedine riječi i izraze, uglavnom je odbijao. Ipak, dio je Ivšićevih preporuka uvažio, iako to ne želi priznati. Kako se više puta žalio na propuste u tiskanju i nemogućnost točne korekture, moramo dopustiti da su neki očiti propusti doista nastali u tisku, a ne iz neznanja ili nestručnosti autora. Sam se Nikola Andrić više puta kasnije pozivao na ono što je u *Braniču* napisao, neke savjete ponavljao i dopunjavao u svojim člancima, ali mišljenje nije mijenjao, osim što je nakon 29 godina od izlaska ove knjige ipak zaključio da je pridjev *pariški* već postao uobičajen i stoga se može smatrati pravilnim.

2.4.4. Andrićevi savjeti iz Braniča jezika hrvatskoga

Ovo je djelo lako dostupno svima pa nećemo sve savjete detaljno ispisivati i analizirati. Oni su i obrađeni u relevantnoj literaturi koju smo već spomenuli. Poznati su i često navođeni Andrićevi stavovi o hrvatskome jeziku, kao o jeziku koji je već dobro utvrđen u djelima starijih jezikoslovaca, i o njegovoj ljepoti. „Hrvatski je jezik tako lijep i bujan, da se njime može izreći sve, čim ti duša zadržće. On je sjajan, vatren i duševan.“ No, iako je u potpunosti oblikovan, on svakoga dana dolazi u nove situacije „iz kojih valja da se dostojno i što prirodnije izmota.“ Tu je važna uloga stručnjaka koji se oko svakoga novoga pitanja trebaju dogovoriti, s tim da sva rješenja moraju biti u duhu narodnoga jezika. Kao i svi mladogramatičari, i za Andrića je jezik koji se u narodu govori bio ideal kojemu treba težiti: „Gramatičari nisu na svijetu, da poučavaju narod, nego da oni uče od naroda i stvaraju nova pravila prema novim jezičnim tvorevinama.“ Taj narod ima jedan zakon, o kojem treba posebno povesti računa da se ne razmaše, a to je analogija. Ona „ruši i obara sve, što joj se isprieči na putu ujednočivanja i priljublivanja, ali ujedno i ukida sve nepravilnosti i izuzetke.“ S njom treba oprezno da se ne bi u čisti narodni govor uvukli provincijalizmi i tuđice jer u književnom se jeziku dade štošta popravljati, no kad narod nešto prihvati, tu povratka nema. Iz prethodno analiziranih Andrićevih članaka zaključili smo kako je on bio

protiv nepotrebnog posuđivanja stranih riječi, a ako je to ipak bilo nužno, zalagao se za posezanjem u klasične jezike, potom u slavenske, a tek onda u strane. Naravno, nije bio apsolutno protiv tuđica, osobito onda kada su one bile već prihvaćene i opravdane. Da tu valja imati pravu mjeru, Andrića je upozorio Jagić, kako čitamo iz njegova pisma objavljena u „Pristupu“: „Čistoća i originalnost jezika ne biva od pojedinih riječi, već kako sami znate, od valjanog skladanja riječi u rečenice i fraze.“

Zanimljivo je da je većinu savjeta omjeravao o njemački jezik, protiv čijeg se utjecaja najviše borio. Za germanizam smatra uporabu glagola *zahvaliti* s povratnom zamjenicom, glagol *predvesti*, izraz *biti drugoga mišljenja*, pisanje veznika *ali* unutar rečenice, glagol *oženiti* s akuzativom, izraz *nalajati nekoga*, fraze *zamisliti sebi* i *biti upoznat s nečim*, uporabu glagola *čuditi* i *radovati* s akuzativom, izraze *siguran biti čega*, *trpjeti na neupućenosti*, *bolovati na influenci*, glagol *zavesti* u smislu *uvesti*. Opirao se i češkom utjecaju u pisanju pridjeva *pariški*. Kritizirao je i rusizme, npr. riječ *posjet*.

Najveći je dio njegovih savjeta vezan uz semantiku, a primjetljivo je da Andrić inzistira na primarnim značenjima riječi pa zato često neopravdano sužava njihovo semantičko polje, npr. za riječ *jednostavno* smatra da znači samo ono što nije složeno, za *ravnatelja* kaže da je to onaj koji ravna, *obljubljen* mu je samo onaj koji je izljubljen. Također, razgraničava značenje riječi *radovati se* i *veseliti se*, *gotovo* i *skoro*, *izostavljati* i *ispuštati*, *zadnji*, *posljednji* i *potonji*, *poslanik* i *poklisar*, *posuditi* i *pozajmiti*, *van* i *vani*, *unutra* i *unutra*.

Dio savjeta odnosi se na razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika. Srbi, veli, upotrebljavaju oblike *spasti*, *spasem*, a katolički Hrvati *spasiti*, *spasim*. Oblik *živu* (3. o. mn. prez. gl. *živjeti*) u nas glasi *žive*. Ekavski *uticaj* kod nas je *utjecaj* i treba razlikovati glagole nastale od osnove *teći* (*potjecati*, *utjecati*) i *taći* (*ticati*, *doticati*). Riječ *vazduh* nam ne treba jer naša je riječ *zrak* savim dobra. Beogradski pisci pišu posvud prijedlog *sa*, a znamo da se prijedlog *s* nadopunjuje s *a* jedino ispred *s*, *š*, *z*, *ž* i nekih suglasničkih skupina gdje bi bilo teško izgovarati samo *s*. Staroslavenski oblik *opšti* treba pisati *opći*. Također, riječi tačan i *tačka* treba pisati *točan* i *točka* jer je tako po pravilima preuzimanja riječi iz ruskoga jezika. Beograđani fr. riječ *milieu* prevode kao *okolica*, a bolje bi bilo *okolina* ili *sredina*. Andrić ponavlja i hrvatsko pravilo o pisanju futurskih oblika kada je pomoćni glagol na drugome mjestu (rastavljeno i bez krajnjega *i* u futura na *-ti*).

Andrić daje i savjete oko pisanja dugoga jata te naglašavanja, pisanja ruskih prezimena, a više savjeta odnosi se na sastavljeno pisanje složenih prijedloga te se zalaže za semantičko razlikovanje sastavljenih i nesastavljenih oblika. Za pisanje niječnice uz nenaglašeni prezent glagola *htjeti* napominje da Jagić u privatnim pismima uvijek piše sastavljeno (*neću*) te nalazi za to opravdanja, iako je sam uvijek pisao negaciju odvojenu (*ne ću*).

Potpuno ispravno Andrić se zalagao za nastavak –irati u stranih glagola (kritizirati, organizirati), nastavak –ar (-jar) u vršitelja radnje (gramatičar, kritičar), nastavak –ski u stranih pridjeva (koalicijski, akademijski, filologijski, filološki), nastavak –anac u stanovnika država i kontinenata (Amerikanac, Afrikanac).

Kada je trebalo, znao je Andrić, više ili manje uspješno, tvoriti i nove riječi. Za francuske *jupe-culotte* predlaže izraz *ženske hlače* (danas koristimo suknja-hlače), a žene koje ih nose zove *hlačankama*. Izraz *Fräulein vom Telephon* prevodi s *telefonka, telefoniska, telefonistica, telefoniskinja i telefonilja* (danas je u uporabi treći oblik).

U uvjerenju da je za književni jezik dobro samo ono što dolazi iz štokavskoga narječja, nepravedno je osudio riječ *tjedan* i predložio kao zamjenu *sedmicu* i *nedjelju*. Ne odgovara mu ni pridjev *lagodan*, a ni prilog *silno*. Pravilno upozorava na pisanje pridjeva uz zamjenice iz počasti (*Vi ste žalosni, ne žalosna*), komparative nekih pridjeva (*rjeđi, ne rijeđi*), množinu nekih imenica (*gosti, ne gostovi*), rekciju u pojedinim glagola (*oženiti se nekim, ne nekoga*).

Zanimljivo je da je u 19. savjetu iznio cijeli niz imenica za rodbinske veze zalažući se za njih i pozivajući se na hrvatske autore (Ivanišević, Pacel) koji su ih zapisali. Objašnjava tko je *tetak, ujak, nećak, zaova, snaha* itd. Danas te nazive još znaju stariji ljudi, dok mlađi rabe samo nazive za najbliže srodnike.

Neke od savjeta Andrić je ponavljao i u kasnijim člancima, najviše u „Koje nam beogradske riječi ne trebaju“ i „Beograd nam kvare jezik“ (*okolina, provjeriti, udarati u oči, opći, zločinstvo, točan, točka, okrutan, riješiti se*). Od rijetkih je svojih prijedloga odustao, tek nakon trideset godina prihvatio je pisanje pridjeva *pariski* kao *pariški*.

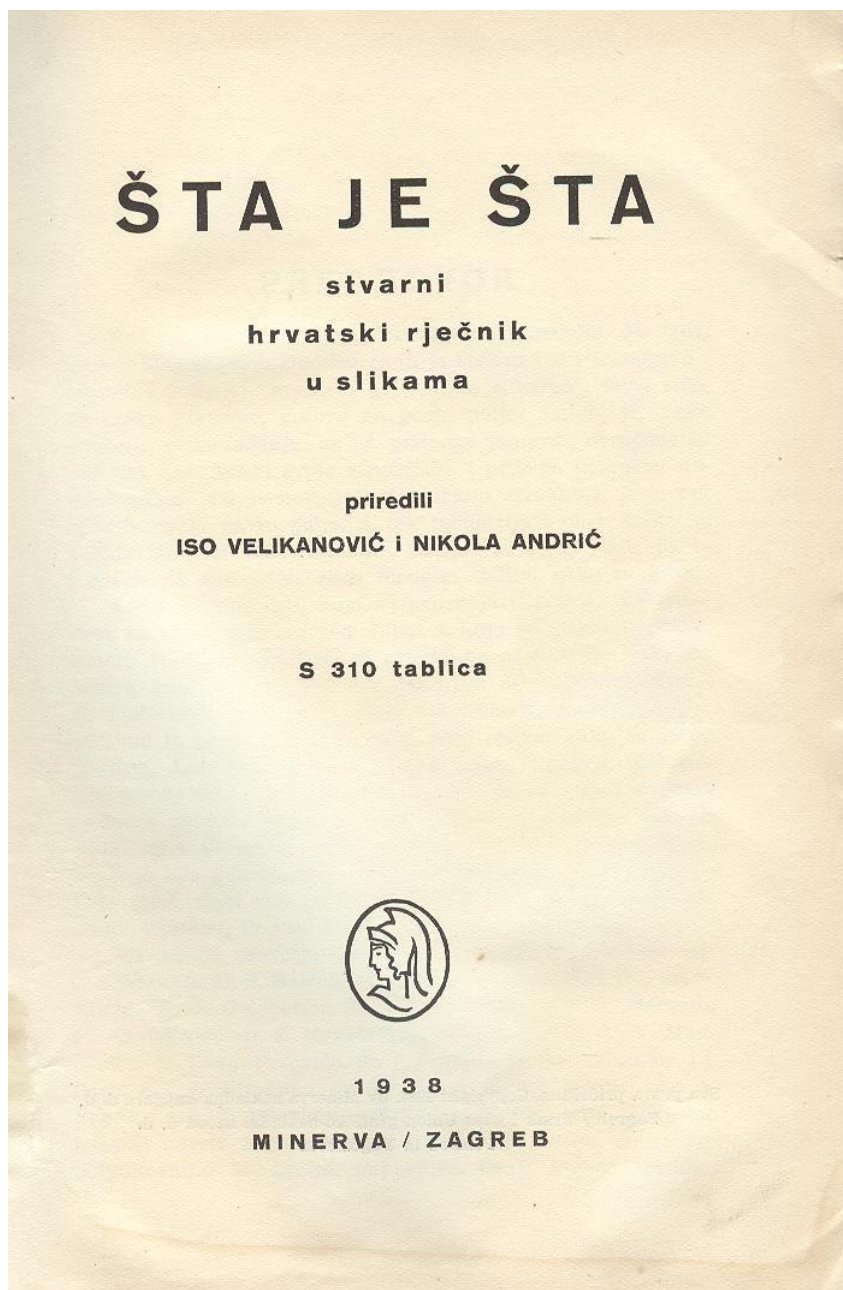
Najvažnije od svega što je Andrićev *Branich* branio su hrvatske jezične posebnosti, oblici po kojima je on samosvojan i različit od srpskoga: naglašeni oblik prezenta glagola *biti*

u Andrića glasi *jest*, zalaže se za riječi *zrak*, *točan* i *točka*, osuđuje nepotrebno proširivanje prijedloga *s* (osim ispred *s*, *š*, *z*, *ž* i nekih suglasničkih skupina) s nepostojanim *a*, propisuje tvorbu posvojnih pridjeva od stranih riječi s nastavkom *-ski*, tvorbu imenica koje znače vršitelja radnje s nastavkom *-ar (-jar)*, tvorbu glagola od stranih osnova s nastavkom *-irati*, inzistira na razlikovanju prijelaznih i neprijelaznih glagola, dugi jat u Andrića je uglavnom jednosložan. Za potvrdu svojim savjetima navodi primjere iz starijih hrvatskih jezikoslovnih djela, rječnika i gramatika te stručnih radova i književnih djela Maretićevih, Pacelovih, Budinićevih, Hektorovićevid, Glavinićevih, Kavanjinovih, Kanižlićevih, Reljkovićevih, Stullijevih, Zorinih, Kurelčevih, Kušarovih, Rožićevih i dr. U 94. savjetu ispisao je, po njemu, uspjele domaće zamjene za 93 strane riječi koje je Josip Benaković objavio 1909. u *Nastavnom vjesniku* pod naslovom „Prilog za čistoću hrvatskoga jezika“. Poput drugih jezikoslovaca toga doba, Andrić rabi i primjere iz Vukovih i Daničićevih djela, ali i kritizira one „kojima je Karadžić u svim gramatičkim poslovima sv. Pismo“. Za razliku od tadanje većine, Andrić ne prihvaća tezu da su hrvatski i srpski jezik jednaki i isti, za njega je hrvatski jedan i poseban, jezik naših djedova i pradjedova, jezik kojim se u Hrvatskoj oduvijek govorilo.

Andrićeve savjeti uglavnom vrijede i danas. Neki od njih su već prevaziđeni (npr. glagol *oženiti* može biti i prijelazan), ali većina je dio suvremenoga standarda, dok se oko nekih još vode rasprave (pisanje niječnice uz enklitični oblik glagola *htjeti*). Iz njih se vidi Andrićevo veliko filološko znanje, ali i ironičan i humorističan pristup ozbiljnim temama, čemu je uvijek bio sklon.

2.5. Šta je šta. Stvarni hrvatski rječnik u slikama

(priredili Iso Velikanović i Nikola Andrić, s 310 tablica, Minerva, Zagreb, 1938.; pretisak je objavljen u izdanju Ex librisa, Zagreb, 2007.)

Slika 23: Prva stranica slikovnog rječnika *Šta je šta*

Iso Velikanović i Nikola Andrić priredili su 1938. godine hrvatski slikovni rječnik za nakladničku knjižaru Minerva iz Zagreba. Njih dvojica nisu bili slučajno odabrani za taj veliki i složen posao – Velikanović je imao već leksikografskoga iskustva¹⁸⁵, a Andrić je bio jedan od najvećih tadanjih hrvatskih jezikoslovaca, slavist i romanist, autor *Braniča jezika hrvatskoga* i brojnih jezičnih članaka i rasprava. Rječnik *Šta je šta* načinjen je prema popularnom njemačkom *Dudenu* iz 1935. godine¹⁸⁶. *Duden* je najvažniji rječnik njemačkoga jezika koji je utemeljio Konrad Duden 1880. godine. Izlazi u kontinuitetu i ima važnu ulogu u oblikovanju i standardiziranju njemačkoga jezika. Godine 2013. izašlo je 26. izdanje, a od 2004. *Duden* ima i pripadajuću mrežnu podršku. Uz rječnički dio, novija izdanja imaju i dodatne kraće opise etimologije pojedinih riječi, pravopisna i pravogovorna pravila te pregled gramatike njemačkoga jezika. Zanimljivo je da drugo izdanje iz 1882. godine nikad nije pronađeno pa se sumnja da bi ono moglo biti zapravo pretisak prvoga. Ovaj je rječnik bio svjedokom vremena u kojima je nastajao pa je 12. izdanje iz 1941. godine obojeno nacionalsocijalizmom i fašizmom, a 13. izdanje iz 1947. godine potpuno je pročišćeno. Naredno, 14. izdanje, izlazi u dvije Njemačke, istočnoj 1951. godine i zapadnoj 1954. godine. Takva politika trajala je gotovo 40 godina e da bi se oba *Dudena* (istočni i zapadni) 1991. godine ponovo spojili u jedinstveno izdanje.

Velikanović i Andrić u predgovoru svoga rječnika ističu da je poznati *Duden* stekao već i francusko i englesko izdanje, što znači da je hrvatski treći jezik na kojemu je *Duden* izdan. Izrada našega izdanja autorima je bila iznimno teška. U predgovoru Velikanović i Andrić napominju da su izašli „gotovo na pusto polje“. Prirodne znanosti bile su donekle već izgradile svoje nazivlje, ali tehničke struke tek su se počele oblikovati. Osobito ih je mučila industrija i obrti, koji su doneseni većinom iz tuđine pa su imali i tuđe nazivlje. Literature nisu imali. Iz stručnih radova uzimali su što su mogli, a bili su primorani konzultirati više od stotinu suradnika. Oskudnu stručnu literaturu koju su mogli rabiti činili su radovi Ferde Hefelea¹⁸⁷, Josipa Lovretića¹⁸⁸, Stjepana Jurića¹⁸⁹, Izidora Kršnjavoga¹⁹⁰, Milka Cepelića¹⁹¹,

¹⁸⁵ U literaturi se navodi kao autor dvaju rječnika: *Španjolsko-hrvatskoga rječnika* (1928.) i *Hrvatsko-španjolskoga priručnoga rječnika* (1929.), no njih u Katalogu NSK-a nema.

¹⁸⁶ Izvor je 11. izdanje slikovnoga rječnika *Der Grose Duden : Bildwörterbuch der deutschen Sprache* / hrsg. von Otto Basler, Leipzig, Bibliographisches Institut AG, izdan 1935., a sadrži 795 stranica.

¹⁸⁷ Hefele, Ferdo (1846.-1909.), etnograf; najvažnije djelo: *Naši domaći obrti: građa za obrtno nazivoslovlje: sa više slika*, Sisak, 1896.

¹⁸⁸ Lovretić, Josip (1865.-1948.), svećenik i etnograf; najvažniji radovi: članci “Otok: narodni život i običaji”, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, 1997., 1998., 1902.

¹⁸⁹ Jurić, Stjepan (1875.-1930.), agronom i sveučilišni profesor; glavno djelo: *Uzgoj stoke s osobitim obzirom na Hrvatsku i Slavoniju*, Zagreb, 1908.

Jelice Belović-Bernadzikowske¹⁹² te inženjerske publikacije i stručni rječnici. U predgovoru zahvaljuju onima koji su im najviše pomogli, redaju se brojna poznata imena iz svih područja, a i iz Andrićeva rodnog Vukovara stigli su važni savjeti – u dijelu koji se odnosi na obuču sudjelovao je Toma Maksimović, direktor tvornice Borovo. Najteže je, vele, bilo s obrtima:

„Neki su obrti, na primjer kolarski, tkalački, donekle bačvarski i drugi, već od starine naši, mogli smo dakle prilično lako izraditi te dijelove, pogotovo uz pomoć iz provincije, a nešto i iz literature, ali je muka s većinom drugih obrta. Tu još vlada njemački i – turski jezik.“

Autori su bili svjesni da je njihov rad pionirski i da ima manjkavosti, ali važno je što se počelo na tomu raditi. Na kraju predgovora slijedi pouka:

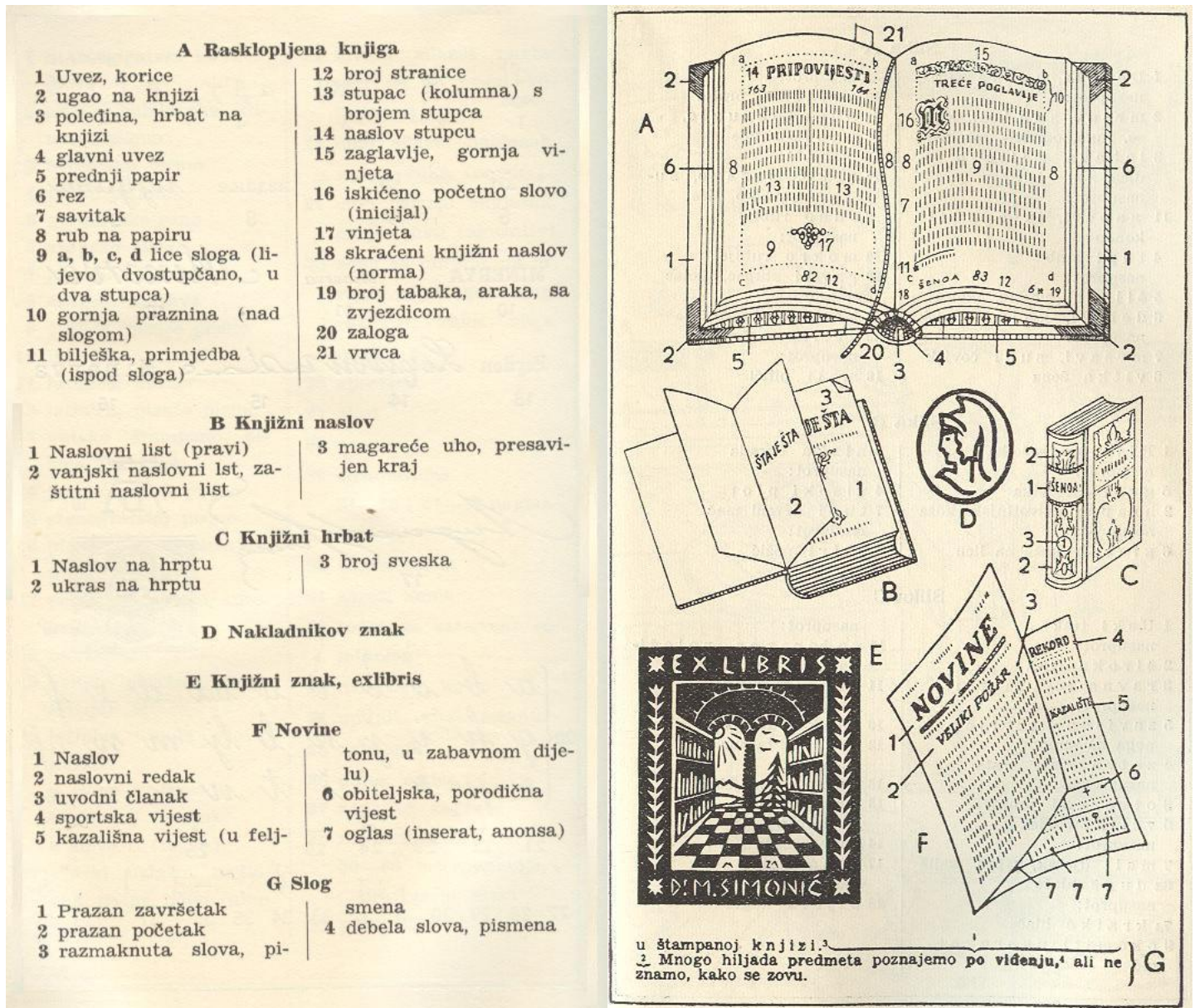
„Neka se naš svijet uzme zanimati za svoj jezik u svojem radu. Neka se kuća i privreda ne tuđe od hrvatskog jezika. Neka se uvjeri kod nas i domaći i strani svijet, da se naš život mora pohrvatiti, nesamo radi našeg ugleda i ponosa, nego još mnogo više radi praktičnih razloga, koji svuda pobjeđuju u životu.“

¹⁹⁰ Kršnjavi, Izidor (1845.-1927.), slikar, povjesničar umjetnosti, političar i dobrotvor; djela: *Listovi iz Slavonije*, Zagreb, 1882., *Oblici graditeljstva u starom vieku i glavna načela gradjevne ljepote* (u knjizi je 111 ilustracija), Zagreb, 1883., *Prilog povijesti savremene hrvatske umjetnosti*, Zagreb, 1912.

¹⁹¹ Cepelić, Milko (1853.-1920.), svećenik, povjesničar i etnolog; glavno djelo: *Stolna crkva Djakovačka*, Đakovo, 1915.

¹⁹² Belović-Bernadzikowska, Jelica (1870.-1946.), književnica i etnografkinja; glavna djela: *Gragja za tehnološki rječnik ženskog ručnog rada* (1898.–1906.), *O preporodu hrvatske veziljačke industrije* (1904.), *Običaji Južnih Slavena (Die Sitten der Südslaven)*, 1927.).

2.5.1. Struktura rječnika

Slika 24: Primjer iz rječnika (21. tablica)

Naš se rječnik dosljedno pridržava strukture originalnog njemačkog *Dudena*. Rječnik nije abecedni, nego pojmovni. Rječnička je građa tematski podijeljena na 11 cjelina: *Čovjek, obitelj, dom; Rad i zvanje; Tjelesne vježbe i zabave; Znanje, istraživanje, umjetničko stvaranje; Država i crkva; Vojska i mornarica; Grad i selo; Gospodarstvo i promet; Ljudi nekad i danas; Životinje i biljke; Zemlja i svemir*. Na kraju je na 83 trostupačno složene stranice abecedni popis naziva s oznakom gdje se o njima govori. Cijeli rječnik ima 686 stranica, od kojih je 310 stranica s tablicama smještenim tako da je svaka tablica na desnoj strani, a na lijevoj su objašnjenja. Svako područje se raščlanjuje na potpodručja, a najopsežnije je područje *Rad i zvanje*. Neka od potpodručja obasežu više od dvije stranice (jedna je tablica, a druga objašnjenje), najbrojnija su *Čovjek, Crkva i Životinjstvo* (svaki sa po deset stranica), potom *Zimski sport, Rovovska vojna, Kolodvor, Zoološki vrt i Javni lokali* (sa po osam stranica) te *Poljski radovi, Lov, Muzički instrumenti, Ratna mornarica, Morski rat i Brodovi* (sa po šest stranica). Sve su slike i objašnjenja uspravno postavljeni osim *Vrtlarstva, Plinare, Kuhinje i Spavaće sobe*, koji su položeni. Neka potpodručja su vrlo detaljno razrađena, npr. *Film i kino* ili *Život u vojarni*, dok kod drugih postoji samo nekoliko slika i riječi, npr u dijelu *Krmno bilje* je dvanaest sličica s pripadajućim nazivima. Zanimljivo je da se u *Sadržaju* ne navodi broj stranica pod kojim se što nalazi nego broj tablice.

2.5.2. Rječnička građa

Autori su se pridržavali izvornika uz neke izmjene. Prilagodili su dijelove koji se odnose na njemačku kulturu tako da odgovaraju hrvatskim prilikama. Primjerice, u dijelu pod nazivom *Pismo, pismena* originalni *Duden*¹⁹³ ima primjere njemačkog pisma, a naši su autori tu dali primjere za našu latinicu i ćirilicu (antikva i pisaće pismo). Umjesto njemačkoga alfabeta stoji hrvatski uz pojašnjenje slova *č* (kao tvrdo) i *ć* (kao meko). Dani su i znakovi za naše naglaske uz primjere: *kratki uzlazni naglasak, na pr. nogu (akuzativ); kratki silazni naglasak, na pr. nòga (nominativ); dugi silazni naglasak, na pr. rúka (nomin.); dugi uzlazni*

¹⁹³ Svi primjeri u tekstu su iz izdanja *Der Grosse Duden, Bildwörterbuch der deutschen Sprache*, herausgegeben von dr. Otto Basler, Bibliographisches Institut AG, im Leipzig, 1935.

naglasak, na pr. rûku (akuzativ)¹⁹⁴. Tu su i znakovi za duljinu, apostrof, gravis i cirkumfleks¹⁹⁵.

Schrift		Pismo, pismena	
1 altägyptische Hieroglyphen (Bilderschrift)	22 kleiner deutscher Buchstabe (Minuskel)	1 Staroegipatski hieroglifi	22 kratki silazni naglasak, na pr. nôga (nominativ)
2 assyrisch-babylonische Keilschriftzeichen	23 kleiner lateinischer Buchstabe (Minuskel)	2 asirsko-babilonsko kladasto pismo	23 dugi silazni naglasak, na pr. rûka (nomin.)
3 hebräische Schrift	24 großer deutscher Buchstabe (Majuskel)	3 hebrejsko pismo	24 dugi uzlazni naglasak, na pr. rûku (akuzativ)
4 griechische Schrift	25 großer lateinischer Buchstabe (Majuskel)	4 grčko pismo	25 znak za duljinu, na pr. rûkê, nôgê (gen. sing. razlikuj: rûke, nôge, nomin. pl.)
5 Runen	26 die Buchstaben des kleinen deutschen Abeces (des A, B, C, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, V, W, X, Y, Z)	5 germanske rune	26 apostrof
6 russische Schrift	27 der Akut	6 arapsko pismo	27 akut
7 arabische Schrift	28 der Gravis	7 kinesko pismo	28 gravis
8 chinesische Schrift	29 das Dehnungszeichen (der Zirkumflex)	8 ćirilica, antikva	29 cirkumfleks
9 lateinische Schreibrift	27-29 die Tonzeichen (die Akzente)	9 ćirilica, pisaće pismo	21-25 i 27-29 naglasaci, akcenti
10 deutsche Schreibrift (Kurrentschrift)	30 der Punkt	10 latinica, antikva	30 točka, tačka
a der Haarstrich	31 der Beistrich (das Komma)	11 latinica, kurziv	31 zarez, koma
b der Grundstrich	32 der Strichpunkt (das Semikolon)	12 latinica, pisaće pismo	32 točka sa zarezom, semikolon
c die Schleife	33 der Doppelpunkt (das Kolon)	13 gotsko štampano pismo, fraktura	33 dvotočka, kolon
11 lateinische Druckschrift (Antiqua, Altschrift)	34 das Fragezeichen	14 gotsko pisaće pismo	34 upitnik, znak pitanja
12 lateinische Druckschrift (Kursiv)	35 das Ausrufzeichen (Ausrufungszeichen)	15 stenografsko pismo	35 uskličnik
13 deutsche Druckschrift (Fraktur, gebrochene Schrift, Bruchschrift)	36 der Gedankenstrich	16 pismo pisaćeg stroja, pisaće mašine	36 potez, crtica
14 Rundschrift (Sütterlin)	37 die Klammern (die Parenthese)	17 potpis, autogram, autograf, signatura	37 zaporke, zagrada
15 deutsche Schrift nach Sütterlin	38 das Anführzeichen (Anführungszeichen, die Gänsefüßchen)	18 monogram	38 navodni znak
16 lateinische Schrift nach Sütterlin	30-38 die Satzzeichen (die Interpunktionszeichen)	19 veliko početno slovo, inicijal „R“	30-38 interpunkcija, pravopisni znaci
17 Kurzschrift (Stenographie)	39 das Paragraphenzeichen	20 latinica, mala slova, kurziv	39 paragraf
18 Schreibmaschinenschrift		a slovo ċ (tvrd)	
19 eigenhändige Schrift (Unterschrift, das Autogramm, Autograph, der Namenszug, die Signatur)		b slovo ċ (meko)	
a der Schnörkel		c slovo i (točka)	
20 das Monogramm (der Namenszug)			
21 der große Anfangsbuchstabe (die Initiale) „R“			

Slika 25: Primjer iz originalnog *Dudena* i iz rječnika *Šta je šta*

¹⁹⁴ U tada važećoj Maretićevoj *Gramatici* (osmo izdanje iz 1938.) nazivi su za naglaske još uvijek brzi (˘), spori (˘), silazni (˘) i uzlazni (˘). U prikazu drugoga izdanja ove gramatike još 1901. godine (vidi u ovome radu str. 74.) Nikola je Andrić pohvalio uvođenje razlike u silaznosti i uzlaznosti, a zalagao se da se uvede i oprjeka po duljini i kraćini. Kako je bio iznimno stručan u akcentologiji, izvršno je razlikovao naglaske te su primjeri koje ovdje opisuje, a u kojima su današnji silazni naglasci nazvani uzlaznim i obrnuto, zasigurno nastali pogriješkom u pisanju ili tiskanju.

¹⁹⁵ Ovi su naglasci samo doslovno prepisani i prevedeni iz njemačkoga bez hrvatskih možebitnih primjera.

Autori su, također, posvuda gdje su morali ostaviti stranu riječ u zagradama navodili i kako se ona čita, npr. *couch* (č. *kauč*); *Rheinländer* (č. *rajnlender*). Nije se Andrić ni ovdje mogao oduprijeti želji za poučavanjem i ispravljanjem pogrješaka. Njemačko izdanje u dijelu *Ženska odjeća* ima *der Schwitzer* (*Sweater*), a u našem je rječniku *sweater* (č. *sveter*, ne: *sviter*). Za razliku od njemačkoga *Dudena*, naš rječnik uz hrvatske riječi daje i mnoge anglicizme, npr. u izvorniku *Das Korbballspiel*, u nas *košarka* (*basket-ball*, č. *basket-bol*); njemački *Das Tischtennis* (*Ping-Pong*), hrvatski *tennis na stolu* (*ping-pong*, *table-tennis*), njemački *Das Faustballspiel*, hrvatski *odbojka* (*volley-ball*) pa je ovaj rječnik i zapis o ranom snažnom prodoru engleskoga jezika u hrvatski. Neke riječi su iznimno dobre i prava je šteta što nisu u nas zaživjele, npr. *dres* se objašnjava kao *klupska majica*.

Gotovo cijeli rječnik nama je danas zanimljiv kao svjedočanstvo prošlih vremena. U njemu se nalaze predmeti, zanati, djelatnosti, oruđa i oružja koja više ne rabimo (*sladara* /sušionica slada, prokljale žitarice koja se rabi za proizvodnju piva /, *gladilica* /žena koja glača/, *košarač*, *užar*, *burmut* /fini aromatski prah napravljen od duhanskog lišća koji se uvlači kroz nosnice šmrkanjem/, *klepac* /komad kamena namijenjen oštrenju, klepanju, kose/, *savijačica* /žena koja presavija dijelove kože pri izradi cipela/, *derač* /alatka koja služi za potkivanje konja/i sl.). Također, mnogi nazivi iz područja znanosti i tehnologije sada su promijenjeni ili nisu više dio aktivnoga leksika. Ipak, rječnik daje mnogo korisnih riječi koje nam mogu zatrebati, primjerice detaljno su razrađeni rodbinski nazivi koje danas znaju samo stariji ljudi. Autori dijele ovu temu (*Srodstvo*, *rodbina* i *svojta*) na dva dijela: A. *srodstvo po krvi*, *krvna rodbina* i B. *svojta*, *svojbina*, *po ženidbi* i *udaji*. U prvome dijelu razlikuju *uzlazno srodstvo*: *otac*, *mati*, *roditelji*, *djed*, *baba*, *baka*, *pradjed*, *prababa*, *prapradjed*, *praprababa* (*šukundjed*, *šukunbaba*); *silazno srodstvo*: *sinovi*, *kćeri*, *djeca*, *unuci*, *unuke*, *unučad*, *praunuci*, *praunuke*, *praunučad*, *prapraunuci*, *prapraunuka*, *prapraunučad*; *prvo srodstvo*: *braća*, *sestre*; *drugo i dalje srodstvo*: *bratanac*, *bratanica*, *bratičina*, *bratična*, *bratić*, *bratučede*, *bratučedi*, *bratučed*, *drugobratučedi*, *nećak*, *nećaka*, *nećakinja*, *sestričina*, *sestrična*, *sestrić*, *sestričić*, *sinovac*, *sinovica*, *stric*, *stričevići*, *tetka*, *ujak*. U drugome dijelu su: *djever*, *jetrve*, *pašanci*, *pašenozi*, *punac*, *tast*, *punica*, *tašta*, *snaha*, *svak*, *svast*, *svastika*, *strina*, *svekar*, *svekrva*, *šurjak*, *tetak*, *ujna*, *zaova*, *zet*, *domazet*. Dodaje se i da se oni koji nisu pravi srodnici *rođakaju*, a oni koji nisu nikakva svojta *se svojataju*. Zanimljiv je i primjer kako je nekada postojalo detaljno razrađeno nazivlje za donju odjeću (*ženska noćna košulja*; *spavaća haljina*, *pyjama*, *pidžama*; *jutarnja*, *domaća haljina*, *kimono*; *domaća odjeća*; *ženska*

danja košulja; grudnik, pršnjak; pas oko kukova; košulja sa hlačicama, combine, combinaison; ženske hlače; hlačice s pojasom na gumeni smičak; grudnjak; donja suknja, donjica, jupon, žipon; donja haljina; donji prslučac; korzet, steznik; gornja košulja, danja košulja muškarčeva; donja košulja; kratke gaće; duge gaće; dugme, puce za ovratnik; uglat ovratnik; kravata, za zakopčavanje; šetup, za zadijevanje, za prikapčanje, leptir; manšeta; čarapa; muška noćna košulja) ili, primjerice različite vrste frizura, brkova i brada (engleski brci; brčetine; zalisci; kotleti, zulovi; bradica pod usnom, podusnica; henriquate, č. anrikatr (brada); šiljata brada, brada u klin; zasukani brci; puna brada; potkresana brada; duga, slobodna kosa; vlasulje, perike (poluvlasulja: toupet) – allonge-vlasulja, duga vlasulja; vlasulja s kesom, Mozartov perčin; vlasulja s perčinom; ćelava glava; gola glava; ženske frizure: duga, slobodna, raspuštena kosa; uzdjenuta kosa; pletenice; frizura u krug; zavojita frizura; garsonska, momačka frizura; muška frizura).

Količina i raspored građe također svjedoče o vremenu u kojem je rječnik nastao. U odjeljku *Poljodjelske mašine, strojevi* nema traktora, ali postoje sva poljoprivredna radila danas poznata samo dijelom onima koji obrađuju zemlju (*plug s ornicama; premetnjak; plug za livade; nepodurti plug; ekstirpator; tanjurača; stroj za iskapanje krumpira; okapalo; vršalica, mlatilica*). U *Tjelesnim vježbama i zabavi* razrađuje se *gombanje (vježbanje, gimnastika), ples, atletika, igre loptom, zimski sportovi* (detaljno, s četiri tablice), *planinarstvo, plivanje, veslanje, jedrenje, mačevanje, jahanje, kuglanje, katranje, igre na daski, lutrija i rulet*, a spominju se i *borba s bikovima, gađanje glinenih golubova, koturanje i strijeljanje lukom*. U ovom je području objašnjeno i „duhansko društvo uz čašu“ s nizom naziva za pušački pribor: *cigareta, virđinija, cigara, lulica, lula, cigaretnik, doza, pepeonik, šibičnjak, burmitica, štipetak, cigarnik*. Tu je i popis pribora „uz duhan i burmut“. U *Znanju, istraživanju, umjetničkom stvaranju* daje se dio o brojevima, računanju, geometrija, fizikalna učila, pisma, knjiga, egipatska i grčka kultura i umjetnost, građevna umjetnost srednjega vijeka, renesanse i baroka, atelier i grafika, note, kazalište, pučke zabave, film i kino, radiofonska emisija i primanje, a posebno detaljno dani su muzički instrumenti. Zanimljivo da je tu umještena i tablica s nazivom *Opreke*, koja donosi najčešće suprotnice: *debeo-mršav, labav-napet, suh-mokar, crn-bijel, tup-šiljat* i sl. te *Položaj i pravac*, u kojem su popisani najčešći mjesni prilozii (*iza, ispred, između, na*). U području *Država i crkva* obrađena je i sahrana, ali i mučenja i smaknuća. *Duden* ima opis evangelističke i katoličke crkve, a naš rječnik katoličke i pravoslavne. Tu su i *Zastave, barjaci i stijegovi* s opisima turskog barjaka,

jugoslovenske trgovačke i ratne zastave, francuske, čehoslovačke i britanske zastave te zastave Dubrovačke parobrodarske plovidbe. Interesantno je da je *Škola* smještena u područje *Vojska i mornarica*. *Grad i selo* donose i *Prometnu nezgodu* te detaljno opisane javne lokale. U *Gospodarstvu i prometu* cijeli je niz potpodručja. U opisu novca dani su dinari i pare te britanski peni, francuski franak i grčka drahma. Razumljivo, jedna tablica odnosi se na kola i kočije.

Iznimno je vrijedno što je u područje *Ljudi nekad i danas* umetnuto potpodručje *Hrvatske narodne nošnje*. Opisuju se dijelovi tradicionalnih nošnji iz Bistre, Resnika, Svete Nedelje, Draganića, Šestina, Markuševca, Remeta, Blata, okolice Siska, Jamnice, Rečice, Velikog Bukovca, Brođanaca, Vrbnika, okolice Sarajeva i okolice Knina. Ovaj je dio vrijedni zapis tradicionalnih naziva za dijelove nošnja. Tako žena iz Brođanaca nosi: *žito od metalne žice, šlinge, dukate, maramu, oplećak s ubiranim rukavima, kecelju, suknju sa šlingerajima, krilca, štrimfe (čarape) i cipele*, a žena iz Bistre *rubec, oplećak, ramnana (faldano), fertun, krila, špice i čizme*. U dijelu *Životinje i biljke* opet se umeću hrvatske posebnosti: *Poznatije ribe našeg Jadrana (cipal, trlja, lubin, kanjac, škrpina, girica, skuša, plavica, srdela, rumbac, zubatac, kovač, oslić, tuna, lučerna, pauk, lovrata, kubla ili lojka, morski pas)* i *Naše poznatije slatkovodne ribe (pastrva, mladica, deverika, glavatica, mrena, lički pijor, klijen, grgeč, ukljeva, manjić, som, lipan, linjak, smuđ, šaran, štuka, jegulja, kečiga, moruna)*. U dijelu *Znanje, istraživanje, umjetničko stvaranje* dodani su *Naši pučki instrumenti: gusle, gusla, gusli, gega; lira, lijerica; bisernica; tamburica ili primašica; čangura ili kontrašica; bugarija; berde; svirala, šaltva; dvojnice; diple; rog-sopile; sopile, sopele; gajde; dude; frula, stranka*. Iz svega navedenoga vidi se nastojanje autora da ovaj rječnik, iako je prerada *Dudenovog rječnika*, bude doista hrvatski. Iako su živjeli u Kraljevini Jugoslaviji, to se samo vidi u *Tipovima seljačkih kuća u Jugoslaviji* i to je jedini dio gdje se govori o drugim regijama, a sve ostale posebnosti su isključivo hrvatske.

Autori su rječnika bili skloni popisu, a ne propisu pa je počesto za jedan pojam ponuđeno nekoliko naziva, npr. *pijan čovjek, napit, nakićen, sutrusan, nakresan, naderan, nacvrkan, naljokan, nalokan*. U izvorniku svaki je pojam pojašnjen samo s jednom osnovnom riječju uz koju su nekad i dvije do tri riječi slična značenja, a u našem rječniku nalazimo obilje bliskoznačnica i istoznačnica, od kojih je prva riječ, ili skup riječi, onaj naziv koji se može smatrati književnim (npr. *dječak, djevojka*), a ostalo su dijalektizmi, provincijalizmi i lokalizmi (npr. *mališ, deran, dečko, djevojče, curica, curče*). Tako npr. njemačko *der Riese* u

nas je *gorostas, div*, njemačko *der Lahme (Gelähmte)* u nas je *uzet, kljast čovjek, kljako*, njemačko *das Edelreis* u nas je *cijep, kalam, mladica*, njemačko *der Kettenstich* u nas je *pleter, loza, verižac, lanci, lančanac, lančeni* i sl. Rječnik sadrži isključivo hrvatsko nazivlje pa tako u vojsci ima *časnike* i *dočasnike*, u sudnici *odvjetnike* i *ovrhovoditelje*, u povrcu *grah* i *mahune*, u blagovaonici *tanjur* i *žlice*, zapravo sve one riječi koje su dio hrvatskoga standardnoga jezika, a ujedno i razlikovne u odnosu na srpski. Kako se autori nisu ograničavali isključivo na književni jezik, rječnik ima i leksičku građu koja je sada dio srpskoga standarda (*pasulj, režiser, sekretar* i sl.)

Uočava se težnja da se stvori jednorječni naziv. Ako to nije moguće, pretežu dvočlani nazivi sastavljeni od pridjeva i imenice (npr. *prekidna slavina*) ili od prijedložnog izraza uz imenicu (npr. *krov sa strehom*). Pritom, autori isključivo rabe hrvatske tvorbene mogućnosti te su imenice za vršitelje radnje većinom tvorene nastavkom *-telj* (*slušatelj, predsjedatelj, graditelj*), imenice nastale od stranih osnova imaju nastavak *-ist* (*statist, klarinetist*, ali ipak *policista*), posuđenice nemaju nepostojano *a* (*arhitekt, dirigent*), mocijske imenice tvore se nastavkom *-ica* (*učiteljica, gladilica, sekretarica*), česte su glagolske imenice na *-ba* (*ugradba, obradba, izradba*). Gdje gdje autori rabe ravnopravno dvije mogućnosti pa imaju i *muziku* i *glazbu, sistem* i *sustav*.

Nikola je Andrić i u ovome rječniku bio dosljedan svojim savjetima te inzistira na *općinstvu, okolici*, razlikovanju priloga *unutra* i *unutri, suputniku*, ali ima i *ravnatelj, posjetioca* te na jednom mjestu *tačku*, riječi koje Andrić nije odobravao. Ne znamo koliki je udio kojega autora u izradi rječničke građe pa je teško prosuditi je li Andrić doista odstupio od svojih gledišta, a, kako se sam često bunio na nemogućnost utjecaja na pogreške u tiskanju i na neodobrene prepravke nakladnika, doista je nemoguće ustvrditi jesu li sva rješenja onakova kakvim ih je on zamislio. Vjerojatno je rječnik prošao korekturu jer se u njemu, uz *točku*, nalazi i oblik *tačka*, protiv kojeg se Andrić stalno i uporno borio te ga sigurno ne bi napisao, niti odobrio.

Pojmovni rječnici, poput rječnika *Šta je šta*, nisu nepoznati u hrvatskoj jezičnoj povijesti (u 18. stoljeću izrađivali su ih Lovro Šitović Ljubušak, Toma Babić, Blaž Tadijanović, Matija Antun Reljković, Marijan Lanosović¹⁹⁶), no rječnik *Šta je šta* prvi je hrvatski slikovni rječnik i zaslužuje temeljitu analizu jer takav pothvat, kakav su izveli

¹⁹⁶ Detaljnije o ovim rječnicima može se pročitati u: Lj. Kolenić, *Riječ o riječima, Iz hrvatske leksikologije i frazeologije 17. i 18. stoljeća*, Pedagoški fakultet Osijek, Osijek, 1998.

Velikanović i Andrić, do danas nije ni ponovljen ni nadmašen. U ovome radu opisane su one njegove značajke koje upotpunjavaju sliku o jezikoslovnome radu Nikole Andrića. Iako rađen u suautorstvu, rječnik odaje Andrićevu težnju za poučavanjem, njegovo veliko znanje te iznimnu ljubav prema svome materinjem jeziku. Rječnik je, poput svih Andrićevih djela, čuvar i branitelj hrvatskoga jezika, svijetli primjer u mračnome vremenu.

3. JEZIK NIKOLE ANDRIĆA

Nikola je Andrić živio i stvarao u vrlo važnom razdoblju standardizacije hrvatskoga jezika. U kroatistici je danas uglavnom prihvaćena Brozovićeva podjela razvitka hrvatskoga standardnog jezika na šest razdoblja, tri predstandardna i tri standardna, a svako od njih još je podijeljeno na faze.¹⁹⁷ Andrićevo djelovanje započinje u drugoj fazi petoga razdoblja (prva faza obuhvaća vrijeme od hrvatskoga narodnog preporoda do polovice 19. st., a druga od 1850. do kraja stoljeća), koju karakterizira borba raznih koncepcija o optimalnome tipu hrvatske standardne novoštokavštine; borba s duhovnim ostatcima jezičnoga regionalizma; natjecanje između morfonološkoga i fonološkog načela u pravopisu; pomak u fizionomiji standardne novoštokavštine i pobjeda fonološkoga pravopisa na razmeđu XIX. i XX. stoljeća, uz stabilizaciju grafije. U tome razdoblju nastaju Andrićeve prve pjesme i tekstovi, a sav ostali rad pripada prvoj fazi šestoga razdoblja, također prijelaznom dobu, u kojem se polako i nevoljko primaju i novi pravopis i novi tip standardnoga jezika, a započinju i pokušaji stvaranja zajedničkog jezika Hrvata i Srba, čemu su se najglasnije opirali Stjepan Radić i Nikola Andrić, a koje je prekinuto tek s Drugim svjetskim ratom. Kako se upravo za Andrićevo života dogodio prijelom norme i prijelaz na vukovsku koncepciju promišljanja o jezičnim problemima, njegov nam je jezik iznimno zanimljiv kao svjedočanstvo mijena koje su se dogodile. Prvi njegovi sačuvani tekstovi nastali su oko 1880., a posljednji 1942. godine. Počeo je pisati dok su vladala jezična pravila zagrebačke filološke škole, a školske knjige rađene prema Veberovoj *Slovnici*, proživio mnoge jezične prijepore i dileme, a umro u osvit vraćanja samosvojnosti hrvatskoga jezika, najavljenog djelima Petra Guberine i Krune Krstića, za što se cijeloga života borio.

¹⁹⁷ Opširno o tome vidi u Brozović, 2006.

Jezična analiza Andrićevih tekstova pokazat će nam kako je nastajao suvremeni hrvatski književni jezik, ali i jezične i stilske posebnosti samoga pisca. Odabrali smo tekstove koji su zasigurno izvorni - originalna, rukom pisana, pisma, članke i izdanja koja je Andrić sam uređivao i izdavao, kako bismo izbjegli redaktorske intervencije i tiskarske pogrješke. Velik dio Andrićevih tekstova objavljen je u onodobnim novinama i časopisima, a oni su, kako smo već ranije pokazali¹⁹⁸, imali svaki svoju uređivačku politiku i prema njoj su članke lektorirali. Andrić se često jadao na „pero urednika“, koji mu je tekst prepravljao, ali i na pogrješke pri tiskanju koje su se često događale. Andrić je bio temeljit i pedantan i nekoliko puta pregledavao vlastite tekstove, ali čak je i njegovo najpoznatije djelo, *Branič jezika hrvatskoga*, izdano s dosta pogrješaka pa je Andrić na njih upozoravao i popravljao ih u drugome izdanju.

Proučavani tekstovi potječu iz Andrićeve ostavštine koju čuva Gradski muzej Vukovar, Nacionalna i sveučilišna knjižnica i Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazalište i glazbu HAZU-a. Dio je prodao ili poklonio njegov sin Aleksandar, a dio je otkupljen od Julija Benešića, Andrićeva dugogodišnjeg prijatelja. Odabrali smo i neka tiskana djela, naravno prva izdanja, za koja mislimo da nisu korigirana jer ih je Andrić osobno izdavao ili radio njihovu korekturu.

3.1. Izvori za jezičnu analizu

Kako bismo dali jasniji i pregledniji opis, sve smo tekstove označavali skraćenicom objašnjenom u donjem popisu. Odabrali smo one Andrićeve radove za koje smo procijenili da će dati najpotpuniji prikaz načina na koji je pisao i jezika koji je rabio.

Skraćenica:	Naslov:
Orel	<i>O religiji</i> (oko 1880.) – rukopis, Gradski muzej Vukovar, osobni arhivski fond, rukopisna ostavština Nikola Andrić, XIX.-XX. st., br. arh. jed. 1, 7 str.

¹⁹⁸ Primjerice, u *Narodnim je novinama* još 1913. rabljen morfonološki pravopis, a dugi jat pisao se s *ie*, dok se u *Nastavnome vjesniku* već dugo koristio Brozov *Hrvatski pravopis*. O tome više u dijelu u kojem se opisuju Andrićevi novinski članci.

- Prpok *Prvi pokušaji* (1882.-1884.) – rukopis, Gradski muzej Vukovar, osobni arhivski fond, rukopisna ostavština Nikola Andrić, XIX.-XX. st., br. arh. jed. 1, 32 str.
- Uwag *U wagonu* (1894.), Dokolnim putnicima prikazuje Miloje Fruškogorac, Tiskarnica Jove Karamata, Zemun, 64 str.
- pSM pismo Stjepanu Miletiću (1895.) – rukopis, Ostavština Nikole Andrića, Zavod za pov. hrv. književnosti, kazalište i glazbu HAZU, Zagreb, 4 str.
- pVJ pisma Vatroslavu Jagiću /60/ (1890.-1918.) – rukopis, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb; pretisak: Nikola Andrić – Vatroslav Jagić (2009.), *Korespondencija* (1890.-1918.), Ex libris, Zagreb, 292 str.
- CV curriculum vitae Andrić (1900.) – otipkano, Ostavština Nikole Andrića, Zavod za pov. hrv. književnosti, kazalište i glazbu HAZU, Zagreb, 2 str.
- živPS *Život i književni rad Pavla Solarića* (1902.), Rad JAZU, knj.CL(150.), Zagreb, 191 str.
- Izrat *Iz ratničke književnosti hrvatske* (1902.), literarna slika XVIII. vijeka, Tiskara Antuna Scholza, Zagreb; pretisak: Nikola Andrić (1994.), *Iz ratničke književnosti hrvatske – Pod apsolutizmom*, Slavonska naklada Privlačica, Vinkovci, 9 str.
- Podaps *Pod apsolutizmom* (1906.), historija šestoga decenija hrvatske književnosti (1850.-1860.), Matica hrvatska, Zagreb; pretisak: Nikola Andrić (1994.), *Iz ratničke književnosti hrvatske – Pod apsolutizmom*, Slavonska naklada Privlačica, Vinkovci, 127 str.

- BJH *Branič jezika hrvatskoga* (1911.), tisk Kraljevske zemaljske tiskare, Zagreb; pretisak 2. izdanja: Pergamena, 1997., Zagreb, 148 str.
- ppredVuk pismo predstojniku u Vukovaru (1913.) – rukopis, Gradski muzej Vukovar, osobni arhivski fond, rukopisna ostavština Nikola Andrić, XIX.-XX. st., br. arh. jed. 1, 3 str.
- Azij Pierre Loti (1916.), *Azijada*, preveo Nikola Andrić, Zabavna biblioteka, Naklada Kraljevske zem. tiskare, Zagreb, 171 str.
- opslov oproštajno slovo intendanta (1921.) – rukopis, Ostavština Nikole Andrića, Zavod za pov. hrv. književnosti, kazalište i glazbu HAZU, Zagreb, 6 str.
- Žen Karin Michaelis (1924.), *Žena u opasnim godinama*, preveo Nikola Andrić, Zabavna biblioteka, Naklada Kraljevske zem. tiskare, Zagreb; pretisak: Ex libris, 2007., Zagreb, 141 str.
- OdBdoM *Od Balkana do Montblanca* (1927.), Naklada zaklade tiskare Narodnih novina, Zagreb (2 knjige), 365 str.
- spomJS spomen-slovo o Juliju Slovackom (1927.) – rukopis, Ostavština Nikole Andrića, Zavod za pov. hrv. književnosti, kazalište i glazbu HAZU, Zagreb, 9 str.
- predF predavanje o Fijanu (1931.) – rukopis, Ostavština Nikole Andrića, Zavod za pov. hrv. književnosti, kazalište i glazbu HAZU, Zagreb, 4 str.
- govprep govor u slavu 100. godišnjice hrv. nar. preporoda (1935.) – rukopis, Ostavština Nikole Andrića, Zavod za pov. hrv. književnosti, kazalište i glazbu HAZU, Zagreb, 4 str.

- pnač pismo načelniku (1937.) – rukopis, Gradski muzej Vukovar, osobni arhivski fond, rukopisna ostavština Nikola Andrić, XIX.-XX. st., br. arh. jed. 1, 1 str.
- psin pismo sinu (1939.) – rukopis, Gradski muzej Vukovar, osobni arhivski fond, rukopisna ostavština Nikola Andrić, XIX.-XX. st., br. arh. jed. 1, 1 str.
- pneć pismo nećakinji (1941.) – rukopis, Gradski muzej Vukovar, osobni arhivski fond, rukopisna ostavština Nikola Andrić, XIX.-XX. st., br. arh. jed. 1, 3 str.
- opor oporuka (1942.) – otipkano, Gradski muzej Vukovar, osobni arhivski fond, rukopisna ostavština Nikola Andrić, XIX.-XX. st., br. arh. jed. 1, 2 str.

Dva najstarija djela pisana su jezikom zagrebačke škole, a ostala u skladu s vukovskim gledištima. Prvi tekst, sastavak *O religiji (po njemačkom misli)*, potpisan je s *Dr.*, ali to nas ne smije zavarati. Po njegovim jezičnim osobinama jasno je da je nastao u vremenu kada je Andrić još bio srednjoškolac. Vjerojatno je to sastavak nastao kao školski zadatak negdje oko 1880. godine. U njemu na sedam stranica Andrić ukratko iznosi povijest nastanka religije te promišljanja o tome što religioznost zapravo jest. Iz istoga su razdoblja i pjesme skupljene u knjižicu *Prvi pokušaji*. Zanimljivo je da jedan svoj stih kasnije stavlja kao moto priči „Ljetna idila“ iz zbirke *U wagonu*. U istome djelu piše da je svoje prve pjesme spalio upravo onda kada je saznao da je i Turgenjev tako učinio. Ipak, one su ostale sačuvane, uredno zapisane i obilježene, u bilježnici koju je 1966. Gradske muzeju Vukovar darovao Aleksandar Andrić, sin Nikolin. Na kraju bilježnice nalazi se i „Kazalo“ iz kojeg vidimo da je ona sadržavala 30 pjesama, odnosno 29, jer je Andrić u popisu izostavio broj 23, ali četiri nisu sačuvane (8. Pastirče, 9. Gorje u Primorju, 25. Mjesec - zavidnik i 28. Što ne skriješ?). Vjerojatno su ti listovi iskinuti ili su ispali. Posljednja je u bilježnici pjesma naziva „Istu ljubav“, no ona nije upisana u „Kazalu“. Sve pjesme imaju na kraju nadnevak ili godinu i

mjesto nastanka te saznajemo da su pisane kada je Andrić pohađao drugi, treći i četvrti gimnazijski razred, 1881.-1884.

Ostali odabrani testovi pisani su prema pravilima škole hrvatskih vukovaca. Dio građe su originalna pisma, dobavljena također iz vukovarskoga muzeja, NSK i HAZU-a, osim pisama Jagiću, koja se obrađuju prema autografima objavljenima u knjizi Nikola Andrić-Vatroslav Jagić: *Korespondencija* (2009.). Ovdje smo analizirali svih 60 pisama nastalih u razdoblju od 1890. do 1918. godine. Iz njih saznajemo mnogo o onodobnome kulturnom i društvenom životu, ali i prijateljstvu ova dva velika jezikoslovca, zapravo o odnosu velikoga učitelja i zahvalnoga sljedbenika. Otkrivaju se zanimljivi detalji iz njihova života, osobni uspjesi i tragedije, želje i strahovi. Puno se piše o kazališnom repertoaru, hrvatskim jezičnim pitanjima, stanju na zagrebačkom sveučilištu i u politici, srpsko-hrvatskim odnosima, polemici oko *Braniča*, programu *Zabavne biblioteke*, teškome životu tijekom Prvoga svjetskoga rata i još mnogo čemu. Na 60 Andrićevih pisama nađena su 32 Jagićeva odgovora u kojima jasno iščitavamo potporu koju je učitelj stalno pružao svome učeniku. Primjetljivo je da je Andrić bio pod velikim Jagićevim utjecajem i da ga je on i oblikovao i jezično usmjerio jer nakon dvogodišnjeg bečkog razdoblja Nikola Andrić više ne piše po pravilima zagrebačke škole nego je njegov jezik potpuno u skladu s vukovskom koncepcijom Jagićeva tipa.

Pismo Stjepanu Miletiću sadrži četiri stranice, a na početku prve je rukom napisana opaska Andrićeva sina Aleksandra kako je pismo sukladno borbenome i upornome temperamentu njegova oca. Nikola Andrić bio se naljutio na intendanta Miletića što je naložio blagajnicima da i njemu naplaćuju ložu u kazalištu, iako su se bili drugačije dogovorili. Napominje da je u kazalište primljen kao dramaturg, ali obavlja puno više posla, zastupa upravu, prevodi drame, smišlja reklame, a za to ne traži dodatnu naknadu te stoga smatra da mu kazalište mora omogućiti besplatno uživanje u predstavama. Pismo predstojniku u Vukovaru zapravo je privatni Andrićev „utuk“ na postupke činovnika zemaljske vlade koji mirno gledaju kako pekar pokraj njegove rodne kuće u Vukovaru gradi novu peć i time mu ugrožava imovinu i dovodi u opasnost živote njegovih dviju sestara koje u kući žive. Pismo ima tri stranice, u zaglavlju je pečat *Narodnih novina*, u kojima je Andrić te 1913. godine bio urednik, a potpisano je punim imenom, prezimenom i titulom uz dodatak – *hrv. književnik*. Pismo načelniku Vukovara kratka je, na jednom listu napisana, ironična zahvala na zakašnjeloj čestitki povodom Andrićeva sedamdesetog rođendana i pedesete obljetnice rada. Osobno je i intimno kratko pismo upućeno sinu Aleksandru (Ivici) u ožujku 1939. godine.

Zabrinut je Andrić za sina, kapetana bojnoga broda, jer rat je na pomolu, ali i za svoju Hrvatsku, predosjećajući zlo: „Bojim se, da bi i samostalna Mačkova Hrvatska svršila kao Češka i kako će sigurno svršiti Slovačka. Sada bi trebalo strašno puno pameti i u Beogradu i u Zagrebu.“ Teško je primio vijest o okupaciji Slovačke, svjestan bolne istine da je, nažalost, među Slavenima uvijek bilo borbe, da je jači Slaven tlačio slabijega i da je taj potlačeni onda hrlio „u zagrljaj neprijatelj“ jer je u ljudskoj prirodi da se radije daje „od neprijatelja prigušivati nego od brata“. O teškome životu tijekom rata govori se i u pismu koje je Andrić na tri stranice ispisao svojoj nećakinji Pavici. Već ostarjeli ujak jada se na samoću i neimaštinu, a pomalo ga već muči i starost. No, um mu je još uvijek oštar, a ruka sigurna. Ovo je pismo posljednji Andrićev sačuvani rukom pisani tekst. Oporuka koju je sačinio prije smrti otipkana je pisaćim strojem. Kako Andrić sam nije nikada tipkao, a stil i rečenice su nesumnjivo njegove, zaključujemo da je nekomu diktirao. Pedantan, kakav je bio, sve je uredio da se ne bi nasljednici prepirali i zamjerali. Sinovima i unucima ostavio je kuću u Zagrebu, snahama svekrvin nakit i posuđe, a dugogodišnjoj domaćici određenu svotu novca. Posebno spominje ormare s knjigama *Zabavne biblioteke*, koje ostavlja sinovima na raspolaganje, a ostale knjige i zapise neka ponude sveučilišnim odjelima, već prema interesu. Mlađi Nikolin sin Dragan nije imao djece pa je velik dio ostavštine pripao Aleksandrovim sinovima Nikici i Drašku. Očeve spise posjedovao je sin Aleksandar i većinu je poklonio, a dio i prodao, vukovarskomu muzeju i HAZU-u.

Jedna velika mapa s naslovom *Theatralia* izlučena je iz ostavštine Julija Benešića i priključena *Ostavštini Nikole Andrića* u Zavodu za povijest hrvatske književnosti, kazalište i glazbu HAZU-a. U njoj je Benešić prikupio sve što je od Andrića imao i sve ono za što je mislio da bi se moglo objaviti. Naime, tu je i referat, koji je Benešić napisao na poziv Mate Ujevića, u kojem iznosi svoje mišljenje o Nikoli Andriću i predlaže da se objave njegovi članci iz kazališnog života. Benešić je prikupio i pretipkao velik broj takovih članaka, neki su priloženi kao novinski izresci, a zapisao je i koje članke još treba pronaći. Osim toga, u ovoj mapi je i Andrićev rukopis govora koji je održao u slavu 100. godišnjice hrvatskog preporoda (sadrži četiri stranice i nije dovršen), originalna izdanja knjiga i radova: *Prijevodna beletristika u Srba*, *Život i književni rad Pavla Solarića* i *Izvori starih kajkavskih drama*. U rukopisu je sačuvao Andrićevo predavanje o Marku Maruliću, govor intendanta Andrića kojim se oprostio od svojih suradnika, govor uz otkrivanje spomenika Adamu Mandroviću, predavanje o Andriji Fijanu, spomen-slovo o Juliju Slowackom i pismo Stjepanu Miletiću.

Dio tih rukopisa analizira se u ovom radu. Mapa sadrži i dvije razglednice s fotografijama Ljube Babića Gjalskoga upućene Andriću 1921. i 1927. godine, tri pisma koja je Andrić dobio od Petra Nikolajevića Krasnova, pismo od Milivoja Šrepela te jedno od Gerharda Gesemanna.

U toj ostavštini zanimljiv nam je i otipkani curriculum vitae Nikole Andrića iz 1900., koji je vjerojatno pripremio za sveučilište namjeravajući postati profesorom. Navode se osnovni biografski podatci te izdana djela. Proučit ćemo i jezik Andrićevih knjiga *Branitelj jezika hrvatskoga*, *Izvori kajkavskih drama*, *Pod apsolutizmom* i *Od Balkana do Montblanca* te znanstvenoga rada *Život i književni rad Pavla Solarića*. Kako je Andrić nadzirao izradu i tiskanje ovih djela, smatramo da pokazuju prave jezične karakteristike našega pisca. Naposljetku, odabrali smo i dva njegova prijevoda, oba s francuskoga, koja je priredio za *Zabavnu biblioteku*.

Proučavana djela različita su po namjeni (osobna pisma, prigodni govori, znanstveni radovi, savjeti, kritike, prijevodi) što će omogućiti potpuniju analizu i točniji opis Andrićeva jezika. Ovdje se nećemo zadržavati na stilskim osobinama, iako je stil pisanja vezan uz odabir i uporabu jezičnih elemenata, jer bismo se time previše udaljili od teme ovoga rada. Svakako da Andrićev stil pisanja zahtijeva dublju analizu i vjerujemo da će i do toga već doći. Ono što treba istaknuti je da je bio humorističan i ironičan, katkad zajedljiv i oštar, katkad širokogrudan i ljubazan, ali uvijek slikovit i pun poslovice i izreka.

3.2. Prvo razdoblje (od 1880. do 1890. godine)

Nikola je Andrić od 1879. do 1887. godine pohađao Kraljevsku veliku gimnaziju u Osijeku. I ta je škola, poput svih ostalih u Hrvatskoj i Slavoniji, sama odabirala po kojim će udžbenicima raditi jer je, zbog zagovora Armina Pavića, pri sastanku pravopisne komisije 1877. propuštena prilika da se izradi jedinstven pravopis te je tako dan prostor za nesmetano jačanje vukovaca. U školama se tada rabi *Slovnica hrvatska za srednja učilišta* (izdanje iz 1786. godine¹⁹⁹) Adolfa Vebera Tkalčevića. Iste godine kada je Andrić krenuo u gimnaziju, izlazi i prvi udžbenik Mirka Divkovića *Oblici hrvatskoga jezika za srednje škole*. Dolazi do

¹⁹⁹ Ovo je zapravo peto, izmijenjeno, izdanje Veberove gramatike. Prvi je put objavljena kao *Skladnja ilirskoga jezika za srednja učilišta* 1859. u Beču da bi do petoga izdanja doživjela niz promjena već prema tomu kako se jezik mijenjao i prilagođavao svakodnevnomu životu. U ovome je izdanju donesen konačno u potpunosti oblikovan jezik zagrebačke filološke škole.

sukoba između dvaju koncepcija – jezika zagrebačke filološke škole i jezika hrvatskih vukovaca. Pobjedu su odnijeli potonji i Divkovićeve su knjige zavladaile u školama, ponegdje i do dvadesetih godina 20. stoljeća. Nikola je Andrić već tada iznimno zainteresiran za jezik. Sam je napisao²⁰⁰ da je već tada bio proučio sve akcentološke tadanje studije, a kako je za matursku radnju iskoristio Mažuranićev ep *Smrt Smail-age Čengića*, jasno je da se izgrađivao na hrvatskoj književnosti i tradiciji. U svjedodžbi mu piše da se kani posvetiti lingvistici. No, još uvijek je on gotovo dijete koje se ne pita o jezičnim problemima, nego je njegov jezik onakav kakvim su ga u školi učili. Analizom prvih njegovih djela ustanovit ćemo kako se tada u osječkoj gimnaziji pisalo - prema pravilima zagrebačke filološke škole ili po Divkovićevim vukovskim udžbenicima.

3.2.1. Pravopis i slovopis

U Andrićevim tekstovima ovoga razdoblja (sastavak *O religiji* i pjesme objedinjene pod naslovom *Prvi pokušaji*) pravopis je morfonološki, riječi se pišu tako da je razvidna njihova tvorba: *proiztiče* /Orel 1/²⁰¹, *odtud* /Orel 1/, *lahko* /Orel 2/, *nizkom* /Orel 2/, *teško* /Orel 2/, *izkustvo* /Orel 3/, *družtva* /Orel 5/; *robstva* /Prpok 2/, *sladku* /Prpok 6/, *srdce* /Prpok 8/, *odsudiše* /Prpok 9/, *obkoljene* /Prpok 13/, *sbogom* /Prpok 16/. Andrić dvoji oko sastavljenog i nesastavljenog pisanja negacije pa mu je katkad odvojena od glagola *ne ima* /Orel 1/, *ne kreće* /Orel 2/, *ne moglo* /Prpok 5/, ali i od pridjeva *ne moguće* /Orel 1/, *ne ugodna* /Orel 3/, a katkad ju piše sastavljeno s glagolom: *nebi* /Orel 1/, *neznate* /Prpok 2/, *nevidite* /Prpok 2/, *neće* /Prpok 5/. Složene prijedloge²⁰² sve piše rastavljeno: *na posliedku* /Prpok 10/, *ne daleko* /Prpok 12/, *u istinu* /Prpok 20/, *u oči* /Prpok 22/.

Nadnevak piše brojkama za dane i mjesece s kosom crtom između i točkom iza mjeseca *15/5. 1882.* /Prpok 2/, ili tako da piše naziv mjeseca, i to hrvatski naziv u genitivu i s velikim slovom *6/Rujna* /Prpok 19/, *20/Rujna* /Prpok 20/ ili međunarodni naziv u nominativu i s velikim slovom *25/Maj* /Prpok 28/, uvijek bez zareza između mjesta i nadnevka.

²⁰⁰ Vidi članak „Iz mog đaćkog života u Osijeku“, *Hrvatski list*, 1940.

²⁰¹ Primjeri će u cijelome radu biti označeni skraćenicom (opisanom u tablici) teksta iz kojeg su preuzeti te brojem stranice na kojoj se nalaze.

²⁰² Pod složenim prijedlozima podrazumijevamo one koji su sastavljeni od dviju riječi (dva prijedloga, prijedloga i priloga ili prijedloga i imenice) koje su srasle u prijedlog.

U svakome naslovu piše točku *Zvezda*. /Prpok 3/, *Tudjincem*. /Prpok 5/. Interpunkcija je gramatička, zarezom se odvaja svaka rečenica u složenoj rečenici: *Onaj je čovjek, koji je prvi trenjem vatru proizveo, sjegurno bio smatran kao biće, koje s bogovi u savezu stajaše, te koje je njimi odabrano, da bude silnije od sličnih si bića – od suljudi*. /Orel 6/.

Dugi jat Andrić piše s *ie*, a kratki s *je*: *rieči* /Orel 1/, *tielom* /Orel 4/, *poviesti* /Orel 3/, *djetinjstvu* /Orel 4/, *dieva* /Prpok/, *mjesec* /Prpok/, *bješe* /Prpok/, *zvieždje* /Prpok/. S kratkim jatom piše i *pripovjesti* /Orel 4/, *uvjek* /Orel 3, Prpok 17/, *dovjek* /Prpok 27/, *gnjezda* /Prpok 3/ i *zanjela* /Prpok 21/, a pojavljuje se i u riječi *sjegurno* /Orel 6/ i *razžijesti* /Prpok 9/, gdje mu po etimologiji nije mjesto. Katkad se jat ostvaruje kao *e*: *obaveste* /Orel 5, 7/, *preči* /Prpok 5/. Neodređene zamjenice *netko* i *nešto* piše s kratkim jatom: *njeke* /Orel 1, 6/, *nješto* /Orel 7/. Nije sasvim siguran kako se piše ime grada u kojem ide u školu pa se u *Prvim pokušajima* nalazi: *Osjek* (u dvanaest pjesama nastalih 1881.-1883.) i *Osiiek* (u šest pjesama iz razdoblja 1883.-1884.)

Glasovne promjene na granici osnove i obličnih nastavaka sve se dosljedno provode, osim u riječi *svrhi* /Orel 4/, gdje izostaje sibilizacija. Prema pravilima zagrebačke filološke ona se i ne mora uvijek provoditi. Veber u *Slovnici* kaže da „u dativu i prepozicionalu mogu samostavnici, kojima se osnova počima na grleni suglasnik, preglasiti ga u odgovarajući slični; n. p. knjiga, ruka: knjizi, ruci; ali može biti i knjigi, ruki.“ (Veber, 1786: 36) Glasove *č* i *ć* Andrić, kao štokavac, jasno razlikuje i piše bez pogreške, a tako i glas *h*, osim što ga umeće i u riječ *lahko* /Orel 2, Prpok 8/.

Grčke i latinske riječi piše prema originalu: *mythologiji* /Orel 4/, *alleluja* /Prpok 7/, *Prytaneju* /Prpok 9/. Imenicu *bog* u oba teksta piše malim slovom, a u pjesmi „Ljubav Arapa“ imenicu *Allah* s velikim slovom i udvojenim *l*. Stanovnike grčkog glavnog grada naziva prema grčkom izgovoru *Atinjani* /Prpok/, a pojavljuju se još etnici *Hrvat*, *Arap* /Prpok/ i *Jevropej* /Orel/. Mađarska je u Andrića *Madjarija* /Prpok 16/.

Za glas *đ* rabi Andrić dvoslov *dj* ili *gj*: *odredjuju*, *srdjbu* /Orel/, *tudjin*, *angjel*, *sjedjah* /Prpok/. Zanimljivo je da je, kako ćemo kasnije vidjeti, na taj način pisao sve do 1935. i nevoljko prihvatio slovo *đ*. Također, u Andrića nema slova *dž* pa piše *srdjba* /Orel 5, Prpok 11/.

3.2.2. Fonologija

Andriću je dugi jat uvijek jednosložan što se može lako utvrditi u pjesmama, koje su pisane većinom u osmercima i šesticima. Kao primjer navodimo pjesmu „Dieva“ /Prpok 4/ napisanu u katrenima sačinjenim od dva osmeračka i dva sedmeračka stiha:

Na briežuljku sjedi dieva

Liepa, mudra i čila,

Gledajući u dolinu,

Četa, gdje se je vila.

Jasno je da je izgovor dugoga jata u riječima *briežuljku*, *djeva* i *liepa* morao biti jednosložan jer bi dvosložan izgovor poremetio broj slogova. I u svim ostalim pjesmama dugi se jat tako izgovara.

Na rubu 21. lista bilježnice *Prvi pokušaji* pored pjesme „Moja želja“ zapisao je Andrić i metre koje je uporabio (znakove za troheje i daktile) te je moguće zaključiti i kako su se riječi naglašavale. Antičke metre nije shvaćao kao izmjenu dugih i kratkih slogova nego mu je duljina znak za naglašen slog, a kraćina za slog bez naglaska. Nenaglasnice (*sam, za, bih, ti...*) su, prema njegovom načinu uporabe klasičnih mjera, i u njega nenaglašene, a naglasnice imaju naglaske prema pravilima uobičajenim u hrvatskome jeziku. Andrić nije uspio baš svugdje provesti takav princip kakav je zamislio jer su mu riječi *tebe, ja, grudi, rajskih* i *grudih* označene kao nenaglašene.

3.2.3. Morfologija

U Andrića je imenica *večer* /Prpok 18/ ženskoga roda, a imenice *vrst* /Orel 2/ i *pojav* /Orel 5/ muškoga roda. U ostalih imenica nema razlike u rodu u odnosu na današnje stanje.

Nikola Andrić ne provodi dosljedno oblična pravila slovnica zagrebačke filološke škole u G mn. imenica te često izostavlja završno *h*. Tako nalazimo primjere: *kod narodah* /Orel 2, 4, 7/, *kod ljudih* /Orel 5/, ali *nad izobrazbom praljudi* /Orel 2/, *djelovanja prirodnih*

pojava Orel 3/, *onih čuvstva* /Orel 4/, *kod srodnih naroda* /Orel 2/. U pjesmi „U hladu...“ /Prpok 15/ *h* je prekrizio u riječi *ljudi* (*i mnogo ljudi roda mog*), a tako je učinio i u pjesmi „Tudjincem“ u riječi *tudjina* (*raznih, lakomih tudjina gad*). Genitivni nastavak bio je povodom oštih borba naših gramatičara 19. stoljeća. Zagrebačka filološka škola zalaže se za nastavak *-ah*²⁰³, a Vuk Karadžić već 1850.²⁰⁴ traži samo *-a*. Slijede ga vukovci, Pacel 1860. (*Slovnica jezika Hrvatskoga ili Srbskoga, I. diel. Nauka o prieslovu.*) i Divković 1879. (*Oblici hrvatske gramatike, I. dio*). Pridružuje im se i Jagić s člankom „Naš jezik“ 1860. godine. Jasno je da Zagrebačka škola gubi prevlast te Veber 1876. dopušta dubletno rješenje, ali u tekstu zadržava nastavak *-ah*. Prema tomu, kolebanje u Andrićevu tekstu odraz je stanja u našem jezikoslovlju.

Dosljedan je u primjeni nesinkretiziranih nastavaka u DLI mn. imenica, zamjenica, pridjeva i brojeva²⁰⁵:

D – *životinjam* /Orel 4/, *ljudem* /Orel 4/, *tim pričam* /Orel 4/, *bogovom najmilijom žrtvom* /Orel 5/, *Hrvatom* /Prpok 6/.

L – *u oblacih* /Orel 3/, *o njihovih uzrocih* /Orel 3/, *u povojih* /Orel 3/, *po pjesnicih* /Orel 4/, *na drugih mjestih* /Orel 4/, *o ferijah* /Prpok 19/, ali bez *h* u *po žila* /Prpok 5/ i *na rameni* /Prpok 12/.

I – *sa svojimi ugodnostmi i neugodnostmi* /Orel 3/, *silami* /Orel 4/, *s bogovi* /Orel 5/, *nad vami* /Prpok 2/, *s učenicima i prijani svojimi* /Prpok 10/.

U zamjениčko-pridjevnoj sklonidbi Andrić pravilno rabi nastavke: G *kod prvoga čovječanskoga kavkazkoga roda* /Orel 2/; D *svakomu* /Orel 4/; L *o svom* /Prpok 5/; I *sa svim* /Orel 2/. Iznimaka nema jer nema ni navezaka, završni otvornici koje danas amatramo navescima obvezni su dio padežnoga nastavka²⁰⁶. Sustav ne poznaje nastavak *-e* u ovoj sklonidbi pa ga ni kod Andrića nema.

²⁰³ Prema nekim novijim istraživanjima, genitivno *-ah* bilo je samo oblični znak i nije se izgovaralo. Detaljnije u Tafra, 1995.

²⁰⁴ Da se u G. mn. ne piše na kraju *-ah*, jer mu tu po etimologiji nije mjesto, četvrti je zaključak Bečkoga književnoga dogovora.

²⁰⁵ Tako je pisao i Vatroslav Jagić u svojim člancima nastalim do 1871. godine, kako navodi Ljiljana Kolenić u radu „Leksik Jagićevih članaka“, *Zbornik o Vatroslavu Jagiću*, Zagreb, 2007., str. 185. - 211.

²⁰⁶ O obilježjima jezika zagrebačke filološke škole vidi u Ham, 1998.

Zanaglasni A jd. osobne zamjenice *ona* uvijek glasi *ju*. Akuzativ jd. osobne zamjenice *oni* u Andrića ima oblik *nje*: *vjerovali u bogove i nje si predstavljali* /Orel 7/, kako i piše u Veberovoj *Slovnici*. Instrumental jd. osobne zamjenice *vi* glasi *vami*, a u zamjenice *oni* I jd. je *njimi*.

Često rabi nenaglašeni oblik dativa povratne zamjenice (*si*), pa i tamo gdje joj danas nije mjesto: *zašto su si predstave o bogu kod srodnih naroda slične* /Orel 2/, *Mnogi gleda narod, da ju // Privuče si k sebi* /Prpok 3/.

U /Prpok 4/ ima na jednom mjestu oblik *ota*, ali to je Andrić uporabio radi osmerca. U ostalim slučajevima koristi oblik *ta*. Pokazne zamjenice *kakav* i *takav* u njega su s proširenom osnovom: *kakovo* /Orel 2/, *takove* /Orel 4/. Neodređena zamjenica *sav* ima oblik *vas* /Prpok 5/.

U tekstu *O religiji* česti su aoristi i imperfekti: *moradoše, mogoše, imadjaše, postadoše, imahu, dolažahu, mogahu*. Andrić pravilno rabi sve glagolske oblike i nikad ne griješi u kondicionalu gl. *biti*, uvijek ima pravilni oblik *bih*. U slovnicama zagrebačke škole glagolski pridjevi sadašnji i prošli posebna su sklonjiva vrsta participia. Redovito ih ima i Andrić: *živuća bića* /Orel 3/, *dogodivše se* /Orel 4/, *postavše priče* /Orel 4/, *društvo ljudi pazećih se* /Prpok 12/, *iskru tinjajuću* /Prpok 24/.

Česte su glagolske imenice: *osvjedočenje, bivstvovanje, izobraženje, proizvodjanje, predpolaganje*. Za tvorbu imenica koje znače vršitelja radnje Andrić upotrebljava nastavak - *telj* (*žrtvitelj*), - *lac* (*davalac*), - *ik* (*početnik*). Imenice za označavanje osobine tvori nastavkom – *ost* (*znatiželjnost, neugodnost, ugodnost*), a pojavljuje se i tvorba s nastavkom – *je* (*potreboće*). Pridjevi su najčešće s nastavkom –*an* (*izmišljan, izpunjivan, nepristupan, nehotan*). Andrić rabi i hrvatske priloge tvorene nastavkom –*no* kojeg u Maretićevoj *Gramatici* nema: *doživotno* /Prpok 9/, *smješno* /Prpok 20/. Prilog *još* u njega glasi *jošte*. Pored i danas uobičajenih veznika, Andrić za povezivanje suprotnih rečenica koristi veznik *nu*, a za dopusne veznik *akoprem*.

3.2.4. Sintaksa

U cijelome tekstu *O religiji* red riječi u rečenici odstupa od onoga uobičajenoga u hrvatskome jeziku. Glagol je, kao u njemačkome jeziku, često na kraju rečenice: *Čini se, da je to religiozno čuvstvo čovjeku zajedno s razumom dano, jer skoro ne ima čovjeka, niti puka u kojem se nebi, često naravno veoma slabo, nu kakvimgod načinom ono očitovalo.* /Orel 1/.

U prefektu nikad ne ispušta pomoćni glagol, čak niti u onim rečenicama gdje je to danas uobičajeno i gdje bi bilo stiski opravdano: *Ako mi i ne znamo, kako se je religija kod ljudi kamenog doba očitovala...* /Orel 2/.

Za označavanje podrijetla ili potjecanja (ablativnost) Andrić rabi prijedlog *iz*: *religija proižiče iz straha* /Orel 1/, *te žrtve se sastojale iz predmeta* /Orel 5/.

Prema pravilima tadanje norme, prijedlozi *prema* i *protiv* (u Andrića nalazimo *prama* i *prot*) slažu se isključivo s dativom, što se potvrđuje i ovdje: *prama bogovom* /Orel 7/, *prot njemu* /Prpok 11/. Da je padež doista dativ vidimo po nastavku imenice, a za zamjenice je ustanovljeno da je u jeziku zagrebačke škole „u dativu uvijek prisutan završni samoglasnik *u...*, a u lokativu su najčešći oblici bez *u*“ (Ham, 1998: 36). Vukovska norma prijedlog *prema* svrstava uz lokativ, a u suvremenim slovniceama dopuštena je njegova uporaba i uz dativ i uz lokativ. Prijedlog *među* Andrić stavlja i uz akuzativ i uz instrumental: *među čovjeka i životinju* /Orel 6/, *medj prezrenim ljudmi* /Prpok 16/. Veber u *Slovnici* (str. 134.) dopušta uporabu prijedloga *među* s instrumentalom uz glagole mirovanja, a Maretić (*Gramatika*, 1889: 580) veli da takva sintagma ima ponajviše mjesno značenje.

Uz glagole nepotpuna značenja Andrić rabi uglavnom instrumental: *naravno je, da su se uzrokom prirodnih pojava razno dosjećivali* /Orel 3/, *morade postati predmetom* /Orel 3/, *tako postadoše priče, koje osobito živahnom fantazijom po pjesnicih dalje izmišljavane i u višemanje liepom savezu osobami izpunjavane bijahu* /Orel 4/.

3.2.5. Leksikologija

Nikola je Andrić pisao književnim jezikom svoga doba. Osobito u sastavku *O religiji*, koji je vjerojatno bio školska zadaća, leksik je biran, bez nepotrebnih tuđica. Naravno, neke riječi koje rabi danas su zastarjele i nisu dio aktivnoga leksika, no u vremenu nastanka ovih tekstova one su bile uobičajene i propisane tadanjom normom. Svakako treba naglasiti da je Andrićev jezik isključivo hrvatski i da uvijek bira one riječi koje se danas navode kao razlikovne u odnosu na srpski jezik: *tisuća, stupanj, nadaren, osobito, skladati, štovan*.

Dio se riječi danas više aktivno ne upotrebljava ili su oznakom biranoga stila: *čuvstvo, puk, izobraženje, ravnati* (u smislu: *upravljati*), *predstava* (u smislu *predodžbe*), *očitovati, izobrazba, upliv (utjecaj), oćutjeti (osjetiti), revno, držati* (u značenju: *smatrati*), *odnošaj, bludnja, sužanjstvo, tuđin, djeva, ubog, naum, objediti, urešen*.

Zastarjelice su danas: *akoprem, sasma, početnik, potreboće, žrtvitelj, nehotno, velji, zrenik, tuđman, zdvojiti, hora, živolina, veličajan, samoš, žiće, težâk, tješljiv, prošast, zalavoriti, miljak*.

Tuđice se u Andrićevim tekstovima poznaju po tome što ih piše prema jeziku izvorniku. Zanimljivo je vidjeti kako su neke od riječi, koje su danas potpuno uobičajene, još nedavno bile strane: *resultat* /Orel 1/, *mythologija* /Orel 4/, *alleluja* /Prpok 7/. Već su tada usvojene riječi *faktor, fantazija, geslo*.

Andrić koristi samo riječ *razum* (*um* ima samo u frazi). Riječ *priroda* uporabio je samo jednom, dok *narav* piše više puta, *hladnoća* je u njega *studen*, a *slavuj* je *slavulj*.

Frazemi, pod kojima podrazumijevamo sve ustaljene sveze riječi, u Andrićevim su tekstovima česti i svjedoče o širini njegova obrazovanja i velikome znanju. Već u prvim tekstovima nalazimo izraze: *biti u pvojima* /Orel 3/, *biti u ograničenim krugovima* /Orel 4/, *ublažiti srdžbu* /Orel 5/, *pasti na um* /Orel 5/, *(smatrati) punim pravom* /Orel 5/, *igrati veliku ulogu* /Orel 7/, *tako mi glave na ramenima* /Prpok 12/, *ne bih žalio života* /Prpok 30/.

3.3. Drugo razdoblje (od 1890. do 1942. godine)

Nakon trogodišnjeg studiranja u Beču, Andrić biva poslan na College de France u Pariz s Jagićevim pismom preporuke u džepu. Zahvalni đak javlja se odmah pismom svomu učitelju, a nama otkriva koliko je velik bio Jagićev utjecaj na mladoga studenta. Jezik ovoga pisma sasvim je u skladu s postavkama hrvatskih vukovaca. Kada se, nakon dvije godine, Andrić vratio u Hrvatsku, nastavio je pisati onako kako je od Jagića naučio i što je usvojio svim srcem nastojeći uvijek očuvati hrvatski jezik od utjecaja drugih srodnih i nesrodnih jezika. Svoj je jezik uvijek nazivao hrvatskim i tu se razlikovao od Jagića, koji je zagovarao i rabio naziv hrvatskosrpski, odn. srpskohrvatski, pa je tako u *Archivu*, pišući o Andrićevu *Braniču jezika hrvatskoga*, govorio o čistoći srpskohrvatskoga jezika²⁰⁷.

Kako smo već ustvrdili, Nikola se Andrić osobito borio protiv srbizama (ili, kako ih on naziva, beogradizama) želeći sačuvati samostalnost i posebnost hrvatskoga jezika. Sva ćemo njegova djela iz ovoga razdoblja analizirati kako bismo ustvrdili osobine njegova jezična izražaja, ali i otkrili putove razvitka hrvatskoga standardnoga jezika.

3.3.1. Pravopis i slovopis

Nikola je Andrić smatrao Brozov *Hrvatski pravopis* jedinim ispravnim i jedinim hrvatskim. Njegovih se pravila, uz iznimke, pridržavao cijeloga života održavajući tako kontinuitet hrvatske pravopisne norme i onda kada su drugi jezikoslovci, osobito nakon *Pravopisnoga uputstva* iz 1929., od nje odustajali. Naravno, u tako dugome razdoblju, u punih pedeset godina, Andrić je neka svoja gledišta bolje oblikovao i učvrstio, ali ih nije mijenjao.

Najveći problem tada, a i danas, bilo je pitanje sastavljenoga i nesastavljenoga pisanja riječi. U zapisima iz 19. stoljeća Andrić složene priloge, prijedloge, veznike i čestice najčešće piše odvojeno: *i ako* /Uwag predg./, *u opće* /Uwag 9, pVJ 1892²⁰⁸-126/, *od kako* /Uwag 16/, *a kamo li* /Uwag 16/, *u ostalom* /pSM 2/, ali i sastavljeno: *predamnom* /Uwag 6/, *dali* /Uwag 9/. Priloge s česticom *god* piše uvijek sastavljeno: *kakogod* /Uwag 5/, *kadgod* /Uwag 11/,

²⁰⁷ Jagić, Vatroslav (1912.), „Für die Reinheit der serbokroatischen Sprache“, *Archiv für slavische Philologie*, sv. XXXIII, str. 499.

²⁰⁸ Korespondencija između Nikole Andrića i Vatroslava Jagića obaseže 28 godina pa će uz broj stranice uz skraćenicu biti i godina u kojoj je pismo pisano.

kamogod /pVJ 1892-196/, *tkogod* /pVJ 1892-195/. Brozov *Pravopis* propisuje da sve sastavljene riječi treba pisati kao jednu, osim negacije uz glagole, a i tu navodi one glagole u kojima je negacija srasla s glagolom pa se pišu sastavljeno. Dodaje i da treba uvijek paziti na značenje, osobito kad je jedna od sastavnica samostalna riječ te će se nekad sveza *nase* pisati sastavljeno (kada znači natrag), a nekad rastavljeno (kada znači na sebe). Andrić i sam počinje tako pisati, iako se s nekim tvrdnjama ne slaže. Koliko je to bio velik problem vidimo i po činjenici da se 1901. moralo sastati posebno povjerenstvo kako bi ustvrdilo što se piše kao jedna riječ pri brzojavljivanju. Andrić je bio član povjerenstva zadužen za oblikovanje stavova, koje je i prikazao u članku „Hrvatski brzojavni jezik“²⁰⁹. Napominje da su sva pravila vrlo lijepo izložena još u Broza i ponavlja kako sve složene riječi treba pisati sastavljeno. Problem su, zapravo, samo futurski oblici, koji se u Hrvatskoj imaju pisati odvojeno, i složeni prilozi, a njih pišemo zajedno ako jedna od riječi sastavnica ne zadržava svoje pravo značenje. Tu već napominje Andrić da ne vidi razloga zbog kojeg bi se sveze *dali* i *jeli* pisale zajedno, iako je tako i sam nekad pisao, a i Brozov *Pravopis* propisuje sastavljeno pisanje²¹⁰. Ovomu problemu vratit će se Andrić ponovo u *Braniču jezika hrvatskoga* te u 12. savjetu objasniti zašto te riječi ne treba pisati sastavljeno, iako tako stoji i u *Akademijinu* i u *Broz-Ivekovićevu rječniku*. U 33. savjetu objašnjava da sveze *uime* i *uoči* treba pisati sastavljeno kada su one prijedlozi, npr. *uoči Božića*, jer se značenje njihovih sastavnica izgubilo, a ti su prijedlozi zadobili svoje novo značenje. Oko sveze *uoči* slažu se i tadanji jezikoslovci, no *uime* nema zapisano još nitko kao jednu riječ. Andrić naglašava da pravilo koje vrijedi za svezu *uoči*, vrijedi i za sve slične sveze. Savjet je pisao jer ga je Rožić napao zbog takvoga pisanja, a koliko je burna rasprava bila dokazuje i činjenica da se Andrić u posljednjem 100. (zapravo 101.) savjetu ponovo vratio tomu pitanju opravdano inzistirajući na svome stajalištu. Također, u 33. savjetu zagovara pravilo o sastavljenome pisanju svih priložnih i prijedložnih skupina riječi smatrajući da je to jasna „težnja hrvatskoga jezika“. Poziva se na članak prof. Musića iz 1903., objavljen u *Nastavnom vjesniku*, u kojem je sve to detaljno rastumačeno. Slijedom svoga savjeta Andrić i sveze *našto*, *nato*, *nesamo* piše kao jednu riječ, iako od 1935. ipak rastavlja *ne samo* /govprep 1/.

Dosljedan je Andrić i u nesastavljenom pisanju niječnice uz nenaglašene oblike prezenta glagola *htjeti*. Njegov veliki učitelj Jagić pisao je sastavljeno (*neće*, *nećemo*...). U 79. savjetu *Braniča* Andrić objašnjava takvu Jagićevu praksu činjenicom da se takove sveze

²⁰⁹ Detaljno o svim zaključcima povjerenstva vidi u dijelu u kojem se analiziraju Andrićevi članci o jeziku.

²¹⁰ Broz, Ivan (1893.), *Hrvatski pravopis*, & 213., 47. str.

izgovaraju kao jedna riječ. Njegovo je mišljenje da bi se sastavljenim pisanjem kršilo pravilo o pomicanju naglasaka unaprijed koje određuje da je takav pomaknuti naglasak onda kratak, a u svezi *neću* naglasak je dug. Broz nije posebno izvajao ove sveze, ali ih je pisao nesastavljeno, Daničić najprije sastavljeno (kao i Karadžić), a potom rastavljeno. Andrić je u svim tekstovima pisao isključivo nesastavljeno.

Poseban problem bio je pisanje jata. Andrić se i ovdje uglavnom držao Brozovih pravila, no ona nisu bila dostatna da bi odgovorila na sva otvorena pitanja. Pisao je onako kako je bilo propisano: *lijet* /Uwag 47, Azij 84/, *odzvonjelo* /Uwag 6/, *na prijetek* /Uwag 9/, *svijesno* /Podaps 48, BJH 37, govprep 1/, *naslijedje* /Azij 89/, *prijedjem*, *prijedjoše* /Uwag 63, Podaps 6/, *prijegled* /CV 1, Podaps 48, živPS 1/, *privrijedio* /BJH 9/, *sjedjeti* /Uwag 7/. Svi su oblici potvrđeni u Brozovu rječniku, a za potonji oblik, *sjedjeti*, napomenuto je kako je ispravan, ali se češće rabi *sjediti*. U *Braniču*, obrazlažući ispravnost pisanja riječi *povijest* (22. savjet), Andrić je ustvrdio da se kao osnovni kriterij pri određivanju pisanja jata uzima naglasak. U 24. savjetu, tumačeći pisanje oprjeke *svijetlo* - *svjetlo*, ističe: „...jedno od osnovnih pravila hrvatske akcentologije kaže, da ispred naglašanih slogova nema dužine.“ (Andrić, 1997²: 40) Posebno se pozabavio riječju *rješenje*²¹¹ ističući semantičku razliku između tako napisane (i naglašene) riječi i oblika *rješnje*. Prvo je, po Andriću, sama radnja oko rješavanja, a drugo označava gotovo djelo. Najveći pravopisni problem i tema mnogih rasprava bilo je onda, kao i danas, pisanje jata iza pokrivenoga *r*²¹². Sam je Andrić već 1906. počeo pisati bez jata *prelaz*, *pregled*, *predlog* /Podaps 17/, a tako i nastavlja: *prezir* /BJH 68/, *upotrebiti* /BJH 14/, *prevod* /BJH 28/. U *Braniču* još koleba između *griješka*²¹³ /BJH 33/ i *pogreška* /BJH 8/. Kasnije, u članku iz 1917.²¹⁴ ponovo ističe kao najčešću pogrešku u tiskovinama upravo pisanje jata kod samoglasnoga *r*. Ponavlja pravilo o kratkom slogu ispred naglašenoga pa tvrdi da je ispravno samo *pogriješka* ili *pogreška*. No, u tome *ili* vidi problem i smatra da ga treba riješiti u korist „estetičnijeg“ oblika, a njemu skupovi *vrj* i *grj* nisu uopće lijepi. Smatra da većina naroda govori te oblike bez *j* pa tako treba onda i propisati. Ovo pravopisno pitanje još je aktualno i izaziva prijepore među današnjim jezikoslovcima. Prema

²¹¹ U članku „Riešenje ili rješenje“, objavljenom 1913. u *Narodnim novinama*. O ovome članku detaljnije već je pisano u ovome radu.

²¹² Pokriveno je *r* ono koje dolazi iza zatvornika i nije na morfemskoj granici, npr. *grjehota*, *strjelica* (v. u Babić, Ham, Moguš, *Hrvatski školski pravopis*).

²¹³ Broz u *Rječniku* ima *griješka* i *pogriješka*.

²¹⁴ „O jeziku rode da ti pojem!“, *Hrvatska njiva*.

pravilima o pisanju jata u tzv. istočnom i južnom narječju, ime srbijanskoga glavnog grada Beograda sve do 1918. Andrić piše Biograd, a ime hrvatskoga Splita piše Spljet²¹⁵.

U pisanju jata Andrić ističe razliku između pisanja prijelaznih i neprijelaznih glagola *crniti* i *crnjeti*, *bijeliti* i *bijeljati* i sl. O njoj je pisao u 85. savjetu *Braniča*. I Broz u *Rječniku* navodi tu razliku. Andrić je u svim tekstovima jasno razlikovao jedne od drugih oblika i tako inzistirao na ovoj hrvatskoj posebnosti koju srpski standard ne poznaje ni u jednoj varijanti (u njih je samo oprjeka *crneti* – *crniti* koja znači i činiti što crnim i postajati crno).

Pridjev *sretan* uvijek piše sa *t*, dok u Jagićevim pismima²¹⁶ nalazimo samo *srećan*. Također, redovito rabi suglasnički skup *pc* u riječima *opći*, *općina*, *uopćavanje*. Za oblike *srećan*, *opšti* i sl. navodi 1923.²¹⁷ da su prijetnja iz Beograda koji nam „kvari jezik“.

Prema važećim pravopisima, sve do 1930. samoglasno *r* Andrić označava izostavnikom, ali samo pri pisanju oblika za m. r. jd. glagolskog pridjeva radnog: *natr'o*, *dopr'o*, *upr'o*, *izumr'o* /BJH 8, 37, 105, Azij 4/, dok drugdje izostavnik ne piše. Pridržava se i ostalih interpunkcijskih pravila: točku stavlja i iza naslova djela, ali i iza svih rednih brojeva (i onih pisanih rimskim brojkama), a zarezom odjeljuje sve dijelove složene rečenice.

Poseban problem predstavljalo je pisanje riječi preuzetih iz drugih jezika. Nikola je Andrić takove riječi uvijek pisao izvorno, onako kako se pišu u jeziku iz kojeg su preuzete. U njegovim tekstovima nalazimo cijeli niz riječi koje su početkom 20. stoljeća bile tuđice. Mnoge od njih usvojene su još za njegova života pa tako 1893. /pVJ 209/ i 1906. /Podaps 124/ piše *saisona*, a od 1937. /opslov 5/ *sezona*. Zanimljivo ih je ovdje ispisati jer su sada glasovno (i pravopisno) prilagođene našem jeziku pa počesto zaboravljamo da su k nama došle iz drugih jezika: *wagon*, *feuilleton*, *coupe*, *yanke*, *genre*, *mise-en-scène*, *choreograf*, *repertoire*, *revue*, *affaira*, *milieu*, *succus*, *passus*, *portrait*, *mith*, *memoire*, *bourgeois*, *linguist*, *rector*, *silhueta*, *renaissance*, *bataillon*, *mitrailleuse*, *piano*, *patient*, *motto*, *skizza*. Imena grčkih pjesnika Horacija i Ovidija piše kao Horac i Ovid. Snažno se protivi potpadanju pod utjecaj drugih i jasno ističe da „strani jezični osjećaji nemaju nama ništa nalagati“ (Andrić, 1997.²: 17). Ne pristaje na oblike *česki* i *pariški* (što smatra da je prema češkomu jeziku) te piše *češki* i *pariski* (45. savjet). Riječi *pariski* vratio se ponovo člankom iz 1940. Još uvijek

²¹⁵ U Rječniku, koji je dodatak Brozovu *Pravopisu*, kao pozitiv pridjeva *bijel* stoji oblik *bio*. Uz natuknicu *Spljet* piše da je oblik *Split* dijalektalan i označen je zvjezdicom kao nepreporučljiv u književnome jeziku.

²¹⁶ Vidi autografe pisama u knjizi Nikola Andrić-Vatroslav Jagić: *Korespondencija*.

²¹⁷ U članku „Beograd nam kvari jezik“ o kojem je već opširno bilo govora u ovome radu.

smatra da je to ispravan oblik, ali priznaje da bi moglo biti i *pariški* i da većina tako piše. Sam je dvojio između oblika *francuski* i *franceski* i pisao i jedno i drugo. U navedenom članku iznosi opravdanje i za jedan i za drugi oblik pa će konačno rješenje, prema njemu, ovisiti o dogovoru.

Za dogovor nikako nije bio onda kada je smatrao da je u pravu, kao u riječi *točka*. Pisao je o tome u 71. savjetu *Braniča*, a potom i u člancima „Beograd nam kviri jezik“ i „Koje nam beogradske riječi ne trebaju“, gdje se i našalio da će mu na grobu netko na križu napisati da mu je konačno udarena točka.

Imenice grčkoga podrijetla na dočetak *-tes* i *-ist* pisao je Andrić sve do Maretićeva *Jezična savjetnika* iz 1924. s krajnjim *-a*: *humorista, novelista, patriota, slavista, diplomata*. Također, tuđice koje završavaju skupinama *-kt, -nt, -pt, -rt* piše s nepostojanim *a*: *fakat, akcenat, subjekat, objekat, prezenat, koncerat*. Zijev premošćuje, ali to ne iskazuje u pismu (*nacionalan, dialekt, dialog, ideal, orientalan, specialan*) i u *Braniču* negoduje zbog toga što najmlađa generacija takove riječi piše s glasom *j* (*idejal, ijole, socijologija*).

Iznimno je zanimljiv Andrićev stav prema slovu *đ* koje je uveo u Akademijine spise još Daničić, a u službenu uporabu Brozov *Hrvatski pravopis* 1892. godine. Ovo je slovo rijetko tko prihvatio, pa čak se i Brozov ujak Iveković u predgovoru njihova *Rječnika* vrlo odlučno izjašnjava protiv njega. Mnogi su časopisi, i mnogi pismeni ljudi, još duboko u 20. stoljeće (poneki čak do Drugoga svjetskoga rata) pisali *dj* (*gj*) namjesto slova *đ*. I Andrić i Jagić bili su protiv ovoga slova i nisu ga rabili. Prvi je tekst u kojem Andrić piše *đ* govor koji je pripremio u slavu 100. godišnjice hrvatskog narodnog preporoda 1935. godine, dakle 43 godine nakon Brozova *Pravopisa*.

Interesantna tri pisma našle su priređivačice Andrićevih i Jagićevih pisama (*Korespondencija*, 2009.). Autor im je Nikola Andrić, nalaze se u među njegovim pismima Jagiću, ali nisu upućena njemu. Iz sadržaja se vidi da su pisana Vladimiru Mažuraniću, koji je bio otac Ivane Brlić Mažuranić, a sin hrvatskoga bana i književnika Ivana Mažuranića te Aleksandre, sestre Dimitrija Demetra. Naime, Andrić mu u prvom pismu zahvaljuje što je kazalištu dopustio izvođenje njegove drame *Grof Ivan*, u drugom za Demetrov libretto za *Ljubav i zlobu*, a treće je pismo posve osobno – Andrić želi pomoć u sporu koji vodi protiv građevinske tvrtke zbog loše izvedenih, a preplaćenih, radova učinjenih pri izgradnji njegove kuće u Zagrebu. Mažuranić je bio potpredsjednik banskoga stola pa je Andrić mislio da bi mu

on mogao pomoći. Iako su sadržajno ova pisma zanimljiva, ovdje ih spominjemo zbog toga što su pisana morfonološkim pravopisom (*presvietli, dvie, ciela, biedi, potpis, odsuda, podpune...*) u vremenu u kojem je Andrić već pisao drugačije. Pisma nisu datirana, autorice pretpostavljaju da su nastala 1899., a kako je Andrić tek 1895. došao u Zagreb, svakako su nastala poslije te godine. Već smo ustanovili da je nakon 1890. Andrić prešao na fonološki pravopis i slovnička pravila hrvatskih vukovaca pa su nam ova pisama dokaz da novi pravopis, propisan uredbom 1892., Mažuranić nije prihvaćao, a vjerojatno ni mnogi drugi stariji jezikoslovci, književnici i javne osobe.

3.3.2. Fonologija

Nikola se Andrić zanimao za akcentologiju još od srednjoškolskih dana. Čitao je sve relevantne studije, a kako je imao i osjećaj za glazbu i ritam (svirao je tamburicu i violinu), pa još i bio rođeni štokavac, znali su ga kasnije svi kao vrsnog stručnjaka za naglaske. Uvijek je bio osobito osjetljiv na pogrješke pa je radeći u kazalištu uporno inzistirao na pravilnome naglašavanju. Još u prvome članku u kojem se bavio jezičnom tematikom, u ogledu o Maretićevoj *Gramatici* 1899., dao je, za to doba, revolucionaran prijedlog – svi bismo se trebali „primiti fonetike, ali jekavske“. Proučavajući govor narodnih pjevača, ali i svakodnevni razgovorni jezik svoga doba, Andrić je ustvrdio da se u većini slučajeva dugi jat izgovara kao *je* i da čini jedan slog. U članku „Jedan narod treba i jednu književnost da ima“ 1919. godine primjećuje kako se niti jedan pjesnik ne zna dvosložnim jatom služiti pa su nam pjesme pune izostavnika. I Milan je Rešetar u studiji o štokavskom narječju²¹⁸ ustvrdio da se dugi jat izgovara jednosložno u gotovo svim riječima s uzlaznim naglaskom i u većini riječi sa silaznim naglaskom. Ovakav izgovor dugoga jata u suprotnosti je sa stavom Vuka Karadžića i predstavlja osobitost hrvatskoga jezika potvrđenu i u starijih naših štokavskih pisaca. Andrić je na tome inzistirao i često ispravljao pogrješne stavove onih koji su bili pod jakim utjecajem Vukova učenja. U *Braniču* je u nizu savjeta pisao o naglašavanju posebno ističući razliku između hrvatske i srpske norme. U 27. savjetu navodi razliku u naglašavanju osobnih zamjenica. Hrvati zamjenice *mene* i *tebe* izgovaraju s kratkosilaznim naglaskom, a Srbi s kratkouzlaznim. Andrić je već tada uočio svojevrstu redukciju novoštokavskoga naglasnoga sustava u srpskom jeziku koja se razvija sve do danas. U srpskome suvremenom standardu

²¹⁸ Rešetar, Milan (1907.), *Der štokavische Dialekt*, Wien

mjesto naglaska je novoštokavsko, ali se kvaliteta između dva kratka naglaska neutralizira pa se svi kratki naglasci približavaju kratkouzlaznome. U Broz-Ivekovićevu *Rječniku* oblik *mene* je označen kratkouzlaznim naglaskom (str. 673.). Utjecaj Vukova *Rječnika*²¹⁹ bio je još iznimno jak u većine naših jezikoslovaca, ali nije utjecao na Andrićev iznimni jezični osjećaj i sluh. On je jasno uočio razliku u naglašavanju između Hrvata i Srba, kao što je primijetio i sve druge razlike koje su drugi umanjivali ili obezvrjeđivali.

3.3.3. Morfologija

Najizrazitija razlika između pravila zagrebačke filološke škole i hrvatskih vukovaca, uz pravopis, svakako je sklonidbena paradigma. Svi su vukovci prihvatili nove sinkretizirane množinske nastavke, a u pridjevnoj i zamjeničkoj sklonidbi Tomo Maretić uvodi mogućnost dugih i kratkih nastavaka što prethodnici nisu poznavali. Također, pojavljuje se i nastavak *-e* koji u paradigmi zagrebačke škole ne postoji. Maretić u *Gramatici* piše da se, primjerice, u dativu mogu slobodno rabiti tri oblika (*velikomu, velikome, velikog*) i dodaje preporuku da, kad se nađe više takvih riječi, prva od njih ima dugi nastavak, a ostale kratak. U osvrtu na Maretićevu *Gramatiku*²²⁰ 1899. Andrić iznosi svoje gledište kako tu nije moguće postaviti pravila jer se dugi i kratki nastavci „po našem dubokom uvjerenju izmjenjuju prema melodiji govornoj“ pa bi se bolje o tome mogao odrediti „muzikolog“ nego filolog. Također, smatra da je nastavak *-ome* prijelaz od već zapostavljenog i preteškog *-omu* na „pobjedonosni“ *-om*. Ipak, u svim proučavanim Andrićevim tekstovima uočava se da gotovo uvijek u genitivu piše nastavak *-a* (*svoga blišnjega* /Uwag 8/, *drugoga kova* /pVJ 1890./, *iz istoga studenca* /BJH 75/, dativ mu je s *-u* i *-e* (*našem* /pVJ 1892./, *njemu samome* /BJH 83/), a u lokativu gotovo nigdje nema dugoga nastavka ili se javlja nastavak *-e* (*po službenom novom* /pVJ 1892, u našem narodnom /BJH 101/. Time Andrić nastavlja tradiciju zagrebačke škole i nastoji ju ugraditi u hrvatsku suvremenu normu, što je, nakon mnogih previranja tijekom 20. stoljeća, tek sada u potpunosti ostvareno.

²¹⁹ U Vukovom *Srpskom rječniku* (Beč, 1818., 1852.²) zamjenice *mene* i *tebe* također su označene kratkouzlaznim naglaskom.

²²⁰ Vidi analizu ovoga članka prethodno u radu, u dijelu u kojem se obrađuju Andrićevi članci s jezičnom tematikom.

Analizom Andrićevih tekstova možemo pratiti promjene koje su se u hrvatskome jeziku događale. U tablici koja slijedi navest ćemo, za primjer, imenice koje su danas drugoga gramatičkoga roda nego u njegovim radovima.

Tablica 2: Razlike u rodu imenica u Andrićevim tekstovima i suvremenom standardnom hrvatskom jeziku

Imenica	Andrićev tekst u kojem je primjer zabilježen	Gramatički rod u Andrića	Gramatički rod danas ²²¹
vrst vrsta	Uwag 10 Izrat 5	m. r. ž. r.	ž. r. (vrsta)
doba	Uwag 32 BJH 58	ž. r. s. r.	ž. r. /dob s. r. (doba)
osnov osnova	Uwag 33 BJH 39	m. r. ž. r.	ž. r. (osnova)
perioda	Uwag 39	ž. r.	m. r. (period)
planeta	pVJ 1893-198	ž. r.	m. r. (planet)
luda	pVJ 1894-207	m. r.	ž. r. (luda)
pojav	Izrat 11	m. r.	ž. r. (pojava)
forint	Podaps 13	m. r.	ž. r. (forinta)
pokor	BJH 23	m. r.	ž. r. (pokora)
molekul	odBdoM 13	m. r.	ž. r. (molekula)

Prema *Akademijinu rječniku* (ARj) imenicu *vrst* u m. r. imaju u svojim rječnicima Habledić, Vitezović, Belostenec, Voltić, Šulek, a *vrstu* u ž. r. ima Mikalja, Della Bella, Karadžić. O imenici *doba* piše Andrić u 34. savjetu *Braniča*. Gramatika, veli, uči da je ta imenica srednjega roda i da se ne smije sklanjati. Riječ se umrtvila do jednoga oblika koji se rabi samo za nominativ, genitiv i akuzativ jednine. Tamo gdje nam to ne odgovara valja uzeti imenicu *vrijeme*. Andrić se pita: „... jesmo li učinili uopće pametno, što smo se riječi *doba* u ženskoj upotrebi odrekli.“ (Andrić, 1997²: 58) U praslavenskom, staroslavenskom, ruskom, poljskom i češkom jeziku ova je riječ ženskoga roda, a tako je i od samih početaka našega jezika u

²²¹ Svi su primjeri potvrđeni u *Rječniku hrvatskoga jezika* (ur. Jure Šonje, 2000.).

čakavskim i štokavskim tekstovima. Bilježi je Andrić u Slavoniji u u svoje doba još uvijek u ženskome rodu, tako ima i Daničić, a i Dalmatinci. Nažalost, „odlučili smo se dakle za mrtvu, zakržljalu i nepomičnu riječ, odbacivši... zdravu, jedru i živu, koja ima sve oblike.“ (Andrić, 1997²: 58) Slično objašnjenje ima i Arj. U Rhj (Šonje, 2000.) za oblik *dob* piše da je ž. r., a rabi se za označavanje životnoga vremena (netko je odrasle dobi), dok je oblik *doba* u s. r. i pokazuje vremensko razdoblje (ledeno doba). Prema Arj *osnov* u m. r. potvrđen je u Šuleka, a ostali imaju *osnovu* u ž. r. *Perioda* u ž. r. nalazi se u Šuleka, u m. r. u Vuka. *Planet* u m. r. ima u svojim djelima Kavanjin, a ostali tu riječ bilježe u ž. r. Imenicu *luda* svi navode u m. r., osim Vuka, koji ju određuje kao ž. r. Za *pojav* piše Arj da ga u m.r. ima Šulek, a da Srbi preferiraju ž. r. *Forint* u m. r. nalazi se kod Belostenca, Voltića, Stullija, no kod Vuka je u ž. r. *Pokor* u m. r. bilježi Vuk, dok ostali pišu *pokora* u ž. r. *Molekul* u m. r. ima Šulek, a u Vuka je ž. r.

Već na ovako malom broju primjera jasno se vidi da se Andrić naslanja na bogatu tradiciju hrvatskoga jezika i hrvatskih rječnika. Osobito se često priklanja Šulekovim rješenjima. Imenice *vrsta* i *osnova* već je Andrić početkom 20. st. počeo pisati prema novim, vukovskim rječnicima, a i ostale su tijekom vremena i pod utjecajem politike promijenile rod i podržale približavanje hrvatskoga i srpskoga standarda.

U nadnevcima Andrić uvijek piše *dne*, kako stoji u svim starijim hrvatskim rječnicima²²². I Maretić navodi da imenica *dan* ima sve pravilne padežne oblike, „ali se nalaze još i drukčiji oblici. Za genitiv, dativ i lokativ sing. *dne* i *dnevi* (oba oblika samo kad se misli kakav praznik), - za nominativ plur. *dni* i *dnevi*, za akuzativ plur. *dne* i *dnevi*.“ (Maretić, 1906: 62). Inzistirao je Andrić na oblicima s nepostojanim *-a* u genitivu množine imenica ženskoga i srednjega roda. Sam je tako uvijek pisao, a i u Maretića se takvi oblici smatraju uobičajenima. Ipak, 1917. u članku „O jeziku, rode, da ti pojem! O jeziku milom, tvom i mojem!“ Andrić primjećuje kako nastavak *-i* sve više prodire na štetu „divnih i punih naših oblika“. Napominje da je „pomoćni *a*“ ponos hrvatskoga jezika i da ga drugi narodi nemaju pa ga se ne trebamo odricati.

²²² Vidi u Kolenić (2003.), *Pogled u strukturu hrvatske gramatike*.

Nikola je Andrić u svim svojim tekstovima u instrumentalu jednine imenica *i* vrste prednost davao nastavku *-(j)u*, pa čak i ondje gdje bi nastavak *-i* bolje odgovarao²²³ (*s njegovom pomoću* /spomJS 5/, *s njenom pomoću* /BJH 40/). Pretežnost nastavka *-ju* obilježje je jezika zagrebačke filološke škole²²⁴, u vukovskim gramatikama oba su nastavka ravnopravna, a tako je i danas.

Neodređenu zamjenicu *sav* Tomo Maretić određuje u *Gramatici*²²⁵ kao pridjev. U G mn. uz oblik *svih* navodi i oblik *sviju*, koji Andrić rabi u svim tekstovima, dok oblik *svih* ne koristi. Također, u Maretića²²⁶ su odnosne i upitne zamjenice *kaki*, *kakav* (ili *kakov*), *kolik*, *taki*, *takav* (*takov*), *tolik*. Andrić do *Braniča* ima oblike *kaki*, *kakav*, *taki*, *ovaki*, a nakon 1911. uglavnom piše *kakov*, *takov*, *ikakov*. U prvim tekstovima nalazimo i oblike *njeki*, *nješto*, a nakon 1892. samo *neki*, *nešto*.

U sklonidbi broja *dva* Andrić redovito ima oblike *dvaju*, *dvama* koje Maretić ne propisuje jer ih nema u Vuka (po njemu se brojevi *dva*, *tri* i *četiri* u muškome i srednjem rodu ne mijenjaju). U *Gramatici* 1899. (str. 225.) Maretić piše da Daničić ima te oblike, ali i samo dvije potvrde za njih, a da i *Akademijin* i *Broz-Ivekovićev rječnik* za oblike broja *dva* u muškom i srednjem rodu primjere navode samo iz djela nastalih u 19. st. i ranije. Andrić ih u svojim tekstovima čuva i redovito koristi.

U *Gramatici* 1899. (str. 289.) Maretić tumači postanak glagolskog oblika *nisam* i navodi da se od prvobitne sveze čestice *ne* i glagola *jesam* najprije razvio u prvom slogu *jat*, od kojeg je potom nastalo *nijesam* u južnom govoru, *nesam* u istočnom, a *nisam* u zapadnom govoru. Andrić je isprva pisao *nijesam*, a od 1894. nalazimo samo oblik *nisam*.

Već je Maretić²²⁷ upozoravao u svojim gramatikama da u glagola stranoga podrijetla ne treba namjesto njemačkoga nastavka *-irati* uzimati *-isati* ili *-ovati* jer niti jedan nastavak nije narodni. Andrić je sve do *Braniča* rabio sva tri nastavka, ali najmanje *-irati* da bi se potom sam u 69. savjetu opredijelio za njega jer, za razliku od druga dva, može ići uz sve takove glagole. Toga se u kasnijim radovima i pridržavao. Ponovo je u člancima

²²³ Maretić u *Gramatici* piše da je nastavak *-i* uobičajen kada uz imenicu u instrumentalu stoji atribut, a takvo tumačenje slijede i kasnije slovnice. Isto pravilo zapisano je i u gramatikama srpskoga jezika, ali u uporabi preteže nastavak *-i* u svim situacijama.

²²⁴ Detaljnije vidi u Ham, 1998.

²²⁵ Maretić, 1899:215

²²⁶ Maretić, 1906: 80.

²²⁷ Vidi npr. Maretić, 1906: 234.

objavljivanim 1923. pod nazivom „Beograd nam kviri jezik“ branio nastavak *-irati*, a to je činio i Maretić 1924. u svome *Jezičnome savjetniku*.

U tvorbi imenica stranoga podrijetla u značenju vršitelja radnje zalagao se u *Braniču* (63. savjet) za nastavak *-ičar* (*gramatičar, kritičar*), nasuprot onima (npr. Maretić) koji su htjeli nastavak *-ik* (*gramatik, kritik*). Kod naših imenica gotovo uvijek ima nastavak *-lac* (*izvjestilac, prevodilac*), a vrlo rijetko *-telj* (*ćitatelj*). U tvorbi posvojnih pridjeva inzistira na oblicima s nastavcima *-ski, -ški, -čki* i tamo gdje sadašnja norma propisuje nastavak *-ni* (*jezički, tragički, rečenički* i sl.). Protiv je i nastavka *-ioni* (*organizacioni*) i propisuje i tu nastavak *-ski* (*organizacijski*).

3.3.4. Sintaksa

Kao izrazita osobina Andrićevih tekstova pojavljuje se kolebanje između sveze infinitiva uz modalne glagole i sveze tih glagola s česticom *da* i prezentom. Pojava zamjene infinitiva svezom *da* + prezent ide, kako je poznato, u red sintaktičkih crta koje se javljaju u balkanskim jezicima, u kojima se infinitiv ili potpuno izgubio (u grčkom, albanskom, bugarskom i makedonskom) ili se djelomično gubi (u rumunjskom i u srpskom) zamjenjujući se u oba slučaja dopunskom rečenicom namjernoga oblika. Zamjena se javlja u većem opsegu tek od XVI. stoljeća (v. primjere u ARj II, str.180., a i d.). Ako se obilje primjera iz starijega jezika, iz XIV.-XV., a napose iz XVI.-XIX. stoljeća, sabranih u našim rječnicima, osobito u ARj, bar letimično pregleda i usporedi s današnjim stanjem, vide se odmah dvije stvari: da se »dakanje« na terenu pomicalo s istoka na zapad i da se proces u književnome jeziku polarizirao na crti Beograd-Zagreb, a razlika se u uporabi dvaju izričaja na terenu danas može označiti kao srpsko-hrvatska. Andrić piše tijekom tih promjena pa je razumljivo i kolebanje u njegovu jeziku.

Posebno je uočljiva u Andrićevim tekstovima i uporaba namjernoga veznika *radi* u uzročnoj rečenici: *iz sramote radi samoga sebe* /pVJ 1901-221/, *radi svoga velikoga junaštva* /Izrat 11/, *radi rodoljubnog djelovanja* /Podaps 56/, *radi jednolikosti* /BJH 57/, *radi nje bih imao pasti* /opslov 5/. Tek u pismu sinu 1939. pojavljuje se uzročni veznik *zbog*.

Veznik *pošto* u uzročnoj rečenici ne propisuje nijedna hrvatska gramatika, ali se on stalno i uporno nameće. Njemu je posvećen 1. savjet Andrićeva *Braniča*, a pisali su o tome i drugi (npr. Maretić u *Jezičnom savjetniku*). Ipak, i Andriću se potkrala pogrješka (*pošto mesijanizam nije donio* /spomJS 5/), što samo potvrđuje koliko treba biti oprezan. Današnji hrvatski savjetničari upozoravaju na to da je *pošto* samo vremenski veznik, a u srpskome standardu on je propisan i u vremenskoj i u uzročnoj rečenici.

Vrijeme Andrić iskazuje sintagmom *o+L: o božićnim praznicima* /pVJ 1896-109/, *o novoj godini* /pVJ 1916-167/, *o podne* /Azij 23/. Također, trajanje u vremenu iskazuje imenicom *tečaj: tečajem vijekova* /Podaps 5/, *o tečaju vojne* /Izrat 7/, *tečajem godina* /spomJS 5/. Pridjevni atribut u genitivu često je Andriću iza imenice na koju se odnosi: *jezika književnoga* /BJH 20/, *pravilnosti i ljepote jezične* /BJH 3/. U tadanjim gramatikama propisano je da uza sve prijelazne zanijekane glagole objekt treba biti u genitivu, ali dopušta se i akuzativ, kako je danas uobičajeno. Andrićevi tekstovi pokazuju cijeli tijek te promjene jer u početku on rabi isključivo genitiv, a kasnije sve češće akuzativ, da bi se genitiv u posljednjim radovima potpuno izgubio.

Prijedlog *među* (do 1906. ga piše samo kao *med*) Andrić uvijek rabi uz instrumental (*među osobljem* /Podaps 123/, *među svim narodima* /BJH 71/, *među nama* /Azij 14/), iako tadanje, kao i sadašnje, slovnice taj prijedlog navode i uz akuzativ. Prijedlog *mimo* slaže Andrić s genitivom, kako je to bilo u starim slovnicama, a i današnjim. Maretić ga u *Gramatici* stavlja samo uz akuzativ. Takvo slaganje ima Andrić samo na jednome mjestu u *Braniču* (*mimo* ovo pravilo). Nije ga prihvatio niti on, niti hrvatska norma.

Zanimljiva je uporaba prijedloga *proti*. Naime, Andrić oblik *protiv* veže uz genitiv: *protiv toga* /pVJ 1901-221/, *protiv Turaka* /Izrat 11/, a u isto vrijeme rabi i oblik *proti* koji mu je uvijek uz dativ: *proti svim zakonima* /Uwag 8/, *proti Bogoviću* /Podaps 29/, *proti ovom germanizmu* /BJH 26/, *proti Njemačkoj* /psin 1/. Jagić, naprotiv, piše prijedlog *proti* s genitivom (*proti te napasti* /pVJ 1918/). U slovnicama 19. stoljeća²²⁸ prijedlog *proti* slaže se s dativom. Maretić mijenja *proti* u *protiv* jer je „*proti*, gegen, arh. i prov.“ (1899: 116) i stavlja ga i uz genitiv i uz dativ s objašnjenjem da Karadžić rabi samo genitiv, a Daničić ima i dativ. U novijim slovnicama prijedlog *protiv* samo uz genitiv bilježi Težak-Babićeva *Gramatika* i Raguževa *Praktična hrvatska gramatika*, dok ga *Priručna gramatika*, *Hrvatska gramatika* i

²²⁸ Babukić (1854.), *Ilirska slovnica*, str. 334.; Mažuranić (1869.), *Slovnica hrvatska za gimnazije i realne škole*, str. 136.; Veber (1876.), *Slovnica hrvatska za srednja učilišta*, str. 131.

Povijesni pregled svrstavaju i uz genitiv i uz dativ. Ne želeći odustati od onoga što je smatrao dobrim, ispravnim i izrazito hrvatskim obilježjem, Andrić je našao rješenje kojemu nije moglo biti prigovora – uz *protiv* je stavljao genitiv, ali je *proti* ostavio s dativom.

3.3.5. Leksikologija

Dio Andrićeva rječnika danas više nije u aktivnoj uporabi, neke su riječi zastarjele i zamijenjene drugima, a ima i onih koje više nisu dio hrvatskoga standarda. Zanimljive su i oživljenice, riječi koje su ponovo vraćene u aktivnu uporabu, a koje su u Andrića uobičajene: *jamačno, mladež, potonji, obveza, brzoglav, pogibelj, očevidan, dokolica, uljudba, puk, značaj, prisega, zrcalo* i sl.

Potpuno su zastarjele riječi: *prozorje (zora), utok (prigovor), jarost (ljutnja), hrosovlj (dopis), univerza (sveučilište), pozdravlje (pozdrav), rigoroz (ispit), stavnja (novačenje), dvoumica (nedoumica), nesmislica (besmislica), gombanje (gimnastika).*

U prvome razdoblju standardizacije jezika zasigurno su neke riječi bile dijelom leksika svih štokavaca, da bi se kasnije profilirale kao više hrvatske ili više srpske, a da bi danas bile dijelom jednoga ili drugoga standarda i tako i razlikovne. Andrić je stvarao više od pedeset godina i u njegovom se leksiku takovo stanje dobro iščitava. Primjerice, sve do 1894. rabi riječ *pozorište*, a nakon te godine samo *kazalište*. Također, cijelo vrijeme piše *nauka, sistem, štampa, saobraćaj i stepen*, riječi koje su sada propisane u srpskome jeziku, dok u hrvatskome imamo *znanost, sustav, tisak, promet i stupanj*. No, puno je više onih riječi koje je uspio sačuvati i namrijeti budućim generacijama: *tisuća, milijun, osobito, glazba, pravosuđe, općinstvo, naredba, istraga, dopust, svjedodžba* i dr.

Osobito je inzistirao da se za francusku riječ *milieu* ne prihvaća *sredina*, nego *okolina*, ali ipak je i *sredina* prodrla u uporabu. Zalagao se za stari naš glagol *faliti*, smatrajući da riječ *nedostajati* ne pokriva sva značenja toga glagola. Posebno je gorljivo branio glagol *zabavljati* u značenju *prigovarati*. Cijeloga se života borio protiv nepotrebnih tuđica i u nizu članaka (osobito u „Beograd nam kviri jezik“ i „Koje nam beogradske riječi ne trebaju“) i *Braniču jezika hrvatskoga* isticao zamjene za nepotrebne tuđe riječi. Veliki dio njegovih savjeta

prihvaćen je, mnoge naše riječi spašene, ali ono što je važnije od riječi samih bilo je uočavanje problema i prisiljavanje onih koji pišu i govore hrvatski da paze na svoj jezik.

Nikola je Andrić bio vrlo naobražen i to se u njegovim tekstovima jasno vidi. Brojne su izreke iz latinskoga jezika: *non vitae sed scholae discit* /pVJ 1893-198/, *veniam legendi* /pVJ 1900-220/, *sua sponte* /pVJ 1901-223/, *tandem aliquando* /pVJ 1906-229/, *horribile dictu* /pVJ 1911-236/, *curriculum vitae* /CV 1/, *aere perennius* /Podaps 41/, *ab ovo* /BJH 4/, *Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci* /BJH 9/, *restitutio exheridatorum in integrum* /BJH 57/, *pars pro toto* /BJH 72/, *quod erat demonstrandum* /BJH 73/, *habeant sibi* /BJH 97/, *in hoc signo vincemus* /BJH 103/, *si desunt vires, tamen est laudanda voluntas* /BJH 114/, *mutatis mutandis* /odBdoM 6/, *historia docet* /govprep 3/, *de facto* /opslov 2/. Kako je bio i romanist, ima i iz francuskoga: *par excellence* /Uwag 10/, *en face* /Uwag 10/, *ses adieux* /pVJ 1901-221/, *a propos* /BJH 68, pneć 2, ppredvuk 2/, *une quantité négligeable* /BJH 111/, *à la carte* /odBdoM 182/.

Skupljao je Andrić i zapisivao sve izreke, poslovice, zanimljive rečenice i fraze koje je čuo ili pročitao, a niz od 92 aforizma objavio je u priči „Zimni aforizmi“ (u zbirci *U wagonu*).

Puna su njegova djela i frazema²²⁹. Popis svih frazeoloških jedinica iz *Bраниča jezika hrvatskoga* objavila je prof. Ljiljana Kolenić (2002.), a ovdje ćemo ispisati još neke iz drugih proučavanih tekstova: *kud će suza neg na oko* /Uwag 5/, *iz dna duše* /Uwag 7/, *kao gladna godina* /Uwag 11, 47/, *slika i prilika božija* /Uwag 15/, *pravo ne znaš na čem si* /Uwag 16/, *u prvi mah* /Uwag 21/, *pijan kao čep* /Uwag 23/, *pasti na tjeme* /Uwag 36/, *vući za nos* /Uwag 42/, *omastiti brkove* /Uwag 49/, *mirna Bačka* /Uwag 51/, *ići nebu pod oblake* /Uwag 57/, *dobiti pijeska u oči* /ppredvuk 2/, *nastojati iz petnih žila* /ppredvuk 2/, *izaći na vidjelo* /ppredvuk 2/, *biti duša od čovjeka* /pVJ 1890-193/, *biti na konju* /pVJ 1890-193/, *nije se znalo ni tko pije, ni tko plaća* /pVJ 1895-207/, *biti zahvalan do groba* /pVJ 1895-208/, *pobjeći glavom bez obzira* /pVJ 1892-210/, *biti željan kao ozebao sunca* /pVJ 1897-212/, *puna šaka brade* /pVJ 1906-230/, *doći kao gladnu korica hljeba* /pVJ 1911-240/, *ni po babu ni po stričevima* /pVJ 1911-240/, *raditi bok o bok* /Podaps 10/, *došli divlji pa istjerali pitome* /Podaps 10/, *očitati bukvicu* /Podaps 14/, *na vrat na nos* /Podaps 18/, *pada kao iz kabla* /Azij 22/, *pokisao kao miš* /Azij 22/, *zaljubljen do ušiju* /Azij 22/, *spasti na iste grane* /Azij 73/, *ni vuk sit, ni koza cijela* /odBdoM 57/, *igrati ulogu* /odBdoM 164/ itd. Naravno, ovdje je

²²⁹ Pod frazemima podrazumijevamo sve ustaljene sveze riječi čije značenje ne proizlazi iz značenja pojedinih sastavnica, nego imaju svoje posebno značenje. Ovamo smo uvrstili i poslovice i izreke.

pobrojan samo mali dio poslovice, izreka i fraza koje Andrić rabi. Bio je oštra pera, zajedljiv, ironičan i humorističan pa su njegova djela prepuna takovih oblika, poglavito ona osobnoga karaktera. Zbog takvoga odabira jezičnih sredstava bio je omiljen, popularan i rado čitan.

4. ZAKLJUČNO: NIKOLA ANDRIĆ – BRANITELJ HRVATSKOGA JEZIKA

U ovome radu istraživan je jezik i jezikoslovni rad Nikole Andrića. Cilj je rada bio ustvrditi kojim se jezičnim pitanjima Nikola Andrić bavio, kakvim je jezikom pisao i koji su bili njegovi stavovi o tadanjoj jezičnoj normi kako bi se odredio Andrićev prinos hrvatskome jezikoslovlju i mjesto koje on u njemu zauzima. Kako bi se to postiglo, istražen je najprije njegov život, prilike u kojima je živio te stanje u hrvatskome jezikoslovlju s kraja 19. i prve polovice 20. stoljeća. Proučeni su svi prethodni tekstovi u kojima se govori o jezikoslovnome radu Nikole Andrića. Prikupljeni su i detaljno opisano Andrićevi radovi u kojima se obrađuje jezična problematika, a potom je izvršena analiza njegovih tekstova po jezičnim razinama. Pritom su uzimani originalni Andrićevi rukopisi i prva izdanja prikupljena u Gradskoj knjižnici Vukovar, Gradskome muzeju Vukovar, Muzeju Slavonije Osijek, Filozofskome fakultetu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu te Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Svi koji su o Andriću pisali isticali su njegovu posvećenost i iznimnu ljubav prema hrvatskome jeziku. Također, napominju kako je Andrić bio aktivan na mnogim poljima i da mu jezikoslovlje nije bilo glavno zanimanje pa njegovi radovi često, po njima, bivaju neprecizni, nedovoljno teoretski obrazloženi, ponekad i površni. No, svi se slažu da je Andrić svojim radom na jeziku zaslužio pozornost. Kao njegovo najvažnije djelo isticao se *Branitelj jezika hrvatskoga*. O njemu se najviše pisalo i u svezi s njim bilo je najviše polemika. Marko Samardžija smatra da ta knjiga osvaja dojmljivim naslovom, ali da nije bitno drugačija od tadanjih jezičnih savjetnika. Branko Kuna ističe da je Andrić prvi posegnuo za novinarskim stilom u opisu jezičnih pitanja i da je takav tip pisanja preteča današnjim brojnim priručnicima. Ljiljana Kolenić navodi da je zbog načina pisanja, čitkosti i razumljivosti, a u

isto vrijeme i stručnosti, *Branič* bio dobro prihvaćen. Ističe ga i kao bogatu frazeološku riznicu iz koje se može iščitati Andrićeva sklonost takvomu stilu pisanja. U *Braniču* su kritičari prepoznali sklonost pretjerivanju i pretjeranom purizmu. Andrića prvi Vatroslav Jagić upozorava da ne može istjerati sve „grijehe“ iz jezika i da ne gleda svaku riječ pojedinačno, no cijeli izraz kao cjelinu. Stjepan Ivšić je također upozoravao na Andrićevu nedosljednost i čestu iskonstruiranost te nedovoljnu stručnost njegovih savjeta. Zlatko Vince ističe kako je takova kritika opravdana, ali je i pretjerana jer je u Andrićevu *Braniču* puno dobrih rješenja koja su prihvaćena i danas. Isto napominje i Samardžija navodeći da je puno manje zastarjelih i netočnih savjeta, a puno više onih koji su i danas aktualni. Kao posebna vrijednost *Braniča* ističe se odmak od tadanje vukovsko-maretićevske koncepcije jezika. Mate Ujević naglašava da je ta knjiga, i polemika vezana uz nju, „izvršila plodan utjecaj na hrvatski književni jezik pred 1. svjetski rat“. Milan Moguš, u ocjeni stanja u hrvatskome jezikoslovlju 20. stoljeća danoj u *Povijesti hrvatskoga književnoga jezika*, zaključuje kako hrvatski vukovci nisu uspjeli u želji za štokavskom unifikacijom i ističe Andrićev *Branič* kao knjigu u kojoj se na mnogo mjesta govorio „o hrvatskim posebnostima u okviru širega korpusa novoštokavskog ijekavskog standarda.“

O drugim Andrićevim jezikoslovnim radovima pisao je opširnije jedino Marko Samardžija, ali i on se zadržao na poznatijim tekstovima: „Jedan narod treba i jednu književnost“, „Beograd nam kviri jezik“ i „Koje nam beogradske riječi ne trebaju“ u kojima Nikola Andrić aktualizira problematiku utjecaja srbizama na hrvatski jezik. Posebno Samardžija hvali jednojezični slikovni rječnik *Šta je šta* zbog znatnog prinosa „kultiviranju (i kodificiranju) hrvatskoga“.

U ovome radu po prvi su put na jednome mjestu obrađeni svi Andrićevi tekstovi u kojima je pisao o jeziku. Većina tih radova je široj javnosti nepoznata i može ih se pronaći samo u tadanjim tiskovinama ili Andrićevoj ostavštini. Njihovom analizom došlo se do novih spoznaja koje smještaju Nikolu Andrića među važne hrvatske jezikoslovce 20. stoljeća, kako po onome što je o hrvatskome jeziku pisao tako, i još više, po utjecaju koji je imao na svoje učenike, djelatnike, suradnike, čitatelje. U vremenu u kojem se odvijao prijelaz iz jedne jezične (hrvatske) norme u drugu (većim dijelom istovjetnu sa srpskom, bosanskom i crnogorskom) Andrić je nepokolebljivo inzistirao na hrvatskim jezičnim posebnostima i tako ih sačuvao i prenio mlađim naraštajima. Upravo je njegova uloga u našem jezikoslovlju tu

najveća. Brojne su jezične posebnosti hrvatskoga jezika koje je Nikola Andrić u člancima i knjigama branio i obranio:

- jednosložnost dugoga jata (više je puta istaknuo da je hrvatski izgovor dugoga jata u većine riječi jekavski)
- hrvatske naglasne posebnosti (*spásiti, spâsim, spâse, plesti, òzepsti, mene, tebe*)
- nesastavljeno pisanje futurskih oblika (*doživjet ću, past ćeš, pisat ćemo*)
- zadržavanje dugih nastavaka u zamjeničko-pridjevnoj sklonidbi (*hrvatskoga, momu*)
- uporabu dugoga nastavka s nepostojanim *a* u G mn. nekih imenica (*čuvstava, naredaba, kletava, vesala, stabala*)
- rod u nekih imenica (*doba* u ž. r., *osnov, vrst, kvaliteta*)
- sklonidbu brojeva dva, tri i četiri u muškome rodu (*dvaju, trima, četirima*)
- uporabu nastavka *-irati* u glagola stranoga podrijetla (*interpretirati, citirati, negirati*)
- tvorbu imenica sa značenjem vršitelja radnje nastavcima *-ar* (*gramatičar, kritičar, dioničar*)
- tvorbu mocijskih imenica (*telefonistica, dobročiniteljica, voditeljica*)
- uporabu povratnih glagola (*oženiti se, kartati se, zamislite si*)
- uporabu hrvatskih riječi namjesto stranih (*glasovir, a ne klavir; glazba, a ne muzika; podružnica, a ne filijala; cijepiti, a ne pelcovati;*

U borbi protiv tuđica, koje su za njega bile, uz germanizme, hungarizme i romanizme, i rusizmi, i bohemizmi, i polonizmi, ali i srbizmi, obranio je mnoge hrvatske riječi: *točka, točno, sretan, potvrda, istraga, dopust, opći, općina, svjedodžba, nakana, odgajalište, vijeće, marljivost* i dr. Sve ove posebnosti i danas su u normi hrvatskoga jezika i upravo su one, uz još mnogo drugih, razlikovne u odnosu na druge srodne jezike.

U svojim je tekstovima Andrić njegovao upravo onakav hrvatski jezik o kakvom je pisao. U ovome je radu po prvi put izvršena jezična analiza njegovih tekstova. Praćeno je kako se Andrićev jezični izraz razvijao, od radova koji su u početku pisani jezikom zagrebačke filološke škole do onih pisanih jezikom hrvatskih vukovaca. U prvome razdoblju, od 1880. do 1890. godine, Andrić je pisao onako kako su ga u školi učili i njegov jezik ima sve osobine zagrebačkih slovničara:

- glas *đ* bilježi kao *dj* (*gj*) (*odredjuju, tudjin, angjel, sjedjah*)
- dugi jat piše s *ie* (*rieči, tiela, poviesti, Osiek*)

- pravopis je morfonološki (*društvo, sladku, robstvo, obkoljene*)
- dugi je jat jednosložan (riječ *liepa* A. je dvosložna, *briežuljku* trosložna)
- često izostaje sibilizacija (*svrhi, knjigi*)
- u G mn. imenica nastavak je s krajnjim *-h*, koji se u kasnijim tekstovima ovoga razdoblja već gubi (*narodah, ljudih, naroda, ljudi*)
- u DLI mn. imenica ima nesinkretizirane nastavke (*životinjam, oblacih, ugodnostmi*)
- u zamjeničko-pridjevnoj sklonidbi pravilno rabi nastavke (*čovječanskoga, svakomu, svom*)
- zanaglasni A jd. osobne zamjenice *ona* uvijek glasi *ju*
- glagolski pridjevi sadašnji i prošli u njega su sklonjivi (*živuća, dogodivše, pazećih*)
- priloge tvori nastavkom *-no* (*doživotno, smiešno*)
- prijedloge *prema* i *protiv* isključivo rabi s dativom
- uz glagole nepotpuna značenja uglavnom koristi instrumental (*morade postati predmetom*)
- leksik mu je pun riječi zapisanih u starijim hrvatskim rječnicima (*čuvstvo, štovan, početak*).

Po odlasku na studij u Beč, Andrićev se jezik mijenja pod utjecajem Vatroslava Jagića i drugih tamošnjih slavista. U potpunosti prihvaća mladogramatičarsko učenje i preuzima gledišta hrvatskih vukovaca. U drugome razdoblju, koje obaseže vrijeme od 1890. pa do njegove smrti 1942. godine, Andrićev se jezik mijenja prema pravilima hrvatskih vukovaca, ali ostaje snažno obilježen hrvatskim jezičnim posebnostima:

- tek pred kraj života prihvaća pisanje slova *đ*
- pravopis je umjereno fonološki (Brozova tipa)
- sastavljene riječi (*uoči, uime, dosada, međutim*) piše zajedno, osim negacije uz glagole, pa tako piše uvijek i *ne ću* rastavljeno
- zalaže se za pisanje pokrivenoga *r* bez jata (*predlog, prezir, prelaz*)
- jasno razlikuje pisanje jata u prijelaznih i neprijelaznih glagola (*riješen, rješenje*)
- tuđice piše neprilagođeno (*motto, silhueta, revue, affaira*)
- izgovor dugoga jata mu je gotovo uvijek jednosložan
- zadržava duge genitivne i dativne nastavke u pridjeva i zamjenica (*bližnjega, našemu*)
- rod imenicama određuje prema starijim hrvatskim rječnicima, osobito po Šuleku (*pojav, vrst, doba*)

- inzistira na oblicima s nepostojanim –a u genitivu množine imenica ženskoga i srednjega roda *e* vrste (*poredaba, krušaka, vesala*)
- u instrumentalu jednine imenica *i* vrste prednost daje nastavku –ju (*krvlju, mašću, pomoću*)
- pravilno sklanja brojeve *dva, tri i četiri* (*dvaju, trima, četirima*)
- u tvorbi glagola stranoga podrijetla rabi nastavak –irati (*citirati, negirati, kritizirati*)
- veznik *pošto* ima samo u vremenskoj rečenici (*Pošto mu je predao pismo, ode.*)
- uz prijelazne zanijekane glagole piše genitiv, a kasnije akuzativ (*nema primjedbe, nema primjedbu*)
- prijedlog *među* slaže s instrumentalom (*među narodima, među osobljem*)
- prijedlog *proti* piše s dativom (*proti zakonima, proti Njemačkoj*)
- isključivo rabi hrvatske riječi: *točka, tisuća, milijun, mladež, potonji, obveza, brzoglav, pogibelj, očevidan, dokolica, uljudba, puk, značaj, prisega, zrcalo* i dr.

Andrićev je jezični izraz biran, lijep, čist i – hrvatski. I upravo je takav jezik predavao svojim učenicima, uvježbavao s glumcima, nudio ga širokoj čitateljskoj publici svoje biblioteke te ga tako širio i branio od unitarističkih napada s istoka.

Nikola je Andrić život posvetio svojoj Hrvatskoj, napose njezinoj književnosti i jeziku. Vjerovao je u snagu narodnoga jezika i poštivao hrvatski narodni izričaj. No, za razliku od onih kojima je narodni jezik bio onaj kojega je Vuk Karadžić zabilježio u svojim djelima, pa su im se tvrdnje zasnivale na tome korpusu, Nikola je Andrić doista osluškivao kako se govori i glavni kriterij mu je bila onodobna suvremena jezična uporaba pojedinog oblika. Zamjerao je svima koji se nisu usudili zabilježiti ono što nije potvrđeno u Vuka. Prema djelu Vuka Karadžića odnosio se kritično, smatrao ga je zastarjelim, često neodgovarajućim hrvatskoj jezičnoj stvarnosti i nedosljednim. Nikolu Andrića od vukovaca, za koje je jedini pravilni jezik bio onaj koji se u narodu govori i/ili onaj koji je potvrđen u Vukovim i Daničićevim djelima, bitno razlikuje njegovo poštivanje i nasljedovanje jezika hrvatskih knjiga i rječnika. Andrić je uvijek posezao za starijim hrvatskim rječnicima: Mikaljinim, Stullijevim, Della Bellinim, Belostenčevim, Voltićevim, Šulekovim. Vukov istočnohercegovački dijalekt za njega nije bio dovoljno sveobuhvatan. Hrvatski su jezik, po njemu, dobro oblikovali preporoditelji odlučivši se za štokavski dijalekt središnje i istočne Hrvatske, Dalmacije, Dubrovnika i Bosne, uz elemente kajkavskoga i čakavskoga. Iako se činio štokavskim puristom, ponajviše zbog kritiziranja kajkavskih riječi *tjedan, rahao* i sl.,

Andrić je više puta naglasio da je bolje uzeti i takove riječi no one koje dolaze iz drugih jezika.

Posebno valja istaknuti da Nikola Andrić nikada i niti u jednome tekstu svoj jezik nije nazvao drugim imenom do hrvatskim. Hrvatski je jezik proučavao i poučavao, hrvatski je jezik opisivao i analizirao, hrvatski je jezik govorio i volio, iako se on za vrijeme njegova aktivna rada službeno zvao „srpsko-hrvatsko-slovenački“, „srpskohrvatski“, „hrvatskosrpski“, „hrvatski ili srpski“. Kako je bio poštovan i utjecajan, njegovi su savjeti uvažavani, kritizirani, analizirani, ali su bili značajna protuteža nametanju zajedničkog „srpskohrvatskog“ jezika i time mu pripada posebno mjesto u hrvatskome jezikoslovlju.

U svojim je člancima i *Bраниču* razriješio mnoga važna pitanja koja su se nametala u prvoj polovici 20. stoljeća, pitanja opstanka hrvatskoga jezika. Cijelo je vrijeme u tadanjem društvu bila prisutna snažna težnja brisanja hrvatskih jezičnih posebnosti i postupnog preuzimanja „istočnih“ rješenja koja su predstavljana kao zajednička, jednostavnija, bolja, rasprostranjenija. I tu se postavio Andrić kao nepokolebljivi branitelj hrvatskoga jezika. Broz je prerano umro, Maretić bio nedovoljno odlučan i sputan politikom, Jagić u inozemstvu i udaljen od aktualnih problema. Uz Andrića su mnogi hrvatski političari i kulturni radnici, osobito Stjepan Radić, ali je dugo on bio jedini poznati i utjecajni jezikoslovac koji je ustrajno branio **svoj** hrvatski jezik. Mnogi su Andrićevi suvremenici zapisani u povijesti hrvatskoga jezika, iako neki od njih nikada nisu dostigli njegovu razinu, a rijetki su oni koji bi se mogli s njim mjeriti u stalnoj i nepokolebljivoj težnji za očuvanjem hrvatskoga jezika i njegove samosvojnosti. Nikola Andrić nije osporavao tvrdnju da su hrvatski i srpski narod i jezik „bratski“, no uvijek je napominjao i srodnost i povezanost hrvatskoga jezika sa svim slavenskim jezicima priklanjajući se, pritom, puno češće češkomu i poljskomu, no ruskomu jeziku, što je bila stalna težnja srpskih jezikoslovaca. Pronalazio je, poput Šuleka, Vebera, Benešića i drugih, puno više dodirnih točaka između hrvatskoga i zapadnoslavenskih jezika, a manje s istočnoslavenskom grupom i, gotovo nikako, s jezicima balkanskoga saveza. Niti u jednom tekstu nije se otvoreno pobunio protiv zajedničkog hrvatskosrpskog jezika, ali ga nije ni prihvaćao i nikada nije uporabio takav naziv – svoj je jezik isključivo zvao hrvatskim. U vremenu u kojem je živio, kada se stvarala Jugoslavija, a potom i nakon njegove smrti (u „drugoj Jugoslaviji“), isticanje posebnosti hrvatskoga jezika nije bilo poželjno, a ni dopušteno. Točno stotinu godina nakon Andrićeva rođenja, 1967., hrvatski su kulturni radnici *Deklaracijom o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika* izrazili svoj protest protiv

potiranja hrvatskoga jezika – i bili za to kažnjeni, a šezdeset godina nakon izlaska *Braniča jezika hrvatskoga*, 1971., drugi važan branič, *Hrvatski pravopis*, Stjepan Babić, Božidar Finka i Milan Moguš bili su prisiljeni izdati u Londonu. Iskoristivši vrijeme nakon Drugoga svjetskog rata, opterećeno optužbama protiv hrvatskog naroda i njegova učešća u nepartizanskim odredima, Nikola je Andrić, spretno gurnut u pozadinu i marginaliziran. Njegovi stavovi o hrvatskome jeziku, o posebnosti, povijesnom kontinuitetu i slovničkim i pravopisnim zakonima toga jezika zasigurno nisu odgovarali stvarateljima zajedničke države u kojoj je, po njima, postojao samo jedan jezik – srpskohrvatski. Kako sam Andrić nikada nije bio politički aktivan, nepravdu je doživljavao i tijekom života. Prema njegovim stavovima da se zaključiti da je bio pristaša Hrvatske seljačke stranke pa je kratko vrijeme 1926. godine bio i pomoćnik ministra prosvjete Stjepana Radića. Kada je došao sa studija i počeo sa znanstvenim radom, unionisti, na čelu s Arminom Pavićem, spriječili su njegovo postavljanje na mjesto profesora hrvatske i srpske književnosti na Zagrebačkom sveučilištu, a zbog svojih stavova s njima je stalno bio u sukobu. Kasnije, naravno, nije odgovarao ni Hrvatsko-srpskoj koaliciji, a nakon smrti ni komunistima. U isto vrijeme, Andrić je bio veliki poznavatelj srpske književnosti i jezika, doktorirao je s temom iz toga područja, radio je neko vrijeme u Zemunu, održavao kontakt sa srpskim književnicima. Nikako mu se nije mogao prišiti nacionalizam pa je najbolje bilo da bude minoriziran. Tomu su pridonijele i desne hrvatske opcije, kojima nije bio dovoljno radikal. Sukobljavao se s pravašima, a za vrijeme rata Hrvatski državni ured za jezik samo se jednom na njega pozvao i to u uputi o veznicima odnosno rečenice. Tako je Andrić za jedne bio previše, a za druge premalo hrvatski orijetiran.

Ono što se od djela Nikole Andrića svakako ističe je rječnik *Šta je šta*, kojega je izradio u suautorstvu s Isom Velikanovićem, vrijedno leksikografsko djelo dosad slabo istraženo. U ovome radu načinjena je njegova analiza koja je pokazala veliko jezično bogatstvo koje ovaj rječnik sadrži. Omeđen zadanom strukturom, slikama koje se trebaju opisati, i originalnim predloškom, kojeg je valjalo slijediti, rječnik je, zaslugom autora, Andrića i Velikanovića, uspio ispuniti postavljene zahtjeve i ujedno pokazati svo bogatstvo i raznolikost hrvatskoga jezika. Autori su na jednome mjestu usustavili hrvatsko nazivlje za brojna područja života konzultirajući naše stare rječnike, stručne članke i više od stitinu stručnjaka. Treba napomenuti da je 1938., u vrijeme nastanka ovoga rječnika, veliki Akademijin *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* tek stigao do riječi *pršutina*, a hrvatsko je nazivlje u službenoj uporabi bilo sustavno potirano. Nikola Andrić, čovjek enciklopedijskoga

znanja i dosljedni borac za svoj materinji jezik, u ovaj je rječnik pretočio sve svoje jezično iskustvo koje se nije ograničilo samo na riječima standardnoga jezika, nego nam je dao popis svih onih riječi koje su se u nas rabile i to u sva tri narječja, a popisao je i lokalizme i kolokvijalizme uz neizbježnu Andrićevu humorističnu notu vidljivu u čovjeku koji je *pijan*, ali i *nakresan* i *nacvrckan* i *nalokan*. Suprotno izvornome *Dudenu*, u kojemu najčešće za jedan pojam imamo jednu riječ, gotovo isključivo njemačku, naši su autori popisali sva postojeća rješenja pa tako i brojne anglicizme, već tada u nas zastupljene, posebice u sportu. Ako nisu pronašli dobru riječ, oni bi ju stvorili sami. Neke od njih su vrlo uspješne i prava je šteta što nisu zaživjele, npr. *hladilica* (*lepeza*), *zapinjača* (*sigurnosna igla*), *sazvuk* (*akord*), *polutnik* (*ekvator*). Kao pravi učitelji, uz svaku stranu riječ za koju nisu našli odgovarajuću zamjenu ili su ju ostavili kao često rabljenu uz hrvatski ekvivalent, dali su i fonetski zapis o načinu izgovora. Jasno je što su mislili nazvavši svoj rječnik „stvarnim hrvatskim“. Za razliku od tadanjih jezikoslovnih srpsko-hrvatskih i hrvatsko-srpskih djela, ovaj je rječnik bio samo hrvatski i stvaran utoliko ukoliko je pokazao široku paletu hrvatskih govora. I u tome je iznimna uloga Andrićeveva.

U govoru koji je Nikola Andrić izrekao u Vukovaru 1937. godine otkriva se bojazan našega jezikoslovca da ga budući naraštaji ne će pamtiti jer nikada nije, zbog opsežnosti svoga posla i širokih interesa, napisao kakovu gramatiku ili rječnik poput nekih od svojih suvremenika. No, svojim je slikovnim rječnikom, makar i u suautorstvu, uspio dokazati da je dostojan pamćenja. U ovome je radu po prvi put sav njegov jezikoslovni rad opisan i vrjednovan. Pokazano je i dokazano da je prinos Nikole Andrića našem jezikoslovlju važniji od onoga što se do sada mislilo. Nikola je Andrić riješio brojne tadanje jezične nedoumice, u svojim je radovima predlagao rješenja koja su se ugrađivala u standardni jezik, branio i obranio mnoge hrvatske jezične posebnosti i dosljedno se zalagao za samosvojnost hrvatskoga jezika. Na široku javnost iznimno je utjecao svojim načinom pisanja, lijepim hrvatskim jezikom, koji je preko njegovih brojnih članaka, prijevoda, izdanja *Zabavne biblioteke*, dopirao do svakoga doma, odzvanjao s naših pozornica i ulazio u srca njegovih učenika. *Braničem jezika hrvatskoga* potaknuo je i riješio mnoga važna jezična pitanja, člancima usmjerenim protiv nadirućih srbizama sprječavao njihovo ulaženje u naš jezik, a slikovnim rječnikom usustavio naše nazivlje i prikazao svo bogatstvo i raskoš hrvatskih govora. Zbog svega navedenog, Nikola Andrić zauzima važno mjesto među našim jezikoslovcima s početka 20. stoljeća.

Izvori uporabljeni za proučavanje (djela Nikole Andrića)

1. *Prvi pokušaji* – rukopis, Gradski muzej Vukovar, osobni arhivski fond, rukopisna ostavština Nikola Andrić, XIX.-XX. st., br. arh. jed. 1, 1882.-1884.
2. pismo Stjepanu Miletiću – rukopis, Ostavština Nikole Andrića, Zavod za pov. hrv. književnosti, kazalište i glazbu HAZU, Zagreb, 1895.
3. „Zaboravljeni stradalnik“, *Srijemski Hrvat*, god. IX., br. 14, Vukovar, 1886.
4. „Lov na sjedečke“, *Srijemski Hrvat*, Vukovar, 1886.
5. *Prijevodna beletristika u Srba od god. 1777.-1847.*, Knjižara Dioničke tiskare-knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb, 1892.
6. *U wagonu*, Dokolnim putnicima prikazuje Miloje Fruškogorac, Tiskarnica Jove Karamata, Zemun, 1894.
7. „Hrvatski ilirizam i srpstvo“, *Vienac*, XXVI, br. 1, 2, 3, str. 4., 30.-31., 46.-47., Zagreb, 1894.
8. *Spomen-knjiga hrvatskog zem. kazališta pri otvaranju nove kazališne zgrade*, Tiskarski zavod Narodnih novina, Zagreb, 1895.
9. „Hrvatske narodne pjesme“, *Narodne novine*, LXIII, br. 76.(nepag.), Zagreb, 1897.
10. *Matičino izdanje Hrvatskih narodnih pjesama*, Kraljevska zemaljska tiskara, Zagreb, 1897.; pretisak u *Jezikoslovne rasprave i članci* (Franjo Iveković, Ivan Broz, Tomo Maretić, Vatroslav Rožić, Milan Rešetar, Antin Radić, Nikola Andrić, Dragutin Boranić). Priredio Marko Samardžija, *Stoljeća hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 2001.
11. „Maretićeva „Gramatika i stilistika“. Književni prikaz“, *Narodne novine*, Zagreb, 1899.
12. „Iz Beča“, *Obzor*, Zagreb, 1899.
13. „Srpska kritika o jednoj hrvatskoj čitanci“, *Vienac*, XXXI, br. 45, str. 730.-731., Zagreb, 1899.

14. „Odgovor na odgovor prof. Živanovića. Prilog konačnome sporazumku“, *Vienac*, XXXI, br. 48, str. 776.-778., Zagreb, 1899.
15. curriculum vitae Andrić – otipkano, Ostavština Nikole Andrića, Zavod za pov. hrv. književnosti, kazalište i glazbu HAZU, Zagreb, 1900.
16. „Najnovija knjiga Jagićeva Archiva“, *Narodne novine*, Zagreb, 1900.
17. „Naučna metoda karlovačkih filologa“, *Vienac*, XXXII, br. 2 i 3, str. 29.-30. i 44.-46., Zagreb, 1900.
18. „Uzor domoljubna boljarstva“, *Obzor*, XLI, br.159, Zagreb, 1900.
19. „Prigodni spisi o Strossmayerovim prethodnicima“, *Spomen-cvijeće*, str. 167.-189., Zagreb, 1900.
20. „Izvori starih kajkavskih drama“, *Rad JAZU*, knjiga 146., str. 1.-77., Zagreb, 1901.
21. *Značenje Marka Marulića*, Predavanje držano dne 7. stud. 1901. prigodom proslave 400-godišnjice hrvatske umjetne književnosti pred cjelokupnom omladinom zagrebačke realne gimnazije, Tisak Mile Maravića, Zagreb, 1901.
22. „Gramatika hrvatskoga jezika za niže razrede srednjih škola. Drugo popravljeno izdanje od sveučilišnog profesora dr. T. Maretića“, *Narodne novine*, Zagreb, 1901.
23. „Iveković-Brozov rječnik. Letimičan prikaz.“, *Narodne novine*, Zagreb, 1901.
24. „Hrvatski brzogovni jezik“, *Narodne novine*, br. 120., Zagreb, 1901.
25. „Slavenski elementi u njemačkom jeziku. Listak iz komparativne filologije.“, *Narodne novine*, Zagreb, 1901.
26. „Adamovićev francuzko-hrvatski rječnik. Književni prikaz“, *Narodne novine*, LXVIII, br. 23, Zagreb, 1902.
27. „Kako ćeš se koristiti narodnim rječnikom“, *Narodne novine*, LXVIII, br. 71, str. 1.-2., Zagreb, 1902.
28. *Iz ratničke književnosti hrvatske* (Literarna slika XVIII.vieka), Prosvjeta, X, br.1 i 2, str.7-10 i 47-48, Zagreb, 1902. ;Tisak Antuna Scholza, Zagreb, 1902. ; pretisak u

- knjizi *Pod apsolutizmom-Iz ratničke književnosti hrvatske*, Slavonica, Privlačica, Vinkovci, 1994.
29. „Život i književni rad Pavla Solarića“, *Rad JAZU*, knj.CL (150.), str. 103.-194., Zagreb, 1902.
30. *Pod apsolutizmom. Historija šestoga decenija hrvatske književnosti (1850.-1860.)*, Mala knjižnica, sv. II, Matica hrvatska, Zagreb, 1906.; pretisak u knjizi *Pod apsolutizmom-Iz ratničke književnosti hrvatske*, Slavonica, Privlačica, Vinkovci, 1994.
31. „Književni rad Adolfa Vebera“, *Narodne novine*, LXXII, br. 182-184, str. 1.-2., 1.-2. i 5., Zagreb, 1906.; pretisak u *Jezikoslovne rasprave i članci* (Franjo Iveković, Ivan Broz, Tomo Maretić, Vatroslav Rožić, Milan Rešetar, Antin Radić, Nikola Andrić, Dragutin Boranić). Priredio Marko Samardžija, *Stoljeća hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 2001.
32. „Kako su Nijemci protjerani s hrvatske pozornice“, *Veliki Ćirilo-Methodski kalendar*, str. 145.-146., Zagreb, 1907.
33. „Otkud Vuku Zidanje Skadra“, *Glas Matice hrvatske*, III, br. 12, str. 96.-100., Zagreb, 1908.
34. „I opet Vukovo Zidanje Skadra. Odgovor Srpskom Književnom Glasniku i Savremeniku“, *Glas Matice hrvatske*, III, br. 14./15., str. 127.-128., Zagreb, 1908.
35. „Gajeva prepiska“, *Narodne novine*, LXXV, br. 192, 194, 196 i 198, Zagreb, 1909.
36. *Ženske pjesme (Romance i balade)*, ur. Nikola Andrić, Matica hrvatska, Zagreb, 1909.
37. „Filološki zapisi. Iz uredničke bilježnice“, *Narodne novine*, LXXVII, br. 24.-112., Zagreb, 1911. (izdano 25 nastavaka)
38. *Branič jezika hrvatskoga*, Tisak Kr.zemaljske tiskare, Zagreb, 1911. (²1911., s napomenom Novo, nadopunjeno izdanje); pretisak drugog izdanja: Pergamena d.o.o., Zagreb, 1997.
39. „Kritičaru Braniča“, *Narodne novine*, LXXVII, br. 126, Zagreb, 1911.
40. „Četiri sitna zapisa“, *Narodne novine*, LXXVII, br. 128, Zagreb, 1911.

41. „Mali odgovor na veliki prigovor gosp. Rožića“, *Nastavni vjesnik*, knj. XX, sv. 2, str. 139.-142., Zagreb, 1911.-1912.
42. „I moja posljednja“, *Nastavni vjesnik*, knj. XX, sv. 3, str. 226.-227., Zagreb, 1911.-1912.
43. „Jedna romanska konstrukcija u hrvatskom jeziku“, *Nastavni vjesnik*, knj. XX, sv. 8, str. 643.-644., Zagreb, 1911.-1912.
44. „Riješenje ili rješenje“, *Narodne novine*, LXXIX, br. 259, Zagreb, 1913.; pretisak u *Mjesečnik Pravnčkoga društva u Zagrebu*, XXXIX, knj. I, br. 2, str. 1146.-1147., Zagreb, 1913.)
45. pismo predstojniku u Vukovaru – rukopis, Gradski muzej Vukovar, osobni arhivski fond, rukopisna ostavština Nikola Andrić, XIX.-XX. st., br. arh. jed. 1, 1913.
46. *Izabrane narodne pjesme II.*, Književna izdanja Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora, knjiga 4., Zagreb, 1913.
47. *Ženske pjesme (Pričalice i lakrdije)*, ur. Nikola Andrić, Matica hrvatska, Zagreb, 1914.
48. „O jeziku, rode, da ti pojem!“, *Hrvatska njiva*, 1, br. 3, str. 42.-45., Zagreb, 1917.
49. „O jeziku milom, tvom i mojem!“, *Hrvatska njiva*, 1, br. 16, str. 272.-274., Zagreb, 1917.
50. „O čistoći jezika u srednjim školama“, *Narodne novine*, LXXXIII, br. 220, str. 1., Zagreb, 1917.
51. „O čistoći jezika“, *Beogradske novine*, III, br. 288, str. 2., Beograd, 1917.
52. „Jedan narod treba i jednu književnost“, *Jugoslavenska njiva*, 3, br. 24, str. 373.-375., Zagreb, 1919.; *Novosti*, br. 13, 158, 159 i 160, str. 2., 2.-3. i 2., Zagreb, 1919.; *Savremenik*, XIV, br. VII/VIII, str. 305.-309., Zagreb, 1919.; *Ilustrovane novosti*, 2, br. 24, str. 8.-12., Zagreb, 1919.; pretisak u *Jezikoslovne rasprave i članci* (Franjo Iveković, Ivan Broz, Tomo Maretić, Vatroslav Rožić, Milan Rešetar, Antin Radić, Nikola Andrić, Dragutin Boranić). Priredio Marko Samardžija, Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 2001.

53. „Andrićeva autobiografija“, *Talija almanak*, br. 1, str. 104.-106-, Ljubljana, 1922. (s portretom)
54. „Na domu. Završne refleksije s puta“, *Obzor*, LXIII, br. 197, str. 1.-2., Zagreb, 1922.
55. „Beograd nam kviri jezik. Filološke zabavice“, *Obzor*, LXIV, br. 68, 72, 80, 89, 97 i 112, str. 1.-2., 1., 1.-2., 5., 1. i 1.-2., Zagreb, 1923.; pretisak u *Jezikoslovne rasprave i članci* (Franjo Iveković, Ivan Broz, Tomo Maretić, Vatroslav Rožić, Milan Rešetar, Antin Radić, Nikola Andrić, Dragutin Boranić). Priredio Marko Samardžija, Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 2001.
56. „Maretićev Jezični savjetnik“, *Obzor*, LXV, br. 60, 62 i 65, str. 1.-2., Zagreb, 1924.
57. „Što ćemo reći Evropi o tisućoj obljetnici Hrvatske Državnosti? (hrvatski pisci nisu imali od koga prisvojiti jezik)“, *Hrvatski list*, V, br. 306., str. 10.-11., Osijek, 1924.
58. „Hrvatski jezik na našim filmovima“, *Obzor*, LXVII, br. 295., str. 3, Zagreb, 1926.
59. „Iz staroga Vukovara. Sokolske uspomene iz godine 1889.“, *Hrvatska riječ*, Vukovar, 1926.; pretisak u knjizi *Pod apsolutizmom-Iz ratničke književnosti Hrvatske, Slavonica, Privlačica, Vinkovci*, 1994. I u knjizi *Hrvatska riječ u Srijemu*. Antologija srijemskih pisaca. Ogranak Matice hrvatske Tovarnik, Zagreb, 1995.
60. *Od Balkana do Montblanca*, I., II., Zabavna biblioteka, kolo XXXIII, knj. 400 i 401, Naklada Zaklade tiskare Narodnih novina, Zagreb, 1927.; predgovor „Redaktor o autoru“ pretisnuto u *Jezikoslovne rasprave i članci* (Franjo Iveković, Ivan Broz, Tomo Maretić, Vatroslav Rožić, Milan Rešetar, Antin Radić, Nikola Andrić, Dragutin Boranić). Priredio Marko Samardžija, Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 2001.; ulomak putopisa „Izlet u Berlin i Dresden. Dopis sa Tengerskog jezera“ objavljeno u knjizi *Hrvatska riječ u Srijemu*. Antologija srijemskih pisaca. Ogranak Matice hrvatske Tovarnik, Zagreb, 1995.
61. „Koje nam beogradske riječi ne trebaju“, *Hrvatsko kolo*, VIII, str. 271.-284., Zagreb, 1927.; pretisak u *Jezikoslovne rasprave i članci* (Franjo Iveković, Ivan Broz, Tomo Maretić, Vatroslav Rožić, Milan Rešetar, Antin Radić, Nikola Andrić, Dragutin Boranić). Priredio Marko Samardžija, Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 2001.

62. spomen-slovo o Juliju Slovackom – rukopis, Ostavština Nikole Andrića, Zavod za pov. hrv. književnosti, kazalište i glazbu HAZU, Zagreb, 1927.
63. *Ženske pjesme (Ljubavne pjesme)*, ur. Nikola Andrić, Matica hrvatska, Zagreb, 1929.
64. predavanje o Fijanu – rukopis, Ostavština Nikole Andrića, Zavod za pov. hrv. književnosti, kazalište i glazbu HAZU, Zagreb, 1931.
65. govor u slavu 100. godišnjice hrv. nar. preporoda – rukopis, Ostavština Nikole Andrića, Zavod za pov. hrv. književnosti, kazalište i glazbu HAZU, Zagreb, 1935.
66. „Jubilarni ispravak Dra Nikole Andrića“, *Jutarnji list*, XXV, br. 8932, str. 10., Zagreb, 1936.
67. „O 30-godišnjici osječkog Narodnog kazališta. Napisao jubilarac dr., osnivač i prvi intendant našega kazališta“, *Hrvatski list*, XVIII, br.334, str.7-8, Osijek, 1937. (s portretom)
68. „Pismo dra. Nikole Andrića“, *Sremske novine*, 41, br.47, str.2, Vukovar, 1937.
69. pismo načelniku – rukopis, Gradski muzej Vukovar, osobni arhivski fond, rukopisna ostavština Nikola Andrić, XIX.-XX. st., br. arh. jed. 1, 1937.
70. „Uspomene zahvalnog đaka na privatnu ličnost velikog učitelja“, *Varaždinske novosti*, 9, br. 465, str. 1.-3., Varaždin, 1938.
71. *Šta je šta. Stvarni hrvatski rječnik u slikama*, Zagreb, 1938. (suautor Iso Velikanović); pretisak: Ex libris, Zagreb, 2007.
72. pismo sinu – rukopis, Gradski muzej Vukovar, osobni arhivski fond, rukopisna ostavština Nikola Andrić, XIX.-XX. st., br. arh. jed. 1, 1939.
73. „Benešićeva Hrvatska gramatika za Poljake“, *Obzor*, LXXIX, br.227, str. 2., Zagreb, 1939.
74. „Iz moje vukovarske mladosti“, *Srijemske novine*, III, br. 1-2, str. 6., Zagreb, 1939.
75. „Kako sam se odgajao. Hrvatskoj vukovarskoj omladini o Božiću 1939. Posvetio dr.“, *Srijemski Hrvat*, br.6, str. 4., Vukovar, 1939.

76. *Junačke pjesme (Uskočke i hajdučke pjesme)*, ur. Nikola Andrić, Matica hrvatska, Zagreb, 1939.
77. *Junačke pjesme (Historijske, krajiške i uskočke pjesme)*, ur. Nikola Andrić, Matica hrvatska, Zagreb, 1940.
78. „Iz mog đaćkog života u Osijeku“, *Hrvatski list*, XXI, br. 82, str. 38., Osijek, 1940.
79. „Pariški ili pariski. Pregršt filoloških bilježaka“, *Obzor*, LXXX, br. 278., str. 2., Zagreb, 1940.
80. pismo nećakinji – rukopis, Gradski muzej Vukovar, osobni arhivski fond, rukopisna ostavština Nikola Andrić, XIX.-XX. st., br. arh. jed. 1, 1941.
81. *Haremske pričalice i bunjevačke groktalice*, ur. Nikola Andrić, Matica hrvatska, Zagreb, 1942.
82. oporuka – otipkano, Gradski muzej Vukovar, osobni arhivski fond, rukopisna ostavština Nikola Andrić, XIX.-XX. st., br. arh. jed. 1, 1942.
83. Nikola Andrić – Vatroslav Jagić, *Korespondencija (1890.-1918.)*, Ex libris, Zagreb, 2009.

Literatura

1. Aleksandar Andrić, „Moj otac kako sam ga zapamtio“, *Godišnjak Matice hrvatske Vinkovci*, br. 5, str. 157.-162., Vinkovci, 1967.
2. Vladimir Anić, Josip Silić, *Pravopis hrvatskoga jezika*, Zagreb, 2001.
3. Anonim (Zvonimir Vukelić), „Andrićeva literarna blamaža“, *Pokret*, 177, str. 2.-3., Zagreb, 1908.
4. Anonim (Zvonimir Vukelić), „Filološki zapisi – peh“, *Hrvatsko pravo*, str. 6., Zagreb, 1911.
5. Anonim (Zvonimir Vukelić), „Filologu u Narodnim novinama“, *Hrvatsko pravo*, str. 4., Zagreb, 1911.
6. Anonim (Zvonimir Vukelić), „Da li telefonska gospođica“, *Hrvatsko pravo*, str. 4., Zagreb, 1911.
7. Anonim (Zvonimir Vukelić), „Gospodinu od Narodnih novina“, *Hrvatsko pravo*, str. 5., Zagreb, 1911.
8. *Autobiografije hrvatskih pisaca*, prir. Vinko Brešić, AGM, Zagreb, 1997.
9. Stjepan Babić, *Jezik slavonskih pisaca*, Udruga građana Baština, Slavonski Brod, 2009.
10. Stjepan Babić, Božidar Finka, Milan Moguš, *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.
11. Stjepan Babić, Sanda Ham, Milan Moguš, *Hrvatski školski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb, 2008.
12. Stjepan Babić, Milan Moguš, *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, zagreb, 2010.
13. Stjepan Babić, *Tisućljetni jezik naš hrvatski*, Tiskara „Spiridon Brusina“, Zagreb, 1991.
14. Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Zagreb, HAZU-Globus, 1986., 1991., 2003.

15. Stjepan Babić, Stjepko Težak, *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1992.
16. Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Milan Moguš, Slavko Pavešić, Ivo Škarić, Stjepko Težak, *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskog književnog jezika*, HAZU-Globus, Zagreb, 1991.
17. Vjekoslav Babukić, *Ilirska slovnica*, Zagreb, 1854.
18. Artur R. Bagdasarov, *Hrvatski književni jezik i njegova norma*, Hrvatsko filološko društvo, Rijeka, 2010.
19. Eugenija Barić, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika, *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb, 1997.
20. Aleksandar Belić, *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika* (prema propisima Ministarstva prosvete), Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1930.
21. Anica Bilić, *Mali i(li) zanemareni pisci*, Studije i eseji, HAZU, Centar za znanstveni rad u Vinkovcima, Zagreb-Vinkovci, 2004.
22. Anica Bilić, *Zapostavljena književna baština*, Studije i članci, HAZU, Centar za znanstveni rad u Vinkovcima, Zagreb-Vinkovci, 2009.
23. Vinko Brešić, *Slavonska književnost i novi regionalizam*, Matica hrvatska ogranak Osijek, 2004.
24. Ivan Broz, *Filološke sitnice i pabirci*, pretisak, Pergamena d.o.o, Zagreb, 2000.
25. Ivan Broz, *Hrvatski pravopis*, Zagreb, 1892., 1893.
26. Ivan Broz, Franjo Iveković, *Rječnik hrvatskoga jezika* (I, II), Zagreb, 1901.
27. Dalibor Brozović, „Jezična i pravopisna previranja u Hrvatskoj na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće“, *Jezik*, 33, str. 1.-15., zagreb, 1985.
28. Dalibor Brozović, *Neka bitna pitanja hrvatskoga jezičnog standarda*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.

29. Dalibor Brozović, *Povijest hrvatskoga književnog i standardnoga jezika*, Zagreb, Školska knjiga, Zagreb, 2008.
30. Pero Budmani, *Grammatica della lingua serbo-croata (illirica)*, Beč, 1867.
31. Stjepan Buzolić, „Svečana proslava dvostrukoga jubileja dr. Nikole Andrića. 70-godišnjica rođenja i 50-godišnjica rada“, *Jutarnji list*, 9280, str. 9.-10., Zagreb, 1937.
32. Brane Crljenjak, „Govor Vukovaraca u 18. stoljeću“, *Ogledi*, br. 7, str. 41.-50., Vukovar, 1962.
33. Brane Crljenjak, „Parižanin s Vuke“ (prigodom 100-god. rođenja Nikole Andrića), *Revija*, VII, br. 6, str. 98.-105., Osijek, 1967.
34. Zlatko Crnković, *Knjige mog života*, SysPrint, Zagreb, 1998.
35. Katica Čorkalo Jemrić, „Bibliografija izdanja djela Nikole Andrića“, *Dani Josipa i Ivana Kozarca*, Zbornik za 2002. godinu, Privlačica, str. 183.- 214., Vinkovci, 2002.
36. Katica Čorkalo Jemrić, „Svestrani naš Vukovarac Nikola Andrić“, *Kolo*, br. 4, 2011.
37. D., „Četrdesetogodišnjica Nikole Andrića“, *Volja*, II/2, str. 146., Zagreb, 1927.
38. *Der Grose Duden : Bildwörterbuch der deutschen Sprache*, hrsg. von Otto Basler, Leipzig, Bibliographisches Institut AG , 1935.
39. *Dani Josipa i Ivana Kozarca*, Zbornik za 2002. godinu, Privlačica, Vinkovci, 2002.
40. Mirko Divković, *Oblici hrvatskoga jezika za srednje škole*, Zagreb, 1894., 1895., 1899.
41. Petar Grgec, „†Dr.Nikola Andrić“, *Nastavni vjesnik*, L., (sv.) 5., str. 402.-405., Zagreb, 1942.
42. Petar Guberina, Kruno Krstić, *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika*, Zagreb, 1940.
43. Sanda Ham, *Jezik zagrebačke filološke škole*, Matica hrvatska, Osijek 1998.
44. Sanda Ham, *Povijest hrvatskih gramatika*, Globus, Zagreb, 2006.

45. Sanda Ham, „100. obljetnica Andrićeva Braniča jezika hrvatskoga“, *Jezik*, god. 58, br. 5, str. 197.-198., Zagreb, 2011.
46. Ivo Hergešić, „Uz Andrićev jubilej“, *Obzor*, LXXVII, br. 278, str. 1.-2., Zagreb, 1937.
47. *Hrvatska riječ u Srijemu*, Antologija srijemskih pisaca, Ogranak Matice hrvatske Tovarnik, Zagreb, 1995.
48. *Hrvatski jezik u 20. stoljeću*, ur. M. Samardžija i I. Pranjković, Matica hrvatska, Zagreb, 2006,
49. Mladen Horvat, „Debata povodom jednog kulturnog skandala“, *Pantheon*, 4, str. 113.-116., Zagreb, 1929.
50. Ie (Ivan Esih), „Dr. Nikola Andrić počasni član Hrvatske čitaonice u Vukovaru“, *Jutarnji list*, XXVIII, br. 9991, str. 13., Zagreb, 1939.
51. Ie (Ivan Esih), „Dr. Nikola Andrić (5. XII. 1367.(!) - 8. IV. 1942.)“, *Prosvjetni život*, I, br. 1-2, str. 94.-95., Zagreb, 1942.
52. J.I.-r (Janko Ibler), „Andrićev Branič“, *Narodne novine*, LXXVII, br. 122. (nepag.), str.1.-2., Zagreb, 1911.
53. J.I.-r (Janko Ibler), „Filolozi i novinari“, *Narodne novine*, LXXVII, br. 218. (nepag.), Zagreb, 1911.
54. J.I.-r (Janko Ibler), „Tobožnji barbarizmi“, *Narodne novine*, LXXVII br. 222, 229, 230, 231, str. 3., 3.-4., 3.-4., 3.-4., Zagreb, 1911.
55. Fran Ilešič, „Pod apsolutizmom. Historija šestoga decenija hrvatske književnosti (1850.-1860.). Napisao dr. Nikola Andrić, *Ljubljanski zvon*, br. 5, str. 313.-314., Ljubljana, 1907.
56. Stjepan Ivšić „dr. N. Andrić: Branič jezika hrvatskog“, *Hrvatski pokret*, br. 124 i 125, str.3. i 3., Zagreb, 1911.
57. Stjepan Ivšić, „Andrićev Branič. Treća rukovet kritičkih pabiraka“, *Hrvatski pokret*, br. 151, str.2.-4., Zagreb, 1911.

58. Stjepan Ivšić, „Andrićev književnički moral“, *Hrvatski pokret*, br. 169, str.3.-4., Zagreb, 1911.
59. Stjepan Ivšić, „Još o Andrićevu književničkom moralu“, *Hrvatski pokret*, br. 173, str. 4., Zagreb, 1911.
60. *Izložba Nikola Andrić, Parižanin s Vuke : prigodom 140-obljetnice rođenja i 65-godišnjice smrti*, katalog, autori izložbe Borivoj Čalić, Slavica Belić, Gradska knjižnica Vukovar, 2007.
61. V. J. (Vatroslav Jagić), „Für die Reinheit der serbokroatischen Schriftsprache. Branič jezika hrvatskoga. Napisao dr.Nikola Andrić. Drugo izdanje“, *Archiv für slavische Pihologie*, sv. XXX, str. 497.-499., Berlin, 1912.
62. Vatroslav Jagić, *Izabrani kraći spisi*, Matica hrvatska, Zagreb, 1948.
63. Vatroslav Jagić, „Naš pravopis“, *Književnik*, 1864.
64. *Jezikoslovne rasprave i članci* (Franjo Iveković, Ivan Broz, Tomo Maretić, Vatroslav Rožić, Milan Rešetar, Antin Radić, Nikola Andrić, Dragutin Boranić). Predgovor, Priredio Marko Samardžija, *Stoljeća hrvatske književnosti*, Matica Hrvatska, str. 409.-420., Zagreb, 2001.
65. Ljudevit Jonke, *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*, MH, Zagreb, 1971.
66. Vladimir Jurčić, „Nikola Andrić o sebi. Razgovor s jubilarcem“, *Savremenik*, XXVI, br.12, str. 444.-447., Zagreb, 1937.
67. Miro Kačić, *Hrvatski i srpski*, Zavod za lingvistiku FF u Zagrebu, 1995.
68. Vuk Stefanović Karadžić, *Srpski rječnik istolkovan njemačkim i latinskim riječima*, Beč, 1818., 1852.
69. Radoslav Katičić, *Novi jezikoslovni ogledi*, Školska knjiga, Zagreb, 1992.
70. Radoslav Katičić, *Na kroatističkim raskrižjima*, Hrvatski studiji-Studia Croatica, Zagreb, 1998.
71. Ivan Krnic, „Jedan naš radnik (Nikola Andrić)“, *Hrvatska njiva*, I., br. 40, str. 715.-717., Zagreb, 1917.

72. Ljiljana Kolenić, *Riječ o riječima*, Iz hrvatske leksikologije i frazeologije 17. i 18. stoljeća, Pedagoški fakultet Osijek, Osijek, 1998.
73. Ljiljana Kolenić, „Branič jezika hrvatskoga Nikole Andrića“, *Dani Josipa i Ivana Kozarca*, Zbornik za 2002. godinu, Privlačica, str. 122.-145., Vinkovci, 2002.
74. Ljiljana Kolenić, *Pogled u strukturu hrvatske gramatike (Od Kašićeve do Tkalčevićeve)*, Sveučilište J. J. Strossmayera, Pedagoški fakultet, Osijek, 2003.
75. Ljiljana Kolenić, *Riječi u svezama*, Povijest hrvatske frazeologije, Jezična knjižnica Matice hrvatske Ogranak Osijek, Osijek, 2006.
76. Branko Kuna, „Tvorbena načela i postupci u jezičnim savjetima Nikole Andrića“, *Književna revija*, br. 3/4, str. 189.-203., Zagreb, 2005.
77. Fran Kurelac, „Mulj govora nespretnâ i nepodobnâ nanešen na obale našega jezika ili O barbarismih“, *Rad JAZU*, 24, Zagreb, 1873.
78. Marcel Kušar, *Nauka o pravopisu jezika hrvackoga ili srpskoga*, Dubrovnik, 1889., pretisak Zagreb 2009.
79. *Leksikon pisaca Jugoslavije*, A-Dž, ur. Živojin Boškov, Matica srpska, str. 72.-73., Novi Sad, 1972.
80. Trpimir Macan, *Povijest hrvatskoga naroda*, ŠK, Zagreb, 1999.
81. Ante Malbaša, „Kod urednika Zabavne biblioteke“, *Večernja pošta*, 2861, str. 19., Zagreb, 1930.
82. Tomo Maretić, „Filologičko iverje“, *Vienac*, XVI, XVIII, Zagreb, 1884., 1886.
83. Tomo Maretić, *Hrvatski ili srpski «jezični savjetnik»*, Jugoslavenska njiva, Zagreb, 1923.
84. Tomo Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskog književnog jezika*, Zagreb, 1899., 1931., (bez Stilistike) 1963.
85. Stanislav Marijanović, „Nikola Andrić i Julije Benešić: dvojica Srijemaca u hrvatskoj književnosti i kazalištu“, *Dani Josipa i Ivana Kozarca*, Zbornik za 2002. godinu, Privlačica, str. 146.-155., Vinkovci, 2002.

86. Radoslav Medenica, „Jubilej Nikole Andrića“, *Prilozi proučavanju narodne poezije*, 1, str. 158.-159., Beograd, 1938.
87. Milan Moguš, „Postoji li danas u pridjeva komparativni nastavak-ji?“, *Jezik*, 18(5), str. 150.-152., Zagreb, 1970.
88. Milan Moguš, „O početku visokoškolske nastave hrvatskog jezika“, *Jezik*, 44(4), str. 121.-129., Zagreb, 1996.
89. Milan Moguš, Vlatko Pavletić, Nikša Stančić, *Hrvatski jezik u Hrvatskom saboru - The Croatian Language in the Croatian Parliament*, Narodne novine, Dom i svijet, Zagreb, 1997.
90. Milan Moguš, *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2009.
91. Milan Moguš, *Povijesna fonologija hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 2010.
92. Dragan Mucić, *Hrvatsko kazalište u Osijeku 1907.*, Osijek, 1967.
93. Ivan Nevistić, „Dr.Nikola Andrić i Zabavna biblioteka“, *Vijenac*, knj. VIII, br. 6, str. 277.-278., br. 7.-8., str. 363., Zagreb, 1928.
94. *Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika*, prir. Marko Samardžija, Matica hrvatska, Zagreb, 1999.
95. Slavko Pavešić, *Jezični savjetnik s gramatikom*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971.
96. Ivo Politeo, „Dr.Nikola Andrić“, *Savremenik*, XX, br. 2, str. 86, Zagreb, 1927.
97. Ivo Pranjković, *Ogledi o jezičnoj pravilnosti*, Disput, Zagreb, 2010.
98. *Polemike u hrvatskoj književnosti*, I-X, ur. Ivan Krtalić, Mladost, Zagreb, 1982.
99. Dragutin Raguž, *Praktična hrvatska gramatika*, Medicinska naklada, zagreb, 1997.
100. Milan Rešetar, *Der štokavische Dialekt*, Beč, 1907.
101. Vlasta Rišner, *Iz jezične prošlosti i sadašnjosti*, MH Ogranak Osijek, Osijek, 2006.
102. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-XXIII, JAZU, 1880.-1976.

103. *Rječnik hrvatskoga jezika*, ur. J. Šonje, Školska knjiga, Zagreb, 2000.
104. Vatroslav Rožić, "Dvije tri o Andrićevu Braniču jezika hrvatskoga. II.izdanje", *Nastavni vjesnik*, XX, sv. 1, str. 54.-63., Zagreb, 1911.
105. Vatroslav Rožić, *Barbarizmi u hrvatskom jeziku*, 1904., 1908., 1912., pretisak: Pergamena, zagreb, 1998.
106. Vatroslav Rožić, „Posljednja o dr. Nikoli Andriću“, *Nastavni vjesnik*, god. XX, sv. 1, str. 222. – 226., Zagreb, 1911.
107. S. (Đorđe Đorđević), „Andrić Nikola. Prijevodna beletristika u Srba, Zagreb, 1892“, *Stražilovo*, 50, str. 799.-800., Novi Sad, 1892.
108. J. S. (Jovan Skerlić), „Dr.Nikola Andrić. Branič jezika hrvatskoga. U Zagrebu, 1911.“, *Srpski književni glasnik*, knjiga XXVI, br. 12, str. 962.-967., Beograd, 1911.; „Dr. Jovan Skerlić o dru. Andriću“, *Hrvatski pokret*, br. 148, str. 8., Zagreb, 1911.
109. Marko Samardžija, „Puristički i filološki rad Nikole Andrića (U povodu 50. obljetnice smrti)“, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, vol. 27., str. 93.-113., Zagreb, 1992.
110. Marko Samardžija, *Jezični purizam u NDH*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993.
111. Marko Samardžija, „Nikola Andrić (pogovor)“, *Branič jezika hrvatskoga* (Pretisak drugog izdanja iz 1911.), Pergamena d.o.o., str.149-157., Zagreb, 1997.
112. Marko Samardžija, „Nikola Andrić (1867. - 1942.)“, *Godišnjak za kulturu, umjetnost i društvena pitanja*, 18, str. 195.-205., Vinkovci, 2001.
113. Marko Samardžija, *Nekoć i nedavno*, Izdavački centar Rijeka, 2002.
114. Marko Samardžija, *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2004.
115. Marko Samardžija, *Hrvatski kao povijesni jezik*, vl. nak., Zaprešić, 2006.
116. Marko Samardžija, *Hrvatski jezik i pravopis od ujedinjenja do kraja Banovine Hrvatske (1918. - 1941.)*, Školska knjiga, Zagreb, 2013.

117. Josip Silić, Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
118. Mihailo Stevanović, „Neke leksičko-stilske razlike, a ne jezične varijante“, *Naš jezik*, XIV, 4-5, Beograd, 1965.
119. Antun Branko Šimić, „Evropski skandal u Zagrebu“, *Juriš*, 1, str. 27.-28., Zagreb, 1919.
120. Bogoslav Šulek, *Němačko-hrvatski rěčnik*, I-II, Zagreb, 1860.
121. Branka Tafra, *Jezikoslovna razdvojba*, Matica hrvatska, Zagreb, 1995.
122. Stjepko Težak, *Jezični prijelomi i mijene u hrvatskoj umjetnosti riječi*, Tipex, Zagreb, 2002.
123. Adolfo Veber Tkalčević, *Skladnja ilirskoga jezika*, Wien 1859. (I. izd.), 1862. (II. izd.), pretisak: Zagreb, 2005.
124. Adolfo veber Tkalčević, *Slovnica hěrvatska za srednja učilišta*, Zagreb, 1871., 1873., 1876.
125. Adolfo Veber Tkalčević, „Brus jezika ili Zagrebačka škola“, *Vienac*, br. 42, Zagreb, 1884.
126. Zlatko Vince, „Norma u hrvatskom književnom jeziku potkraj 19. stoljeća“, *Jezik*, 30, str. 51.-57. i 80.-85., Zagreb, 1982.
127. Zlatko Vince, „Polemika Ivšić-Andrić oko Braniča jezika hrvatskoga“, *Filologija*, knjiga 11, str. 197.-228., Zagreb, 1982.-1983.
128. Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1978., 1990., 2003.
129. Branko Vodnik, „Pod apsolutizmom“, *Savremenik*, 2, str. 65.-70., Zagreb, 1907.
130. Radivoje Vrhovac, „Naučna metoda dra. Nikole Andrića“, *Brankovo kolo*, V, br. 50, str.1590.-1594., Srijemski Karlovci, 1899.

131. D.(Dušan) Žanko, „Četverostruki jubilej Dr. Nikole Andrića“, *Hrvatska smotra*, VI., br. 1, str. 38.-39., Zagreb, 1938.
132. Dušan Žanko, „Govor nad lijesom Nikole Andrića“, *Hrvatska pozornica*, br. 31, Zagreb, 1942.
133. Jovan Živanović, „Beleške, ispravci i dodaci“, *Brankovo kolo*, I, br. 15, str. 475.-476., Srijemski Karlovci, 1895.

Popis slika i tablica

Slike:

Slika 1: Rodna kuća Nikole Andrića snimljena prije no što je u Domovinskome ratu potpuno uništena.....	19
Slika 2: Nikola Andrić kao šestoškolac Kraljevske velike gimnazije u Osijeku 1885. godine (treći slijeva u gornjem redu).....	21
Slika 3: Prvi Andrićevi radovi.....	22
Slika 4: Pjesma iz <i>Prvih pokušaja</i>	22
Slika 5: Prvi Andrićev objavljeni tekst.....	23
Slika 6: Preslika iz izvješća osječke gimnazije.....	24
Slika 7: Andrićeva doktorska disertacija.....	26
Slika 8: Popis djelatnika zemunske realke.....	26
Slika 9: Svečano otvaranje nove kazališne zgrade.....	28
Slika 10: Prva stranica Andrićeve <i>Spomen- knjige</i>	28
Slika 11: Vladin Imenik za 1897. godinu.....	29
Slika 12: Popis djelatnika Dramatske škole.....	29
Slika 13: Djelatnici Ženskoga liceja.....	31
Slika 14: Djelatnici Hrv. zem. kazališta 1899. godine.....	31
Slika 15: Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku.....	34
Slika 16: Plakat prve predstave.....	34
Slika 17: Prvo izdanje <i>Braniča jezika hrvatskoga</i>	36
Slika 18: Drugo izdanje <i>Braniča</i>	36

Slika 19: Obavijest o izboru za počasnog građanina grada Vukovara.....	39
Slika 20: Nikola Andrić sa sinovima.....	41
Slika 21: Prva stranica slikovnog rječnika.....	41
Slika 22: Prijepis preporuke zemaljske vlade dane Andrićevu <i>Braniču</i>	134
Slika 23: Prva stranica slikovnog rječnika <i>Šta je šta</i>	145
Slika 24: Primjer iz rječnika (21. tablica).....	147
Slika 25: Primjer iz originalnog <i>Dudena</i> i iz rječnika <i>Šta je šta</i>	149

Tablice:

Tablica 1: analiza Andrićevih savjeta iz članka „Beograd nam kviri jezik“.....	96
Tablica 2: Razlike u rodu imenica u Andrićevim tekstovima i suvremenom standardnom hrvatskom jeziku.....	176

Sažetak

Stotinu godina nakon smrti velikoga Vukovarca, Hrvata i Europejca Nikole Andrića (1867.-1942.) njegovo djelo još nije temeljito analizirano i vrjednovano. U kroatistici je poznat po jezičnom savjetniku *Branič jezika hrvatskoga* (1911.), no njegovo djelovanje proteže se na sve vidove hrvatskoga kulturnog i znanstvenoga života s konca 19. i prve polovice 20. stoljeća (književnost, jezikoslovlje, kazalište, izdavaštvo).

Cilj je ovoga rada bio opisati Andrićev jezikoslovni rad te dati iscrpan prikaz jezika kojim je pisao. U prvome dijelu opisuje se Andrićev život te društveno-političke prilike koje su vladale u Hrvatskoj, a posebno i stanje u hrvatskom jezikoslovlju. U drugome dijelu analiziraju se njegovi članci s jezičnom tematikom te svi ostali radovi u kojima je o jeziku govorio. Posebno je iscrpno prikazan *Branič jezika hrvatskoga* te slikovni rječnik *Šta je šta*, kao Andrićeva dva najvažnija prinosa hrvatskome jezikoslovlju. U trećemu dijelu prikazan je Andrićev jezik na razini pravopisnoga, slovopisnoga, fonološkoga, morfološkoga, sintaktičkoga i leksičkoga opisa. Proučen je niz njegovih originalnih djela, pisama, rukopisa i knjiga. Praćene su i promjene koje je njegov jezik doživljavao tijekom pedesetgodišnjega plodnoga rada.

U zaključku su pobrojana najvažnija Andrićeva gledišta o jezičnim pitanjima te istaknute osobine njegova jezika. Djelo Nikole Andrića stavljeno je u soodnos s gledištima tadanjih vodećih jezikoslovaca, Ivana Broza, Tome Maretića, Vatroslava Jagića. Istražen je i njegov odnos prema djelu Vuka Karadžića. Naposljetku, dan je prikaz njegova viđenja odnosa hrvatskoga standardnoga jezika i dijalektizama, regionalizama i lokalizama. Istaknuta je njegova borba protiv tuđica, osobito protiv srbizama.

Rad daje cjelokupni prikaz jezikoslovnoga rada Nikole Andrića i ukazuje na njegov veliki prinos razvoju i očuvanju hrvatskoga jezika. Pokazuje da se ovaj veliki Vukovarac izdiže i odmiče od vukovskih gledišta i nastavlja bogatu hrvatsku jezikoslovnu tradiciju te slijedi razvojni put hrvatskoga jezika zacrtan u djelima starijih hrvatskih pisaca gramatika. Time djelo Nikole Andrića zauzima istaknuto mjesto u hrvatskome jezikoslovlju.

Ključne riječi: hrvatski književni jezik, standardizacija, jezik zagrebačke filološke škole, jezik hrvatskih vukovaca, jezično savjetništvo.

Summary

Hundred years ago after the death of big Vukovarian, Croatian and European Nikola Andrić (1867 – 1942) his work is still not analysed and valued properly. In Croatia he is known because of his language adviser *Branič jezika hrvatskoga* (1911), but his work extends to all ways of Croatian cultural and scientific life from the end of 19th century and first half of 20th century (literature, linguistics, theatre, publishing).

The purpose of this work was to describe Andrić's linguistic work and give a detailed description of the language he wrote in. Andrić's life, socio-political circumstances that reigned in Croatia, and situation in Croatian linguistics are all being described in the first part. In the second part his articles that have linguistic theme are analysed as well as all those in which he wrote about language. *Branič jezika hrvatskoga* and a graphic dictionary *Šta je Šta* are shown in very detail as two of his most important contributions to Croatian linguistics. The third part shows Andrić's language described at the orthographic, spelling, phonological, morphological, syntactic and lexical level. The changes his language experienced during his 50-year-long prolific work are also shown.

In conclusion, Andrić's most important aspects about language issues are counted and characteristics of his language are pointed out. Nikola Andrić's work is put in correlation with the views of then leading linguists Ivan Broz, Tomo Maretić, Vatroslav Jagić. His attitude towards Vuk Karadžić's work is also examined. Finally, the overview from his point of view about relation of standard Croatian language and dialects, regionalisms and localisms is also given. His fight against loan – words, especially Serbian loan – words is highlighted.

This work gives a whole overview of Nikola Andrić's linguistic work and indicates his big contribution to development and conservation of Croatian language. It is shown that this big Vukovarian revolts and gets ahead of the views that “vukovci” had; he continues the copious Croatian linguistic tradition and follows the developmental way of Croatian language written in the works of old Croatian grammar writers. In that way, the work of Nikola Andrić has a big part in Croatian linguistics.

Key words: Croatian standard language, standardisation, Zagreb philological school language, language of Croatian “vukovci”, language advisory.

Životopis

Vesna Vujić (r.Vergaš) rođena je 23. veljače 1971. u Vukovaru, gdje je i završila osnovnu i srednju školu. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 6. prosinca 1995. obranila je diplomski rad na temu „Analiza likova u romanu *Đuka Begović* Ivana Kozarca“ te stekla zvanje profesorice hrvatskoga jezika i književnosti.

Od 1997. do 2012. radi kao učiteljica hrvatskoga jezika u OŠ Siniše Glavaševića, Vukovar i OŠ Trpinja, Trpinja. Zbog izvrsnih postignuća u odgoju i obrazovanju 2009. godine promovirana je u zvanje učitelja mentora. Od 2012. obnaša dužnost ravnateljice OŠ Trpinja.

Tijekom dosadašnjeg rada u školi ostvarila je niz zapaženih rezultata. Bila je mentor županijskoj prvakinji iz hrvatskoga jezika, sudjelovala je na državnoj smotri LiDraNo sa školskim listom, bila je članica tima učitelja-poučavatelja pri uvođenju HNOS-a, članica mnogih županijskih prosudbenih povjerenstava te Ispitnog povjerenstva za polaganje stručnog ispita, suradnica je MZOS-a u izradi Nastavnog plana i programa te suradnica NCVVO-a u izradi i ocjenjivanju ispitnih zadataka za provjeru znanja iz hrvatskoga jezika u 8. r. osnovne škole. Članica je Društva profesora hrvatskoga jezika. Sudjelovala je u eTwinning Slavenskom seminaru u Bratislavi u organizaciji Agencije za mobilnost i programe EU. Na Šestom međunarodnom interdisciplinarnom simpoziju *Susret kultura* na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu 2012. godine prezentirala je rad Valentnost novih „hrvatskih“ glagola.

Objavila je niz stručnih radova u *Školskim novinama*, *Vukovarsko-srijemskom učitelju*, *Vjesniku DPHJ*, *Vukovarskom zborniku*, *Životu i školi* i *Jeziku*.